శ్రీ మైశ్రీపద్మావత్యై నమః.

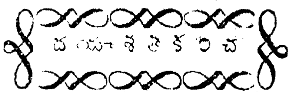
శ్రీ శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ మతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ, శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశిక ప్రణీతమ్.

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రమ్.

దయాశతకంచ

శ్రీవాత్స్యగోపానుజార్యవ్యాఖ్యాసహకృతంసత్.

శ్రీమన్మహీసూర దివ్యరత్నసింహాసనారూఢ

శ్రీ మచ్చామభూమీన్ద్ర దేశికానామ్, శ్రీమద్వేదమా

ర్గప్రతిష్ఠాపనాచార్యోత్ర్యాద్యపారబిరుదావలిసంశోభితా

నామ్, శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ శ్రీమన్నిగమాన్త మహాదేశిక

చరణయుగళ విన్యస్తసమస్తాత్మభరాణామ్, శ్రీ శ్రీకృష్ణ

బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలమహాదేశికేన్ద్రాణాం దివ్యనియమ

నానుసారేణ, శ్రీమత్త్రయన్త విద్యావివర్ధిని

సామాజికానాం శ్రేయసమయేన.

బెంగళూరు, తులసీవన వాసినా

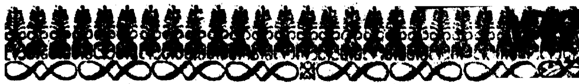
తూప్పుల్ వేంకటాచార్యదాసేన

యథాకోశంయథామతిపరిష్కృత్య

బెంగళూరు- వాగీశ్వరీ ముద్రాక్షరశాలాయామ్,

ముద్రితం సర్వజయ లేలగేమ్.

(౪౯౯౫, తమేకిలో) ౧౦౯౮ వత్సమ్.

శ్రియైనమః

శ్రీశ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికవిరచితమ్.

దయాశతకమ్.

—‡§‡—

పదామ్బుజపరిష్కృతస్ఫురితపత్రపద్మాసనం కటీతట విరాజతా
కనకవాససాఽలఙ్కృతం। రమాచరణలాక్షయాలసదురస్సరూమా
విస్మితం కశేశయదృశంస్తుమోవృషగిరీశ్వరంపూరుషమ్॥ ॥౧॥
ఏకంశరేణధనుషాకలయన్తమన్యం మాన్యంకరం స్థితివిశేషవిశేష
రమ్యం। దేవ్యానుజేనచపరిష్కృతపార్శ్వయుగ్మంరామంమదీయ
కులదైవతమాశ్రయామి॥ ౨ ॥అనుసన్దధాతిభావం కౌశికహేతీ
న్ద్రదేశికాల్లబ్ధమ్। రామానుజార్యదాసో దయాస్తుతేర్వేఙ్కటే
శస్య ॥౩॥ ... ※— తత్ర “స్వకైర్గుణైస్సైన్య
శ్చరిత్రైస్స్వవేదనాద్భజంతియేత్వాంత్వయిభక్తితోఽథవా । కరి
శతేషామపి తావకీదయాతథాత్వక్ళ్పృత్యైస్వవతు మేబలంమతమ్ ”
ఇత్యుక్తప్రక్రియయాఽకించనాధికారిణో భగవద్దయైకనిష్ఠత్వేన త
స్యాఏవ స్తోతవ్యత్వాత్తాం స్తోతుకామోఽయం కవితార్కికకేసరి
వేదాన్తదేశికగ్రప్రథమం సాశ్రయాయా దయాయా ఆవిర్భావభూ
మిత్వేన పరమోపకారకం “ ధన్యానిస్థలవైభవేనకతిచిద్వస్తూని ”
ఇతి న్యాయేనశ్రీవేఙ్కటపతేరత్యతిశయాధాయకంశ్రీమన్తంవేఙ్కటగి
రింనమస్యతి(ప్రపద్య)ఇతి - అత్రఇత్యనుసారస్రవన్త్యైవస్థితయాశ్రీనివా
సానుకమ్పయాప్రాయోయాన్మార్గ్య శరణాయితంతంగిరింప్రపద్య

ప్రపద్యేతంగిరింప్రాయశ్శ్రీనివాసానుకంపయా । ఇక్షుసార

ఇత్యన్వయః, అత్రచ "మన్యేశంకే-ధ్రువం ప్రాయోనూనమిత్యేవమా
దిభిః । ఉత్ప్రేక్షావ్యజ్యతే" ఇత్యుక్త్యోత్ప్రేక్షావ్యంజకప్రాయశ్శబ్దాను
గుణ్యాత్ శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా; తత్సాహచర్యాత్ "ఇవశ
బ్దోపి తాదృశః" ఇతీవశబ్దస్యాప్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకత్వాచ్చ ఇక్షుసార
స్రవంత్యేవేత్యత్రాప్యుత్ప్రేక్షైవ, శ్రీనివాసానుకమ్పయా మధుర
త్వశీతలత్వాదినా నిమిత్తేన ఇక్షుసారస్రవన్తీత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, గిరే
రపిదయాకార్యత్వమాత్రేణ తత్పరిణామత్వేనాధ్యవసితస్య ఇక్షుసా
రస్రవంతీ పరిణామభూత శర్కరాత్వముత్ప్రేక్ష్యతే; యస్మాద్గ్రావ్య-
యదాత్మనా, [ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా] శర్కరాయితమ్-శర్క
రయాభూతం, [లోహితాదిడాజ్భ్యః క్యషితి భవత్యర్థే క్యష్-తతో భా
వే క్తః] యద్వా-ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యత్ర ఉపమైవ-యస్మాద్గ్రావ్య
శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా, శ్రీనివాసానుకమ్పయా ఇక్షుసార
స్రవంత్యాశ్చ పూర్ణసామ్యాత్తస్యాశ్శర్కరాత్వేన పరిణామోపాద్య
వశ్యక ఇతి దయాపరిణామత్వేనాధ్యవసితో గిరిశ్శర్కరాత్వేనోత్ప్రే
క్ష్యతే; యస్మాద్గ్రావా-గిరిరూపేణ, శర్కరాయితం-శర్కరయాభూ
తం, [లోహితాదేరాకృతిగణత్వాద్భవత్యర్థే క్యష్] అథవా-ఉ
భయత్రాప్యుపమైవ-మాధుర్యాదినా ఇక్షుసారస్రవంత్యేవస్థితయా
శ్రీనివాసానుకమ్పయా యస్మాద్గ్రావ్యదయాకార్యత్వమాత్రేణ దయాప
రిణామరూపత్వేనాధ్యవసిత యదాత్మనా శర్కరాయితం-ఇక్షుసా
రస్రవంతీ పరిణామభూత శర్కరయేవాచరితమ్, [కర్తుః క్యఙ్సలో
పశ్చేతి ఆచారార్థక్యజన్తాద్భావే క్తః.] అపరస్థ శర్కరాదే రుప
మానత్వాసమ్భవాదిక్షుసారస్రవంతీ పరిణామభూతేత్యుపమానం వి
శేషణీయ వివక్షితంచ తథా; ఏవంచోభయత్రాపి అభూతోపమా,
ఇక్షుసారస్రవన్త్యాస్తత్పరిణామభూత శర్కరాయాశ్చ అప్రసిద్ధేః;

రప్రవంత్యేవ యస్మాత్యాఽశరద్రాయితమ్ ॥౧॥ విగాహేతీర్థ

అభూతోపమాచాసన్వయాలంకారవదనుపమత్వే పర్యవస్యతి- అ
త్రాయం ఫలితార్థః, శ్రీనివాసానుకంపా స్వరూపేణ ఇక్షుసారస్ర
వంతీవభవతి స్వపరిణామత్వేనాధ్యవసిత శ్రీ వేఙ్కటగిరిరూపేణ ఇ
క్షుసారస్రవంతీ పరిణామభూతశరద్రేవ భవతీతి. అస్మిన్పక్షే ప్రా
యస్ప్రపద్య ఇత్యన్వయః, ప్రాయో బహుశః, "ప్రాయోభూ
మ్న్యన్తగమన" ఇతి నిఘణ్టుః; అస్మిన్దశకే న్యపరేఽపి ప్రతి శ్లోకందయాస్తుత్యన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః, అత్రచోభయత్రాప్యుత్ప్రేక్షాపక్షే
ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్య అఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరః, శరద్రాయితమిత్యు
త్ప్రేక్షాయా ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యుత్ప్రేక్షోత్థాపితత్వాత్; ఇక్షు
సారస్రవంత్యేవేత్యత్ర ఉపమాయా శ్శరద్రాయిత మిత్యత్రోత్ప్రే
క్షాయాశ్చ వివక్షితత్వే ఉపమోత్ప్రేక్షయో రఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః,
ఉపమాయా ఉత్ప్రేక్షోత్థాపకత్వాత్; ఉభయత్రోపమాయా అ
భిప్రేతత్వే సమప్రాధాన్యసంకరః, పరస్పరనిరపేక్షత్వాత్స్వరూ
రూపేణేక్షుసారస్రవంతీవ కార్యరూపేణ శరద్రేవేతి సంసృష్టిలో
విచ్ఛిత్తి విశేష సద్భావాచ్చ, ఏషాంచత్రయాణాం సంకరాణాం స
న్దేహసంకరః; కవిసంరమ్భ గోచరత్వస్య దుర్జ్ఞేయత్వాదితి॥ ౧॥

అథగురుసంతతిప్రణామస్య భగవద్దయాప్రీణనత్వాత్ "భగవద్వంద
నం స్యాద్వ్యం గురువందనపూర్వకం" ఇతిన్యాయేనచ ప్రథమ మష్టభిశ్లో
కైర్గురుసంతతిం ప్రణంస్యం స్తత్రాద్యశ్లోకేన సర్వేషాం గురూణాం
యుగపన్మనసి సన్నిహిత (ప్రా—త్వేన) త్వాద్యోగపద్యేనతాన్నమ
స్యతి—(విగాహే) ఇతి—తీర్థబహుళాం శీతళాంగురు సంతతిమేవ
శ్రీనివాసదయాంబ్వధిపరీవాహాం పరస్పరాం విగాహ ఇత్యన్వయః, తీ
ర్థబహుళామ్- తీర్థాః- నాథయామునయతీశ్వర ప్రభృతిభిర్దర్శనస్థా
పకైః, పరిపూర్ణాం, "నిపానాగమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలేగురౌ"

బహుళాంశీతలాంగురుసంతతిం । శ్రీనివాసదయామ్బోధి పరీవా
హపరమ్పరామ్॥౨॥ కృతినః కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినో

ఇత్యమరః; శీతలాం-శమదమాది గుణసమ్పన్నత్వేన సుఖోపసదనా
మిత్యర్థః, తాదృశీం గురుసంతతిమేవ శ్రీనివాసదయామ్బోధిపరీవా
హ పరమ్పరాం- శ్రీనివాసదయామ్బోధిః- సముద్రః, యద్వా- తటా
కాదిః, సముద్రస్య పరీవాహాప్రసిద్ధేః, తస్యపరీవాహ పరమ్పరామి
తి వ్యస్తరూపకమ్, అనేనపరీవాహపరమ్పరాత్వరూపణేన యథా
జలాశయ దూరవర్తినామపి సస్యానాం పరీవాహ పరమ్పరా సం
జీవనీభవతి ఏవందురంతదురితవశేనభగవద్దయాదూరవర్తినామస్మా
కంగురుపరమ్పరాసంజీవినీతిసూచ్యతే. విగాహే-విశేషేణగాహే,అ
నేనమానసాది నమస్కార త్రితయం వివక్షితమ్. (పరీవాహపక్షే)
తీర్థైః-అవతారైః, బహుళాం-నిబిడామ్, శీతళామ్-శైత్యగుణశోభి
తామ్, విగాహే-అవగాహ ఇత్యర్థః, వర్తమాననిర్దేశేన ఉభయ
త్ర విగాహస్యభోగ్యతాతిశయాదనువృత్తత్వంప్రతీయతే.అత్రచశ్లేషా
ది మూలాతిశయో(క్తిసఙ్కీర్ణో)త్ప్రేక్షాపితో రూపకాలఙ్కారః ॥౨॥

అథైవం సర్వసాధారణ్యేనానుష్ఠితయా నమస్యయా తృప్తిమల
భమానః ప్రత్యేకం ప్రణమతి సప్తభిః పద్యైః- తత్ర పరాంకుశ
పరకాలాదీన్ భగవద్దయైక శరణత్వేన ఏకరాశీకృత్య నమస్యతి-(కృ
తిన)ఇతి- కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినః- ఏకాంతః-నియమః, ఏషా
మస్తీత్యేకాన్తినః, కారుణ్యే-దయాయా, మేకాన్తినఇతి విషయసప్త
మ్యాస్సప్తమీతి యోగ విభాగాత్సమాసః యద్వా కారుణ్యాస్యైకా
న్తినఇతిసమ్బంధసామాన్యషష్ఠ్యాషష్ఠీతిసమాసః-కరుణైవకారుణ్యమ్.
[స్వార్థేష్యఙ్]శ్రీనివాసకరుణైకశరణా ఇత్యర్థః;(అతఏవ)కృతినః-
కృతకృత్యాః, కర్తవ్యశేషరహితా ఇతియావత్; తాదృశాన్ పరా
ఙ్కుశ పరకాలాదీన్, ప్రపన్నాన్ భజే- సేవే, తత్ప్రతంమహాపకా

భజె | ధత్తేయత్సూక్తిరూపేణ త్రివేదీసర్వయోగ్యతాం ॥3॥ ప

రమూహ (ధత్తే) ఇత్యాదినా- త్రివేదీ - త్రయాణాం వేదానాం స మాహారస్త్రివేదీ, [తద్ధితార్థో త్తరపద సమాహారేద్విగుః] య త్సూక్తి రూపేణ- ఏషాం-పరాంకుశాదీనాం, సూక్తయః- పరమవై దికైస్సచానుసంధేయతయాపరిగృహీతాశ్చతుస్సహస్రసంఖ్యాఃద్రమి డ గాథాః, తత్స్వరూపేణ,సర్వయోగ్యతాం- సర్వే చాతుర్వర్ణ్యా జాతాస్త్రీన్ పుంసా యోగ్యాయస్యా ఇతి బహువ్రీహిః, సర్వేషాం యోగ్యా సర్వయోగ్యేతి షష్ఠీతత్పురుషోవా, బహువ్రీహావధ్యేత్రూ ణామధ్యయన యోగ్యతా సద్భావ ప్రయుక్తాతిశయస్య ప్రతీయతె, తత్పురుషేతు అధ్యేయస్య సర్వోపజీవ్యత్వ రూపాతిశయః; తస్యా భావస్సర్వయోగ్యతా, తాం, ధత్తే- పుష్ణాతి, అయంభావః- "వేద వేద్యేపరేపుంసి జాతేదశరథాత్మజే। వేదఃప్రాచేతసాదాసీత్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా॥" ఇతి న్యాయేన నిత్యసూరిషు చతుర్వర్ణాత్మ క సంసారిచేతనోజ్జీవయిషయా స్వజన్మానుగృహీత చాతుర్వర్ణ్యే షు సత్సు త్రివేద్యపి స్త్రీ శూద్రాది జడప్రాయం జగత్స్వ సమ్బన్ధే నోజ్జీవయితుం పరాంకుశ పరకాలాది శ్రీసూక్తిరూపేణావతతారే తి- అత్ర పరాంకుశాది విషయ రతిభావస్య భగవద్దయావిషయ ర తిభావాంగత్వాత్ "రసాంగభూతోరసవత్" ఇతి రసవదలఙ్కా రః. కించ పరాంకుశాదిభజనరూపస్య సమర్థనీయార్థస్య కారుణ్యై కాన్తినఇతిసమర్థనాత్ "సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలిఙ్గంసమర్థనమితి" కావ్యలిఙ్గమ్. పరాంకుశాది భజనస్య సమర్థనీయత్వంచాస్యకవేరి దానీం దయాస్తుతిప్రవృత్తత్వేన దయాయాఏవ భజనీయత్వాత్,ఏవం చసతి తేషాం దయైకనిష్ఠత్వేన దయా సమ్బంధాద్భజనీయత్వ ము పపన్నమితిభావః; అనయోరలంకారయోశ్చాత్రసంసృష్టిః॥ 3॥

ఏవం శ్రీనివాసదయైకనిష్ఠత్వేన పరాశరాది మునిగణాన్పితౄ

రాశరముఖాన్ వందే భగీరథనయేస్థితాన్। కమలాకాంతకారుణ్య

యా దయయా అంతరఙ్గ భూతానత ఏవ స్వస్యాప్యుద్దేశ్యత్వే త
థా భూతాన్ పరాంకుశాదీన్ప్రణమ్య అనంతరం వేదోపబృంహణ
పురాణాది ప్రణేతృత్వేన పరమోపకారకాన్పరాశరాదీన్ప్రణమతి.
(పరాశరముఖా)నితి—కమలాకాంతకారుణ్యమేవ పావనత్వ శీతలత్వ
మధురత్వానర్గళ ప్రవాహత్వాదినా గంగా, తయాంప్లావితాః- అభి
షేచితాః; మద్విధాః - ప్రాతికూల్యభూయస్తయా భగవద్దయాదూ
రవర్తినః, అతఏవ “ అసన్నేవ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణాసత్కల్పామై
ప్తాన్; అతఏవ భగీరథనయేస్థితాన్, ఏతదుక్తం భవతి- యథాభ
గీరథః అతి కుపిత కపిలదృష్టి దహన దగ్ధాన్ సగర తనయాన్
గంగా స్రోతసాప్లావయిత్వోజ్జీవయత్ ; ఏవం పరాశర ప్ర
భృతయోఽపి ప్రాతికూల్య ప్రాచుర్యేణ భగవద్దయా వైదేశికానత ఏ
వాసత్కల్పాన్ మద్విధాన్కమలాకాన్త కారుణ్య గంగాప్లావనేనో
జ్జీవయామాసురితి- అత్రచ మత్సదృశోజ్జీవనమేవ మదుజ్జీవనమిత్యభి
ప్రాయేణమద్విధేత్యుక్తిః. యద్వా-మద్విధేత్యాత్మనఏవ నిర్దేశః,స్వ
స్యప్రాతికూల్యసదృశాంతరవిరహాత్ “ఇన్దురిన్దురివ శ్రీమా”నిత్యాదివ
దాత్మనైవసాదృశ్యకథనమ్,తథాచానన్వయాలఙ్కారః, భగీరథపక్షే
కమలాకాంత కారుణ్యసదృశగంగాప్లావితా మద్విధామత్తుల్యాస్సగ
రతనయా యేనేత్యర్థః, పరాశరాదీనాం భగవద్దయా ప్రవర్తక
త్వంచ ఉపబృంహణైర్వేదార్థ విశదీకరణముఖేన బ్రహ్మజ్ఞానోత్పాదక
త్వాదితి మంతవ్యమ్, ఏవం భూతాన్పరాశరముఖాన్ పరాశర పా
రాశర్యప్రాచేతస ప్రభృతీన్, వందే- అభివాదయే, స్తౌమివా; అ
త్రచ భగీరథనయేస్థితానిత్యత్ర “ పదార్థవృత్తిమప్యేకే వదన్త్యన్యాం
నిదర్శనాం ” ఇత్యుక్తలక్షణో నిదర్శనాలఙ్కారః, తథాహి భగీరథన
యేస్థితానగ్నినివిష్టాంస్తద్వత ఇతి యావత్; అస్యధర్మస్యాన్యత్రాస

గంగాప్లావితమద్విధాన్ ॥౪॥ అశేషవిఘ్నశమన మనీకేశ్వరమాశ్ర

మ్భవాద్భగీరథనయవత్త్వం పరాశరాదిష్వారోప్యతే, "త్వస్మిన్నత్ర యుగళంధత్తే లీలాంసీలామ్బుజన్మనో" రిత్యాదావివ తద్ధర్మ సమాన ధర్మవత్త్వాక్షేపాదాపత్త్యే పర్యవసానం, అతో నిదర్శనాలఙ్కారః. కించ-కారుణ్యగంగేత్యత్ర ప్రదర్శిత ప్రకారేణ రూపక ముపమాచ, మద్విధానిత్యత్రోపమా నన్వయాలఙ్కారయోస్సందేహ సఙ్కరః; ఉపమానోపమేయ ధర్మయోః కమలాకాంత కారుణ్య గంగా ప్లావిత మద్విధత్వైక శబ్దోపాదాన మూలాభేదాధ్యవసానా దతిశయోక్తిశ్చ. ప్రదర్శిత నిదర్శనాయా ఏతైరలఙ్కారై రనుప్రాణితత్వాదుభయేషామఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరశ్చ.　　　॥౪॥

అథాహోహక్రమేణ విష్వక్సేనాదీనాచార్యా న్నమస్కరోతి పంచభిః- (అశేషే)తి—అశేషవిఘ్నశమనం- ఐహికాముష్మిక పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షతత్సాధనాది సమ్బంధినాం సమస్తవిఘ్నానాం, శమనం- శాన్తికరం, [నంద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః] ఆచార్యత్వేన తదాశ్రయేక్కృతే " అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహి పావకః" ఇతిన్యాయేన సమస్తవిఘ్నాన్ శమయతీతిభావః; అయమస్యాసాధారణాకారఉక్తః, అనన్యసాధారణ మాకారాంతరమప్యాహ-(శ్రీమత)ఇత్యాది-యద్వా చతుర్వర్గప్రవణ సాధారణముపకారకత్వముక్తం-(అశేషవిఘ్నశమన)మితి. ముముక్షూన్ ప్రత్యసాధారణముపకారకత్వమాహ-(శ్రీమత)ఇత్యాదినా- శ్రీమతఇతిపదంకాకాక్షిన్యాయేనోభయత్రసమ్బధ్యతే.శ్రీమతోనీకేశ్వరం శ్రీమతగ్గ కరుణామ్బోధావితిచ, శ్రీమతః-శ్రీనివాసస్య, కరుణామ్బోధౌ-కరుణైవామ్బోధిః- సముద్రః, పరిపూర్ణతటాకాదిర్వా; తస్మిన్ [తస్మిన్ ప్రజహ్రూరితివదధికరణత్వ వివక్షయా సప్తమీ] ఉత్థితం-తతస్స్వయమేవ నిర్గతం, నతుస్థాపితం; కరుణామ్బోధేర్గి పరిపూర్ణత్వేనాంతర్నా

యె । శ్రీమతః కరుణామ్బుధౌ శిక్షాస్రోత ఇవోత్థితః॥

తుమశక్తం, బహిః స్వయమేవ నిస్సృతమిత్యర్థః. యద్వా-ఉత్థితం-
ఉదితం, ఉదయాధికరణత్వేన కరుణామ్బుధావితి సప్తమీ. అనేన
విశేషణేన ప్రథమనిర్గతత్వమపి వివక్షితమ్. అన్యథా; కరుణామ్బు
ధౌ శిక్షాస్రోత ఇవేత్యేవాలం, ఉత్థితమితి వ్యర్థం స్యాత్. తాదృశం శి
క్షాస్రోత ఇవస్థితం, శిక్షాస్రోతో నామ పరిపూర్ణతటాకాదేరన్తర
మార్గః స్వయమేవ నిర్గతః పరీవాహః; "స్రోతోఽమ్బుసరణం స్వతః"
ఇత్యమరః. స చ "పూర్ణోత్పీడే తటాకస్య పరీవాహః ప్రతిక్రియా"
ఇతి పరిపూర్ణతటాకాదిరక్షకత్వేన హితత్వాత్, శిక్షాస్రోతః, శిక్షా
రూపం- హితరూపం, స్రోతః, శిక్షార్థం స్రోత ఇతి మధ్యమపద లో
పిసమాసో వా, తదివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా; అత్ర చ-విష్వక్సేనస్య గురుప
రమ్పరాయాం ప్రాథమ్యాత్ పరిపూర్ణ భగవద్దయా ప్రేరితత్వా
ద్భగవద్దయయా కార్యతః పరమసాదృశ్యేన తదభిన్నత్వాత్పరిపూర్ణ
త్వేన భగవత్యమాన్త్యా దయాయాః పరీవాహన్యాయేన రక్షక
త్వాత్ శిక్షాస్రోతసః పరీవాహపరమ్పరాద్వారా సస్యాదివర్ధకత్వవ
ద్గురుపరమ్పరాముఖేన సంసారిచేతనోజ్జీవకత్వాచ్చ శిక్షాస్రోతస్సా
మ్యాద్భగవత్కృపామ్బోధి శిక్షాస్రోతస్త్వేనోత్ప్రేక్షా కృతా, ఏవం
చ సతి తాపత్రయాభిహన్యమాన సంసారిచేతన దుఃఖానినిరాచికీర్ష
స్తి ప్రతిక్షణం వర్ధమానత్వేనాపరిచ్ఛిన్నేపి దివ్యాత్మ స్వరూపే అమా
న్తీ శ్రీనివాస కృపా చేతనోజ్జిజీవయిషయా విష్వక్సేనాత్మనా స్వయ
మేవ బహిరుత్థితా ఆచార్యక మాచరతి కిమిత్యుత్ప్రేక్షా పర్యవసా
నమ్, సా చోత్ప్రేక్షా కరుణామ్బోధావితి రూపకోత్థాపితేతి త
యోరఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, కిఞ్చాత్ర విష్వక్సేనాశ్రయణస్య సమర్థ
నీయస్య శ్రీమతః కరుణామ్బోధావిత్యాది వాక్యేన సమర్థనా ద్వా
క్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్, అస్యాశ్చోత్ప్రేక్షానుప్రాణితత్వాదన

శ్రీః॥

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్త్రయన్త విద్యావివర్ధినీ సదస్యాః

——(*)——

శ్రీపరకాల గురు పరంపరారాధిత శ్రీ హయగ్రీవాస్థాన నిర్వ

హణ ధురన్ధర శ్రీ శ్రీ-కృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాల మహాదేశికన్-

శ్రీ—ఉ—బెంగళూర్ సవార్ కచ్చేరి పెన్షన్ బక్షీ వెంకటాచార్యర్.

" " సోసలై యజమానర్ తిరుమలై శ్రీరఙ్గాచార్యర్ సముఖత్తిన్

విద్వాంసర్. (చార్యర్.

" " ఉకెరెలకెరై జోడీదార్ తిరువంగమాండాన్ శ్రీనివాసరాఘవా

" " సోసలై శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి శ్రీనివాస చక్రవర్త్యాచార్యర్.

" " కేతాణ్డపట్టి శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి లక్ష్మీనృసింహ చక్రవర్త్యా

చార్యర్.

" " లక్ష్మీపురం-దళవాయ్ కొత్తపల్లి జోడీదార్ శ్రీనల్లాన్ చక్రవర్తి

గరుడాచార్యర్.

తూప్పుల్. వెఙ్కటాచార్యదాసః,

కార్యదర్శీ.

శ్రీమత్యైశ్రీపద్మావత్యైనమః.

—(*) శ్రీ శ్రీనివాస ప్రసీద (*)—

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్దయాశతకాన్తర్గత శ్లోకానాం అకారాది సూచీపత్రికా.

శ్లోకసంఖ్యా.		పుటసంఖ్యా.
౧౦	అకిఞ్చననిధింసూతిం	౩౫
౬౧	అకూపారైరేకోదక ...	౧౪౯
౧౭	అచిదవిశేషాన్ప్రలయే ...	౪౯
౫౧	అతికృపణోఽపిజన్తు	౧౨౭
౨౭	అతిలఙ్ఘితశాసనేషు	౬౭
౭౫	అతివిధిశివైరైశ్వర్యా	౧౭౫
౧౦౨	అద్యాపితద్వృషగిరీశ	౨౨౫
౬౨	అనన్యాధీనస్సన్పతి ...	౧౫౩
౧౦౫	అనవధిమధికృత్య	౨౩౦
౭౭	అనితరజుషామస్మత్త్రాత్రే	౧౭౮
౧౮	అనుగుణదశార్పితేన	౫౧
౧౧	అనుచరశక్త్యాదిగుణామ్	౩౭
౩౪	అనుభవితుమఘౌఘం	౮౨
౬౩	అపాంపత్యుశ్శ్రుణ్వాన్	౧౫౪
౫౩	అపికరుణేజనస్య ...	౧౩౨

౧౨	అఖిలఖిలలోకసుచరిత ...	౩౮
౨౫	అబహిఃప్రాణనిగ్రహణే ...	౬౪
౫౨	అభిముఖభావసమ్పత్	౧౩౦
౩౫	అవతరణవిశేషైః	౮౫
౩౨	అవిదితనిజయోగక్షేమ ...	౭౭
౩౧	అశిథిలకరణైః స్వైః ...	౭౫
౫	అశేషవిఘ్నశమనమ్	౨౯
౩౧	అహమస్మ్యపరాధ	౭౩
౪౧	అజ్ఞానఖ్యాతిం	౧౦౧
౧౬	ఆస్పృష్టసత్త్వానామ్,	౪౭
౯౭	ఔత్సుక్యపూర్వమ్	౨౧౨
౧౦	కమప్యనవధింవన్దే	౩౪
౨౬	కమలానిలయస్త్వయా	౬౫
౨౯	కమఠేశరితేషు	౬౯
౨౨	కలశోదధిసమ్పదో	౫౬
౬౯	కలిశోభాస్మిలత్	౧౬౫
౧౧౮	కామంసన్తుమిథః	౨౩౬
౩	కృతినగకమలావాస	౨౬
౧౪	కృపణజనకల్పలతికాం	౪౧
౮౭	కృపేకృతజగద్ధితే	౧౯౪
౮౮	కృపేపరవతస్త్వయా	౧౯౫
౮౧	కృపేవిగతవేలయా	౧౮౨
౭౧	ఖిలంచేతోవృత్తేః	౧౬౭
౬౮	జగజ్జన్మస్థేమ	౧౬౨
౫౨	జగతమితంపచా	౧౩౭

౧౫	వృషగిరిగృహమేధిగుణాః	౪౩
౭౨	వృషగిరిపతేర్హ్యాన్యా	౧౭౦
౩౭	వృషగిరిసవిధేషు	౮౯
౭౬	వృషగిరిసుధాసిన్ధౌ	౧౭౬
౯౦	వృషాద్రిహాయనాసినః	౨౦౨
౧౦౪	వేదాన్తదేశికపదే	౨౨౯
౧౦౬	శతకమిదముదారం	౨౩౨
౪౯	శ్రేయస్స్యాలింగకృదపిదయే ?	౧౨౨
౫౭	సకరుణలౌకికపరిఘు	౧౩౯
౮౪	సటాపటలభీషణే	౧౮౭
౯౬	సన్త్వస్యమానమపరాధగణం	౨౧౧
౨౧	సమయోపనతైః	౫౪
౬	సమస్తజననీంవన్దే	౩౧
౪౫	సారంలబ్ధ్వాకథమపి	౧౧౩
౭౩	స్వయముదయనస్పర్ధా	౧౭౨
౭౪	హితమితిజగద్దృష్ట్వాబలి	౧౭౩
౭౮	క్షుణ్ణవిబుధానాంశాస్త్రార్థానాం	౧౭౮

శ్రీ వైనమః.

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రంసవ్యాఖ్యానమ్.

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాంసదాహృది ॥

మూ— స్వతస్సిద్ధం

ఇందిరామందిరోరస్కమిందాదిసురవందితమ్ । వందారుబృందమందారం వందేగోవిందబాలకమ్॥౧॥ కందర్పసుందరాకారం బృందావనవిభూషణమ్। ఆనందకందజంనందనందనంవందిషీమహి ॥ ప్రణిపత్యగురూత్తంసం శ్రీమద్వేదాంతదేశికమ్ । హయగ్రీవస్తవ వ్యాఖ్యాంకుర్వేహంతత్ప్రసాదతః ॥ ఇహఖలు శ్రీమాన్ వేదాంతదేశికః, సమ్యగుపాసన విశేష వశీకృత హృదయ పుండరీక మధ్య మండనాయిత తాండవప్రచండ తురంగముఖ మార్తాండమండలః, సకల పండితనికురుంబ ముక్తాతపత్రితకీర్తిమండలః, సర్వతంత్రస్వతంత్రః, కవితార్కికకేసరీ, పరమకారుణికః, భగవత్కల్యాణగుణ గణానుసంధానేనానాదిసంసారసఞ్చితవాసనాకర్మ పాశబంధీకృతప్రాణిబృన్దం సంతితారయిషుః, శ్రీహయగ్రీవ మభిష్టోతుంప్రతిజానీతే (స్వత)ఇతి-స్వతస్సిద్ధం - స్వప్రకాశం, నను సిద్ధశబ్దస్యభావార్థవిహితక్తప్రత్యయాంతత్వే స్వతఇతిపంచమ్యర్థభూత హేత్వర్థవిహితతసిల్ప్రత్యయ

స్యానన్వయస్స్యాత్- సిద్ధశబ్దస్య ప్రకాశమాత్రార్థకత్వేన స్వశబ్ద
స్యాపిప్రకాశార్థకత్వేనతసః పంచమ్యర్థహేత్వర్థకత్వేనచప్రకాశాధీన
ప్రకాశార్థలాభాత్- ప్రకృతేప్రకాశస్యనిత్యత్వేనస్వాత్మానంప్రతిస్వ
స్య హేతుత్వాసంభవేనచతదసంభవాత్ - కర్త్రర్థవిహితకృత్ప్రత్య
యాంతత్వేపూర్వోక్తరీత్యాస్వాధీనప్రకాశవత్త్వమర్థస్స్యాత్- త
థాచస్వస్యైవస్వప్రకాశస్యాపినిత్యత్వేన పూర్వోక్తదూషణగ్రాసాది
తిచేన్నైవమ్ - ఉభయథాపి దోషాభావాత్ - తథాహి.- ఆద్యపక్షే
ప్రకాశస్యస్వాధీనత్వే తాత్పర్యాభావాత్ - అన్యానధీనత్వే తా
త్పర్యాత్ - ద్వితీయపక్షే స్వాధీనప్రకాశవత్త్వేతాత్పర్యాభావాత్-
అన్యానధీనప్రకాశవత్త్వే తాత్పర్యాత్- ఉభయథాపి మణిప్రకాశ
మణ్యాదివ్యావృత్తిసిద్ధేః; స్వతః- స్వస్మాత్, సిద్ధం-సిద్ధిః - జ్ఞానం, ప్ర
కాశస్వరూపం; సిద్ధంజ్ఞాతంప్రకాశితంవా; స్వాధీనప్రకాశాభిన్నం
అన్యాధీనప్రకాశరహితంవేత్యర్థః - సార్వవిభక్తికతసిల్ ప్రత్య
యాంతత్వేతుప్రథమార్థవర్ణనసంభవేన స్వయంప్రకాశార్థలా
భాన్నకోపిదోషగంధః. యద్వా - స్వతః-స్వస్మాత్, సిద్ధం-ఉత్పన్నం,
కారణాంతరాపాదితోత్పత్తిశూన్యమిత్యర్థః - నిత్యమితియావత్-అ
థవా నిత్యత్వం నాన్యాధీనమిత్యాహ -(స్వత)ఇతి- అనేననిత్యముక్తా
దివ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్వభావస్థితిప్రవృత్తీనాం భగవదా
యత్తత్వాత్- ననునిత్యముక్తస్వరూపస్వభావాదీనామపి నిత్యత్వాత్క
థంభగవదాయత్తత్వమితిచేన్న - నిత్యానామపి తద్వ్యతిరేకప్రసంజి
తవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వరూపభగవదాయత్తత్వసమ్భవాత్ - తథా
చశ్రుతిః-"కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందో
నస్యాత్ " ఇతి-పరమాణుగత పారిమాండల్యస్యనిత్యత్వేప్యాశ్రయా
ధీనావస్థాయా న్యాయవిద్భిరంగీకారాచ్చ ; ననుసిద్ధశబ్దస్యనిత్యప
ర్యాయత్వంకథమితి చేదుచ్యతే - "సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే " ఇత్య

శుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్ప్రతిభటం సుధాసధ్రీచీభిర్ద్యుతిభిరపతా
పత్రిభువనమ్ । అనంతైస్త్రయ్యంతైరనువిదిత హేషాహలహలం

త్ర మహాభాష్యే సిద్ధశబ్దస్యనిత్యపర్యాయత్వేన వ్యాఖ్యానాత్- త
థాహి సిద్ధశబ్దస్య కః పదార్థః ? నిత్యపర్యాయవాచీ సిద్ధశబ్దః క
థంపునర్జ్ఞాయతే ? యత్కూటస్థేష్వవిచాలిషుభావేషువర్తతేత
ద్వచ్చసిద్ధంసిద్ధాపృథివీ సిద్ధమాకాశమిత్యలంబహునా - (శుద్ధస్ఫటి
కమణిభూభృత్ప్రతిభట)మితి - శుద్ధస్య - నిర్మలస్య, స్ఫటికమణి
భూభృతః- స్ఫటికమయపర్వతస్య, ప్రతిభటం- తతోప్యతిశయిత
కాంతిమత్త్వేనతంతిరస్కుర్వంతమిత్యర్థః ; సుధాసధ్రీచీభిః- అ
మృతసహచరీభిః- ద్యుతిభిః - కాంతిభిః, అపతాపత్రిభువనం- అపగ
తః తాపః- ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాది సమస్తదుఃఖాత్మక స్తా
పోయస్మిన్తత్ ; త్రయాణాంభువనానాం సమాహారస్త్రిభువనం,
(పాత్రాదిత్వాన్నజీప్)అపతాపంత్రిభువనంయస్యతథోక్తః; హ
యగ్రీవ కాంతయశ్చంద్రమండలమధ్యవృత్తిసుధాసహితాస్సత్యస్త్రి
లోకీసంతాపహారిణ్యోభవంతి; " మండలస్థ స్సుధాంశోః - పుంసాం
కర్మానలార్తానాం పాపినాంక్లేశశాంతయే। స్వదేతేందుస్సముద్రేణ
ప్లాదయన్గోగణేనవే" త్యాదివచనాత్- అనంతైః - నిరవధికైః, త్ర
య్యంతైః-వేదాంతైః,అనువిహిత హేషాహలహలం,అనువిహితః- అ
నుసృతః, హేషా- హేషాఖ్యోహలహలః, (అశ్వధ్వనివిశేషోయస్యత
థోక్తమ్) యథోక్తంభాగవతద్వితీయస్కంధే బ్రహ్మనారదసంవా
దే - "వాచోబభూవురుశతీశ్వసతోస్యనస్త" ఇతి- " తస్యహవాఏత
స్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమే తదృగ్వేద" ఇతిశ్రుతేః - హతాశే
షావద్యం - హతాని- పరిహృతాని, అశేషావద్యాని - సమస్తదో
షాః , యేనతత్తథోక్తమ్. ఆశ్రితానామితి శేషః-యద్వా - ఆశ్రి
తాపరాధోపేక్షకత్వమత్రవివక్షిమ్. "నస్మరత్యపకారాణాం శతమ

హతాశేషావద్యంహయవదనమీడీమహిమహః॥౧॥ప్రాచీసంధ్యా
కాచిదంతర్నిశాయాఃప్రజ్ఞాదృష్టేరంజనశ్రీరపూర్వా । వక్త్రీ

వ్యాత్మవత్తయే" త్యుక్తేః- హతాని-అత్యంతాసంశ్లిష్టాని, అశేషా
వద్యాని- సమస్తహేయాని, యస్మింస్తథోక్తమ్. నిఖిలహేయప్రత్య
నీకత్వాత్తత్రదోషా నసంభవంతీతిభావః; తథాచశ్రుతిః - "అపహ
తపాప్మావిరజోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోపిపాసస్సత్యకామస్స
త్యసంకల్ప" ఇతి- హయవదనం-హయస్యవదనమివవదనంయస్యతథో
క్తమ్, శాకపార్థివాదిత్వాన్మధ్యమపదలోపీసమాసః(మహః)ఇతి-పరం
బ్రహ్మజ్యోతిషామపిజ్యోతిరయంపురుషస్స్వయంజ్యోతిః- "తేజస్తేజ
స్వినామహ" మిత్యాద్యుక్తేః-ఈడీమహి-స్తువీమహి, [ఈడస్తుతావితి
త్మనేపదమ్]నిత్యత్వ, తేజిష్ఠత్వ, సకలదోషాపహారిత్వ, వేదప్రవక్తృ
త్వ,నిర్దోషత్వాదిగుణకంశ్రీహయగ్రీవంస్తుమఇత్యర్థః; స్వభావోక్తి
రలంకారః. "స్వభావోక్తిరలంకారోయథావద్వస్తువర్ణన" మితిలక్ష
ణాత్ - అత్రస్వాతంత్ర్యాభిమాననివృత్తయేకర్తురనుపాదానమ్॥౧॥

భగవంతం స్తోతుం తదావిర్భావ ప్రార్థనయా తమభి
ముఖీకరోతి. ప్రాచీతి- వాసుదేవస్య - "సర్వత్రాసౌ సమస్తంచవ
సత్యత్రేతి వైయతః। తతస్సవాసుదేవేతివిద్వద్భిఃపరిపఠ్యత"ఇత్యాద్యు
క్తస్యపరమాత్మనః, వాజివక్త్రా- హయవదనా, వాగీశాఖ్యా- వాగీ
శేతి ఆఖ్యా యస్యాస్సాతథోక్తా ; వేదాః ఋగ్యజుస్సామాథర్వాణ
రూపాః, వక్త్రీ-వ్యంజయంతీ,శ్రుతిః "ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే ఛం
దాంసిజజ్ఞిరేతస్మాత్" ఇతి-"ప్రపక్త్రాఖండసాంవక్త్రాపంచరాత్రస్య
యస్స్వయ"మిత్యాది వచనాత్-అత్ర[నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృ
ణా]మితి షష్ఠీనిషేధః- అంతర్నిశాయాః-అజ్ఞాననిశిథిన్యాః,కాచిత్-
లక్షణావిసంధ్యాః,ప్రాచీసంధ్యా-విభాతసంధ్యా,అజ్ఞానాంధకార
నివర్తనేతియావత్; ప్రజ్ఞాదృష్టేః- ప్రజ్ఞా - తత్వహితపురుషార్థ

వేదాన్ భాతు మేవాజివక్త్రా వాగీశాఖ్యా వాసుదేవస్యమూర్తిః ॥౨॥ జ్ఞానానందమయందేవంనిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్। ఆధారం సర్వవిద్యానాంహయగ్రీవముపాస్మహే ॥3॥ విశుద్ధవిజ్ఞాన

విషయిణీధీ-సైవదృష్టిః-ఈక్షణం, తస్యాః-అపూర్వా-ప్రసిద్ధా విలక్షణా, అంజనశ్రీః-అంజన సంపన్మూర్తిః, తనుః మేభాతు-స్ఫురతు,[భా దీప్తౌ లోట్] తాదృశమూర్తిసాక్షాత్కారే స్వస్యాప్యజ్ఞాన నివృత్తిపూర్వక జ్ఞానవృద్ధిభూయాదిత్యాశయః - రూపకాలంకారః- "ఆరోప్యవిషయస్యస్యాదతిరోహిత రూపిణః। ఉపరంజితమారోప్యమాణంతద్రూపకంమత" మితిలక్షణాత్॥ ॥౨॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకేహయముఖసన్నిధానంప్రార్థితమ్- ఇదానీం సన్నిహితం భగవంత ముపాస్మహఇత్యాహ (జ్ఞానానందేతి) జ్ఞానానందమయమ్-జ్ఞానానందప్రచురమ్,[తత్ ప్రకృతవచనేమయడితి ప్రాచుర్యార్థేమయట్] యద్వా -జ్ఞానానందమయం- జ్ఞానానందస్వరూపం- [స్వార్థేమయట్]ప్రాణమయఇత్యాదివత్-శ్రుతిః" సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ-కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశఆనందోన'' స్యాదిత్యుక్తేః- నిర్మలస్ఫటికాకృతిం-నిర్మలఃజాజ్వల్యమానః,స్ఫటికః-స్ఫటికమణిః,తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యతం;సర్వవిద్యానాం-సకలకలానాం,ఆధారం-నిలయం,"ఛందోమయో మఖమయోఖిల దేవతాత్మే''త్యుక్తేః- హయగ్రీవం దేవముపాస్మహే - ధ్యాయామః, [ఆసఉపవేశనే]॥ ॥3॥

గురులఘూపాయభూతయోర్భక్తిప్రపత్త్యోర్మధ్యేప్రచరామీత్యాహ (విశుద్ధ) మితి- అహం-దాసభూతః, దయాయాఃనిధిం-అక్షయస్థానం,తం అతఏవదేహభృతాం-ప్రాణినాం,శరణ్యం-రక్షకం,విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం-విశుద్ధేన-నిర్మలేన,విజ్ఞానేనఘనం-నిబిడం, అస్తర్బహిర్జ్ఞాన మయమిత్యర్థః; యద్వా- విజ్ఞానరూపోఘనః-

మూ ॥ ఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ । దయా
నిధిం దేహభృతాం శరణ్యాం దేవం హయగ్రీవమహం ప్రపద్యే ॥౪॥
సమాహారస్సామ్నాం ప్రతిపద మృచాం ధామయజుషాం
లయః ప్రత్యూహానాం లహరివితతిర్బోధజలధేః। కథాదృప్యత్కౌ-

పిండః, తద్రూపమిత్యర్థః; "విజ్ఞానఘనఏవ" తిశ్రుతేః-స్వరూపం యస్య
తం - విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షం- విజ్ఞానస్య-జ్ఞానయోగస్య, విశ్రా
ణనే-వితరణే, బద్ధా-ధృతా, దీక్షా-సంకల్పః, యస్యతమ్ "తేషాం సతత
యుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం । దదామిబుద్ధియోగం తం యేన
మాముపయాంతితే" ఇత్యాదివచనాత్ -హయగ్రీవం ప్రపద్యే- శరణం
యామి, [పదల్గతౌ లడాత్మనేపదం]-జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానప్రద
స్య దయాళోః సర్వభూత శరణ్యస్య శరణాగతాస్మత్స ంరక్షణంకి
యదితిభావః ॥ ❋ ❋ ❋ ॥౪॥

వ్యా ॥ భగవతిహయాస్యేభక్తిప్రపత్తిరూపోపాయద్వయం విధా
యసంప్రతి చికీర్షితస్తోత్రపరిసమాప్తి ప్రతిబంధకాజ్ఞానాంధకారని
వృత్తిం సర్వ విఘ్నోపశమాద్ధయముఖ హేషారవసకాశాత్స్వస్య
ప్రార్థయతి-(సమాహార)ఇతి-సామ్నాం-సామశాఖానాం, సమాహా
రః-సంఘాతః, తత్స్వరూపమితియావత్; "ప్రణవోద్గీథవచస" ఇత్యు
క్తేః-ఋచాం-ఋక్చాఖానాం, ప్రతిపదం-తదర్థబోధకపర్యాయపదం,
యజుషాం-తైత్తిరీయశాఖానాం, ధామ-వాసస్థానం, ప్రత్యూహానాం-
విద్యాప్రతిబంధకవిఘ్నానాం, లయః- ధ్వంసః, బోధజలధేః- జ్ఞానసా
గరస్య, లహరివితతిః-తరంగపరంపరా, హయవదన హేషాహలహ
లః - హయవదనస్య-హయగ్రీవస్య, హేషాఖ్యోహలహలః- అశ్వధ్వ
నిః, కథాదృప్యత్కౌతస్కుతకలహకోలాహలభవం - కథాసు-వా
దకథాసు, దృప్యంతః కౌతస్కుతాః-కుతఃకుతఇతివాదినః, సూ [క
స్కాదిత్వాత్సః] తేషాంకలహకోలాహలేన- అయథార్థవాదకల

తసుర-తకలహ కోలాహలభవంహరత్వం తర్ధ్వాంతం హయవ
దన హేషాహలహలః ॥౫॥ అపౌరుషేయైరపివాక్ప్రపంచైర
ద్యాపితేభూతిమదృష్టపారాం।స్తువన్నహం ముగ్ధఇతిత్వయైవ కా
రుణ్యతో నాథకటాక్షణీయః ॥౬॥దాక్షిణ్యరమ్యా

హేన,భవః-జన్మ,తం అంతర్ధ్వాన్తమ్- హరతు-నివర్తయతు,[హృఞ్ హరణే]-హేషాహలహలస్య సమాహారాద్యభేదోక్త్యా భేదరూప కాలంకారః ॥౫॥

సాక్షాత్కృతేభగవతి వివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్య సనకస నందనాదిధ్యావాగోచరదివ్యస్వభావం దృష్ట్వాస్యభగవద్గుణానువర్ణనే ప్రయత్నః పరిహాసాస్పదఇత్యభిప్రేత్యాహ (అపౌరుషేయై) రితి - హేనాథ- హేహయగ్రీవ, అద్యాపి-ఇదానీమపి, అపౌరుషేయైః-నిత్యైః,"అనాదినిధనాహ్యేషావాగుత్సృష్టాస్వయంభువే,, త్యాద్యుక్తైః-వాక్ప్రపంచైరపి-వేదజాలైరపి,అదృష్టపారాం- అదృష్టం-ప్రతిపాదనావిషయీభూతం,పారమ్అవధిః, యస్యాస్తాంతథోక్తాం-" యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహ"ఇతిశ్రుతేః-"నాంతోస్తిమ మదివ్యానాంవిభూతీనాంపరంతప"ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ- తే-తవ,భూతిం-గుణాద్యైశ్వర్యం,స్తువన్- వర్ణయన్,అహంముగ్ధః-బాలః,కృమ త్యసాధ్యేయతమానఇతియావత్; ఇతిహేతోః, త్వయా కారుణ్యతఏవ- కృపావశాదేవ, నత్వస్మదాదిషు కటాక్షనిమిత్తం కించిదస్తీతి భావః; కటాక్షణీయః-బాలేష్వకించిత్కరేష్వపి పరమకారుణికస్యపితుఃకరుణాకటాక్షః స్వాభావికఇతిభావః- ※ ॥౬॥

లోకే మేవిద్యాధికాః తేసర్వేపి భవదీయాశక్త్యంశైస్స్పృశంతీత్యాహ(దాక్షిణ్యే)తి- హేనాథ-హేహయగ్రీవ, గిరిశస్య-రుద్రస్య,దాక్షిణ్యరమ్యా- దాక్షిణ్యేన- సుఖప్రియవచనాదినా,రమ్యా మనోహరా,యద్వా- దాక్షిణ్యేన-విద్యాప్రదానసామర్థ్యేన,రమ్యా

మూ— గిరిశస్యమూర్తిర్దేవీసరోజాసనధర్మపత్నీ।వ్యాసాదయోపివ్యపదేశ్యవాచస్స్ఫురంతిసర్వేతవశక్తిలేశైః ॥౭॥ మందోభవిష్యన్నియతంవిరించోవాచాంనిధేవంచితభాగధేయః। దైత్యాపనీతాందయయైవభూయోప్యధ్యాపయిష్యోనిగమాన్నచేత్త్వమ్॥౮॥

మనోజ్ఞా,మూర్తిః- సరోజాసనస్య-చతుర్ముఖస్య, ధర్మపత్నీ-సహధర్మచరీ, దేవీ-సరస్వతీ, వ్యపదేశ్యవాచః - ప్రసిద్ధగ్రంథకర్తారో వ్యాసాదయః, వ్యాసవాల్మీకిశుక పరాశరాదయోపి సర్వే పూర్వసముదితవ్యతిరిక్తాః-తవశక్తిలేశైః-విద్యాశక్త్యంశైః, స్ఫురంతి-భాంతి, “నతత్రసూర్యోభాతి సచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతి కుతోయమగ్నిః - తమేవభాంత మనుభాతిసర్వం తస్యభాసాసర్వమిదం విభాతీ”తిశ్రుతేః - “యద్యద్విభూతిమత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా । తత్తదేవావగచ్ఛత్వంమమ తేజోంశసంభవ” మితిస్మృతేశ్చ-

బ్రహ్మాదీనామపి ప్రమాదకాలే త్వమేవ గతిరిత్యాహ -

(మంద)ఇతి- హేవాచాంనిధే-వాగీశ, త్వం- భవాన్,దైత్యాపనీతాన్- దైత్యేన - అసురేణ,అపనీతాన్ - అపహృతాన్, నిగమాన్ -వేదాన్,భూయోపి-పునరపి,దయయా-కారుణ్యేనైవ, నహ్యన్యత్కించిన్నిమిత్తమస్తీతిభావః; నాధ్యాపయిష్యశ్చేత్- నాధ్యాపయిష్యయది, విరించః - బ్రహ్మా, వంచితభాగధేయః - ప్రతారితభాగ్యస్సన్, మందః-జడః, కార్యాకార్యవివేకశూన్యః; అభవిష్యత్-[హేతుహేతుమతోర్లృఙ్] నియతం- ధ్రువం,“ఆపన్నానాంపరాగతి”రిత్యుక్తరీత్యాబ్రహ్మాదీనామప్యాపత్కాలేత్వమేవగతిరితిభావః;అత్రమధుకైటభాభ్యాం చతుర్ముఖంప్రతార్యవేదాఅపహృతాః-తతఃప్రబుద్ధేనబ్రహ్మణాభగవాన్ప్రసాదితఃమత్స్యరూపేణావతీర్యతౌహత్వావేదాన్సంగృహ్యధాత్రేవ్యతరదితిపౌరాణికీకథానుసంధేయా ॥ ౮ ॥

ఇన్ద్రాదీనామపిచాధికారస్య స్థిరీకరణంత్వదాయత్తమేవేత్యాహ-

మూ॥ వితర్కడోలాం వ్యవధూయ సత్త్వే బృహస్పతిం వర్తయసే యతస్త్వమ్। తేనైవ దేవ త్రిదశేశ్వరాణా మస్పృష్టడోలాయితమాధిరాజ్యమ్ ॥౯॥ అగ్నౌ సమిద్ధార్చిషి సప్తతన్తో రాతస్థివాన్ మన్త్రమయం శరీరమ్। అఖణ్డసారైర్హవిషాం ప్రదానై

(వితర్కే)తి - హే దేవ- హే హయగ్రీవ, యతః - యస్మాద్ధేతోః, త్వం - బృహస్పతిం - ధిషణం, వితర్కడోలాం - వితర్కైః - దురూహైః, డోలాం- చిత్తచంచలతామ్, రజస్తమః కార్యభూతామ్; తాం వ్యవధూయ - నివార్య, సత్త్వే - సత్త్వమార్గే, వర్తయసే- ప్రతిష్ఠాపయసే, తేనైవ - త్రిదశేశ్వరాణామ్ - ఇంద్రాదీనామ్, ఆధిపత్యమ్ - స్వర్గాధిపత్యమ్, అస్పృష్టడోలాయితమ్- అస్పృష్టమ్- అనధిగతం, డోలాయితం యేన తత్తథోక్తమ్, స్థిరమితి యావత్; అభూదితి శేషః - బృహస్పతిః త్వత్ప్రదర్శితసన్మార్గనిష్ఠస్సన్ తేనైవ మార్గేణ ఇంద్రాదీన్ వర్తయసే - అన్యథా అసురవంశైః సురవంశోపి అలబ్ధశ్రీరాజ్యోక్షయం యాయాదిత్యాశయః; సంశయోహి హేయగుణః, " అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి। నాయంలోకోస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః ॥ యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసఞ్ఛిన్నసంశయమ్। ఆత్మవన్తం న కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ" ఇత్యాది భగవదుక్తేః. ॥౯॥

ఇన్ద్రాదిదేవానాం హవిర్భాగప్రదానముఖేన తృప్తికరోపి భవానేవేత్యాహ (అగ్నా)వితి - హే దేవ - హే హయగ్రీవ, సప్తతన్తోః సంబంధిని సమిద్ధార్చిషి - సమిద్ధాని - ప్రజ్వలితాని, అర్చీంషి- తేజాంసి, యస్య తస్మిన్నగ్నౌ; మంత్రమయం- మంత్రాత్మకమ్, శరీరం - విగ్రహం, ఆతస్థివాన్ - సంప్రాప్నువన్ సన్, " అహం క్రతురహం యజ్ఞస్స్వధాహమహమౌషధమ్। మన్త్రోహమహమేవాజ్యమహమగ్నిరహం హుతమ్ " ఇత్యాద్యుక్తేః అఖండసారైః - అఖం

తాప్యాయనంవ్యోమసతాంవిధత్సే ॥౧౦॥ యన్మూలమీదృక్ప్రతిభాతితత్త్వం యామూలమామ్నాయమహాద్రుమాణామ్ । తత్త్వేనజానన్తివిశుద్ధసత్త్వాస్త్వామక్షరామక్షరమాతృకాంతే ॥౧౧॥ అవ్యాకృతాద్వ్యాకృతవానసిత్వం నామానిరూపాణిచయాని పూర్వమ్ । శంసన్తితేషాంచరమాంప్రతిష్ఠాంవాగీశరత్వాంత్వ

ఢాః - అవిచ్ఛిన్నాః, సారాః - మాధుర్యాదిరసాః, యేషుతైః; హవిషాం - పురోడాశాదిహవిషాం, ప్రదానైః - వితరణైః, వ్యోమసతాం - ఇంద్రాదిదేవానాం, ఆప్యాయనం - తృప్తిం, విధత్సే - విదధాసి, [డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః] "అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచ - సత్రేధామాసభగవాన్ హయశీర్షఏవ సాక్షాత్సయజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః। ఛందోమయస్సోఖిలదేవతాత్మావాచోబభూవురుశతీశ్చసతోస్యనస్త "ఇత్యాదివచనాత్ ॥౧౦॥

ప్రపంచస్యమూలకారణమపిత్వమేవేత్యాహ (యన్మూలమితి) - హేదేవ - విశుద్ధసత్త్వాః - విశుద్ధం - నిర్మలం, సత్త్వం - సత్త్వగుణః, యేషాంతేతథోక్తాః; ఈదృక్ - దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనా అబాధితత్వేనప్రమాణసిద్ధం, తత్త్వం - చతుర్వింశతిమహదాదితత్త్వం, యన్మూలం - యత్ మూలం యస్యతథోక్తమ్; ఆమ్నాయమహాద్రుమాణాం - ఆమ్నాయాః - వేదాఏవ, మహాద్రుమాః - వృక్షాః, తేషాం యామూలం-తాం అక్షరాం - నిత్యాం, అక్షరమాతృకాం - అకారాద్యక్షరసమష్టిం, తే - త్వత్సంబంధినీం, తత్త్వేన - యాథార్థ్యేన, జానంతి-విదంతి,[జ్ఞా అవబోధనే] "వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతిః - వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌదేవాదీనాంచకారసః" ఇతి వేదస్య జగత్సృష్టిహేతుత్వాత్తన్మూలభూతాయా అక్షరమాతృకాయా అపిత్వదధీనత్వాత్సాక్షాత్పరంపరయా వా కృత్స్నమపి ప్రపంచజాతం త్వత్తఏవోత్పన్నమితిభావః; "య

దుపజ్ఞవాచః ॥౧౨॥　ముగ్ధేన్దునిష్యన్దవిలోభనీయాంమూ ర్తిం

తోవా ఇమానిభూతాని జాయంతే – తదైక్షత – బహుస్యాంప్ర జాయేయేతి – తత్తేజోఽసృజత – యస్మాలాస్సోస్వేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సప్రతిష్ఠాః – ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్ సిజజ్ఞిరేతస్మాత్— కార్యాణాం కారణంపూర్వఽ" మిత్యాద్యత్రా నుసంధేయమ్. ॥౧౧॥

ఉత్పన్నప్రపంచస్య పర్యవసానస్థానమపి త్వమేవేత్యాహ (అవ్యా కృతాది)తి - హేవాగీశ్వర - త్వం-అవ్యాకృతాత్ - ప్రధానాత్, పూర్వఽం – ప్రథమం, యానినామాని – వాచకాని, రూపాణి-పృ థివ్యాది సంస్థానానిచ, వ్యాకృతవాఽ – ప్రణీతవానసి, "ఇమా స్తిస్రోదేవతాః అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకర వాణీ,, తిశ్రుతేః - తేషాం - నామరూపాణాం, చరమాం ప్ర తిష్ఠాం - పర్యవసానభూమిం భవంతం, త్వదుపజ్ఞ వాచః_ త్వత్- తవ, ఉపజ్ఞాని – త్వదుపజ్ఞాని – త్వయా ఆద్యదృష్టాని, [ఉపజ్ఞోప క్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామితి నపుంసకత్వమ్] తానివాచశ్చ తథోక్తః, వేదాఇత్యర్థఃః; శంసంతి _ వదంతి, [శంసుస్తుతౌ] శరీరభూతానాం పృథివ్యాదీనాం శరీర్యాయత్తస్థితిత్వాత్ ; నా మ్నాంవాచకానాం ప్రకారద్వారా ప్రకారిపర్యంతవృత్తికత్వాదితి భావః; "యస్యపృథివీశరీరం యస్యాపశ్శరీరం యస్యతేజశ్శరీరం యస్యవాయుశ్శరీరం యస్యాకాశశ్శరీరం యస్యాక్షరంశరీరం,, మి త్యాదిశ్రుతేః _ " వచసాంవాచ్యముత్తమ,,మిత్యాదిస్మృతేశ్చ॥౧౨॥

యోగినోమోక్షరూపఫలావాప్తయే త్వామేవచింతయంతీత్యా హ (ముగ్ధే) తి_ హేవాగీశ్వర? తవఆనందసుధాప్రసూతిం_ ఆనం దఏవసుధా _ అమృతం, తస్యాః ప్రసూతిర్జన్మ యస్యాస్తాం త థోక్తామ్; "రసోవైసః - రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి –

తవానందసుధా ప్రసూతిమ్। విపశ్చిత శ్చేతసి భావయంతో వేలాము దారామివదుగ్ధసింధోః ॥౧౩॥ మనోగతంపశ్యతియస్సదాత్వాం

ఏషహ్యేవానందయాతి" ఇతిశ్రుతేః - ముగ్ధేందునిష్యందవిలోభనీయాం - ముగ్ధేందోః, నిష్యందవత్ - ప్రవాహవత్, (అభూతోపమా) విలోభనీయాం- స్పృహణీయాం, దుగ్ధసింధోః - ఉదారాం శ్రేష్ఠాం, వేలామివ - సేతుమివస్థితాం, మూర్తిం - విగ్రహం, విపశ్చితః - జ్ఞానినః, చేతసి - హృదయే, భావయంతి- పరిశీలయంతి, ఆనన్ద సుధాకరత్వాదితరవిషయాన్ పరిహృత్యతత్రైవ రమంతఇత్యర్థః; "మహాత్మానస్తుమాంపార్థ దైవీంప్రకృతిమాశ్రితాః । భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వాభూతాదిమవ్యయం - సతతంకీర్తయంతోమాం యతంతశ్చదృఢవ్రతాః । నమస్యంతశ్చమాంభక్త్యా నిత్యయుక్తాఉపాసతే - తత్రైకాగ్రంమనఃకృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః । రమంతేయోగినోనంతే నిత్యానందే చిదాత్మని " త్యాది వచనాత్; తదుక్తంభగవతా - "అనన్యాశ్చింతయంతోమాం యే జనాః పర్యుపాసతే । తేషాంనిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమంవహామ్యహ" మితి. ॥౧౩॥

హయగ్రీవముపాసీనః పుమాన్ ప్రయత్నం వినైవ. విద్యాంలభతఇత్యాహ (మనోగత)మితి - మానసరాజహంసం - మానసం - మనఏవమానసం, మానసాఖ్యసరః; తత్ర రాజహంసం - రాజహంసవద్విహారిణోత్సుక మిత్యర్థః; త్వాం మనీషిణాంమధ్యే-యః - పుమాన్, సదా - సర్వదేశ సర్వకాలసర్వావస్థాసు, " తస్మాత్సర్వేషుకాలేషు మామనుస్మరయుధ్యచ - యన్ముహూర్తంక్షణంవాపి వాసుదేవోనచింత్యతే - సాహానిస్తన్మహచ్ఛిద్రంసాభ్రాంతిస్సాచవిక్రియే" త్యాద్యుక్తేః; మనోగతం - హృదయస్థం, పశ్యతి- సాక్షాత్కరోతి, మనసాచింతయతీత్యర్థః; తస్య- జనస్య, గిరః- వాచః,స్వ

మనీషిణాంమానసరాజహంసమ్ । స్వయంపురోవాదవివాదభా
జః కింకుర్వతేతస్యగిరోయథార్హణమ్ ॥ ॥౧౪॥
అపిక్షణార్ధంకలయంతి యేత్వా మాప్లావయంతం విశదైర్మయా
మూఖైః।వాచాంప్రవాహైరనివారితైస్తేమందాకినీంమందయితుం
క్షమంతే॥౧౫॥ స్వామిన్ భవద్ధ్యానసుధాభిషేకాద్వహంతిధన్యాః
పులకానుబంధమ్ । అలక్షితేక్వాపినిరూఢమూలమంగేష్వివానం

యం - యత్నం వినైవ, పురోవాద వివాదభాజః - పురోవాదే-
ప్రాథమికోపస్థితౌ, వివాదం-అన్యోన్యకలహం, భాజః-భజంతః, అ
హమహమికయా ప్రథమం స్ఫురంతఇత్యర్థః;తాస్సత్యాఃయథార్హణం-
యథాయోగ్యం, కింకుర్వతే-కింకరత్వంభజంతే,(డుకృఞ్ కరణే)॥౧౪
న కేవలం త్వాముపాసీనస్య విద్యాఫలమాత్రమపిత్వ తివాచాలక
త్వమపీత్యాహ (అపీ)తి- హేవాగీశ! విశదైః- స్వచ్ఛైః, మయూ
ఖైః - కిరణైః, ఆప్లావయంతం - హ్లాదయంతం, సేవకానిశేషః-
త్వాం, యే-భక్తాః,క్షణార్ధమపి- సూక్ష్మకాలమపి, కలయంతి- ధ్యా
యంతి, తే-భక్తాః, అనివారితైః - ప్రతివాదిభి ర్నిరోద్ధుమశక్యైః,
వాచాం - గిరాం, ప్రవాహైః- పరంపరాభిః, మందాకినీం-గంగాం,
మందయితుం - అల్పవేగాంకర్తుమ్, క్షమంతే- శక్నువంతి, తేషాం
వాగ్వేగోగఙ్గాప్రవాహ వేగాదప్యతిశయిత స్స్యాదితిభావః ॥౧౫॥
ధన్యానామేవత్వయిలాభఇత్యాహ (స్వామిన్ని)తి- హేస్వామిన్-
వాగీశ, భవద్ధ్యాన సుధాభిషేకాత్- భవతస్సంబంధీయోగః- భక్తి
యోగః, సఏవసుధా - తయాఅభిషేకః - స్నపనం, తస్మాదిత్యర్థః;
అలక్షితే-అదృష్టే, క్వాపి- క్వచిత్ప్రదేశేపి, "యోగీయుంజీత సతత
మాత్మానంరహసిస్థితః - ఏకాకీ యతచిత్తాత్మానిరాశీరపరిగ్రహః।
శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః । నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతి
నీచం చేలాజిన కుశోత్తర" మిత్యాద్యుక్తైః; నిరూఢమూలం-నిరూ

దఘుమంకురంతమ్ ॥౧౬॥ స్వామిన్ప్రతీచాహృదయేనధన్యాస్త్వ ద్ధ్యానచంద్రోదయవర్ధమానమ్ । అమాంతమానందపయోధిమంతః పయోభిరక్ష్ణాం పరివాహయంతి ॥౧౭॥ స్వైరానుభావత్వదధీనభావా స్సంరబ్ధవీర్యాం త్వదనుగ్రహేణ । విపశ్చితో నాథతరం

థమ్-దృఢతరమ్, మూలంయస్యతం; అంగేషు-అవయవేషు, అంకురంతమ్-ఉద్యంతమ్-అనందఘుమివస్థితం-ఆనందమివస్థితం, "స్యాదానందథురానంద" ఇత్యమరః - పులకానుబన్ధం- రోమాంచం, ధన్యాః - భాగ్యవంతః, వహంతి - ప్రాప్నువంతి, [వహప్రాపణే] ఉపమాలంకారః. * * * ॥౧౬॥

త్వాంచింతయన్ పరమానంద మనుభవతీత్యాహ- (స్వామి)న్నితి- హేస్వామిన్-హయగ్రీవ,ధన్యాః - భాగ్యవంతః, ప్రతీచా "అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసానన్యగామినే"త్యుక్తరీత్యా అంతర్ముఖేన, హృదయేన - మనసా, త్వద్ధ్యానం చంద్రోదయః, తేనవర్ధమానం - జృంభమాణం, అతఏవ అంతర్హృదయే అమాంతం- అపర్యాప్తమ్, ఉద్వేలమితి యావత్; ఆనందపయోధిం - సుధాబ్ధిం, అక్ష్ణాం పయోభిః-ఆనందబాష్పైః, పరివాహయంతి-ప్రస్రవంతి. ॥౧౭॥

భవద్యోగినః త్వత్కటాక్షేణైవ మాయాంతరంతీత్యాహ (స్వైరానుభావే) తి- హేనాథ - హేహయగ్రీవ, స్వైరానుభావత్వదధీనభావాః - స్వైరానుభావస్య- స్వేచ్ఛావిహారస్య, త్వత్, తవ, అధీనం వశంవదః, భావః - అభిప్రాయః యేషాంతే తథోక్తాః ; విపశ్చితః - జ్ఞానినః, త్వదనుగ్రహేణ - త్వత్సంకల్పేన, సంరుద్ధవీర్యాం - నిరుద్ధశక్తిం, వైహారికీం - లీలోపకరణభూతాం, మోహనపింఛికాం - సకలలోకవ్యామోహనకరీం, మయూరాదిపింఛభూతాం - లోకే ఇంద్రజాలికవిద్యావతాంవివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్యకరకార్యజననసమర్థః కశ్చనపింఛవిశేషః ప్రసిద్ధః; "మయాంతుప్రకృ

తిమాయాం వైహారికీం మోహనపింఛికాం తే ॥౧౮॥ ప్రాఙ్నిర్మి
తానాం తపసాం విపాకాత్ప్రత్యగ్రనిశ్శ్రేయససంపదో మే । స
మేధిషీరంస్తవ పాదపద్మే సంకల్పచింతామణయః ప్రణామాః॥౧౯॥
విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం భూయాన్ప్రసాదో మయినా
థభూయాత్ । త్వదంఘ్రిరాజీవరజఃకణానాం సురేంద్రచూడా

తిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వర" మిత్యాద్యుక్తేః; త్వదనుగ్రహే
ణ-త్వత్ప్రసాదేన, తరంతి - అతిక్రామంతి. ॥౧౮॥

జన్మాంతరకృత తపశ్శాలినాం మాయాతరణే త్వత్పాదారవింద
ప్రణమనమేవ శరణమిత్యాహ (ప్రాగి)తి - హేనాథ - హేహయ
గ్రీవ, ప్రత్యగ్రనిశ్శ్రేయససంపదః - ప్రత్యగ్రా - నూతనా, నిశ్శ్రేయ
ససంపత్ యేషు తథోక్తాః; ప్రాఙ్నిర్మితానాం - ప్రాక్ - పూ
ర్వజన్మని, నిర్మితానాం - కృతానాం, తపసాం విపాకాః - పరిపా
కభూతాః, సంకల్పచింతామణయః - సంకల్పస్య - ఇచ్ఛాయాః, చిం
తామణయః - ప్రణామాః - తవ - భవతః, పాదపద్మే - పాదా
రవిందే, సమేధిషీరన్ - సమభివృద్ధా భూయాసురిత్యర్థః, [ఏధవృ
ద్ధౌ] "హరత్యఘం సంప్రతి హేతురేష్యత శ్శుభస్య పూర్వాచరితైః
కృతం శుభైః । శరీరభాజాం భవదీయదర్శనం వ్యనక్తి కాలత్రితయేపి
యోగ్యతా" మిత్యుక్తరీత్యా భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలేషు భ
వదీయ పాదారవింద సేనాయశస్సరీతిభావః - ॥౧౯॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ప్రణామాభివృద్ధిః ప్రార్థితా - ఇదానీం పాదా
రవిందప్రణామానంతరం పాదరజసాం ప్రసాదః ప్రార్థ్యతే (విలు
ప్తే)తి- హేనాథ- హేహయగ్రీవ, విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం-
విలుప్తాః - ప్రమృష్టాః, మూర్ధన్యాః - మూర్ధ్ని జాతాః, [శరీరావ
యవాద్యత్] లిపీనాం -అక్షరాణాం, క్రమః - పఙ్క్తయః, యేషాం
తేతథోక్తాః ; " పరిసరవినతానాం మూర్ధ్ని దుర్వర్ణపఙ్క్తిం ప

పదలాలితానామ్ ॥౨౦॥ పరిస్ఫురన్నూపురచిత్రభాను ప్రకాశ
నిర్ధూతతమోనుషంగామ్ । పదద్వయీంతేపరిచిన్మహేంతః
ప్రబోధరాజీవవిభాతసంధ్యామ్ ॥౨౧॥త్వత్కింకరాలంకరణోచి
తానాంత్వయైవకల్పాంతరపాలితానామ్ । మంజుప్రణాదంమణి
నూపురంతేమంజూషికాంవేదగిరాంప్రతీమః ॥ ॥౨౨॥

రిణమయసి శౌరేః పాదుకేత్వంసువర్ణం - అయందరిద్రోభవితేతి
వైధసీంలిపిం లలాటేర్థిజనస్యజాగ్రతీం । మృషాసచక్రేల్పితకల్పప
దపః ప్రణీయదారిద్ర్యదరిద్రతాంనళః " ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మణా
తత్కర్మానుగుణ్యేన లిఖితాం దారిద్ర్యసూచక లలాటలిపి
స్వాయమతిశయప్రదానేనాన్యథా నయతీత్యర్థః; అతఏవ సురేంద్ర
చూడాపదలాలితానాం - సురేంద్రైః - బ్రహ్మాదిభిః, చూడాపదై
మౌళిభిః, లాలితానాం-శ్లాఘితానాం, త్వత్పాదారవిందప్రణతికా
శిరోభూషణత్వేన ఉహ్యమానానామిత్యర్థః; త్వదంఘ్రిరాజీవరజః
ణానాం- త్వత్ - తవ, అంఘ్రిరాజీవస్య - పాదారవిందస్య, రజః
ణానాం - పరాగలేశానాం, భూయాత్ - మహాన్, ప్రసాదః -
నుగ్రహః, మయిభూయాత్, [భూసత్తాయామాశిషిలిజ్] ॥౨౦॥

అజ్ఞానాంధకార నివర్తకం జ్ఞానోదయ హేతుం త్వత్ పాదా
రవిందం మనసాధ్యాయామీత్యాహ (పరిస్ఫురన్ని)తి - హేనాథ
హేహయగ్రీవ, పరిస్ఫురన్నూపురఏవచిత్రభానుః - సూర్యః, తస
ప్రకాశేన - తేజసా, నిర్ధూతః - ప్రతిక్షిప్తః - తమోనుషంగః
మస్సంయోగః, యస్యాస్తాం తథోక్తామ్;ప్రబోధరాజీవ విభాతసం
ధ్యాం - ప్రబోధః - జ్ఞానమేవరాజీవం - తస్య- విభాతసంధ్యా
పూర్వసంధ్యాం, తేపదద్వయీం - చరణయుగళం, అంతః-మనసి,
పరిచిన్మహే - పరిశీలయామహే, [చిఞ్ చయనే] ॥౨౧

సంచింతయామిప్రతిభాదశాస్థాన్ సంధుక్షయంతం సమయప్రదీ
పాన్ । విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం వ్యాఖ్యానముద్రామధురం

నూపురమభివర్ణయతి (త్వత్కింకరే) తి- హేనాథ ? త్వత్కింక
రాలంకరణోచితానాం- త్వత్-తవ, కింకరాణాం-భక్తానాం,అలం
కరణం- త్వత్పాదారవిందరూప శిరోభూషణమ్, తస్యఉచితానాం-
ప్రతిపాదనయోగ్యానాం,యద్వా-త్వత్కింకరాణాం-బ్రహ్మాదీనాం,
అలఙ్కరణే- అలంకారకరణే, ఉచితానాం-యోగ్యానాం, అనేనవి
శేషణేన వేదగిరామాభరణత్వాకారో వ్యజ్యతే; అతఏవ నూపుర
మంజూషికాత్వేన రూపణం సంగచ్ఛతే ; త్వయ్యేవ - భవత్యేవ, క
ల్పాంతరపాలితానాం- రక్షితానాం, వేదగిరాం- వేదవాక్యానాం,
మంజుప్రణాదం- మంజు-మనోహరః,ప్రణాదః- శింజారవః, యతః
మణినూపురపేటికాగర్భగత వేదవాక్యాని శింజారవత్వేన నిగద్యంత
ఇతిభావః; మణినూపురం- మణిమయ శింజీరం, మంజూషికాం-పేటి
కాం,ప్రతీమః-జానీమః,[ఇణ్ గతౌ]లోకేయథాధనవాన్ పుత్రపౌత్రా
దీనాం రక్షణార్థం సర్వాభరణజాతం సంగోప్య పేటికాం సంగృ
హ్ణాతి తద్వదితిభావః. ॥౨౭॥

ఇతఃపరం త్రిభిః శ్లోకైః పాణిపంకజ మభివర్ణయతి (సంచింతయా
మీ)తి–హేనాథః ప్రతిభాదశాస్థాన్- ప్రతిభా-తాత్కాలికోన్మేషశాలినీ,
సైవదశా- వర్తిః, తస్యాం వర్తమానాన్, సమయప్రదీపాన్ - వే
దావిరుద్ధ సిద్ధాంత ప్రదీపాన్, సంధుక్షయంతం - అభివర్ధయంతం,
వ్యాఖ్యానకాలే ఆవశ్యకప్రబోధముద్రయా అంగుళ్యా దీపవత్సకలసి
ద్ధాంత రహస్యార్థ ప్రకాశనేన సర్వేసిద్ధాంతా అభివృద్ధా భవం
తీత్యర్థః; విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం- విజ్ఞానమయ భగవచ్ఛరీర
మేవ కల్పద్రుమః-కల్పతరుః, తస్య పల్లవానాం-కిసలయానాం, ఆభా
వాభా యస్యతమ్;వ్యాఖ్యానముద్రామధురం- వ్యాఖ్యానముద్రయా-

కరంతే ॥౨౩॥ చిత్తేకరోమిస్ఫురితాక్షమాలం సవ్యేతరం నాథ కరం త్వదీయం । జ్ఞానామృతోదంచనలంపటానాం లీలాఘటీయంత్రమివాశ్రితానాం ॥ ౨౪ ॥ ప్రబోధసింధోరరుణైః ప్రకాశైః ప్రవాళసంఘాత మివోద్వహంతం । విభావయేదేవసపుస్తకం తే వామంకరందక్షిణమాశ్రితానాం ॥ ౨౫ ॥ తమాంసిభిత్వా విశదైః ప్రకాశైస్సంప్రీణయంతంవిదుషశ్చకోరాన్ । నిశామయే

బోధముద్రయా, మధురం-మనోహరం, కరం-పాణిం, సంచింతయామి- ధ్యాయామి, రూపకోపమయోస్సంకరః. ॥౨౩॥

(చిత్త)ఇతి-హేనాథ! త్వదీయం- భవదీయం, స్ఫురితాక్షమాలం: స్ఫురితా - ప్రకాశమానా, అక్షమాలా - జపమాలాయస్యతమ్, జ్ఞానామృతోదంచన లంపటానామ్ - జ్ఞానామృతస్య - ఉదంచనే- ఉద్ధరణె, లంపటాః - ఆసక్తాః, ఆయాసవంతఇతియావత్; తేషాం తథోక్తానామాశ్రితానామ్,లీలాఘటీయంత్రమివస్థితమ్-లీలాచరణార్థం నిర్మితోయోఘటీయంత్రవిశేషః - తమివస్థితమ్, సవ్యేతరం- దక్షిణమ్, చిత్తే-హృదయే, కరోమి - ప్రతిష్ఠాపయామి, ॥౨౪॥

(ప్రబోధ)ఇతి - హేదేవ - హయవదన, తే- తవ,ప్రబోధసింధోః- జ్ఞానసాగరస్య, అరుణైః-తామ్రైః, ప్రకాశైః- కాంతిభిః, ప్రవాళసంఘాతమ్ - విద్రుమసంఘమ్; ఉద్వహంతమివస్థితమ్ - బిభ్రతమివ స్థితమ్,సపుస్తకమ్-పుస్తకసహితం, ఆశ్రితానాందక్షిణమ్ - విద్యాప్రదానసమర్థమ్, వామమపి దక్షిణమితివిరోధః -తత్పరిహారః పూర్వోక్తరీత్యా - సవ్యం కరంవిభావయే - ధ్యాయామి, ॥౨౫॥

అవయవ సౌందర్య మభివర్ణ్య విగ్రహ సౌందర్యమభివర్ణయతి (తమాంసీ) తి- హేదేవ? తమాంసి - అంతర్బాహ్యాంధకారాన్ విశదైః - స్వచ్ఛైః, ప్రకాశైః- తేజోభిః, భిత్వా - ఛిత్వా , విదుషశ్చకోరాన్ - పండితానేవచకోరాఖ్యశకునివిశేషాన్, సంప్రీణయం

త్వాంనవపుండరీకె శరద్ఘనేచంద్రమివస్ఫురంతం ॥ ౨౬ ॥ దిశంతుమేదేవసదాత్వదీయాః దయాతరంగానుచరాఃకటాక్షాః । శ్రోత్రేషుపుంసామమృతంక్షరంతీం సరస్వతీం సంశ్రితకామధేనుమ్॥ ౨౭॥విశేషవిత్పారిషదేషునాథ విదగ్ధగోష్ఠీసమరాంగణేషు।జిగీషతోమేకవితార్కికేంద్రాన్ జిహ్వాగ్రసింహాసనమభ్యుపేయాః॥౨౮

తం - సంతోషయంతమ్, నవపుండరీకే - నూతనప్రఫుల్లపద్మే, స్ఫురంతమ్ - అతఏవ శరద్ఘనే- శరత్కాలమేఘే, స్ఫురంతంచంద్రమివ స్థితంత్వామ్, నిశామయ- సాక్షాత్కుర్వే, ఉపమాలంకారః.॥ ౨౬ ॥

భగవతోవిద్యాం ప్రార్థయతే (దిశంత్వి) తి - హేదేవ, త్వదీయాః - దయాతరంగానుచరాః - కృపాకల్లోలసహచరాః , కటాక్షాః - పుంసాం - శ్రోత్రేషు - అమృతమ్- సుధామ్, క్షరంతీమ్-స్రవంతీమ్, శ్రోత్రానందకరీమిత్యర్థః; సంశ్రితకామధేనుమ్ - ఆశ్రితానామభీష్టదాయినీమ్, స్వర్ధేనుమివస్థితాం,సరస్వతీమ్ , సదామేదిశంతు - వితరంతు, [దిశఅతిసర్జనే]　　॥౨౭॥

కుమతికువాదభంజనార్థం వాదకాలేషు భగవత్సన్నిధానం ప్రార్థయతే (విశేషవిత్పారిషదేష్వి) తి- హేనాథ - హయగ్రీవ, త్వమిత్యధ్యాహారః ; విశేషవిదాం- వాదప్రతివాదవిశేషజ్ఞానాం, పారిషదేషు — పరిషద్యుక్తేషు, విదగ్ధగోష్ఠీసమరాంగణేషు- విదగ్ధానామ్— సమర్థానామ్, గోష్ఠ్యాః-సమాజస్య, సమరాఙ్గణేషు — వాదశాలాసు, కవితార్కికేంద్రాన్ — కవీనామ్ — గద్య పద్య రచనాసమర్థానామ్ , తార్కికాణామ్ — ఊహాపోహాదినానావిధ యుక్తిచతురాణామ్, ఇంద్రాన్-శ్రేష్ఠాన్, జిగీషతః- జేతుమిచ్ఛతః, మేజిహ్వాగ్రసింహాసనం — జిహ్వాయాః — రసనాయాః, అగ్రమేవ సింహాసనమ్—సింహపీఠమ్, అభ్యుపేయాః-ప్రాప్నుయాః,[ఇణ్ గతౌ]॥౨౮॥

త్వత్సన్నిధానవశాదేవ ప్రతివాదికోలాహలాన్ స్తంభయామీత్యా

త్వాం చింతయం స్త్వన్మయతాం ప్రపన్నస్త్వాముద్గృణన్ శబ్దమ
యేన ధామ్నా। స్వామిన్ సమాజేషు సమాధిషీయ స్వచ్ఛందవాదా
హవబద్ధశూరః ॥౨౯॥ నానావిధానామగతిః కలానాం నచాపి
తీర్థేషుకృతావతారః । ధ్రువంతవానాథపరిగ్రహాయా నవం న
వం పాత్రమిదం దయాయాః ॥౩౦॥ అకంపనీయాన్యపనీతి భేదైర

హ (త్వామి) తి- హే స్వామిన్ - హయగ్రీవ, త్వాం - భవం
తం, చింతయన్, ధ్యాయన్, త్వన్మయతామ్-త్వదాత్మతామ్, ప్రప
న్నః- ప్రాప్తః, శబ్దమయేన - మంత్రమయేన, ధామ్నా - తేజసా,
త్వాముద్గృణన్- స్తువన్, అహమితి శేషః; సమాజేషు - మహాత్స
భాసు, స్వచ్ఛందవాదాహవబద్ధశూరః - స్వచ్ఛన్దవాదానామాహ
వేషు-యుద్ధేషు, బద్ధః-సన్నద్ధః, శూరః-నిపుణః, సమేధిషీయ- వృద్ధిం
ప్రాప్నుయామ్, [ఏధవృద్ధౌ-ఆత్మనేపదమ్]భవంతం ధ్యాయతాం
స్తువతాంచ వాదకథాసు విజయస్స్యాదితిభావః. ॥౨౯॥

భగవతస్సర్వాభీష్టం సంప్రార్థ్య తస్య కృపోదయాయ స్వస్యాన
న్యగతికత్వ మనుసందధాతి (నానావిధానా) మితి- హేస్వామిన్!
నానావిధానామ్- నానాప్రకారాణామ్, కలానామ్-విద్యానామ్,అ
గతిః-అప్రాప్యస్థానమ్, నచాపితీర్థేషు కృతావతారః- తీర్థేషు - గం
గాది పుణ్యతీర్థేషు, కృతావతారః- కృతః-అనుష్ఠితః, అవతారః- అ
వగాహనం యేనస తథోక్తః, స్నాతఇతియావత్; తాదృశోపి నే
త్యర్థః. ఈదృశోహంతవ- అనాథపరిగ్రహాయాః- అనాథానామ్-
దీనానామ్, పరిగ్రహాయాః - అనుగ్రహహేతుభూతాయాః, త్వదీ
యాయా దయాయాః- కృపాయాః, నవంనవమ్- అత్యంతాభినవమ్
అత్యంతవిలక్షణమితి యావత్; పాత్రమ్-విషయః, అస్తీతి శేషః; ధ్రు
వమ్ - నిశ్చయః, త్వదేక శరణావయం నసాధనాంతరావలంబిః
ఇతి భావః. ... ... ॥౩౦॥

లంకృషీరన్ హృదయంమదీయం । శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని
తత్త్వానిసమ్యంచితవప్రసాదాత్ ॥ ౩౧ ॥ వ్యాఖ్యాముద్రాం క
రసరసిజైః పుస్తకంశంఖచక్రే బిభ్రద్భిన్నస్ఫటికరుచిరే పుండరీకే
నిషణ్ణః।అమ్లానశ్రీరమృతవిశదైరంశుభిః ప్లావయన్మాం మావిర్భా

ఇదానీం త్వదేకశరణస్య మే త్వత్ప్రసాదాదేవ సమస్తతత్త్వాని కర తలామలకాయమానానీత్యాహ (అకంపయానీ)తి- హేస్వామిన్- తవప్రసాదాత్- అనుగ్రహాత్, అపనీతిభేదైః- నానావిధాన్యాయైర పి, అకంపనీయాని – అప్రమృజ్యాని, శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని- శంకా- అప్రామాణ్యశంకా, సైవకళంకః- తస్యాపగమః- నిరాసః, తేన ఉజ్జ్వలాని- ప్రకాశమానాని, సమ్యంచి-యథార్థాని, తత్త్వాని, మదీయమ్- మత్సంబంధి, హృదయమ్-మానసమ్, అలంకృషీరన్ - అలంకుర్వంతు, తవ ప్రసాదవశాత్సర్వ తత్త్వసాక్షాత్కారోభూయా దిత్యర్థః. [డుకృఞ్ కరణే]. ॥౩౧॥

అథ హయగ్రీవమూర్తేరసాధారణ స్వరూప ధ్యాన పదవీమధికో హతి [వ్యాఖ్యాముద్రామి]తి- కరసరసిజైః- చతుర్భిఃకరారవిందైః, శఙ్ఖచక్రే, పుస్తకమ్-శ్రీకోశమ్, వ్యాఖ్యాముద్రామ్-బోధముద్రామ్, చేతి శేషః; బిభ్రత్- వహన్, భిన్నస్ఫటికరుచిరే- దళితస్ఫటికమనోహరే, పుండరీకే-సితామ్భోజే, నిషణ్ణః-ఆసీనః, అమ్లానశ్రీః- నిత్యశ్రీః, నిత్యశోభః; అతఏవ అనఘమహిమా- అనఘః-నిర్దుష్టః, మహిమా-మాహాత్మ్యమ్, యస్యసతథోక్తః; వాగీశః-హయగ్రీవః, అమృతవిశదైః- అమృతస్వచ్ఛైః, అంశుభిః-కిరణైః, మామ్-సంసారాభితప్తమ్, ప్లావయన్- సేచయన్, మమేత్యధ్యాహారః; మానసే- చిత్తే, ఆవిర్భాయాత్-సన్నిధేయాత్, [భాసత్త్వాయామాశిషిలిఙ్] మనసి హయగ్రీవావిర్భావే అమృతకల్పతత్కిరణజాలైర్మనోగత సకల సంతాపనివృత్తిర్మే భవేదిత్యాశయః. ॥౩౨॥

యాదనఘమహిమామానసేవాగధీశః ॥౩౨॥ వాగర్థసిద్ధిహేతోః
పఠతహయగ్రీవసంస్తుతింభక్త్యా । కవితార్కిక కేసరిణా వేంకట
నాథేన విరచితామేతామ్ ॥౩౩॥

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతంత్రస్య శ్రీమ
ద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్య కృతిషు
శ్రీహయగ్రీవ స్తోత్రం సంపూర్ణమ్.

కవితార్కిక సింహాయ కల్యాణగుణ శాలినే।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాంత గురవేనమః॥
శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

స్వగ్రంథస్య విశ్వసనీయత్వాయ స్వనామ ప్రకటయన్ స్వకృతస్తో
త్రస్య ఫలమప్యాహ (వాగర్థే) తి- హేసుధియ ఇత్యధ్యాహారః;
కవితార్కిక కేసరిణా-కవితార్కికశ్రేష్ఠేన, వేంకటనాథాహ్వయే
న ; విరచితామ్- నిర్మితామ్, ఏతాం, సమ్యక్ పదవాక్య రచనోజ్వ
లామ్, వాగర్థసిద్ధిహేతుమ్- వాచాం-వాగ్రూపాణామ్,అర్థానాం-
సిద్ధ్యై- జ్ఞానే, హేతుమ్- కారణమ్, హయగ్రీవ సంస్తుతిమ్-హయ
గ్రీవ స్తవనం,భక్త్యా-పఠత-అనుసంధయధ్వమ్. ॥౩౩॥

శ్రీ హయగ్రీవ స్తోత్ర వ్యాఖ్యా సమాప్తా.
శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

॥౫॥ సమస్తజననీంవందే చైతన్యస్తన్యదాయినీం। శ్రేయసీంశ్రీ

యోరఙ్గాంగిభావ సంకరః. దయా స్తుతౌ విష్వక్సేనస్య సేవ్యత్వం దయాంబోధి శిక్షాస్రోతస్త్వేన సమ్భావనీయత్వహేతుకమితిభావః. అత్రచానేనశిక్షాస్రోతస్త్వోత్ప్రేక్షణేనాయమర్థోలభ్యతే పరమకారుణికశ్శ్రీనివాసస్సంసారిచేతన విషయయా తదీయం దుఃఖభూయస్త్వం స్వరూపానురూప వృత్తి వైధుర్యంచా సహమానయా ప్రతిక్షణమేధమానయా స్వాత్మన్యమాన్త్యా పరిపూర్ణతటాకాది న్యాయేన పరీవాహసాపేక్షయాఽఽత్మీయదయయా ప్రేరితస్సన్ తాపత్రయాక్రాన్తాన్ సంసారిచేతనాన్ దయాసాగరపరీవాహీయమానేన శ్రీమతా విష్వక్సేనోజ్జీవయితుం ప్రథమగురుత్వేనమభిషిషేచేత్యయమర్థ ఉత్ప్రేక్షారూపేణ చమత్కృతస్కవినా. ప్రథమ గురుత్వం చ విష్వక్సేనస్య వకుళధరమునిం ప్రత్యాచార్యత్వాదితి సమ్ప్రదాయః- ఏవం భూతం శ్రీమతశ్శ్రీనివాసస్య, అనీకేశ్వరం సేనాపతిం, ఆశ్రయే - ఆసమన్తాత్సేవే, సపరికరం శ్రీమద్విష్వక్సేనమ్ సేవ ఇత్యర్థః. ... ... ॥౫॥

ఏవం సమస్తవిఘ్ననిరాసకం ప్రథమాచార్యభూతంచవిష్వక్సేనమాశ్రిత్య ఆరోహక్రమప్రాప్త నమస్కారాం భగవదాశ్రయణపురుషకారభూతాంచ శ్రియమభివాదయతే (సమస్తజననీ)మితి-చైతన్యం-స్వస్వరూపాదిజ్ఞానమేవ, స్తన్యం, తద్దాయినీం; తత్వజ్ఞానస్య, "సంతమేనంతతోవిదుః" రితిస్వరూపసత్తాపాదకత్వాత్ స్తన్యత్వేన రూపణంకృతమ్ స్తన్యంతు శరీర సత్తోపయోగి, జ్ఞానమాత్మసత్తోపయోగీ,తి సత్తోపయోగిత్వముభయ సాధారణమేవ; ఇదంచవిశేషణం జననీత్వోపయికమ్ - [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి దాక్షాణినిః, ఆతోయుక్ చిణ్ కృతోరితి యుగాగమః, ఋన్నేభ్యోఙీబితిఙీప్] శ్రేయసీమ్- ప్రశస్యతరామ్, శ్రీనివాసాపేక్షయాఽతిశయేన ప్రశ

వాసస్యకరుణామివరూపిణీమ్॥౬॥వందేవృషగిరీశస్యమహిషీంవిశ్వ

స్యామిత్యర్థః; " హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చపత్న్యౌ - అప్రమేయంహి త త్తేజోయస్యసాజనకాత్మజా-వేదాంతాస్తత్వచిన్తాంమురభిదురసి య త్పాదచిహ్నైస్తరంతి - అపాంగా భూయాంసోయదుపరి పరం బ్ర హ్మతదభూ " దిత్యాదికమనుసంధేయమ్- " మాతృదేవోభవ-పితృ దేవోభవ-పితుశ్శతగుణంమాతా " ఇతిచ; [ప్రశస్యశబ్దాద్ద్వివచనవి భజ్యోపపదే తరబీయసునావితి ద్వయోరేకస్యాతిశయే ఈయసుక్ ప్రత్యయః- ప్రశస్యస్య శ్ర ఇతి శ్రాదేశః, ప్రకృత్యైకాజితి సూ త్ర ప్రాప్త టిలోపాభావశ్చ, ఉగితశ్చేతి జీప్] పునః కీదృశీమిత్య త్రాహ—(రూపిణీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివస్థితా) మితి— శ్రీని వాసస్యాతిశయో యస్యాస్సాయత్త స్తాదృశ దయాత్వేన సంభావ నార్హాయాస్తస్యాస్తజనన్యాం భగవదపేక్షయా ప్రశస్య తరత్వం కిముపక్తవ్యమితి భావః; శ్రేయసీమితి కరుణావిశేషణంవా; రూపి ణీం- రూపం- విగ్రహః, తద్వతీం, [అత ఇని ఠనావితి ఇని ప్రత్య యః- ఋన్నేభ్యో జీపితిజీప్] తాదృశీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివస్థి తాం- అనుగ్రహమయత్వాదజ్ఞాత నిగ్రహత్వాచ్చ శ్రేయసం పద్మాల యా శ్రీనివాసదయాత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే. సమస్తజననీం-లోకమాతర మ్, ఇదంచ విశేష్య సమర్పకం పదమ్, శ్రీనివాస వక్షస్స్థలరసికాం పద్మాలయామ్, వందే- అభివాదయే, స్తౌమి. అత్ర రూపకోత్ప్రే క్షయోస్సంసృష్టిః. ... ... ॥౬॥

అథ " యాభిస్త్వం స్తనబాహుదృష్టిభిరివ స్వాభిః ప్రియం శ్లా ఘసే " ఇత్యుక్తప్రక్రియయా లక్ష్మ్యా అవయవ ప్రాయత్వేన త దంతర్భూతె భూమినీళాఖ్యేదేవ్యౌప్రణమతి శ్లోకద్వయేన - వృషగిరీ శస్య- వేఙ్కటపతేః, మహిషీం, విశ్వధారిణీం- భూమిం, వందే,క్ష మయా-క్షమాఖ్యయా ,క్షమాఖ్యగుణవిశేష భూతయాచేతి శ్లేషమూ

ధారిణీమ్ | తత్కృపా ప్రతిఘాతానాం క్షమయా వారణం యయా ॥౭॥ నిశామయతుమాంనీళా యద్భోగ పటలైర్ధ్రువం ।

లాభేదాధ్యవసాయాల్లభ్యతే ; యయా- భూమ్యా, (కరణ భూత యా, కర్త్ర్యావా) తత్కృపా ప్రతి ఘాతానాం- తస్య- వృషగిరీ శస్య,కృపాయాః ప్రతిఘాతానాం, [హన్తేర్భావే ఘఞ్ హన స్తోఽచిణ్ణలోరితి తాదేశః. ఉభయ ప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమా త్కర్మణి షష్ఠీ.] తదాజ్ఞాతి లఙ్ఘనకృత ప్రతి బంధానాం,వా రణం - నివారణం, భవతి, అపరాధైరుపజనిత క్రోధోపి భగవాన్ క్షమాగుణసారత్వాత్క్షమేతి ప్రథితాయాః " క్షమయాపృథివీసమ " ఇతిక్షమావత్త్వే దృష్టాన్తభూతాయా స్సర్వం సహాయాముఖం నిరీ క్ష్య తదింగితజ్ఞస్సర్వం క్షమత ఇతి తాత్పర్యమ్, అనేన స్తోతవ్యత్వే న ప్రస్తుత దయాసహకారిత్వే నాపి విశ్వంభరాత్రివన్దనీయేతి సూ చ్యతే, ఏవంచ పూర్వార్థ ప్రతి పాద్యస్య సమర్థనీయస్య ఉత్తరా ర్ధేన సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్; " సమర్థనీయస్యార్థస్య కా వ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణాత్, తచ్చక్షమయేతి శ్లేషమూ లాభేదాతిశయోక్త్యుపస్కృతమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౭॥

(నిశామయ)త్వితి—నీళా, మాం, నిశామయతు-వందమానం మాం " మైత్రేణేక్షస్వ చక్షుషా " ఇత్యుక్తప్రకారేణ వీక్షతామ్, తత్కృతం కృపాసాహాయ్యమాహ—(యద్భోగపటలై)రిత్యాదినా- శ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనం, యద్భోగపటలైః - యస్యాః- నీళాయాః, భోగాః-దర్శనస్పర్శనసంభాషణాద్యనుభవాః, తేషాం పరమ్పరాభిః, యద్వా- భోగాఏవ పటలాని- ఛదీంషి, " నీవ్రేతుప టలంఛదిః " రిత్యమరః. పటలాఖ్య నేత్రదోషోవా, అదర్శనాపాద న సామ్యాత్పటలత్వ రూపణమ్, తైః భావితం- జనితమ్, ధ్రువమి త్యుత్ప్రేక్షా. అతఏవ నీళాయావాల్లభ్యాతిశయేన తత్ప్రీతయేక్ర

భావితంశ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనమ్ ॥ ౮ ॥ కమప్యన

తం శ్రీనివాసస్య భక్తదోషా దర్శనం యద్భోగపటలైర్భావితమి తి నిరంతర నీళాభోగ పరంపరా హేతుకత్వేనవా తద్భోగాఖ్య నీ ప్రతిరోధానకృతమితివా తద్భోగరూప నేత్రదోష విశేష జనితమితి వోత్ప్రేక్ష్యతే, యద్వా- " అవిజ్ఞాతాసహస్రాంశు "రిత్యాది సి ద్ధం భగవతోభక్తదోషాదర్శిత్వం స్వాభావికమ్ యదస్తి తదత్ర ని రంతర నీళాభోగ పరమ్పరా పారవశ్యాది హేతుకత్వేనో త్ప్రేక్ష్య తఇతి హేతూత్ప్రేక్షా; ఏవంచసతి విషయవిషయిభేదేన షడ్విధా నా ముత్ప్రేక్షాణాం సందేహ సఙ్కరః, కించాత్ర నీళాయాదేవ్యా స్తరాపేక్షయా భోగ్యతమత్వ మాశ్రితదోష దర్శనా సహత్వంచ స్ఫూర్యతే, విశ్వంభరా భగవతా దృష్టానాశ్రితాపరాధాన్ క్షామ యతి, నీళాతుభక్తదోష దర్శనమేవనసహత ఇతివిశేషః; ఏవంచ దయాయా నిరర్గళస్వాశ్రిత విషయీకార స్సిద్ధ్యతీతి దయా సమ్బ న్ధోఽత్రాపి పురస్కృత ఏవ. ... ॥౮॥

అథక్రమప్రాప్త ప్రణామం గురుపరమ్పరా కల్పలతామూల భూతం స్తోతవ్య దయాశ్రయం వృషగిరిపతిం ప్రణమతి—(కమపీ)తి- అనవధిం- దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద రహితమ్, ప్రసిద్ధవరుణాలయస్తు పరిచ్ఛిన్న ఏవేతి తతోవ్యాధిక్యోక్తిః, కమపి- అవాఙ్మనసగోచరవై భవమ్, కరుణా వరుణాలయమ్- కరుణాయా వరుణాలయమ్, కరు ణాపూర్ణసాగరమ్; లౌకిక సాగరస్తుజలపూర్ణః, అయంతు కరు ణాపూర్ణ ఇతి తతో వైలక్షణ్యమ్, అతఏవక మపీత్యుక్తమ్; కరు ణావరుణాలయ మిత్యనేన కరుణాయా నిరవధికత్వం ప్రతీయతే,అ నవధికతోయాశ్రయత్వా ద్వరుణాలయస్య; అనేన వరుణాలయత్వా ధ్యవసానేన శ్రీవేంకటపతే ర్దర్శన మాత్రేణ శ్రమ హరత్వాదికం వ్యజ్యతే; ఏవంభూతం, వందే, వర్తమాన నిర్దేశేన వందనస్య

వధీంవందేకరుణావరుణాలయమ్।వృషశైలతటస్థానాంస్వయం
వ్యక్తిముపాగతమ్ ॥ ౯॥ అకించననిధింసూతిమపవర్గత్రివర్గ

నిత్యానువృత్తత్వం ప్రతీయతే. ఈదృశం వరుణాలయం కీదృశా ఉ
పజీవంతీతి జిజ్ఞాసాయామాహ- (వృషశైలే) త్యాదినా—వృష
శైలతటస్థానాం- వృషశైలతటే వర్తమానానాం జంగమస్థావరా
ణాం, ఇయం సౌశీల్యస్య పరాకాష్ఠా, స్వయంవ్యక్తిం- అపేక్షానిర
పేక్షమావిర్భావం, "స్వయంవ్యక్తమకృత్రిమమ్" ఇత్యుక్తలక్షణా
కృత్రిమమంగళ విగ్రహవిశిష్ట వేషేణావిర్భావమితివా- ఉపాగతం-
ప్రాప్తమ్, సముద్రోహి శైలమారుహ్య పశ్యతాం వ్యక్తీభవతి- క
రుణా వరుణాలయమిత్యత్ర వరుణాలయమితి నిగీర్యాధ్యవసానా
ద్రూపకాతిశయోక్తిః, "రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవ
సానతః" ఇతిలక్షణాత్; తదనుబోధేన కరుణాయాంజలత్వరూప
ణమనుక్తమపి కల్ప్యతే, ఏకదేశరూపకస్యైవ రూపకాతిశయోక్తేర
పి స్వోపయోగిరూపకకల్పకత్వాత్; తథాచాత్ర రూపకాతి శయో
క్త్యేకదేశ వివర్తిరూపకస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, యద్వా- క
రుణావరుణాలయం- కరుణాపూర్ణం వరుణాలయమితి ప్రసిద్ధ వరు
ణాలయాపేక్షయాఽఽధిక్య వర్ణనమితి అధికాభేద రూపకాతిశ
యోక్తిః, ఏవంచాత్రప్రదర్శితాలఙ్కారయోస్సందేహసంకరః॥ ౯॥

ఏవమనుష్ఠిత గురుపరమ్పరాదేవతా ప్రణామశ్శిక్షితం ప్ర
తి జానీతే—(అకించననిధి) మితి—అకించననిధిం-అకించనానాం- ప
రిత్యక్తోపాయాంతరాణామ్, నిధిమ్- స్వతన్త్రపురుషార్థం, పురుషా
ర్థాంతరోపాయంచ; నిధిర్హి స్వయం ప్రయోజనమ్, "సర్వ
మర్థవతార్జితం" ఇతి ప్రయోజనాంతర సాధనంచ భవతి, అకిం
చనానాం- నిర్ధనానామ్, నిధిమితిచ స్ఫురతి; అకించనాధికారిణా
మేనం భూతానామ్, ఉపాయాంతరపరాణామపి ముముక్షూణాం త్రివ

యోః । అఞ్జనాద్రీశ్వరదయామభిష్టౌమి నిరఞ్జనామ్ ॥ ౧౦ ॥

గఙ్ప్రవణానాంచ తత్తదభీష్టం దదాతీత్యాహ—(సూతిమపవర్గత్రివర్గయో)రితి— అపవర్గః- మోక్షః, త్రివర్గో- ధర్మార్థ కామాః, "త్రివర్గో ధర్మ కామార్థై శ్చతు ర్వర్గ స్సమోక్షకైః" ఇత్యమరః, అపవర్గస్య వైలక్షణ్యద్యోతనాయ పృథగుక్తిః; అతఏవాభ్యర్హితత్వాత్పూర్వనిపాతః. తయోస్సూతిమ్, [కర్తృ కర్మణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ] సూయతేఽనయేతిసూతిః, [స్త్రియాం క్తిన్నితి కరణే క్తిః] నిరంజనాం- నిష్కల్మషాం, ఆశ్రితాపరాధ దర్శన సోపాధికత్వాదిదోష దూరగామిత్యర్థః; అంజనాద్రీశ్వరదయాం-అంజనాద్రీశ్వరేతి శ్రీరంగేశ్వరాదిదయాతో వ్యావృత్తిః, ఆకరోద్భవా రత్నజాతిరితివ దంజనాద్రీశ్వరదయేత్యుక్తే దయాంతరాద్వైలక్షణ్యం ప్రతీయతఏవ; అభిష్టౌమి - అగాధత్వేన అంతర్గ ప్రవిశ్యస్తోతుం సామర్థ్యాభావాదభితస్తౌమి, (యద్వా) తత్సంబంధీ శ్రీ వేంకటేశోపిస్తుతో భవతీతితాత్పర్యమ్, వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవన్నిర్దేశః; అత్ర అకించననిధి మిత్యాది విశేషణాని స్తోతవ్యత్వోపయుక్త గుణవిశేషశాలిత్వా భిప్రాయ గర్భాణీతి పరికరాలఙ్కారః, "అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణే" రితిలక్షణాత్; కించాత్ర అకించననిధిమితి వ్యస్తరూపకమ్, తత్రచ సూతిమపవర్గ త్రివర్గయోరితి సాధారణ విశేషణమ్; "సర్వమర్థ వతాజిత" మితిన్యాయేన నిధేరపి సర్వపురుషార్థ సాధనత్వాత్, నిరంజనామిత్యాధిక్యోక్తిః నిధేరంజనసాపేక్ష ప్రకాశత్వేన సాంజనత్వమియంతు నిరంజనేత్యాధిక్యాదేవంచాత్రాధికాభేదరూపకం,తచ్ఛ్లేషభిత్తికాతిశయోక్త్యాఽనుప్రాణితమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః; అస్యచ ప్రదర్శిత పరికరాలంకారస్యచ ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ... ... ॥౧౦॥

అనుచరశక్త్యాదిగుణామగ్రేసరబోధవిరచితాలోకామ్ । స్వాధీన

ఏవం ప్రథమదశకేన ప్రారిప్సితస్యావిఘ్న సమాప్తయే గురుప రంపరా దేవతా నమస్కారరూపం మంగళ మాచరితమ్, చికీర్షితా దయాస్తుతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాతా; అథ స్తుతిమారభతే:—(అనుచరే) తి— అత్ర తావద్దయాయా గుణాంతరాపేక్షయా ప్రాధాన్యం గుణాన్తరాణా మేతత్పరికర భూతత్వం కిం బహునా సాక్షాద్వృషగిరీశస్యాప్యేతదధీనత్వమతఏవ స్వయం ప్రభూతత్వాచ్చ సమర్థ్య స్వయం ప్రభూతత్వాదేవ స్వాశ్రితసంరక్షణేప్యపరాధీనాం తామేవశరణయతి- అనుచరశక్త్యాదిగుణామ్- అనుచరాః - అను వర్తమానాః; శక్త్యాదయో- భగవత్కల్యాణగుణాయస్యాస్తామ్, ఆదిశబ్దేన ఔదార్యాదయోగృహ్యన్తే; అనువర్తనీయాహిప్రభవఇతి భావః; అగ్రేసరబోధ విరచితా లోకాం - అగ్రేసరేణ - అగ్రయాయినా, బోధేన, విరచితః, ఆలోకః- దయనీయవిషయస్య ప్రకాశః, ఆలోకశబ్దశ్చ యస్యాస్తామ్; ఆలోకశబ్దవాదినో హ్యగ్రేసరన్తి, ఆలోకతేఽనేనేత్యాలోకః, ఆలోకయేతిశబ్దః [కరణేఘఞ్] అత్రేఽయం స్థితిః (ప్రథమం దయనీయవిషయం జానాతి తత స్తందయావిషయీకరోతి తత స్తద్రక్షణాయ శక్త్యాదిగుణానావిష్కరోతి శ్రీరమణ ఇతి) (స్వాధీనే)తి—స్వాధీనః- స్వాయత్తః, వృషగిరీశోయస్యాస్తామ్; తస్య దయాపారవశ్యంచ " వధార్హమపికాకుత్స్థః కృపయాపర్యపాలయ " దిత్యాదిషుప్రసిద్ధమ్, (అతః) స్వయమ్ప్రభూతామ్- స్వయం ప్రభ్వీం, అత్ర నిహేతుకత్వంచ దయాయాధ్వన్యతే, ఏవం భూతాం దయాంప్రపద్యామి- ప్రమాణం కరోమి, [ప్రమాణశబ్దాత్తత్కరోతీణ్యన్తాల్లట్] స్వయం ప్రభూతత్వాదేవ యథామన్యతే తథాకరోత్విత్యర్థః; మదీయ హితాహితప్రాప్తి పరిహారాదౌ తామేవ శరణత్వేనాధ్యవస్యామీతియావత్, అత్ర విశేషణ సా

వృషగిరీశాం స్వయంప్రభూతాం ప్రమాణయామి దయామ్॥౧౧॥
అపినిఖిలలోక సుచరిత ముష్టింధయ దురితమూర్ఛనా దుష్టమ్।

రూప్యేణ స్త్రీలిఙ్గ మహిమ్నాచ అప్రస్తుత స్వాధీన భర్తృకాఖ్య నాయికాసమాధేర్గమ్యమానత్వాత్సమాసోక్తిః, " సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్యచే " దితి లక్షణాత్॥ ॥౧౧॥

ప్రమాణయామి దయామితి సమ్యగవోచః యదపేక్షితం తద్బ్రూహీతి దయాయా ఆకాంక్షాం పరికలయ్య స్వాభీష్టం ప్రార్థయతే (అపీ)తి— అంజనగిరినాథస్య రంజనీ- రంజయతీతి రంజనీ- స్వాత్మని తస్య రాగముత్పాదయిత్రీ, [కృత్యల్యుటోబహులమితి కర్తరి ల్యుట్ టిత్త్వాత్ ఙీప్ భవతి ఉగితశ్చేతి ఙీప్] నిఖిలేతి- నిఖిలా యే లోకాస్తేషాం యాని సుచరితాని- సుకృతాని, సన్తి; తేషాం ముష్టింధయాని- తాని సర్వాణి ముష్టిగ్రాహ్యత్వేన గృహీత్వా ధయన్తి పిబంతీతి తథోక్తాని, [నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ ముమాగమశ్చ- సుచరితముష్టింధమిత్యత్ర కర్మణి షష్ఠీ సమాసః] సాక్షాద్వా పరంపరయా వా స్వసమ్బన్ధేన సర్వ సుకృత నిశ్శేషశోషకాని; తాదృశాని దురితాని- పాపాని, బ్రహ్మవిదపచారాదీని " తిమింగిలే "తి శ్లోకోక్తాని; తేషాం మూర్ఛనయా- వ్యాప్త్యా, దుష్టమ్- మూర్ఛనారూపదోషయుక్తమిత్యర్థః, (యద్వా) దుష్టత్వమ్- శిష్టైర్గర్హ్యత్వమ్, మూర్ఛనాపదేన దురితానాం భూయస్త్వప్రతీతిః, జుష్టమితి పాఠే సేవితం, స్వానురూపాశ్రయలాభజనిత ప్రీతి విషయీకృతంవా; మూర్ఛనా- మూర్ఛా- మోహ ఇతి వార్థః, అత్ర చవ్యాప్తి మూర్ఛయోః శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తిః, అపి శబ్దేన మూర్ఛితత్వాదయమమృత ప్రాయ ఇతి నైరాశ్యేన ఉపేక్షానర్హత్వమితి ప్రత్యాయ్యతే; ఏవం భూతం మాం- అతిపాప ప్రసక్త్యా మృతకల్పోఽహం సంజీవితశ్చేత్ మదపేక్షయాల్పపాపానామితరేషాం రక్షణం కైముతిక న్యాయ సి

(ಪಾ—ಜ್ಞುಷ್ಟಂ) | ಸಂಜೀವಯತುದಯೇಮಮಾಂಜನಗಿರಿನಾಥರಂಜನೀಭ
ವತೀ॥೧೨॥ಭಗವತಿನಯೇಭವತ್ಯಾ ವೃಷಗಿರಿನಾಥೇಸಮಾಪ್ಲುತೇತುಂಗೇ|

ಧ್ಧಮಿತಿ ಭಾವಃ; ಸಂಜೀವಯತು- ಸ್ವಕೀಯೈಸ್ತೈಸ್ತೈರ್ವಿಲಾಸೈರಂಜನ ಗಿರಿನಾಥಂ ರಂಜಯಿತ್ವಾದುರಂತ ಮದೀಯ ದುರಿತಕ್ಷಾಮಣೇನ ಪ್ರಥಮಂ ಜೀವಯತು, ತತಸ್ಸ್ವರೂಪಾನು ರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪಣೇನ ಸಂಜೀವಯತು; ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮೇಧಮಾನೈರ್ಮದೀಯದುರಿತಶತೈರ್ನಿಖಿಲಲೋಕಾದೂಷಿತಾಭವೇಯ ಇತಿಭಾವಃ, ಅತ್ರಚ ಲೋಕೇಜ್ವರಾದಿನಾ ಮೂರ್ಛಿತಂ ಪುರುಷಂ ತನ್ಮಾತ್ರಾದಯಸ್ಸಂಪನ್ನೌಷಧ ವೈದ್ಯ ವಶೀಕರಣಮುಖೇನ ಪ್ರಥಮಂ ಸಮಾಶ್ವಾಸ್ಯಾನಂತರಂ ತದಪೇಕ್ಷಿತ ಮನ್ನಪಾನಾದಿಕಮಪಿದಾಪಯಂತೀತಿ ಸ್ಫುರತಿ; ತತಶ್ಚ ಸಾರೂಪ್ಯ ನಿಬಂಧನಾ ಪ್ರಸ್ತುತದಯಾಯಾಮಪ್ರಸ್ತುತ ರುಗ್ಣಸಂಬಂಧಿಮಾತ್ರಾದಿ ವೃತ್ತಾಂತ ಸಮಾರೋಪರೂಪಾ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಃ, ಸಾಚ ಶ್ಲೇಷಮೂಲಾತಿಶಯೋಕ್ತ್ಯುತ್ಥಾಪಿತೇತಿ ತಯೋರಂಗಾಂಗಭಾವಸಂಕರಃ ॥೧೭॥

ರಮಾರಮಣಂ ರಂಜಯಿತ್ವಾ ಮದೀಯಾಪರಾಧವರ್ಗಕ್ಷಾಮಯೇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ, ತದವಿಚಾರ್ಯಕೃತಮ್; ತೇಹಿ ತ್ವದೀಯೇ ಮಹಾಪ್ರವಾಹೇ ಪ್ರವಹಂತಿಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ನಿಮಜ್ಯಸಂಕ್ಷ್ಯಂತಿ, ತ್ವಯಾಮಯಾವಾ ಶ್ರೀವೇಙ್ಕಟಪತಿನಾನಾಕರ್ತವ್ಯಂ ನಾವಶಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ—(ಭಗವತೀ)ತಿ—ಭಗವತಿ-ವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವಪದ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಭಗವದ್ಗುಣಾಂತರಾಣಾಂ ದಯಾಶೇಷತ್ವಂ ಹೃದಿ ನಿಧಾಯ ಭಗವತೀತಿ ಸಂಬೋಧನಮ್, ಪರಿಕರೀಭೂತಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣ ಪರಿಪುಷ್ಟೇತಿ ಹೇದಯೇ! ತುಂಗೇ- ಸ್ವರೂಪರೂಪ ಗುಣವಿಭೂತಿಭಿಸ್ಸರ್ವಾಧಿಕೇ, ಉನ್ನತೇಚ; ವೃಷಗಿರಿನಾಥೇ-ವೃಷಗಿರೇರ್ನಾಥೇ, ವೃಷಾಖ್ಯಗಿರೇರ್ನಾಥೇ ಗಿರಿಶ್ರೇಷ್ಠೇಚ; ಉಭಯಾತ್ರ ಶ್ಲೇಷಮೂಲಾಭೇದಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಃ, ಭವತ್ಯಾಂ ವೃಷಗಿರಿನಾಥಮಪಿ ನಿಮಜ್ಜಯಿತುಂ ಪ್ರಭವಂತ್ಯಾಂ, ಸಮಾಪ್ಲುತೇ- ನಿಮಗ್ನೇ, ಪರವಶೇಚಸತಿ ; ಸಮಾಪ್ಲುತಸ್ಯ ಪರವಶತ್ವಯೋಃ ಶ್ಲೇಷಮೂಲಾಭೇದಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಃ. ಭ

अप्रतिघमज्जनानां हस्तालम्बो मदागसां मृग्यः ॥१३॥

वत्त्येति पाठे हेतुत्वविवक्षया तृतीया, अप्रतिघमज्जनानाम्- अप्रतिघम्- अप्रतिबन्धम्, मज्जनम्- अवगाहनम्, क्षमाविषयीकृतत्वं च येषां तेषाम्; तुङ्गस्य वृषगिरिनाथस्य मग्नत्वेनीचैस्समानानां मदागसां मज्जनं किमुवक्तव्यम्, किंच तुङ्गस्य वस्तुनः अमग्नत्वे अवलम्बनंस्यादपि, तस्यापि मग्नत्वेन अप्रतिघमज्जनं जातमिति भावः; आगसां मज्जनं नाम तत्तत्कर्मफलप्रदस्य श्रीनिवासस्य दया वशीकृतत्वेन दयया बलात्कारेण क्षमा विषयीकृतत्वम् तस्य च प्रतिहतिः फलप्रदेन पद्मापतिनापार्श्ववर्तिनीभिर्वा भाव्या, तत्र फलप्रदस्तावद्दया परवशो जातः, पार्श्ववर्तिनीषु प्रथमा " करुणामिति रूपिणी " मिति पूर्वमेव करुणात्वेनोत्प्रेक्षिता, द्वितीया " तत्कृपाप्रतिघातानां क्षमया वारणं यया " इति कृपाप्रतिबन्धनिरासकत्वेनवर्णिता. तृतीया नीळा च "श्रीनिवासस्य भक्तदोषेष्वदर्शन " मिति भर्तुर्भक्तदोषादर्शन सहत्वेन दर्शिता. तस्मात्तेसर्वे कृपाप्रातिकूल्यं नाचरेयुः, तस्मादागसां क्षमा विषयीकृतत्वमप्रतिघमिति मन्तव्यम्; अत्रापि मग्नत्वक्षमा विषयीकृतत्वयोर्लक्षणामूलाभेदातिशयोक्तिर्द्रष्टव्या, एवं भूतानां मदागसां यथा " अञ्जनाद्रीश्वरदया " मिति दयान्तरार्द्वैलक्षण्यप्रतीतिरेवं मदागसामिति पापान्तरातिरेकित्वं विवक्षितमिति प्रतीयते; हस्तालम्बो मृग्यः- सर्वोत्तुङ्गस्य वृषगिरिनाथस्यापि मग्नत्वात्तत उत्तुङ्गाभावाच्च नकोऽपिपुनरुन्मज्जनाय हस्तालम्बन दाता लभ्यते इति भावः, आगसां हस्तालम्बो नाम फलप्रदेन फलदानाय पुनर्वीक्षणम्, तन्नघटते, तस्य दयादासभूतत्वादेव; अ

కృపణజనకల్పలతికాం కృతాపరాధస్య నిష్క్రియామాద్యాం ।

త్రాపి పునర్విశేషణ హస్తాలంబయో ర్లక్షణామూలాభేదాతిశయో క్తిః; అత్రచ విశేషణ సామ్యబలాద ప్రస్తుత మహానదీ వృత్తాంతస్య పరిస్ఫూర్తేర్దయాయాం మహానదీ వృత్తాంత సమారోప రూపా సమాసో క్తిః, విశేషణ సామ్యంచ సమాప్లుత ఇత్యాది లక్షణా మూలాభేదాతిశయో క్తి నిబంధన మిత్యతి శయో క్తీనాం సమాసో క్త్యాంగాంగిభావేన సంకరః. ... ||౧౩||

ఇష్టప్రాప్తే రనిష్టనివృత్తిపూర్వకత్వే నానిష్ట నివర్తకత్వం దయాయావర్ణితం ప్రాక్తనపద్యే, అథ మోక్షపర్యన్తైహికాముష్మికరూపేష్ట ప్రాపకత్వం వర్ణ్యతే; అనిష్టనివర్తన ప్రకార భేదశ్చ ప్రదర్శ్యతే. క్వచిద్విషయే దయనీయ తమత్వే నాధికతమా దయా భగవత స్తద్దోషాదర్శనమాపాదయతి, క్వచిత్తు నిష్క్రియాస్థాన నివిష్టాసతీ తద్దోషాన్ క్షపయతీతి తన్నివర్తన ప్రకార ద్వయ మస్తి, తత్ర పూర్వస్మిన్ పూర్వప్రకారో దర్శితః, తథాహి;(మదాగసా) మిత్యత్ర మదిత్యనేనస్వస్య దయనీయతమత్వం దర్శితమ్, (భవత్యా) మిత్యనేన దయాయా అధికతమత్వం స్ఫోరితమ్, (హస్తాలంబో మదాగసాంమృగ్య) ఇత్యత్ర భగవతో దయనీయతమ సంబంధి దోషాదర్శనం ప్రదర్శితమితి; అత్రాపరః ప్రదర్శ్యతే—(కృపణజనే)తి— కృపణజనానాం- ఐహికాముష్మిక రూప తత్తత్ఫలార్థినాం, తదలాభప్రయుక్త దైన్యవతాంజనానామ్; కల్పలతికాం- తత్తన్మనోరథపూరణీమ్, కృతాపరాధస్య-కృతాః-ఆరబ్ధ పరిసమాప్తాః, నత్వారబ్ధాపరిసమాప్తా ఆరప్స్యమాణావా; అపరాధావిశ్వనిర్వక్తుమశక్యా మహాభాగవతాపచారాదయోయేనసః, తస్య; తత్రాపరాధాన్ప్రతిస్వతన్త్రకర్తృత్వం ప్రయోజక కర్తృత్వంచ వివక్షితమ్, తేన స్వయంకృతాగపరైర్గకారితాశ్చ అపరాధా లభ్యంతే; రాజభ

వృషగిరినాథదయే త్వాం విదంతిసంసారతారిణీంవిబుధాః ॥౧४ ॥

పైర్లకృతస్య రాజకృతత్వ వ్యపదేశవత్తాదృశాంతానామపి కృతత్వవ్య పదేశోయమ్. ఆద్యాం-ముఖ్యామ్, నిష్కృతియాం - ప్రాయశ్చిత్త భూతామ్, ప్రపద్యమానా భగవద్దయైవ ముఖ్యా నిష్కృతిరిత్యర్థః, కృతాపరాధస్యేత్యనేన " కృతాపరాధస్యహి తే నాన్యత్పశ్యా మ్యహంక్షమమ్ । అంతరేణాంజలింబధ్వా లక్ష్మణస్యప్రసాదనాత్ " ఇతిశ్లోకోస్మారితః, క్షమమ్- యోగ్యం, ముఖ్యమితి యావత్; " కృతే పాపేఽనుతాపోవై యస్యపుంసఃప్రజాయతే । ప్రాయశ్చిత్తంతు తస్యైకం హరిసంస్మరణంపరమ్ " ఏకం హరి సంస్మరణం, పరం-శ్రేష్ఠం ప్రాయశ్చిత్త మిత్యన్వయః, " ప్రాయశ్చిత్తాన్య శేషాణి తపఃకర్మాత్మకానివై । యాని తేషామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణంపరమ్ ॥ హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । ప్రాయశ్చిత్తాన్యపూర్ణాని నారాయణపరాఙ్ముఖైః । ననిష్పునన్తి రాజేంద్ర సురాభాండమివాపగాః " ఇత్యాద్యనుసంధేయమ్, మోక్షస్యానంతస్థిరఫలత్వేన ఐహికాముష్మిక వ్యావృత్తత్వాత్తత్ప్రదత్వం పృథఙ్నిర్దిశతి-(సంసారతారణీ)మితి—తారయతీతి తారణీ, [తరతేర్ణిజన్తాత్కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్తరిల్యుట్ - కరణాధికరణయో శ్చేతి కరణే వా] తారయత్యనయాభగవానితి తారణీ, సంసార తారిణీమితి పాఠే [ణిజన్తాదస్మాత్సుప్యజాతౌ ణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి తాచ్ఛీల్యే ణినిః] అర్వాచీన ఫలప్రదత్వేపి తాచ్ఛీల్యేన పరమం ఫలం దదాతీత్యర్థః, పాఠద్వయేపి [టిత్వాన్ణిజన్తత్వాచ్చ జీప్] సంసారస్యతారణీ-సంసారతారణీ, తామ్; బుధాః- విద్వాంసః, భగవద్దయావైభవపారదృశ్వానః; విదన్తి- " రత్నపర్వతమారుహ్య యథారత్నాని మానవః । శక్త్యానురూపమాదత్తే తథాకృష్ణాన్మనోరథాన్ ॥ కిమలభ్యాం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే! చతుర్విధాభజన్తేమాం జనా స్సుకృతి

వృషగిరిగృహమేధిగుణా బోధబలైశ్వర్యవీర్యశక్తిముఖాః । దోషా

న్నోర్జున । ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥" ఇత్యా
దిప్రమాణబలాజ్జానంతి, విబుధాస్త్వాం కృపణజన కల్పలతికాం కృ
తాపరాధస్యాప్యాం నిషిద్ధియాం సంసారతారణీంచ జానన్తీతి వా
క్యత్రయాత్మకమిదం పద్యమ్, సంసారతారిణీమిత్యత్ర అధికార్యనిర్దే
శస్సంసార తారకత్వస్య స్వారసికత్వద్యోతనాయ తత్ర తాపత్రయా
భిహతిం సహమానాన్ సంసారసాగరం తర్తుకామాన్ ఉపాసనా
శక్తత్వేన స్వాతన్త్ర్యాభావాదనుష్ఠితప్రపత్తీన్ స్వాశ్రితాన్ సంసారతా
రణేనానుగృహ్ణంతీత్యభిప్రాయః, అత్ర కృపణజన కల్పలతికామి
తి కల్పలతాత్వరూపణేన తత్సాధర్మ్యస్య గమ్యమానత్వాదుపమా
లంకారో వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః, కించ దయావి
షయస్య రతిరూపభావస్య విబుధవిషయరతిభావాంగమితి ప్రేయో
లంకారశ్చ, ఉభయోశ్చ సంసృష్టిః॥ ... ౧౪॥

చతుర్వర్గఫలప్రదత్వేనాస్మదాదీన్ ప్రత్యుపజీవ్యాసీతి కిమి
దమాశ్చర్యమ్, సాక్షాల్లక్ష్మీరమణగుణానామపి మాధుర్యప్రభృతీ
నాం గుణత్వాపాదకత్వేనోపజీవ్యా భవసీతి త్వమేవ గుణసార్వభౌ
మీత్యభిసందధాన ఆహ— (వృషగిరి) తి— వృషగిరౌ వర్తమానో
గృహమేధీ- గృహస్థః, గృహైః- దారైః, మేధతే- సంగచ్ఛతే, ఇతి
గృహమేధీ, "దారేష్వపి గృహాః" ఇత్యమరః. "జాయాచ
గృహిణీ గృహాః" ఇతి హలాయుధశ్చ; [మేధు సంగమే చేతి ధా
తోర్ణినిః] అనేన వృషగిరిపతేః పద్మాలయాపారతన్త్ర్యం ప్రకటి
తమ్, తస్య గుణాః, తే చ ప్రధానభూతా జ్ఞానశక్త్యాదయ ఇత్యా
హ—(బోధబలే) తి—ఏతే- "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ । జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశే
షతః । భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః॥" ఇత్యాదిప్ర

మాణ ప్రసిద్ధాః, త్వయావినా- త్వాం విహాయ, యదినామ- సక్తా
వంతో యది నామస్యుః, దోషాభవేయుః - త్వత్సాహచర్యాభావే తే
షాం స్వసత్తైవ స్యాదనర్థకరీతిభావః, వృషగిరిగృహమేధి గుణాదో
షాభవేయురిత్యనేన వశీకృతవల్లభయా సదావత్సగస్థలవాస్తవ్యయా
పి కమలయా జ్ఞానశక్త్యాదీనాం గుణత్వ ప్రతిష్ఠాపనం నశక్యంకర్తుం
త్వదసన్నిధానఇతి ప్రార్థ్యతే; తత్ర యుగపత్సర్వసాక్షాత్కారాత్మ
కోబోధ ఆశ్రితేష్వపి దోషదర్శనేన నిగ్రహోపయుక్తత్వాత్; శ్రమ
ప్రసంగ రహితం సర్వధారణ సామర్థ్య రూపం బలమ్, నిగ్రహా
ర్థంధారణ సంభవాత్; తథా ప్రతిహృతిరాహిత్యేన సర్వనియన్తృ
త్వరూపమైశ్వర్యమ్, నిగ్రహేయనియన్తృత్వ సంభవాత్; సర్వోపా
దానత్వే సర్వధారణేసర్వనియమనేపివికారరాహిత్యరూపంవీర్యమ్,
నిగ్రహేపి వికారాభావా న్నిగ్రహోపయుక్తత్వ సంభవాత్; సర్వో
పాదానత్వాత్మకత్వ అఘటితఘటనాసామర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్ష
ణద్వయలక్షితాశక్తిః, నిగ్రహార్థం సృష్టే రఘటితఘటనస్యచ సంభ
వాత్; పరాధీనసహకార్యంతరనైరపేక్ష్య రూపత్వ పరాభిభవ సా
మర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్షణద్వయ లక్షితంతేజశ్చ, అవిరళం నిగ్ర
హేఽభిభవేచ హేతుత్వ సంభవాత్; ఉక్తషాడ్గుణ్యవితతి భూతా
మహాతో మండ్రై స్సహనీరంధ్రేణ సంశ్లేషః స్వరక్షణీయ తయాఽభి
మతేషు దోషదర్శనే నిరోధినీప్రీతిరిత్యాదిలక్షణ లక్షితాస్సౌశీల్య వా
త్సల్యా దయోపి నిగ్రహే ప్రకరణభూతేషు నీరంధ్రసంశ్లేష రక్ష
ణీయత్వాభిమత్వాది సంభవాద్దోషా భవేయు రిత్యర్థః, దోషాభ
వేయురిత్యత్ర [జాతుయదోర్లిజితి సూత్రేజాతుయదోర్లిఙ్ విధా
నే యదా యద్యో రూపసంఖ్యాన మితి వార్తికేన భూతే లిఙ్,
తథాహి జాతుయద్యదాయది షూపపదేషు అనవక్లృప్తౌ గమ్యమా
నాయా మమర్షే వాగమ్యమానే ధాతోర్లిఙ్ ప్రత్యయో భవతి

త్రిషు కాలేషు అనవక్ల్ప్త్యమర్షయో రకింవృత్తేపీతి సూత్ర ప్రా ప్తల్లృటో౽పవాదః, అనవక్ల్ప్తి రసంభావనా, అమర్ష - క్షమా, జాతుతత్రభవాన్ వృషలం యాజయేత్, యత్తత్రభవాన్ వృషలం యాజయేత్, యదాభవద్విధఃక్షత్రియం యాజయేత్; యది భావ ద్విధఃక్షత్రియంయాజయేత్; నసంభావయామి, నమర్షయామివా; ఇతి సవార్త్తిక సూత్రార్థః. ప్రకృతేచ కిం వృత్తే లిఙ్ లృటావితి సూత్ర ప్రదర్శితే కోనామ వృషలః యంతత్రభవా న్యాజయే దిత్యు దాహరణే కిం వృత్తోపపదత్వాత్ యదినామ దయే త్వయా వినా భూతా దోషా భవేయురిత్యత్రాపి యదిశబ్ద స్యోపపదత్వాత్ త్వ యావినా భూతాయదినామదోషాభవేయుః. తథాచత్వయా వినా భావస్తత్ప్రయుక్త దోషత్వ భవనంచాసంభావిత మిత్యనవక్ల్ప్తేర్గ మ్యమానత్వాచ్చ భూతకాలవివక్షాయాం లిఙ్, అత్రచ క్రియాతిప త్తి సద్భావాద్భూ తాప్యోరితి సూత్రేణ భూతేవాల్లృఙపి భవతి,భవి ష్యత్యాం వివక్షాయాంతులిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి సూత్రేణ నిత్యం లృఙేవ- కుతశ్చిద్వైగుణ్యాత్ క్రియాయా అనిష్పత్తిః క్రియా తిపత్తిః నచాత్ర యది నామదయే త్వయా వినా భూతా భవేయు ర్దోషాభవేయు రితి హేతుహేతుమద్భావ సద్భావాత్, హేతు హేతుమతోర్లిఙితి లిఙస్త్వితి వాచ్యమ్. తస్యభవిష్యతి విహితత్వా దత్రక్రియాతిపత్తేస్సత్వాచ్చ లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితిభవి ష్యతినిత్యం లృఙేవస్యాత్ ఏవమేవ సంభావనేలమితిచేత్ సిద్ధా ప్ర యోగ ఇత్యాది సూత్రవిధి విహితకాలత్రయలిఙో ష్యత్రానవకాశః, భూతేభవిష్యతివా కాలేవివక్షితే లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ భూతేచేతి నిత్యేనలృఙా భావ్యమ్, దోషాభవేయురిత్యత్ర క్రియాతి పత్తేస్సద్భావాత్సంభావనేలమితి చేదిత్యాదెరుతాప్యోస్సమర్థయో ర్లిఙితి సూత్రోపరితనత్వేన వోతాప్యోరితి వికల్పానవకాశాచ్చ, వ

భవేయు రేతే యది నామ దయే త్వయా వినాభూతాః ॥ ౧౫ ॥

ర్తమానకాల వివక్షాచ ప్రక్రియతే నాతివస్వరసా; తస్మాద్దోషా భవే యురిత్యత్ర వాతాప్యోరితి సూత్ర (ప్రా) ప్త వైకల్పిక భూతార్థ లృ ఙ్భావపక్షే జాతు యదోర్లిఙ్వ్యధానే యదాయద్యో రుపసంఖ్యాన మితిభూతే లిఙ్] అలంకారస్తు " సమ్భావనం యదీత్థంస్యా ది త్యూహోఽన్యస్యసిద్ధయే । యది శేషో భవేద్వక్తా కథితాస్స్యుర్గుణా స్తవ ॥ " ఇత్యుక్తలక్షణం సంభావనమ్, గుణాంతరాణాం దోషత్వసి ద్ధయే (యదినామదయే త్వయా వినాభూతా) ఇత్యూహాత్ ; కిం చాత్ర శ్లోకే భగవద్గుణాంతరాణాం గుణత్వం త్వదాయత్తమితి ఫలి తార్థః, తథాచానేన ప్రస్తుత జ్ఞానశక్త్యాది గుణత్వస్య దయా సాహచర్య కార్యత్వ వర్ణనేన తత్సాహచర్యాత్ జ్ఞాన శక్త్యాదీ నామపి గుణత్వం తస్యా దయాయా గుణత్వాతిశయో వాచామ గో చర ఇతి ప్రస్తుత దయాగుణోత్కర్షస్య జ్ఞాన శక్త్యాది గుణత్వ కారణభూతస్య ప్రతీయమానత్వాత్తస్య నిబంధనా ప్రస్తుత ప్రశం సా, సాచ సంభావ నోత్థాపితేతి తయో రంగాంగి భావ సఙ్కరః. అథవా అత్ర దయా సాహచర్యా భావే జ్ఞాన శక్త్యాదయో భగవ ద్గుణా దోషా భవేయురిత్యావర్త్యైవార్థః కవిసంరంభశ్చే దుపాత్త జ్ఞాన శక్త్యాదిదోషత్వసిద్ధయే దయాసంబంధాభావస్య ఊహ ఇతి సంభావనాలంకారః. " సంభావనంయదీత్థంస్యా దిత్యూహోఽన్య స్యసిద్ధయే " ఇత్యుక్తలక్షణ సంభవాత్, యదిచ జ్ఞాన శక్త్యాదీ నాం దయా సాహచర్యాత్యభావః కదాచిదపి న సంభవతి, తత స్తేషాం దోషత్వమపి దూరోత్సారితమిత్యర్థః; కవివివక్షా విషయ స్తదాజ్ఞానశక్త్యాది దోషత్వం మిథ్యాత్వ సిద్ధ్యర్థం జ్ఞానశక్త్యా ది ప్రతిసంబంధికదయా సాహచర్యాభావరూపమిథ్యాంతర కల్పనా న్మిథ్యాధ్యవసితి రలంకారః, " కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం మిథ్యాంత

ఆసృష్టిసంతతానామపరాధానాంనిరోధినీంజగతః | పద్మాసహా

రవికల్పనమ్। మిథ్యాధ్యవసితిర్వేశ్యాంవశయేత్ఖస్రజంవహన్॥ " ఇతి లక్షణాత్; తతశ్చోభయథాపి సంభవా త్సందేహ సంకరః, " విలీ యేందుస్సాక్షాదమృతరసవాపీయదిభవే " దిత్యత్రేవ; ఏవంచ సతి పూర్వ ప్రదర్శితస్య సంభావనా అప్రస్తుత ప్రశంసయో రంగాంగి భావసంకరస్యాస్యచ సందేహసంకరః; కవి వివక్షితస్య దుర్జ్ఞేయ త్వాదితి॥ ... ... ॥౧౫॥

ఏవం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం భగవద్గుణాంతరాణాం గుణత్వస్యత్వ య్యాయత్తత్వేనత్వదుపజీవినో జ్ఞానశక్త్యాదయ ఇతి ప్రత్యపాది - అ థోపజీవిత్వేన త్వదుపకరణభూతైస్తైర్గుణైర్జగత స్ప్రతి సఞ్చరా ద్యుపకారపరమ్పరాంకరోషీతి ప్రతిపాద్యతే పఞ్చభిస్పద్యైః - త త్రార్థక్రమేణదర్శయిష్యమాణేషు జగదుపకారేషు ప్రథమం ప్రతి స ఞ్చరస్ప్రదర్శ్యతే- తస్యచాసమంజ వ్యాపారసామ్య పరిహారాయ జగద్ధితత్వం విశేషణ ముఖేన ప్రకాశ్యతే--(ఆసృష్టీ) తి--హేపద్మా సహాయకరుణే ? పద్మాయాస్సహాయః- జగద్ధితచిన్తాయాం సహాయ భూతః, అనేన జగద్ధితచింతాయాం పద్మాయాస్ప్రాధాన్యం ప్రతీ యతే ; పద్మాసహాయభూతాయస్యేతివా పద్మాసహాయః, అన్యథా దోషాభవేయురితి న్యాయేన జ్ఞానశక్త్యాదయో దోషాస్స్యురితిభా వః ; అనేనచ కేళ్యాం సహాయ సమ్పత్తిర్దర్శితా, సృష్టేః ఆ ఆసృష్టి, సృష్టిమారభ్యేత్యర్థః; [ఆఙ్ మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యాఙః ప ఞ్చమ్యంతేనాభివిధావవ్యయీభావః, అవ్యయీభావశ్చే త్యవ్యయ త్వాదవ్యయాదాప్సుపఇతి పంచమ్యాలుక్] సంతతానాం-అవిచ్ఛేదే నవిస్తృతానాం, స్వయంకృతానా మన్యైర్ *కారితానాంచ; అప రాధానాం- భగవదాజ్ఞాతిలంఘనరూపాణాం , నిరోధినీం- అప రాధకరణసాధన భూతకరణ కళేబర విఘటనరూపత్వేన తన్నిరోధి

సీం, నిరోధోఽస్యాస్తీతి నిరోధినీ; [అత ఇనిఠనావితి ఇనిప్రత్యయే ఋన్నేభ్యఇతి జీప్] ఇదంచ విశేషణం దయాస్వభావ పరామర్శే సంహారరూప ప్రతిసంచరస్యదయాంప్రతి కేళిత్వోక్తిర్నఘటతఇతిశంకామపాకర్తుందత్తమితి మంతవ్యమ్, తాదృశీం, జగతఃప్రతిసఞ్చరకేళిం- ప్రతిసంచరరూపాం లీలామ్, ప్రతిసఞ్చరస్యప్రజానాంపాపకరణనివర్తకత్వేన సాంసారికదుఃఖనివర్తకత్వేనచ కృపాం ప్రతి లీలారసావహత్వాల్లీలాత్వోక్తిః; ఆచరసి- ప్రతిసఞ్చరస్యప్రవాహనిత్యత్వ జ్ఞాపనాయ వర్తమాననిర్దేశః, అత్రప్రతిసఞ్చరగత కృపాకేళిత్వస్య కృపాస్వభావానుగుణత్వేన సమర్థనీయస్య అపరాధానాం నిరోధినీమితి సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగంసమర్థన" మితి లక్షణాత్ కించ- సంహారాత్మక ప్రతి సఞ్చరస్య దోషత్వేన ప్రసిద్ధస్యదయాలీలాత్వోక్త్యాఅపరాధానాం నిరోధినీమితి విశేషణేనచ గుణత్వ కల్పనస్య ప్రతీయమానత్వాల్లేశాలఙ్కారః, "లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వ కల్పనమ్" ఇతి లక్షణాత్, తయోశ్చాత్ర ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరః, అత్రచార్థవశసమ్పన్న సమావేశయోరనయోరలఙ్కారయోర్నాంగాఙ్గిభావసంకరః, ఏకేనాన్యస్యానుత్థానాత్స్వాతన్త్ర్యపారతన్త్ర్యావిశేషదర్శనాచ్చ; నాపి సమ ప్రాధాన్య సఙ్కరః, సమర్థనీయార్థతత్సమర్థన సమర్పకైరేవ శబ్దైర్దోషప్రతిపాదనం తస్యగుణత్వ కల్పన ప్రత్యాయనంచ క్రియతఇతి శబ్దభేదాభావాత్సమర్థనీయార్థసమర్థనమేవదోషస్య గుణత్వ కల్పనమితివాక్యార్థభేదాభావాచ్చ; తదుభయ భేదనియతత్వాత్సమప్రాధాన్య సఙ్కరస్య; నాపి సందేహసఙ్కరః ఏకాలంకారకోట్యా తదన్యాలఙ్కార కోటి ప్రతిక్షేపాభావాన్నీరక్షీరన్యాయేనాస్ఫుటభేదత్వాచ్చనోభయోస్సంసృష్టిః, తస్మాదత్ర ప్రతిపాద్యమానోర్థః "సమర్థనీయస్యార్థ

కరుణే ప్రతిసంచర కేళిమాచరసి ॥ ౧౬ ॥ అచిదవిశిష్టాన్ప్రళ యేజంతూనవలోక్యజాతనిర్వేదా । కరణకళేబరయోగం వితర

స్య కావ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణానుసారా తాదృవ్యలిఙ్గాల ఙ్కారరూపః " లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వకల్పన "మితిల క్షణాల్లేశాలంకారరూపశ్చేతి తయో రేకవాచకానుప్రవేశః॥ ౧౬॥

అథార్థక్రమ ప్రాప్తం సృష్టిరూపం జగదుపకార మాహ— (అచి)దితి—ప్రళయే- ప్రలీయంతేస్మిన్నితిప్రళయః, ప్రళయకాల స్త స్మిన్; [ఏదజిత్యధికరణేచ్ప్రత్యయః- భావేవా] తదా ప్రళయేవి ద్యమాన ఇత్యర్థః, అచిదవిశిష్టాన్- భగవతా పరమ సామ్యాపత్తి లక్షణ పరమ పురుషార్థ ప్రాప్తి యోగ్యతాయా మప్యచితో-ఽచేత నాదవిశిష్టాన్, తద్వ్యావర్తకాదహీనాన్; జన్తూన్-చేతనాన్, అ వలోక్య- విచింత్య, జాతనిర్వేదా- (అయంభావః) చేతనానాం శరీ రిత్వావస్థాయాం తాపత్రయాభిహతిం తద్ధేతుభూతంసైః క్రియ మాణం దుష్కర్మచద్రష్టుమసహమానాసతీ జగత్ప్రతి సంప్రాతవతీ భవతీ, తదనంతరంచ ఛిన్నపక్ష పక్షిసదృశాన్ యాదృచ్ఛికాది యు త్కించిద్రక్షణవ్యాజస్యాపి వైదేశికానచిత్కల్పాంశ్చ జంతూన్ విచి న్త్యపూర్వకృత ప్రళయ విషయే జాతనిర్వేదేతి, జ్ఞాన శక్త్యాదయ స్తు తవ పరికరభూతా ఇతి భావః; కరణకళేబరయోగంవితరసి-ప రమ పురుషార్థ ప్రతిపిపాదయిషయా తద్వ్యాజ సంపాదనా మేతి భావః, " విచిత్రాదేహసమ్పత్తి రీశ్వరాయనివేదితుం । పూర్వమేవ కృతాబ్రహ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతా " ఇత్యనుసంధేయమ్, అ త్రరాగాదినా అస్వాయత్త శరీరేంద్రియానచిత్కల్పానాత్మజా నపి క్ష్యత్తజ్జననీదయార్ద్రహృదయా తేషామారోగ్యాది సంపాదనేనకర ణకళేబరాణాం వశ్యతామాపాదయతీతిస్ఫురతి, తతస్సమాసోక్తిః, ప్రస్తుతే కృపావృత్తాంతే వర్ణ్యమానే జననీ సమాధి రప్రస్తుతస్య

సీవృషశైలనాథకరుణేత్వం ॥ ౧౭ ॥ అనుగుణదశార్పితేనశ్రీధర
కరుణే సమాహితస్నేహా । శమయసితమస్ప్రజానాం శాస్త్రి

సారూప్యాదినా పరిస్ఫురణాత్ ; "సమాసోక్తిస్సపరిస్ఫూర్తిర్గప్ర
స్తుతేఽప్రస్తుతస్యచే" దితి లక్షణాత్॥ ॥౧౭॥

అథ కరణ కళేబర వితరణానంతరం వితీర్ణానాం తేషామప
థప్రవృత్తి పరికరీకరణేన ప్రజానామాత్మనాశో భవతీతి శాస్త్రప్ర
దానేన భగవత్స్వరూపరూప గుణవిభూతి విస్తార తత్ప్రాప్త్యు
పాయభేదాన్ త్రివర్గఫల తత్సాధన విశేషాంశ్చ విశదతరం ప్రకా
శ్యతదజ్ఞానరూపం ప్రజానాం తమశ్శమయసీ త్యాహ—(అనుగుణే)
తి—సమాహితస్నేహా- సమ్యగర్పితానురాగా, ప్రజాస్వితి శేషః;
(అన్యత్ర) దీపపాత్రే సమ్యగాహితః- పూరితః, స్నేహః - తైలం,
యయాసాతథోక్తా; త్వమ్, అనుగుణ దశార్పితేన- అనుకూలోగు
ణ-స్సత్త్వగుణః, యస్యాంసాదశా- ఽవస్థా, (అన్యత్ర) అనుగతాగు
ణా- స్తంతవో, యాసాఽదశా–వర్తిః, తస్యాందశాయా, మర్పితేన-
ప్రజాసునిక్షిప్తేన, (అన్యత్ర) వర్తికాయా మారోపితేన, శాస్త్రమ
యేన, [స్వార్థేమయట్- వికారార్థేవా] వికార- శ్శాస్త్ర జ
న్యంజ్ఞానమ్, స్థిరప్రదీపేన- తైలాదినిరపేక్షత్వేపి తస్య స్థిరత్వేన అ
స్యాపి స్థిరత్వం, ప్రజానాంతమశ్శమయసి- సత్కర్మణి ప్రవృత్తిమ
సత్కర్మణోనివర్తించకారయితు కామాసతీ పరోక్షభూతా సదస
త్క్రియారూపసదసన్మార్గౌ శాస్త్రమయప్రదీపేన ప్రకాశ్య తదో
చరా జ్ఞానం శమయసీత్యర్థః, (అన్యత్ర) తమః-అంధకారః, అ
త్రానుగుణదశార్పితేనేత్యాది శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితంసావయవాధికాభేదరూపకమితి తయో రఙ్గాంగిభావ సంకరః,
అత్రచ ప్రస్తుతే శాస్త్రప్రదానేన ప్రజానామజ్ఞాన నిరసనరూపేద
యా వృత్తాంతేవర్ణ్యమానే అప్రస్తుతం ప్రసూత ప్రజయాజనన్యా

మహేనస్థిరప్రదీపేన ॥ ౧౮ ॥ రూఢావృషాచలపతేః పాదేము
ఖకాంతిపత్రలచ్ఛాయా । కరుణే సుఖయసి వినతాన్ కటాక్షవిట

పిజాదృష్టి నిరోధినోఽన్ధకారస్య దీపారోపణేన నిరసనం విశేషణ
సామ్యాత్స్ఫుష్టి ప్రతిపాదక పూర్వశ్లోకోపసంహారాచ్చ ప్రతీయత ఇ
తి సమాసోక్తిః, “ విశేషణానాం సామ్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్తినాం।
అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వం సా సమాసోక్తిరిష్యత” ఇతి లక్షణాత్; సా
చరూపకోత్థాపితేతి తయోరంగాంగిభావ సఙ్కరః.　　॥౧౮॥

శాస్త్రప్రదానానన్తరం తద్దర్శితేన మార్గేణ త్వామాశ్రి
తాం స్త్రైవర్గికాం స్తత్తదభీష్ట ఫలవితరణేన ప్రీణయసీ త్యాహ—
(రూఢా) ఇతి— హే కరుణే ! వృషాచలపతేః-శ్రీవేఙ్కటేశస్య, పా
దే-చరణే, రూఢా-ప్రాదుర్భూతా, పాదప్రణామానన్తరం ప్రకా
శమానత్వాత్తత్ర రూఢేత్యుచ్యతే; పాద సమాశ్రయణాత్పూర్వం
విద్యమానాపి చేతనానాం అనాద్యాజ్ఞాతిలంఘనేన కుపితేన ప్రకాశ
తే పాదప్రణామానన్తరం విజృంభత ఇతి భావః-(అన్యత్ర) వృషాఖ్య
పర్వతశ్రేష్ఠస్య పర్యన్తపర్వతే, రూఢా - అఙ్కురితా, ప్రణిపాతా
నన్తరమేవ భగవతో హర్షోన్ముఖవికాసరూపా కాన్తిర్జాయతే-
సైవేంద్రనీలప్రభా సదృశీ రూఢా యా నక్కృపాలతా యా బహుపత్రవైశి
ష్ట్యశోభా భవతీత్యాహ—(ముఖే)తి—భగవతో ముఖకాన్తిరేవపత్ర
లచ్ఛాయా- పత్రలా- బహుపత్రవిశిష్టా, ఛాయా - శోభా, పత్ర
బాహుల్యకృతా శోభేతి యావత్; పత్రలస్య పత్రబాహుల్యవతో
యా శోభాస్తి సా పత్రలచ్ఛాయేతి వార్థః సా యస్యాస్సా తథోక్తా;
యద్వా- ముఖకాన్త్యా పత్రలా- పత్రవతీ, రుచిర[illegible]చయ శ్యామ
లైః- శస్త్రజాలైరితి వదూప్రకమ్, తాదృశీ ఛాయా- శోభా, యస్యా
స్సేతి, (అథవా) ముఖకాన్తిరేవ పత్త్రిలచ్ఛాయా। పత్రలస్య-పత్రా
ఢ్యస్య, ఛాయా- అనాతపో యస్యాస్సా తథోక్తా, పత్రలేత్యత్ర

మైగకరాపచేయఫలై॥ ౧౯॥ నయనే వృషాచలేన్దో స్తారా

[సిధ్మాదిభ్యశ్చేతి మతుబర్థే లచ్] కటాక్షవిటపైః- ముఖప్రసాదానంతరం ప్రణతేభ్యో భగవతః కటాక్షాః ప్రవర్తంతే, తత ఆశ్రితానాం యథేష్టఫల సిద్ధిర్భవతీతి స్థితిః; ఏవంస్థితే భగవతః ప్రణతవిషయక టాక్షాణాం కృపాలతాయా రూఢాయాః పత్రిలాయాశ్చ విటపత్వేన రూప్యంతే, కటాక్షా ఏవవిటపాః, తైః, రూపణ ప్రయోజకం సాధారణధర్మమాహ— (కరాపచేయఫలై) రితి—కరగ్రాహ్యఫల విశిష్టైః, (ఏకత్ర) ఫలాని-ధర్మార్థకామాః, తేషాంకరాపచేయత్వం నామ భగవతః పరిపూర్ణత్వేన స్వారాధనత్వాత్సులభత్వమ్,(అన్యత్ర) వామనాన్, సుఖయసి- సుఖితాన్ కరోషి, [సుఖవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతీతిణిచివిన్మతోర్లుగితి మతుపోలుక్ తతః కర్తరిలట్] అత్రచ నిరీక్ష్య విద్యున్నయనైః పయోద ఇత్యత్ర నయనానాన్వయానురోధేన పయోదేదర్ష్టృ పురుషత్వ రూపణవత్ పత్రలచ్ఛాయా ద్యన్వయానుసారాద్దయాయాం కల్పలతాత్వరూపణం వివక్షితమితి గమ్యతే, తత ఏకదేశ వివర్తిరూపకమ్; ఇదఞ్చ శ్లేషాది మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితి తయోరంగాంగిభావః, భగవన్ముఖకాన్త్యాదేః కరుణా కార్యత్వేన కరుణాలతాదశత్వావినా రూపణమితిమంతవ్యమ్॥ ౧౯॥

అథాపవర్గస్య నిరతిశయ పురుషార్థత్వేన త్రివర్గ వైలక్షణ్యమ్ “ బహూనాం జన్మనామన్తేజ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభ ” ఇతి తదధికారిణో దుర్లభ తమత్వం ప్రతిపాద్య తాదృశం ప్రతిగృహీతారం స్వయమేవ సంపాద్యతస్మై పరమపురుషార్థ ప్రదాయాదయాయా ఔదార్యాతిశయఞ్చ ప్రకటయితుం పృథక్పద్యమాహ—(నయన)ఇతి— వృషాచలేందోః- వృషాచలే వర్తమానస్య ఇందోః; సర్వలోకాహ్లాదకతయా చంద్రత్వేనాధ్యవసాయస్య, నయనే, విషమే, తారామైత్రీం - తా

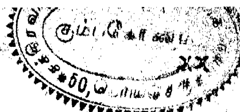
మైత్రీం దధానయా కరుణే । దృష్టస్త్వయైవ జనిమానపవర్గమ

రా- అక్ష్ణఃకనీనికా, తారాయా మైత్రీ- లోచన విషయా వినాభావ
రూపా, తాం; (యద్వా) తారయా సహ మైత్రీం- అవినాభావరూ
పా మైత్రీ, తాం; దధానయా, తారావన్నయనే సదాసన్నిహితే
త్యర్థః; కరుణాయా నయనాభి వ్యజ్యమానత్వాదేవం వ్యపదేశః, (అ
థవా) తారామైత్రీ నామ పరస్పరం తారకాసమ్మేళనానంతరమేవ
నిర్వ్యాజం దైవవశాద్యా మైత్రీ జాయతే సోచ్యతే, తాం- నిరుపాధి
కాం మైత్రీమిత్యర్థః; దయానయనయోః ప్రేర్యప్రేరకభావత్వం
గ్యవ్యఞ్జకభావాదిర్మైత్రీ- తాం దధానయా- ధారయన్త్యా, ఏతే
న భగవన్నయనస్య విధేయతయా దయాకర్తృకదర్శన కరణత్వం
సమ్భవతీతి గమ్యతే, త్వయైవ, (కర్త్ర్యా) దృష్టః, నతు భగవతా త
త్తత్కర్మానుగుణ ఫలప్రదేన సంసార మోక్ష సాధారణేన, (య
ద్వా) హేతౌ తృతీయా- నయనే తారామైత్రీం దధానయా త్వయై
వ దృష్టః- త్వదధిష్ఠితేనైవ నయనేన భగవతా దృష్ట ఇత్యర్థః; నతు
కేవలేన, అన్యథా అకృష్టపచ్యాపవర్గానుభవాయోగాదితి భావః;
(అథవా) త్వయా దృష్ట ఏవేత్యన్వయః- జాయమాన కటాక్షాదినాఽ
పవర్గయోగ్యతాపాదనమపి త్వదాయత్తమితి భావః; జనిమాన్- ప్ర
శస్తజన్మా, " జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః "
ఇతి నిర్హేతుక దయార్ద్ర మధుసూదన దర్శన హేతుభూతం జ
న్మ కిము వక్తవ్యం ప్రశస్తమితి; ఏతాదృశ ఏవ హి " స మహాత్మా సుదు
ర్లభః " ఇతి భగవతా ప్రశస్యతే, అకృష్టపచ్యమ్- అకృష్టే స్వయ
మేవ పచ్యత ఇత్యకృష్టపచ్యమ్- అయత్నలభ్యం, అపవర్గం- పరిపూ
ర్ణ బ్రహ్మానుభవజనిత ప్రీతికారిత తచ్చరణారవింద నిత్యకైఙ్కర్య
రస లక్షణమ్, అనుభవతి- జాయమాన కటాక్ష లబ్ధయాఽఽచార్యవ
త్తయైవానుభవతీత్యర్థః, అత్ర చ ప్రసన్నో వివక్షితః; ఇతరేషాం

కృష్టపచ్యమనుభవతి ॥ ౨౦ ॥ సమయోపనతైస్తవప్రవాహైర

పవర్గస్య అకృష్టపచ్యత్వా భావాదితి. "జాయమానంహి పురుషం యంపశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయ స్సవై మోక్షార్థచింత క" ఇతి శ్లోకోత్రవివృతః, అలఙ్కారస్తుభగవతి జాయమానకటాక్ష కర్తృత్వస్య ప్రమాణసిద్ధస్య అపహ్నవః త్వయైవే త్యేవకారేణ వ్యక్తీకృత ఇతి కైతవాపహ్నుతిః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేర్గదై" రితి లక్షణాత్; కించత్వయాదృష్టఇత్య స్య సమర్థనీయస్య నయనే వృషాచలేందో రిత్యాదినా సమర్థనాత్కావ్యలింగమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగంసమర్థనమ్" ఇతిలక్షణాత్; తదనుప్రాణితాచ కైతవాపహ్నుతిరితి తయోరంగాంగిభావసఙ్కరః, (అపిచ) వృషాచలేందోరిత్యత్ర విషయనిగరణపూర్వకం విషయస్య శ్రీ వేఙ్కటపతిరిన్దుత్వేనాధ్యవసిత ఇతి రూపకాతిశయోక్తిః, "రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః" ఇతి లక్షణాత్; అంగాంగిభావసంకరస్యాస్యాశ్చ సంసృష్టిః॥ ౨౦॥

ఉక్తందయాస్త్రీకృత జాయమాన కటాక్షబల లబ్ధసదాచార్య సమాశ్రయణః మహితమద్వేషాదికంచ ప్రపదనపర్యంత దయాప్రసాదలభ్యమిత్యాహ—(సమయోపనతై) రితి—సమయోపనతైః- యాదృచ్ఛికాది తత్తత్సుకృతవిశేషసమయేషూపనతైః, (నదీ ప్రవాహపక్షే) కృష్యనుగుణ సమయేషు ప్రవృత్తైరిత్యర్థః; తవప్రవాహైః- తవేత్యత్ర నదీత్వరూపణం వివక్షితమితిగమ్యతే; ప్రవాహస్వయాను రోధాత్, ప్రవాహైరిత్యత్ర తత్తచ్చేతన విషయీకారా స్సీతలత్వ వేగవత్త్వాదినా ప్రవాహ సుసదృశత్వేన నిగరణ పూర్వం ప్రవాహత్వేనాధ్యవసితాః; త్రైఃకృతసంప్లవా, అత్రాపి కృపా విషయీకృతానాం ధనిత్రీపర్తినాం చేతనానాంప్రేమార్ద్రచిత్తత్వం సంప్లవత్వేనాధ్యవసీయతే ; కృత స్సంప్లవ- స్సకో, యస్యాస్సా తథోక్తా;

సుకంపీకృతసంప్లవాధరిత్రీ । శరణాగతసస్యమాలినీయంవృషశై

(శరణాగతే) తి—కృపావిషయీకారేణ భగవతిరుచిరూప ప్రేష్ణి
సతి తమేవ శరణం గచ్ఛన్తితే శరణాగతాఏవ సస్యాని, తన్మాలావ
తీ, ఇయం- అద్యాప్యుక్తప్రకార విశిష్టతయైవ పరిదృశ్యమానా ధరి
త్రీ, వృషశైలేశకృషీవలం- వృషశైలేశఏవ కృషీవలః, తమ్ ; కృషి
రత్ర భగవత స్సంసారిచేతనోజ్జిజీవయిషయా శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య
పురుషకారభూతయా రమయాసహ వృషశైలేసదాసన్నిధిః, ప్రసి
ద్ధకృషిశ్చ; “మాయావీపరమానన్ద స్త్యక్త్వావైకుణ్ఠముత్తమం। స్వా
మిపుష్కరిణీతీరె రమయాసహమోదతే ॥ ” మాయావీ- పరమ ప
దే అనన్త గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరి పరిషత్పరీతోపి ప్రోషితసు
తోత్సుకపితృన్యాయేన సంసారి చేతనగతచేతాః, పరమానన్దః నిర
తిశయానన్దత్వేన నిరపేక్షోపి, ఉత్తమం- అప్రాకృతత్వేననిత్యనిరవ
ద్య నిరతిశయభోగ్యమపి, వైకుణ్ఠం- “ వైకుణ్ఠేతుపరేలోక” ఇత్యా
ది ప్రమాణప్రసిద్ధమ్, స్వాభిమతానురూప దివ్యలోకం, త్యక్త్వా-వ్యా
సజ్యవృత్త్యా ఉభయత్ర స్థితిరప్యనభిమతేతి భావః; స్వామి పుష్కరి
ణీతీరే- స్వానురూప మత్యద్భుతం దివ్యస్థానం విహాయ కస్మింశ్చిత్ప
ర్వతవర్తిని జలాశయతీరే, రమయాసహ మోదతె- సంసరజ్జంతు స
ముజ్జిజీవయిషయేతి భావః; ఉత్తమం వైకుణ్ఠం త్యక్త్వా స్వామి పు
ష్కరిణీతీరేమోదతఇత్యనేన ఉపాయపురుషకారభూతయో ర్దివ్య
దంపత్యో స్సంసారి చేతన సమాశ్రయణానుగుణా స్వామి పుష్కరి
ణీతీర వసతిరప్రాకృత స్వాసాధారణ దివ్య నగరాధిష్ఠానానందా
దపి సహస్రగుణాధికమానంద మనుభవతీతి వ్యజ్యతె ; “ సురమ్య
మాసాద్యతుచిత్రకూటం నదీంచతాం మాల్యవతీంసుతీర్థాం । నన
న్దహృష్టో మృగపక్షిజుష్టం జహౌచదుఃఖం పురవిప్రవాసాత్ ॥ ” ఇ
తివత్, అత్రచ రఘుపరిబృఢ స్సీతయాసహ శ్రీమదయోధ్యానగరా

లేశకృషీవలంధినోతి ॥ ౨౧ ॥ కలశోదధిసంపదో భవత్యాః కరుణే

ద్వనవాసాయ నిర్గతస్సురమ్యం చిత్రకూట మాసాద్యతునసంద, జ నస్థానవా ప్తవ్య నిశిచరనిరసన ముఖేన తత్పరిపీడిత మునిజనత్రాణా నుగుణప్రదేశ (ప్రాప్త్యా) పితామహాది(ప్రా) ప్త శ్రీమ దయోధ్యానగ రాధిరాజ్యానందాదపి శతగుణమతిశయితం ఆనంద మవాపేత్యర్థః, " రాజ్యంవా వనవాసోవా వనవాసోమహోదయ " ఇతిహి రఘు ధురీణస్యోక్తిః, పురవిప్రవాసాద్దుఃఖం జహౌచ - తాదృశానందపా రవశ్యా త్పురవిప్రవాసజ దుఃఖంచ విసస్మార, నిరతిశయమపి సుఖ దుఃఖ మిశ్రం నస్వదతఇతి భావః; (యద్వా) పురేయద్దుఃఖమస్తి అరణ్యవాసీ మునిజనః రక్షోభిః కథంనుపీడ్యంతఇతి తదవనాయ పుర విప్రవాసాజ్జహా విత్యర్థః ; కృషీవలమిత్యత్ర [రజఃకృషీత్యాదినా మత్వర్థేవలచ్ప్రత్యయః. వల ఇతి దీర్ఘశ్చ] ధినోతి- ప్రీణయ తి- త్వమేవాహోయాదృచ్ఛికాది సుకృత కల్పనాదిముఖేన శరణాగతి యోగ్యతాం సమ్పాద్యశరణాగతించ నిర్వ ర్త్య తైస్శరణాగతై స్సు సమృద్ధాధరిత్రీకృతా- తాం దృష్ట్వా వృషతైలేశో నిరతిశయాం ముద ముపాహేతి తాత్పర్యమ్ ; అత్రరూపకాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత మే కదేశవర్తి రూపకమితి తయో రంగాంగి భావేనసఙ్కరః, అత్ర చ విస్తరభయా దలంకార చర్చానకృతా॥ ॥౨౧॥

" వైకుణ్ఠేతుపరేలోకే శ్రియాసార్ధం జగత్పతిః । ఆస్తేవిష్ణు రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ॥ " ఇత్యుక్త ప్రకారేణ శ్రీవై కుణ్ఠమధితిష్ఠన్ పరమకారుణికః పురుషోత్తమస్స్వచరణ కమల పరి చర్యావి ధురేషు సంసారిచేతనేషు ప్రోషితమనస్కతయా స్వాభిమ తానురూప దివ్య మంగళ విగ్రహ సౌందర్య లావణ్యాదినా తాన్ వశీకృత్య రక్షితుం " మాయావీపరమానంద " ఇత్యుక్తరీత్యా తా దృశం శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య స్వామి పుష్కరిణీతీరమధివసతి తదీయ

సన్మతిమంథసంస్కృతాయాః । అమృతాంశమవైమి దివ్యదేహం

మనోరథ పరిపూరణేన తం ప్రీణయతి భవతీత్యాది- అత్ర తద్వశీక రణ సాధనభూత దివ్య మంగళ విగ్రహ పరిగ్రహోపి కృషీవలమిత్యత్ర ప్రస్తుతే త్వమేవ హేతుభూతేత్యుచ్యతె- (కలశోదధీ)తి—అఞ్జనాచలేందోః- అంజనాచలే వర్తమానస్యేందోః, సకలజన నయన హృదయానందనతయా చంద్రత్వేనాధ్యవసానమ్; మృతసంజీవనం - మృతాన్- భగవద్రుచ్యాది వైధుర్యేణ మృతప్రాయాన్, సంజీవయతి- రుచ్యాద్యుత్పాదనేనోజ్జీవ యత్యనేనేతి మృతసంజీవనమ్, [కరణాధికరణయోశ్చేతి కరణేల్యుట్] అనేనచామృతాంశత్వోత్ప్రేక్షా నిమిత్త భూతం సాదృశ్యందర్శితం భవతి ; ప్రసిద్ధామృతంతు మృతజీవన, మిదంతు మృతసంజీవన మితి విశేషః; దివ్య దేహం- అత్యద్భుతం సౌందర్య లావణ్యాదినా ప్రతిక్షణ మేధమానంచ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం, (కలశే) తి—కలశోదధేః- క్షీరసాగరస్య, సమ్పదివ సమ్పత్- శీతలత్వ మధురత్వ మహత్త్వాది సమ్పద్ధిర్యస్యాస్సాతథోక్తా; తస్యాగక్షీరసదృశ్యాఇత్యర్థః, ననుమథనాభావే కథ మమృత ప్రాదుర్భావ స్తత్రాహ- (సన్మతిమంథసంస్కృతాయా) ఇతి— సతీ- దివ్య విగ్రహ పరిగ్రహద్వారా చేతనోజ్జీవన విషయత్వేన తద్ధేతుత్వేన వాసమీచీనా, మతి-దివ్యదేహపరిగ్రహవిషయో భగవత్సంకల్ప, స్సమంథో- మంథాచలఇవ, తేన సంస్కృతాయాః- స్వ సంబంధేన దివ్యదేహామృతో త్పాదనోన్ముఖీ కృతాయాః, (అన్యత్ర) మథితాయాః, (యద్వా) సతీ- భక్త్యవస్థాపన్నా, మతి ర్యేషాంతే; సన్మతయో- భక్తాః, తైః- మంథరాయమాణైః, మంథో- విలోడనమ్, పునఃపునఃప్రార్థనం, మథనంచ; తయోరత్ర భేదాధ్యవసాయః, తేన సంస్కృతాయాః- కార్యోత్పాదనోన్ముఖీ కృతాయాః, " తథాపి పురుషాకారో భక్తానాంత్వంప్రకాశసె " ఇతి భక్తప్రార్థన

మృతసంజీవనమంజనాచలేందోః ॥ ౨౨ ॥ జలధేరివ శీతతాదయో

వైవహి దివ్యమంగళ విగ్రహ పరిగ్రహః, (ఏవంవా) సతీ- సూక్ష్మా గ్రాహిణీ, మతిః- ఉత్ప్రేక్షకస్య స్వస్యమతిః, సామంథో- మంథా నఇవ సన్మతి మంథః, "వైశాఖమన్థమంథాన మంథానో మన్థదండ కే" ఇత్యమరః. తేనసంస్కృతాయాః- వివేచితసారాసారాయాః, మథితాయాశ్చ; దయాయాస్సారాసార వివేకే క్రియమాణే దివ్యమ ఙ్గళ విగ్రహో దయాసారాంశత్వేనావసీయతె, దయా సారత్వంచ దయాసార కృతత్వేన, ఏవం భూతాయా భవత్యాః, అమృతాంశ మహైమి. కలశోదధి సమ్పదః-క్షీరాబ్ధిసాదృశ్య పౌష్కల్యవత్యా భవ త్యాః, అమృతాంశోప్యావశ్యకఇతి దయాసారభూతో దివ్య మంగళ విగ్రహఃకలశోదధి సారభూతామృతాంశత్వే నోత్ప్రేక్ష్యతఇత్యర్థః, అత్రో పమాతిశయోక్త్యుత్ప్రేక్షాణామంగాంగిభావసఙ్కరః,తస్య చాంజ నాచలేందోరితి రూపకాతిశయోక్త్యాసంసృష్టిః॥ ॥౨౨॥

సంసరజ్జంతూనుజ్జీవయితుం తద్వశీకరణానుగుణ దివ్యరూపప రిగ్రహాదికం రమారమణేన కృపైక పరతన్త్రేణ క్రియతఇతి ప్రత్యు పాది- నను ప్రళయావస్థాయాం భగవతః ప్రళయగోచర సఙ్కల్ప పారవశ్యస్య, సృష్టిదశాయాం ప్రబలాపరాధ హిరణ్యరావణాది వి షయ క్రోధపారవశ్యస్యచ, దర్శనాద్దయైకశరణానామస్మాకం క థమాశ్వాసో భవిష్యతి ? కృపాదీనాం సమప్రధానత్వాత్ ? ఇతిశ ఙ్కాం పద్యద్వయేన పరిహరతి—(జలధే) రితి—జలధశ్శీతతేవ, వృషశైలాధిపతేః, స్వభావభూతా:- స్వోభావస్స్వభావః, అత్రజ లధేరివ శీతతేత్యనేన తస్యోష్ణతేవ భగవతఃక్రోధవత్త్వాన స్వాభావికీ తి ధ్వన్యతె, త్వం- గుణసార్వభౌమీ భవతీ, ప్రళయేతి- ప్రళయో-మ హాప్రళయఏవ, ఆరభటీ - ఉద్ధతనృత్తం తస్యా నటీం ప్రళయాఖ్యో ద్ధతనృత్తైకరసికా మిత్యర్థః, తదీక్షాం - తస్యవృషశైలపతేః, ప్ర

త్వం వృషశైలాధిపతేస్స్వభావభూతా | ప్రళయారభటీనటీంత

శమేపి పరిపాలన సఙ్కల్పరూపజ్ఞానం, ప్రసభం, ఏవం నృత్యన్తీం
నటీమవలోక్య కిమనేనౌద్ధత్యేన ప్రయోజనమ్? ద్రష్టారస్తావన్నస
న్తి? తేషాం ప్రలీనత్వాత్? అఙ్గశైథిల్యమపిస్యాత్ "సఏకాకీన
రమేత"ఇతివృషగిరిపతే స్సభానాయకస్యచనప్రీతిః, చేతనానామచిద
విశేషితత్వేన తస్యనైర్ఘృణ్యమపి ప్రసజ్యేదిత్యాదిభిర్నివృత్తస్యేఙ్నిగృ
హ్యేత్యర్థః; ప్రసత్తిలాస్యం- ప్రసత్తిః- ప్రసాదః, సఏవలాస్యం-
ఉక్తదోషదూరగంసుకుమారనృత్తంగ్రాహయసి, "బహుస్యామి"తి
బహుభవన సంకల్ప రూపాంకరోషీత్యర్థః, ప్రళయపరిపాలన స
ఙ్కల్ప సృష్టిస్థితి విషయం కారయసీతి యావత్; భగవతస్స్వాభా
వికగుణభూతాత్వం ప్రాణినామపథప్రవృత్తి దర్శనజనితత్వే నౌపా
ధికం ప్రళయసఙ్కల్పం నిగృహ్ణాసీతి వాక్యార్థః, ఏవంచ తాదృశ
సఙ్కల్పస్య దయాని గ్రాహ్యత్వేననతయో స్సమప్రాధాన్యమితి నో
క్తశఙ్కావకాశఇతి భావః. అత్ర శ్రీనివాసదయాయా జలధిశీతతా
యాశ్చ బిమ్బప్రతిబింబ భావేనైక్యాపన్న జలధి శ్రీనివాస స్వాభావి
కాకారత్వేన సాదృశ్యవర్ణనా దుపమాలఙ్కారః, "ఉపమాయ
త్రసాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిద్వయో"రితి లక్షణాత్; కించ దీక్షాయా
నటరూప విషయ్యభేద రూపణా ద్విషయ స్యాధిక్యన్యూనతానుక్తే
శ్చ అనుభయాభేదరూపకమ్, తచ్చ సావయవమ్; తదీక్షాకార్యస్య
ప్రళయస్య ఆరభటీత్వోపమారూపణాత్ప్రసత్తే లాస్యత్వ రూప
ణాచ్చ "విషయ్యభేదతాద్రూప్య రఞ్జనంవిషయస్యయత్ | రూప
కంతత్త్రిధాఽధిక్య న్యూనత్వానుభయోక్తిభి"రితి లక్షణాత్; ఏవం
చాత్రోపమా రూపకయో స్సంసృష్టిః, కేచిదేతం వ్యాచక్షుః,
భగవత స్స్వాజ్ఞాతిలఙ్ఘి జన నిగ్రహ సఙ్కల్ప పారవశ్యస్య తా
దృశ సంకల్ప హేతుభూత క్రోధ విధేయ త్వస్య చ

దీక్షాం ప్రసభం గ్రాహయసి ప్రసక్తిలాస్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రీ

దర్శనా త్ప్రచురాపచారానపి దయైక నిష్ఠానస్మా నుజ్జీవయి ష్యతి లక్ష్మీనివాసఇతి విస్రంభానస్యాత్, క్రోధాదిపారవశ్యేన ద ణ్డనస్యాపి ప్రసక్తేరితి శంకాయాం స్వాశ్రితవిషయే నిగ్రహ సంక ల్పాదికరం నిగృహ్ణాతి, స్వాశ్రిత విరోధి విషయేతు స్వకింకరీ కరణేనా నుగృహ్ణాతి కృపేత్యభిసన్ధాయాహ శ్లోకద్వయేన (జలధే) రితి—స్వ భావభూతా- స్వస్యభావః- స్వానుబంధీభావః, యావత్స్వమజహ ద్భావఇతి యావత్ ; (ప్రళయే)తి— ప్రళయఏవ ఆరభటీ - సస మ్భ్రమనృత్తమ్, తస్యనటీమ్- తన్నటనోచితాం నటీ మిత్యర్థః, అతి క్రూరత్వేన దుర్నివర్త్యామితి భావః, యద్వా- ప్రళయే-ప్రళయకా లే, ఆరభటీనటీమ్- ఉద్ధతనృత్తకరీంనటీమ్– తదానీమతి ప్రచణ్డ ప్రళ యకార్యకరత్వా త్తదీక్షాయా ఆరభటీ నటీత్వ రూపణమ్, తదీక్షా మ్_ తస్య- వృషశైలాధిపతేః, ఈక్షాం- నిగ్రాహ్యా నిగ్రహసంకల్ప రూపాం ప్రసత్తిలాస్యం- ప్రసాదమేవలాస్యం, సుకుమారనృత్తం, ప్రసభం- బలాత్కారేణ, గ్రాహయసి- నిగ్రహ విషయాంతదీక్షాం వీక్ష్యతానేవ చేతనాపారాధాన్ స్వయముపదాత్వేనోరరీకృత్యప్ర త్యుతానుగ్రహ విషయాం బలాత్కారయసీతి భావః, నిగ్రహ విష యాయా స్తదీక్షాయాగ్ర ప్రసాదోనామానుగ్రహవిషయత్వమేవ ; బ లాత్కారశ్చ అనిచ్ఛన్త్యా అపి తదీక్షాయాం అనుగ్రహ విషయత్వా పాదనమ్, తచ్చబలవత్త్వాదయాయా స్సూచకమేవ, అత్ర భగవన్నిగ్ర హ సంకల్పస్య దయానిగ్రాహ్యత్వోక్త్యా తత్కారణభూత ప్రతిఘా దేరపిదయానిగ్రాహ్యత్వ ముక్తంభవతి, దయానుగ్రహ విషయత్వం ప్రతిఘాదే రుత్తరశ్లోకే వక్ష్యతి॥ ... ॥౨౩॥

ఏవం ప్రళయపరిపాలన సంకల్పస్య దయా నిగ్రాహ్యత్వేన ద యాశేషత్వముక్తమ్, అథసృష్టికాలీనస్య హిరణ్యరావణాది విషయ

ణతప్రతికూలమూలఘాతీ ప్రతిఘగ్ఘకోపివృషాచలేశ్వరస్య । క

కోర్ధస్యానుగ్రాహ్యత్వేనదయాశేషతోచ్యతే-(ప్రణతప్రతికూలే)తి-ప్రణతప్రతికూలానామ్- ఆశ్రితవిరోధినామ్, మూలమ్- ఉపజీవ్య వర్గమపి, తాచ్ఛీల్యేనహంతీతి తథోక్తః; ప్రతికూలహననంతు కైముతికసిద్ధమ్, మూలఘాతేహివృక్షస్య అపునరుద్భవం వినాశో భవతీతి భావః, ప్రణతప్రతికూలాన్ తన్మూలఘాతాంశ్చ తాచ్ఛీల్యేన హంతీతివా; (యద్వా) ప్రణతప్రతికూలానాం మూలంప్రాతికూల్యహేతుభూతం పాపంహన్తి తచ్ఛీలఇతి, ప్రతికూలం ననుకూల యతీత్యర్థః, [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి ణినిః- హోహంతేరితికుత్వం హనస్తోచిణ్ణలోరితి తాదేశః] కోపి- "క్రుద్ధోహన్యాద్గురూనపి" ఇతి క్రోధపరవశ లౌకికకోపవిలక్షణః, "క్రోధమాహారయత్తీవ్రం కోపస్యవశమేయివాన్" ఇత్యాశ్రిత రక్షణార్థ మాహృతత్వేన శ్లాఘనీయత్వాత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘః- జలధేరుష్ణతే, తివత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘఇత్యుక్తే తదౌష్ణ్యస్యేవప్రతిఘస్యాప్యౌపాధికత్వమేతదీయస్య ప్రతీయతే, తత్ర తపన కిరణ సంసర్గాదిరుపాధిః, అత్రత్వాశ్రిత విషయాపరాధాదిః; కలమే - సస్యే, యవసాపచాయనీత్యా- యవసమపచినోతీతి యవసాపచాయః, [కర్మణ్యణితి కర్మణ్యణ్.] తస్యనీత్యా- న్యాయేన, ప్రకారేణే త్యర్థః; సచప్రకారస్సస్య వృద్ధి హేతుభూతయవసోన్మూలనమ్, తత్తుల్య ప్రకారేణేత్యర్థః ; సచప్రకార ఆశ్రితాభివృద్ధికరంతత్ప్రతికూలమూలహననమ్, తేన ప్రకారేణ; అస్యచ యవసాపచాయనీతి[illegible]ల్యతా రక్షణీయవస్తు విరోధిమూలహననరూపత్వేన; తథాచసాదృశ్య నిబన్ధననీతి ద్వయాభేదమూలోయం యవసాపచాయనీత్యేతి తదీయత్వేన వ్యపదేశః; తవకింకరతాముపయాతి, అయమర్థః-యథాకలమే యవసాపచాయ స్సస్యవృద్ధి హేతుభూత యవసోన్మూలనేన కర్షణ

కం ప్రీతికిఙ్కరతాం భజతే తద్వద్వృషగిరిపతేః ప్రతిఘ ఆశ్రితాభి వృద్ధికరేణ తత్ప్రతికూలమూలహననేనతవకింకరతా ముపయాతీతి ; అత్ర యవసోన్మూలన ప్రతికూలమూల హననయో ర్బింబ ప్రతిబింబ భావేనైక్యాపత్త్యా యవసోన్మూలనాది ప్రియుక్తకింకరత్వయో స్సాధారణ ధర్మతా, తతశ్చయవసోన్మూలనకర్తుః ప్రణత ప్రతికూలమూల ఘాతినః ప్రతిఘస్యచ సస్యవృద్ధి హేతుభూత యవసోన్మూలన ప్రియుక్తకిఙ్కరత్వేనాశ్రితాభివృద్ధికరతత్ప్రతికూలమూల హననప్రియుక్త కింకరత్వేన చోపమానోపమేయ భావః, (యద్వా) కలమేయవసాపచాయసీత్యా ప్రణతప్రతికూలమూల ఘాతీత్యన్వయః, యవసాపచాయస్య - యవసో త్ఖననస్య, [హస్తాదానే చేరస్తేయఇతి భావే ఘఞ్] సీత్యా - న్యాయేన, సస్యవృద్ధిఫలకత్వ లక్షణే ; తత్తుల్యన్యాయేనేత్యర్థః, సచ న్యాయ ఆశ్రితవృద్ధి ఫలకత్వం, తేన ప్రకారేణ ; ప్రణత ప్రతికూల మూలఘాతీ- ప్రణతప్రతికూలమూల హననశీలః, యథా సస్య వర్ధనాయ కలమేయవసాపచాయంకుర్వంతి ఏవమాశ్రితరక్షణాయైతద్విరోధిజన మూలహననశీలఇతి భావః; (అథవా) యవసాపచాయసీత్యా- యవసాపచయస్య- యవసోన్మూలనస్య, సీత్యా-ప్రకారేణ,రక్షణీయ వస్తువృద్ధిహేతుత్వరూపేణ ; సచప్రకారగక్వచిత్సస్యవృద్ధి హేతుత్వమన్యత్రాశ్రితాభివృద్ధికరత్వమ్; తేనప్రకారేణ ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతీత్యర్థః ; కరణభూతే ప్రతిఘే కర్తృకత్వోపచారకకిఙ్కరత్వం వక్తుమ్, కోపి- " ఆత్మవాన్ కోజితక్రోధః - న క్రుధ్యత్యభిశప్తోపి- అరోషణోహ్యసౌదేవః " ఇతి పరిపూర్ణత్వేన సర్వసమత్వేనచ స్వతః క్రోధాభావేప్యాశ్రిత విరోధినిరసనార్థ మాహృతత్వాత్కల్యాణగుణేషు ప్రథమగణనీయః, ఏవం ఘాతక ప్రతిఘస్తవ కింకరతా ముపయాతి, కిఙ్కరత్వోక్త్యా ప్రతిఘస్య

లమేయవసాపచాయనీత్వా కరుణే కింకరతాం తవోపయాతి ॥౨౮॥

దయోపజీవిత్వం దర్శితమ్, తచ్చ దయా సమర్పితాశ్రిత విరోధిరూప విషయ లాభేన లబ్ధసత్తాకత్వాత్, ఏవంచ శ్రీనివాస కారుణ్యస్య గుణసార్వభౌమత్వమవికలమ్. (ఏవంవా) యవసాపచాయే త్యత్రక ర్తర్యణ్ ప్రత్యయ ఏవ, యవసాపచాయస్య - యవసోన్మూలనక ర్తుః, నీత్యా- సస్యాభివృద్ధికరయవసోన్మూలన న్యాయేన, ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతీ- కృషీవలస్యసస్యాభివృద్ధి హేతుత్వేన యవసోన్మూలనమివాశ్రితాభివృద్ధయే తద్విరోధిహననం కరోతీతిభావః. యవసోన్మూలనస్య ప్రతికూలమూలహననస్యచ బిమ్బ ప్రతిబిమ్బ భావేనాభేదా త్సాధారణ ధర్మతా, అలఙ్కారస్తు, ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతీతి విశేషణం కృపా ప్రీతికర కార్య కారిత్వాభిప్రాయ గర్భమ్, వక్ష్యమాణ కిఙ్కర త్వోపయోగిత్వాత్; ఏవంచ " అలంకారస్తు పరికర స్సాభిప్రాయ విశేషణై " రితి పరికరాలంకారః, తదనుప్రాణితం పదార్థ హేతుకం కావ్య లింగంచ, కృపాం ప్రతి కింకరత్వస్య సమర్థనీయస్య ప్రతీయమాన దయాభి మత కార్యకారిత్వోపస్కృతేన ప్రణత ప్రతికూల మూలహనన రూప పదార్థేన సమర్థనాత్; తథాచ తయోరంగాంగిభావేనసంకరః, తదుత్థాపితాచప్రథమయోజనాయాం కలమేయవసాపచాయనీత్యాకింకరతాముపయాతీత్యత్రోపమా, సాచ వాచకలుప్తా; ద్వితీయ తృతీయ తురీయ యోజనాసు కలమేయవసాపచాయనీత్యా ప్రణతప్రతికూలమూలఘాతీత్యత్రోపమా, తత్ర ద్వితీయతృతీయయోర్వాచకోపమానలుప్తా; తురీయ యోజనాయాంతువాచక లుప్తోపమేతి విశేషః; కించ పూర్వ ప్రదర్శితస్య పరికరకావ్యలింగయోరంగాంగి భావ సఙ్కరస్య ద్వితీయాదియోజనాప్రదర్శితోపమాయాశ్చ సమప్రాధాన్య సఙ్కరః; అత్రైవ ప్రథమ యోజనాయాం కిఙ్కరత్వం సాధా

అబహిష్కృత నిగ్రహాన్విదంతః కమలాకాంతగుణాన్ స్వతన్త్ర
తాదీన్ । అవికల్పమనుగ్రహం దుహానాం భవతీమేవ దయే

రణ ధర్మాః; అన్యత్రతయువసాపచాయ ప్రతికూలమూలహననయో
ర్బిమ్బప్రతిబింబ భావేనాభిన్నయోస్సాధారణ ధర్మతేతి వివేకః, ఉ
పమానోపమేయభావస్తు యువసోన్మూలన కతూగ్రపణతప్రతికూల
మూలఘాతినశ్చ సర్వత్ర సమానః, అపిచ ప్రథమయోజనా ప్రదర్శి
తోపమాయాద్వితీయ తృతీయయోజనోపమాయా స్తురీయయోజనో
పమాయాశ్చ సందేహసంకరః॥ ... ॥౩౪॥

ఏవ ముక్తరీత్యా సకల గుణ సార్వభౌమీమజ్ఞాత నిగ్రహకథా
మనుగ్రహైక రసికాంభవతీమేవ సారాసార వివేచన చతురాగుణా
న్తరాణాం నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణ్యంనిశ్చిత వన్తస్సంతఃపరమపు
రుషార్థ ప్రాపకతయాఽధ్యవస్య భజంతీత్యాహ—(అబహిష్కృ
తే)తి— హే దయే? మాతృనామ గ్రహణవద్రస్యతయాప్రతిశ్లోకం
సమ్బోధనం, రక్షణీయ జన భూయ స్తయా వ్యాసంగ సమ్భావస
యాఽభిముఖీ కరణార్థంవా; స్వతన్త్రతాదీన్- స్వాతన్త్ర్యశక్తిప్ర
ముఖాన్, కమలాకాంతగుణాన్ - అబహిష్కృత నిగ్రహాన్- అబహి
ష్కృతః - అంతర్భావితః, నిగ్రహోయైస్తాన్, అబహిష్కృతేత్య
నేన బహిష్కర్తు మహత్వం ప్రతీయతే, నిగ్రహస్యా ప్యనుగు
ణానిత్యర్థః ; విదంతః- జానంతః, సంతః- సారజ్ఞాఃపురుషాః,అ
వికల్పమ్- కదాచి న్నిగ్రహఃకదాచి దనుగ్రహఇతి వికల్ప రహితమ
నుగ్రహమేవ, దుహానామ్ - ఊధసోగురుత్వేన తద్భారమసహమా
నాస్స్వయమేవ భూమౌ క్షీరమవసృజంతీంధేనురివాపేక్షా నిరపేక్షుంన
ర్వదా సర్వానమగృహ్ణాంతీం భవతీమేవ, నతు గుణాంతరాణి గుణి
నంవా ; తస్యాపి నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణత్వా విశేషాత్; భజ
న్తి- ప్రాపకత్వేన నిరతిశయ భోగ్యతయా ప్రాప్యత్వేనచాధ్యవస్య

భజంతిసంతః ॥ ౨౫ ॥ కమలానిలయ స్త్వయాదయాళుగకరుణే

సేవంతే, పస్మై పదేన క్రియాఫలం కృపాయాఏవేతి ప్రత్యాయ్య
తే. అత్ర భవతీమేవ భజన్తీతి ప్రతిపాదితస్య గుణాంతరాది భజ
న పరిత్యాగ విశిష్టస్య దయాభజన రూప సమర్థనీయార్థస్య అబహి
ష్కృత నిగ్రహానితి పదార్థేనఅవికల్పమనుగ్రహం దుహానామితివా
క్యార్థేనచ మిళితేన సమర్థనా త్పదార్థ వాక్యార్థోభయ హే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అబహిష్కృత నిగ్రహానిత్యత్ర వర్ణ్యేతర గు
ణాంతరాణాం నిగ్రహరూపైక ధర్మాన్వయ ప్రదర్శనాత్తుల్యయోగి
తా, " వర్ణ్యానామితరేషాంవా ధర్మైక్యంతుల్యయోగితే " తిల
క్షణాత్; తదుత్థాపితత్వాచ్చ కావ్యలిఙ్గస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సం
కరః. కించ సంత ఇత్యస్య సారాసారవివేచన కుశలాభిప్రాయ
గర్భత్వాత్పరికరాలఙ్కారః, " సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరిక
రాంకురః " ఇతి లక్షణాత్; తథాచ తయోస్సంసృష్టిః. ॥ ౨౫ ॥

" భవతీమేవ దయేభజన్తిసన్త " ఇత్యేవకారేణ కమలాకా
న్తోపి వ్యావర్తితః, తత్రచ హేతుర్నకణ్ఠోక్తః, తదుక్త్యా త
ద్వ్యావర్తన మత్రస్థిరీక్రియతే, కణ్ఠోక్తిశ్చత్వ దేవ భీతిరిత్యేవకారే
ణ—(కమలానిలయ)ఇతి— హే కరుణే! కమలా నిలయ స్త్వయా
దయాళుః-త్వదాశ్రయదయాయుక్త ఇత్యర్థః, ("స్మరేణదయాదయ
త" ఇతివత్) నిరూపణే క్రియమాణేత్వం నిష్కరుణా, అనవస్థా
ప్రసఙ్గాదితి భావః; కార్యముఖేనాపి నిష్కరుణత్వం దర్శయతి—
(అతఏవహి)ఇత్యాదినా- తావకాశ్రితానామ్-తావకానామాశ్రితా
నాం,ఇదంచ దురితానామిత్యనేనసమానాధికరణమ్;తావకానామా
శ్రితానామితి కర్మధారయస్సస్ఫురతి; తావకానామాశ్రితానాంస
తామ్,దురితానామితి-(స్వాభావికాగ్నస్తు)తావకానాశ్రితానామితివి
శేషణ సమాసః, దురితానామితివ్యధికరణషష్ఠీ, తావకాశ్రితస్య

నిష్కరుణా నిరూపణే త్వమ్ । అతఏవ హితాపకాశ్రితానాం ధు

ర్ధినాం సతాం దురితానామిత్యర్థః; త్వదేవ భీతిః-" వ్యాప్యవ్యాప్య
స్యసుతరాం వ్యాప్యత్వాత్ " ఇతి న్యాయేన స్వాశ్రితాశ్రితానాం
స్వాశ్రితత్వధర్మవ్యాప్తేషాం స్వయమేవ నిర్మూలనం కరుణా లేశ
వతోపినోపపద్యత ఇతి భావః, త్వదేవ, నతు తత్తత్పాపానుగుణం
ఫలప్రదాన దీక్షితాద్భగవతః; ఆశ్రితసంరక్షణం సమ్యకృత మితి
భావః, అనేన కమలానిలయస్య దయాళుత్వం దయయా నిర్దయ
త్వం చేత్యుభయ ముపపాదితం భవతీతి ధ్యేయమ్. కించ కమలాని
లయ స్త్వయాదయాళుః - త్వత్సాహచర్యేణ దయాళుత్వం జాతమి
త్యపి ప్రతీతిః, త్వదుపదేశాద్దయాళు రభూదితి యావత్; హే క
రుణే? నిరూపణే క్రియమాణే, త్వం- పరోపదేశ ప్రవృత్తాత్వం, ని
ష్కరుణా, తతశ్చ పరస్మై ధర్మరుచిముపజనయతస్స్వయం ధర్మ
త్యాగినో డాంభికస్యేవ తవశీల ముపలభ్యత ఇతి భావః; నిరూప
ణ ప్రకారమేవ దర్శయతి-(అతఏవహి) ఇత్యాదినా- (యద్వా)
త్వయా దయాళు రిత్యత్ర కాకు రనుసంధేయా, త్వయా దయాళుః
కిమ్, నభవత్యేవేత్యర్థః; కుత ఇత్యత్రాహ- (నిష్కరుణా నిరూపణే
త్వ)మితి—యద్యపి కరుణాయా నిష్కరుణత్వేపి కరుణాశ్రయత్వే
న కమలానిలయస్య దయాళుత్వం స్యాదేవ, తథాపి భగవతః కల్యా
ణగుణత్వేన ప్రసిద్ధ పరదుఃఖనిరాచికీర్షాది లక్షణ దయావత్వం
త్వదాయత్తం నేత్యర్థః; త్వం తాదృశీ దయానేతి యావత్; తత్ర
హేతుర్నిష్కరుణేతి-నిష్కరుణత్వ కార్యవతీ, నిరూపణే- త్వత్కా
ర్య పర్యాలోచనాయామ్, నిరూపణమేవ దర్శయతి—(అతఏవహి)
ఇతి— అతఏవ- నిష్కరుణ కార్యవత్వాదేవ, నతు తత్తద్దురిత ఫల
ప్రదానౌపయికా ద్గుణాంతరా త్తాదృశ ఫలప్రదా ద్గుణినో వేతి, అ
త్రాశ్రితవర్గం ప్రతిభీతి జనకత్వాదినా నిర్దయాసీతి కరుణా...

రితానాం భవతీత్వదేవక్షేతిః ॥ ౫౬ ॥ అతిలంఘితశాసనే ష్వభీ

యా సహకార్యంతరమనపేక్ష్య స్వాశ్రిత దురిత నిరసనం తవైవో పపద్యతే నాన్యేషామితి కరుణాస్తుతి ర్వ్యజ్యతే, కించాశ్రితానాం దురితానామపి తత్తదుచిత ఫల ప్రదానేన ప్రీణనా త్కమలానిలయ స్య దయాళుత్వం సత్యమేవేతి స్తుత్యా ఆశ్రితానామపి తత్తత్పాపా నుగుణ క్రూర ఫల ప్రదానేన ఖేదయసీతికమలానిలయస్య దయా ళుత్వం వన్ధ్యమేవేతి తన్నిందావ్యజ్యతే, తతశ్చోభయవిధ వ్యాజస్తు తిరత్ర శ్లోకే ద్రష్టవ్యా, కించ దయాళుత్వ నిష్కరుణయో స్సమర్థనీ యయో రుత్తరార్థేన సమర్థనా త్కావ్యలింగమ్; తతశ్చ తయో రేకవాచకాను ప్రవేశ సంకరః, “ ఉక్తిర్వ్యాజ స్తుతిర్నిందా స్తుతి భ్యాంస్తుతినిందయోః । కస్స్వర్ధుని వివేకస్తే నయసే పాపినో ది వమ్॥ సాధుదూతిపునస్సాధు కర్తవ్యంకిమతఃపరం । యన్మదర్థం విలూనాసిదన్తైరపినఖైరపి ” ఇతి; సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలింగం సమర్థనమ్ । జితోసిమన్దకందర్ప మచ్చిత్తేస్తిత్రిలోచనః ” ఇతిచ ల క్ష్యలక్షణ సంగ్రహాత్ ; తతశ్చ తత్త త్కర్మానుగుణ్యేన నిగ్ర హకం కమలా కాంత మనాదృత్య భవతీ మేవ భజన్తి సంత ఇతి భావః. ... ... ॥౫౬॥

నన్వేవమాశ్రితానాశ్రితానాదరేణ సర్వనిగ్రహకత్వే భగవ తో దయా పారవశ్యం బహుశః ప్రతిపాద్యమానంచస్యాత్, స్యా ద్వా; తేన క్రియమాణో నిగ్రహో దయానుమత ఇతి చేత్తత్రా హ- (అతిలఙ్ఘితే)తి—వృషశైలాధిపతిః, అభీక్ష్ణం- పౌనఃపున్యేన, అతి లంఘిత శాసనేషు - ఉల్లంఘిత శ్రుతి స్మృతి రూపాజ్ఞేషు, “ శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లఙ్ఘ్య వర్తతే” ఇత్యుక్తేః, స కృదాజ్ఞాతిలంఘనే భగవతః కోప విజృమ్భణాభావం సూచయిత్వా భీక్ష్ణశబ్దః, అభీక్ష్ణమ్-భృశమ్, (విజృమ్భితోష్మేతి వాన్వయః) విజృ

క్ష్ణం వృషశైలాధిపతి ర్విజృమ్భితోష్మా । పునరేవదయే క్షమాని

మ్భితోష్మా- అతి ప్రవృద్ధకోపో భవతి, గమ్యమానత్వా దప్రయో
గః, (విజృమ్భితోష్మా వృషశైలాధిపతిరితివాన్వయః) సః, భవత్య
ధీనైః- “ భవతి సమ్బన్ధవృత్త్యే ” త్యాది ప్రయోగానుసారా త్సర్వ
నామ్నో వృత్తిమాత్రే ఘుజవద్భావః ప్రాయిక ఇతి భావః, త్వదధీ
నైః- త్వయ్యేవసమ్పాదితైరిత్యర్థః, క్షమానిదానైః- క్షమాహేతు
భూతైర్భక్తి ప్రపత్త్యాది రూపవ్యాజైరిత్యర్థః ; (యద్వా) భవత్య
ధీనైః - స్వయ్యేవకల్పితైః, క్షమానిదానైః - క్షమాయా ఆదికారణ
భూతైర్యాదృచ్ఛికాది సుకృతైరిత్యర్థః; పునరేవ- భూయోపి, పూ
ర్వతోఽతిశయేనైవేతివా, భవతీమాద్రియతే- భవత్యా క్షమానిదా
న కల్పనేన ప్రశాన్తకోపో యథాపూర్వ మతిశయేనవా భవతీం బ
హుమన్యత ఇత్యర్థః; (యద్వా) భవత్యధీనైః-భవత్యాకల్పనీయైః,
క్షమానిదానైరాద్రియతే-త్వయాఽక్షమానిదానాని కల్పయితుంత్వా
మాద్రియత ఇత్యర్థః; ఏతదపి దయాపారవశ్య కార్యమేవ ; అయ
మాశయః- (చేతనైః పౌనఃపున్యేన క్రియమాణాజ్ఞాతిలంఘన జనితే
భగవత స్తద్విషయ క్రోధ విజృమ్భమాణేసతి తదానీం కృపాస్త్వయ
మేవ క్షమానిదాన పరికల్పనాదినా స్వవల్లభస్య తాదృశం క్రోధం
శిశమయిషతి, తతస్తాదృశకోప విజృమ్భణసమయేపి వృషాద్రిపతిర్దా
యా పరవశత్వాత్త్వామేవ విశేషేణాద్రియతే, తస్మాద్దయా పారవ
శ్యం తస్యకదాపినాపైతీతి.) కించేయం దయాస్వదయితం నిగ్రహ
ప్రవృత్తం బలాన్నివర్తయితుమపి ప్రభవతి- యథా “ వధార్హ
మపి కాకుత్స్థః కృపయాపర్యపాలయత్ ” ఇతి; (అథవా) సకల
శాస్త్రేషూ ద్ఘుష్యమాణం భగవత స్సమాశ్రయణీయత్వం నస్యాత్త
థాచ శాస్త్రాప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేదిత్యతఆహ- (అతిలంఘితే)త్యా
ది- అతిలంఘిత శాసనేషు, అభీక్ష్ణమ్ భృశమ్, విజృమ్భితోష్మా వృష

దాన్తైర్భవతీమాద్రియతే భవత్యధీనైః ॥ ౬౭ ॥ కరుణేదరితే

శైలాధిపతిః భవత్యధీనైః- భవత్యాకల్పనీయైః, క్షమానిదానైః- క్షమయా ఆదికారణభూతైః ర్యాదృచ్ఛికాది సుకృతవిశేషైః, భవత్యా క్షమానిదానాని సమ్పాదయితు మిత్యర్థః; అధ్యయనేన వసతీతి వత్ప్రయోజనస్య హేతుత్వమ్, భవతీం పునరేవాద్రియతే- ద్విగుణమేవాద్రియత ఇత్యర్థః; తథాచ మహాపరాధ దర్శన జనిత మహాక్రోధ దశాయామపి దయాయాం ద్విగుణ మాదరం కరోతీత్యుక్త్యా భగవతో దయాయామేవం సనాతన వ్యామోహ ప్రదర్శనేన దయాం పురస్కృత్యైవ భగవత్సమాశ్రయణం శాస్త్రైర్విధీయత ఇతి సూచ్యతే; "భవతిమేవదయే భజన్తిసన్త" ఇత్యత్రచనభవత్యాహీనం కేవలం భగవంత మిత్యేవకారార్థః, నతు భవత్యా పరిష్కృతం నభజంతీతి. అత్ర భగవతస్స్వాజ్ఞాతిలంఘి జననిగ్రహశాత్ప్రుక్యస్య వ్యజ్యమానస్య దయాగోచర ప్రేమ్ణశ్చ సంధిః కవేర్దయారూపదేవతా విషయ రతి భావస్యాంగమితి భావ సంధిరలంకారః, కించ విజృంభితోష్మత్వస్య సమర్థనీయస్య అతిలంఘిత శాసనేష్వితి పదార్థేన సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ్, తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః; నిగ్రహశాత్ప్రుక్యస్య కావ్యలింగ వ్యఞ్జితత్వాదితి, (వ్యాఖ్యాంతరమ్) అతి లంఘిత శాసనేష్విత్యత్ర జనేష్వితి విశేష్యపదం వివక్షితమ్, తతశ్చాతిలఙ్ఘిత శాసనేష్వితి విశేషణం నిగ్రాహ్యత్వాభిప్రాయగర్భమ్, ఊష్మవిజృంభణౌపయికత్వాదితి పరికరాలఙ్కారః, తదుత్థాపితత్వాచ్చ తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౬౭॥

ఏవమతి లంఘితశాసనేష్విత్యాది శ్లోకే వృషశైలాధిపతి స్స్వాజ్ఞాతి లంఘి జన విషయ తాదృశ ప్రతిఘ విజృమ్భణ సమయే తత్ప్రశమీకరణ సమర్థాం భవతీమేవ ద్విగుణమాద్రియతే, నతు ప్రతిఘంజ్ఞాన శక్త్యాదికంవేతి ప్రత్యపాది, పునరేవేత్యేవకారస్య భవతీమేవే

షుమామకేషు ప్రతికారాంతరదుర్జయేషు ఖిన్నః । కవచాయి

త్యన్వయాల్; అథ కరుణే దురితేష్విత్యాద్యనంతర పద్యే అస్మదాది దురిత దుర్జయత్వ ప్రయుక్త నిర్వేదదశాయాం తత్ప్రతికారతః మాం త్వామేవ పురస్కరోతి శార్ఙ్గిన్, సజ్ఞానశక్త్యాదీ నకించిత్కరానితి ప్రతిపాద్యతే, తథాచ పద్యద్వయేన భగవత స్త్వమేవాపత్సఖీత్యుక్తం భవతి—(కరుణే)తి—మామకేషు - స్వరూపవత స్సఙ్ఖ్యయాచా పరిచ్ఛిన్నేషు, యథా భగవద్గుణా ఏకైకమనవధికాతిశయా స్సఙ్ఖ్యాయాసంఖ్యేయాశ్చ భవంతి ఏవం మదీయదోషా ఏవ తత్తుల్యాస్త్వదీయ దోషాభావాత్ప్రత్యేక మపరిచ్ఛిన్నాస్సఙ్ఖ్యయా సంఖ్యేయాశ్చ భవంతీతిభావః; దురితేషు - అనాది కాలార్జితేషు పాపేషు,ప్రతికారాంతర దుర్జయేషు-అపరిచ్ఛిన్నాసంఖ్యేయత్వాదేవ ఫలప్రదానాది ప్రతికారాంతరై ర్దుర్జయేషు నిశ్చితేషుసత్సు, యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి- "అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాలః ప్రశమయితుమశేషం నిష్క్రియాభిర్నశక్యమ్" ఇతి,ఖిన్నః- "వ్యసనేషుమనుష్యాణాం భృశం భవతిదుఃఖితః" ఇత్యుక్తపర దుఃఖ దుఃఖిత్వం ఖేదః, (యద్వా) సంసారిచేతన సంజిఘృక్షయాహి జగత్సృష్ట్యాదికంకృతమ్, తదిదానీం నిష్ఫలంజాతమ్, సంసారిణాం దురిత గహన సంవృతత్వేన దుగ్రహత్వాద్దురితానాంచ వ్యాజం వినా దుర్నిరస్తత్వాదితి నిర్విణ్ణః, శార్ఙ్గిన్- ఆభరణకోటి నివిష్ట శార్ఙ్గాది దివ్యాయుధస్సర్వేశ్వరః, తస్యాం దశాయామితఃపరం త్వమైవ శరణమితి మన్వానస్సన్ క్షమా వ్యాజం సమ్పాదయితుం,కవచాయితయా—హృదయే దురితవేధ నిరోధిత్వేన కవచవ దాచరన్త్యా త్వయైవోపలక్షితస్సన్; జ్ఞానశక్త్యాదౌసత్యపి తస్యేదానీ మకించిత్కరత్వాదుపేక్ష్యేతిభావః, విజయస్థానమ్- శార్ఙ్గిణి వృషాద్రిముపాశ్రితేసతిసేవిషూణాం జనానా మభిగమనాది క్షమానిదాన సం

తయాత్వయైవ శార్ఙ్గిణా విజయస్థాన ముపాశ్రితో వృషాద్రిమ్ ॥

భవాద్భగవతో దురిత విజయస్స్యాదితి విజయస్థానత్వమ్, "వేంకటాద్రిసమంస్థానం బ్రహ్మాణ్డేనాస్తికిఞ్చన" ఇతి ప్రసిద్ధాసాధారణవైభవత్వేన స్వాభిగమన గుణకథనాదినా దురిత క్షయ కరత్వాద్వా; వృషాద్రిముపాశ్రితః- అస్తాంతే గుణరాశివద్గుణపరీ వాహాత్మనాంజన్మనాం సంఖ్యాభౌమనికేతనేష్వపికుటీ కుఞ్జేషురంగేశ్వర। అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణురర్చకపరాధీనాఖిలాత్మస్థితిగ్రప్రీణీషేహృదయాలుభిస్తవతత శ్శీలాజ్జడీభూయతే" ఇతిహృదయాలుభిరభినంద్యమాన క్షమా వాత్సల్య సౌశీల్య సౌలభ్యాది కాష్ఠా భూతా చావతార రూపేణ సేవితవాన్, అనేన స్వేతర సమస్త సేవనీయస్య భగవతశ్శార్ఙ్గిణస్స్వవ్యత్వ కథనేన శ్రీ వేఙ్కటగిరే రష్టోత్తర శత దివ్యస్థానేషు శ్రేష్ఠం భగవత శ్శ్రీనివాస స్యాస్యైత త్సమ్బంధాయత్త వైభవత్వంచ వ్యజ్యతే, త్వయైవేత్యత్థం భావేతృతీయా, భగవతశ్శ్రీ వేఙ్కటనాథస్య దయైక నిరూపణీయత్వం ప్రకాశ్యతే; అత్ర దుర్జయై శ్శత్రుభిరావృతస్య స్థానబలేనైవ తాన్విజేతుం కిఞ్చిద్గిరి దుర్గంపరైర్దుస్సాధ్య మాశ్రితస్యగృహీత ధన్వనోద్ధృత కవచస్య కస్య చిద్రాజ్ఞోప్రకృతస్య కస్య చిద్వృత్తాన్తస్య ప్రకృతే శార్ఙ్గిణి సమారోప్యతఇతి సమాసోక్తిరలఙ్కారః॥ ॥౨౦॥

ఏవం మదీయదురిత విజయాయ విజయస్థానం వృషాద్రిముపాశ్రితస్సకరుణా సహాయ శ్శార్ఙ్గీత్యవాదీత్, అథనూనం మదీయ మహాపరాధ జాతస్య విజయస్థానేపి దుర్జయత్వా న్మాముపేక్ష్యామి తవోపానితరాన్విచేతు మార్థ్ధా భవేదితి కరుణామతి శఙ్క్యాతాం ప్రత్యాహ—(మయితిష్ఠతి) ఇతి—అపరాధైరేవ దయాధిక్యవ్యక్తిర్భవతి, తతశ్చయత్రాపరాధ భూయస్త్వం సఏవ దయాపోషకః; ఏవంచ దుష్కృతామ్- దురితైక నిరూపణీయానామ్, దుష్కృతామితి

౨౮ ॥ మయితిష్ఠతిదుష్కృతాం ప్రధానే మితదోషా నితరాన్వి
చిన్వతీత్వమ్ । అపరాధగణైరపూర్ణకుక్షిః కమలాకాన్త దయే

పా రే- ప్రతిక్షణ ముపచీయమాన దురితానామ్, ప్రధానే- అగ్రేస
రే, మయి, తిష్ఠతి. సులభేసతి, [షష్ఠీచానాదరే ఇతి సప్తమీ] మా
మనాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) ప్రధానే- నిర్వాహకే, కర్తరి కార
యితరిచేత్యర్థః; మితదోషాన్- అల్పదోషాన్, ఇతరాన్ విచిన్వతీ-
మదితరేష్వపి మత్తోమిత దోషాఏవ, తేచవిచేయా ఏవ; నతుమద్వ
త్సులభా స్త్వదృశామార్గ మాణాః, అపరాధగణైః-సమస్తానాం తే
షాం సమస్తైరపరాధవర్గైః, త్వదుదరపూరణాసమర్థైః, అపూ
ర్ణకుక్షిః- అపూర్ణోదరాసతీ, (అథవా) అపరాధగణైః - మదీ
యానామపరాధ గణానాం వర్గైః, అయం భగవదపచారవర్గః
అయం భాగవతాపచారవర్గ ఇత్యపరాధానాం బహుశో వర్గా
స్సన్తి, తేషామప్యపరాధవ దసంఖ్యేయత్వాభిప్రాయేణ బహు వ
చనోక్తిః, అపూర్ణ కుక్షిః - ఏవం భూతైస్త్వదుదరం పూరయి
తుం సమర్థైర్మదీయాపరాధ గణైరపూర్ణోదరాసతీ, సన్నిహి
తానపి మదీయాపరాధ గణాననాదృత్యాన్యత్ర గమనాదితి భావః ;
కథం భవిత్రీ- కింబహునా; అపూర్ణాహారత్వేన క్రమశఃక్షయే స
తి తవసత్తా దుర్లభా భవేదితి భావః; ఏవంసతి మామేవ విషయీ
కృత్య సమ్యగభివృద్ధా భవేతి తాత్పర్యమ్, అపూర్ణకుక్షిరిత్యత్రద
యాశేషత్వేన దయావయవ భూతా క్షమా కుక్షిత్వేనాధ్యవసితా,
భూయోభిరపరాధైర్హి క్షమాయాః పూర్తిః,యథోక్తం వేదాచా
ర్యభట్టారకైః "అల్పంచేదనవేక్షణీయస్సరణావాగోఽస్యతాం మత్కృ
తం కించిద్భూరిభవేదిదం యది గురూన్ సంప్రేక్ష్యమేత్యాజ్యతాం।
యద్వానంత మనంతవైభవజుషా రంగక్షమావల్లభ త్వత్క్షాన్త్యాగ్గళి
లలక్ష్యతా మనుగుణా మానీయతాంత త్త్వయా" ఇతి; ఇదంచ

కథంభవిత్రీ ॥౭౯॥ అహమస్మ్యపరాధచక్రవర్తీ కరుణేత్వంచ

దయాయాం చేతన సమాధినోచ్యతే- అత్రచ సన్నిహితం పూర్ణా హారం పరిత్యజ్యా సన్నిహిత మల్పాహారమన్వేషయసి కి మిదం త వాజ్ఞానమితి నిందయా భూయో దోషదూషితం తతఏవ (పాతాన్తరమ్- దయనీయతరమ్) నిగ్రాహ్యతమం యం కంచి జ్జనం సితరామను గృహ్ణాసి, హంత కీదృశం కియద్వేద మాశ్రిత వాత్సల్యం భవత్యా ఇతి స్తుతిర్వ్యజ్యతే; తతశ్చ వ్యాజస్తుతి రలఙ్కారః, " వ్యక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందా స్తుతిభ్యాం స్తుతి నిందయోః " ఇతి లక్షణాత్, అనయావ్యాజస్తుత్యా అనవధికాసంఖ్యే యాపరాధతయా పూర్ణపాత్ర భూతంమా మనుగృహ్ణీష్వేతి ఫలితోర్థః, తతశ్చాలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥ ... ... ॥౭౯॥

అథాభిలషితో నుగ్రహఙ్గ కీదృశ ఇతి జిజ్ఞాసాయాం వృషశైలేశ్వర పాదయోరాత్మాం సమర్పయేత్యముమర్థం దయారంజనాయ సమాసోక్త్యలంకారముఖేనాహ—(అహమస్మి) ఇతి—అహమితి చక్రివర్తిత్వ ప్రయుక్తమహఙ్కారం స్ఫోరయత్యహం శబ్దః, అపరాధచక్రవర్తీ- అపరాధా ఏవ చక్రమ్, ఏకైకస్య శతకృత్వ స్సహస్రకృత్వోవా కరణేన కులాల చక్రవ దావర్తమానత్వాత్; తద్వర్తయతి-నయతి, తాచ్ఛీల్యే-నేతి తథోక్తిః; (యద్వా) అపరాధానాంచ క్రం- మణ్డలం, తన్మధ్యవర్తీత్యర్థః; అతోఽభయత్ర శ్లేష మహిమ్నా సార్వభౌమత్వమపి స్ఫురతి, (అథవా) అపరాధానాం చక్రివర్తీ- నిర్వాహకః, కర్తాకారయితాచ ; అస్మిన్- " అద్యాపిన హ్యుపరత త్రివిధాపరాధా " దితి న్యాయే నాద్యాప్యేవం భూతోస్మి, ఇదానీమపి చక్రవర్తి రూపత్వా న్నాపైతీత్యపి ప్రతీయతే. త్వంచ- " మోక్షయిష్యామిమాశుచ " ఇతి ప్రతిజ్ఞాతవతీత్వమ్, గుణేషుసార్వభౌమీచ-గుణేషుమధ్యే శ్రేష్ఠాచ, జ్ఞానశక్త్యాది సకల గుణ సమ్పు

గుణేషుసార్వభౌమీ । విదుషీస్థితమీదృశీంస్వయంమాం వృషశైలే

న్నేత్యర్థః. ఇతి ప్రకృతోర్థః, అయంచ తతో వృషశైలేశ్వర పా
దసా తురీత్వితి ప్రకృతార్థహేతుత్వేన వివక్షితః. అప్రకృతార్థస్తు-
అహం చక్రవర్తిత్వంచ సార్వభౌమీతి, చస్సముచ్చయార్థః, నహి
లక్ష్మీభూమ్యాదిదేవి జనేనసహ సముచ్చేతు మర్హయాస్తవ పర
మ నికృష్టేన మయాసహసముచ్చేతవ్యత్వాత్ పరతోనికర్షః॥స్తా
త్పర్యమితి, అయంచ వృషశైలేశ్వర పాదసా తురీత్యత్రా ప్రకృ
తార్థో యస్తద్ధేతుత్వేన వివక్షితః, గుణేషు సార్వభౌమీత్యత్రసా
ర్వభౌమీ. ఈశ్వరీతి ప్రతీయమానార్థః. ఈదృశీంస్థితం- మదీయ మ
సంఖ్యేయాపరాధత్వం సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామీతి భవ
త్యాగప్రతిజ్ఞాం కల్యాణగుణేషు శైత్యంచ, అన్యత్ర నామకంచ
క్రవర్తిత్వం తావకం సార్వభౌమీత్వంచ, ద్వైరాజ్యమితి యావత్;
విదుషీ-స్వతస్సిద్ధవైదుష్యాయా స్తవ విజ్ఞాపనీయం నావశిష్యతే, అ
న్యత్రనహిజ్ఞాత శత్రురుపేక్షణీయః క్షణమపీతి భావః; త్వం జ్ఞాన
శక్త్యాది పరికరయోగేన బలవతీత్వమ్, మాం-బలహీనమ్, స్వయం-
స్వ ప్రయోజనత్వే నాన్యాపేక్షా నిరపేక్షమ్, వృష శైలేశ్వర పాద
సాతురు- వృషశైలేశ్వరస్య భగవతో లక్ష్మీ సఖస్య పాదసాతుకు
రు, చరణారవింద పరిచర్యా రసికం కుర్విత్యర్థః, [దేయేత్రా
చేతి దేయే తదధిసేర్థే సాతి ప్రత్యయః] వృషాఖ్య శైలశ్రేష్ఠస్య ప
ర్యంత పర్వతాధీనం కుర్విత్యప్యర్థః. [తదా తదధీనవచనఇతి తద
ధీనత్వార్థే సాతి ప్రత్యయః] అతి చక్రవర్తి ద్వయం ప్రసక్తం
చేత్తత్ర బలవానితరం యతించి త్పర్వత పర్యంత పర్వతాదానిగ
ళాదిభిర్నిశ్చలం ప్రతిష్ఠాప్య తస్య రాజత్వం మోచయిత్వైవ స్వ
యం సార్వభౌమో భవతీత్య ప్రస్తుత రాజ వృత్తాంతస్య ప్రతీయ
మానత్వా త్సమాసోక్తిరలఙ్కారః. " సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిర్గ

శ్వరపాదసాతుర్యరుత్వమ్ ॥ ౩౦ ॥ అశిథిలకరణేస్మిన్నక్షత శ్వా

ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్యచేత్ । అయమైంద్రీముఖంపశ్య రక్తశ్చుంబతి చన్ద్రమాః ” ఇతి లక్షణాత్ ; సాచ శ్లేష మూలానుప్రాణితేతి తయోరఙ్గాంగిభావ సంకరః॥ ... ... ॥౩౦॥

ఏవంత్వరాసారవశ్యా త్వరమప్రాప్యం ప్రార్థయమానేసతి- తత్రైవ శరీరావసానే యథా మనోరథం రమారమణ చరణపరిచరణ పరాయణో భవిష్యసి, తావంతం కాలం వృషగిరిప్రభృతి దివ్యదేశేషు నిస్సంశయ స్సుఖమాస్వేత్యభయప్రదానం కృతవతీ కృపా, అథ హంత మహానయమపరాధః క్షమ్యతాం భవత్యా సాక్షాద్దయయా; “ తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపంఖనతిదుర్మతిః । కరస్థ ముదకం త్యక్త్వా ఘనస్థమభివాఞ్ఛతి” ఇతి న్యాయేన భవత్యాస్సన్నిధానాదాదార్దేశేషువృషగిరికటకేషు నిత్యవాసం నిరతిశయప్రాప్యభూతమవజ్ఞాయకాలాంతరదేశాంతరభావినం కిఞ్చిత్పురుషార్థమభిలషతో మందస్యమమే త్యనుసంధాయ తమేవ వృషగిరికటకవాసం ప్రార్థయతే-(యద్వా) ఏవమభయప్రదానే కృపయా కృతేసతి యథా మన్యసే తథాకరిష్యసే, ఇదం తావత్ప్రార్థయే, “యావచ్ఛరీరపాతమత్రైవ శ్రీరంగేసుఖమాస్స్వ ” ఇవ ద్వృషగిరి కటకేషు యావద్దేహపాతం సుఖమాస్స్వేత్యనుగృహ్ణీష్వే త్యభిసన్ధాన ఆహ- (అశిథిలే)తి—అస్మిన్వపుషి- అశిథిలకరణేఽక్షతశ్వాసవృత్తౌ గమనయోగ్యేచసతి, అశిథిలకరణే - వృద్ధభావమప్రాప్తే, అక్షతశ్వాసవృత్తౌ- శ్వాససఞ్చార నిరోధరహితే, మరణ రహిత ఇత్యర్థః. కరణ శైథిల్యాభావేపి ఝడిత్యేవ మరణే తదభావేపివా కరణ శైథిల్యేజాతేవా సోనలభ్యత ఇత్యుభయ ముక్తమ్, ఉభయస్మిన్ సత్యపి వ్యాధ్యాదినా శరీర దౌర్బల్యేసతి నాభీష్ట సిద్ధిరితి గమన యోగ్య ఇత్యుక్తమ్, ప్రతీతైః-లోకశాస్త్ర విఖ్యాతైః, వారిధారావిశేషైః-

సవృత్తౌ వపుషి గమనయోగ్యే వాసమాసాదయేయమ్ । వృష
గిరికటకేషువ్యంజయత్సు ప్రతీతైర్మధుమథన దయే త్వాం వారి

పాపవినాశ ప్రభృతిభిః, త్వాం వ్యంజయత్సు- సూనమేతే వారిధా
రావిశేషాదయా ప్రవాహాఇతి దయా ప్రవాహత్వోత్ప్రేక్షా ముపజ
నయత్సు, అతఏవ వృషగిరి కటకేషు నతు దివ్యాయతన సమీపేషు,
వాసమాసాదయేయం- నతతోఽధికం ప్రాప్యమస్తీతిభావః, "భా
వోనాన్యత్ర గచ్ఛతీ" తివత్; (యద్వా) అస్మిన్వపుషి- ప్రతిక్షణంక్షీ
యమాణే శరీరే గమనయోగ్యేసతి, వపుషోగమన యోగ్యతానపగ
మ ఏవకదావాతదనపగమఇత్యతఆహ-(అశిథిలే)తి— అశిథిలకరణే
అక్షతశ్వాసవృత్తావితి ప్రథమం జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాణాం శై
థిల్యం భవతి, తదనంతరం శ్వాసవృత్తేః, శ్వాసస్యన్యూనాధికభావ
రాహిత్యేన వర్తనస్యక్షతిర్భవతి, తతశ్చ వపుషోగమన యోగ్యతా
ఉపగచ్ఛతి, తత్పూర్వమేవేత్యర్థః, అస్మిన్వపుషి అశిథిలకరణే అక్షత
శ్వాసవృత్తౌ అతఏవ గమనయోగ్యేసతీత్యన్వయః, తత్రవాసాసాద
న ప్రార్థనాయాం హేతుమాహ— (వ్యంజయత్సు) ఇత్యాదినా-
ప్రతీతైః- ఐహికాముష్మిక సకలఫలప్రదత్వేన శాస్త్రేషు విఖ్యాతైః,
వారిధారావిశేషైః-ఆకాశగంగాప్రభృతిభిః, త్వాం, వ్యంజయత్సు-
శీతలత్వ మధురత్వ తాపహరత్వ పాపహరత్వాదినా త్వత్సాదృశ్యా
త్తవస్మారకేష్విత్యర్థః. అత్ర శ్రీవేంకటగిరి విషయరతిభావస్య ద
యా గోచరరతిభావాంగమితి ప్రేయోలంకారః. (యద్వా) అత్ర
శాన్తిరసస్యవాసమాసాదయేయమితి వాసాసాదనప్రార్థనా వ్యం
జిత ఔత్సుక్యాఖ్యో వ్యభిచారి భావోఽఙ్గమితి ప్రేయో లఙ్కారః,
కించ దివ్యాయతన సమీప వాసప్రార్థనం పరిత్యజ్య కటకవాస
ప్రార్థనస్య సమర్థనీయస్య త్వాం వ్యంజయత్స్వితి పదార్థేన
సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకంకావ్యలింగమ్, అపిచ వ్యంజయత్స్వి

ధారా విశేషైః ॥ ౩౧ ॥ అవిదిత నిజయోగ క్షేమ మాత్మా

తి విశేషణం కటకవాస రుచ్యత్వా భిప్రాయగర్భ తత్త్వార్థనాపయి కవిశేషణవత్త్వాత్ పరికరాలంకారః, తదుత్థాపితత్వాచ్చ కావలింగస్య తయో రంగాంగిభావేన సంకరః, తత్సాపేక్షత్వాత్ప్రేయోలంకారస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావేనసంకరశ్చ. త్వాం వ్యంజయత్సివత్యత్రసాదృశ్య నిబంధనస్య కృపావిషయ స్మరణస్య నిబంధనాత్ స్మృతిమదలంకారశ్చ.॥ ... ౩౧॥

వృషగిరి కటకేషువాసమాసాదయేయ మితి తద్వాసే ప్రార్థితేసతి యస్మిన్ దేశేవససి సఏవ శ్రీవేఙ్కటాద్రి సకల దివ్యస్థానత శ్శతగుణతాతిశయశాలీ తత్రైవ సహ భగవతా శ్రీనివాసేన స్వయంవసామీతి ప్రతిభాషితం కృపయా, అథ తేన వాక్యేన తోషితస్సన్ గుణగణలవలేశ దేశాతిగమ శుభగుణ పర స్సహస్రావృతంచ మామేవం రిరక్షిషన్త్యాస్త దర్థంచ తత్తత్కర్మ ఫలప్రదాన ప్రవణంనిరంకుశ స్వతంత్రం భగవంతం వశీకుర్వంత్యా భవత్యా ఆశ్రిత వాత్సల్య పతివాల్లభ్యాదిగుణ పరవశ లక్ష్మీభూమ్యాది సపత్నీ క్రియమాణో బహుమానో మహాన్ భవిష్యతి, నహి సపత్నీ బహుమానా దధికో స్త్రీస్త్రీణా మతిశయ ఇత్యభిసంధాయాహ- (అవిదితనిజయోగక్షేమ) మితి—యోగః- ఆచార్యసకాశాదపూర్వార్థస్య శ్రవణమ్, క్షేమం. శ్రుతస్యార్థస్య ధారణమనుష్ఠానంపత్పాత్రేషు ప్రతిపాదనంచ, ప్రథమం తావదాత్మీయ యోగక్షేమ స్వరూప జ్ఞానమపి నాస్తి, కుతశ్శ్రవణ ధారణానుష్ఠానాదికం, కుతోవా పరకీయ యోగక్షేమ జ్ఞానాధికమితి భావః; ఆత్మానభిజ్ఞం యోగక్షేమ జ్ఞాన మూలభూత దేహాత్మవివేక రహితమ్, గుణలవ రహితం, సాత్త్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణవిహీనం,ఆత్మానభిజ్ఞత్వాదవిదిత నిజయోగక్షేమం గుణలవరహితంచేతి యావత్; (యద్వా) గుణ లవర హి

నభిజ్ఞం గుణలవ రహితంమాం గోప్తుకామాదయేత్వమ్ । ప

తం- రక్షణవ్యాజ మూలభూత యాదృచ్ఛికాది సుకృతలేశరహితమ్, మాం- "అమర్యాదఃక్షుద్రః" ఇత్యాది ప్రకారేణ సమస్తదోషాకరం చ, ఏవంభూతం గోప్తుకామా- "మనోరథానామగతిర్నవిద్యత" ఇతి న్యాయేన అత్యారూఢోఽభిలాషస్య శక్యాశక్యనిరూపణం కర్తుం నాలమ్ తదిదమాశ్రిత వ్యామోహవిజృంభితం భవత్యా ఇత్యాశయః, (అథవా) అఘటితఘటనాసమర్థే శ్రీవల్లభవిధేయేస్థితేసతి కింనామ దుర్లభం భవతా త్వయాభావః. త్వం -మామిత్యుక్తస్య ప్రతి కోటి భూతా సమస్త కల్యాణ గుణాఢ్యా దోషకథోజ్ఝితాచే త్యర్థః; శ్రీనివాసే, చతురైః- వశీకరణ సమర్థైః, తైవిభ్రమైః-సుకుమార తరైర్జగద్వ్యాపారైరన్యైశ్చ వా విలాసైః, తేచ " సతంనిపతి తంభూమా ఇతి లోకత్రయీ పరిభ్రమణ శ్రాన్త్యా భూమౌ నిపత నమాత్రేణ శరణాగతత్వమారోప్య మత్ప్రియచికీర్షయా పరిపాలి తవత స్తవమదేక శరణస్యాస్యజనస్య పరిపాలనేకోవా విచారఇత్యా శయః; " ఉచితైరుపాయై " రిత్యుక్తైరపరై ర్విలాసవిశేషైశ్చ, పరవతి- విభ్రమపారవశ్యం గతేసతీత్యర్థః, (యద్వా) విభ్రమై స్తైస్తుభి స్త్వత్పరవశ ఇత్యర్థః, పక్షసాసపత్నీం బిభ్రాణఏవ పురు షోత్తమే చతురై స్సపత్నీ సమక్షం వల్లభ వశీకరణ దక్షై ర్విలాసై ర్మదర్థం వశీకృతేసతీత్యాశయః, శ్రీధరణ్యోః- దివ్యమహిషీషుప్ర ధానభూతయోర్లక్ష్మీభూమ్యోస్సపత్న్యోః, [కర్తరిషష్ఠీ] అన పాయాం- నిత్యానువృత్తామ్, బహుమతిం- కియానయమాశ్రిత పక్ష పాతాతి రేకోస్యాః కియతీవావల్లభ వశీకరణ చాతురీత్యాది లక్ష ణాం, విన్దసి-లభసే, నాతోఽధికో స్తిలాభో మానినీనామితి భావః. [వర్తమాన సామీప్యే వర్తమానవద్వేతి వర్తమాన సమీపేభ విష్యతిలట్] అత్రగుణవశీకృత వల్లభాయా ఆశ్రితజన సంరక్షణప్ర

రవతిచతురై స్తైర్విభ్రమైశ్చ నివాసే బహుమతిమనపాయాం విన్దసి శ్రీధరణ్యోః॥౩౨॥ ఫలవితరణదక్షంపక్షపాతానభిజ్ఞం ప్రగుణమ

వణాయా అతఏవ సపత్నీభి రపి బహుమన్యమానాయాః కస్యాశ్చి న్నాయికాయా వృత్తాంతోదయాయామారోప్యతఇతి సమాసోక్తిః, కిఞ్చదయాయా నాయికా సమాధినా సపత్నీభూతే శ్రీధరణీబహు మంతవ్యత్వస్య సమర్థనీయస్య గోప్తృకామేతి పదార్థేన పరవతీ త్యాదివాక్యార్థేన సమర్థనా త్కావ్యలింగమ్, ఇదంచ సమా సోక్తిరుత్థాపక మితితయోరంగాంగిభావ సంకరః॥ ॥౩౨॥

ఏవం పద్యత్రయేణ పరమప్రాప్యప్రార్థనాదికం కృతంకవినా, కృపయాచ తథైవ త్వదభీష్టప్రాపణేన మనోరథం పూర యిష్యామీ తి తాత్పర్యతః ప్రతిజ్ఞాతమ్, అథవిశ్వస్త స్సన్ ప్రాప్యలాభస్య ప్ర తిబంధక పాపనివృత్తి పూర్వకత్వా త్తన్నివర్తన ప్రకారం దయ యా క్రియమాణ మనుసంధత్తే, అత్రచ కృపాదురిత జాతయోర్వా దిప్రతివాది సమాధిఃప్రదర్శ్యతే. వాదేహి జయాపజయానుగుణ ఫ లప్రదాన చతురమపక్షపాతినం గుణవంతమనువిధేయం రాజాదికం సభాపతిం లబ్ధ్వా మహతి విద్వత్సమాజేఽనుమానాది ప్రమాణోప న్యాస పూర్వకం వాద్యుక్తానుగుణ్యేన ప్రతివాదీ ప్రతివదతి, తదేత దత్రాపి దర్శయతి—(ఫలే)త్యాది—ఫలవితరణే- పుణ్యపాపరూప తత్తత్కర్మఫల ప్రదానే, దక్షం- చతురమ్, చాతుర్యంనామవైషమ్య నైర్ఘృణ్యరాహిత్యేనా సాఙ్కర్యేణచ ఫలప్రదత్వమ్, (అన్యత్ర) జయాపజయాది ఫలప్రదానే నిపుణమ్, తత్తదుచితఫలప్రదానం య థావాది ప్రతివాదినా పరస్పరంచ జానీత స్తథా తత్త దనుగుణఫల ప్రద మిత్యర్థః, పక్షపాతాఽనభిజ్ఞం—“దేవానాందానవానాంచ సామాన్యమధిదైవత ” మితి సమాశ్రయణీయత్వే పక్షపాత వర్జి తమ్, రుచ్యౌసత్యాం సర్వ సమాశ్రయణీయం, “ యదివా రావణః

సువిధేయం ప్రాప్యపద్మాసహాయం | మహతిగుణసమాజేమా

స్వాయ '' మితి హ్యుక్తమ్, స్వేనైవ " రిపూణా మపి వత్సల ''
ఇతి సమ్బోధితశ్చ శ్రీమతా వైనతేయేన, (అన్యత్ర) పక్షపాతో
నామ పక్ష ద్వయే సముత్థితే తత్తారతమ్యా నాదరేణ స్వత ఏవ కు
త్ర చిత్పక్షే ఽభినివేశః, తదనభిజ్ఞం, తత్స్వరూపమేవనజానాతికుత
స్తత్స్వీకారఇతి భావః, ప్రగుణం- ప్రకృష్టజ్ఞానశక్త్యాదిగుణమ్, అను
విధేయం- పరిపూర్ణత్వేన స్వారాధ్యమ్, ఇదముభయ మన్యత్రాపి
సమానమ్, ప్రగుణస్య శ్రేష్ఠస్య, మనోః- మన్త్రరత్నస్య, విధేయం-
వశ్యమితిచార్థః, ఏవం భూతంపద్మాసహాయంప్రాప్య-వశీకృత్య, (అ
న్యత్ర) శ్రీమంతం కంచిద్రాజానం సభానాయకీకృత్యేత్యర్థః, మ
హతి- సంఖ్యయాతి శయేనవా పరిచ్ఛిన్నే, గుణసమాజే-గుణానాం
జ్ఞానశక్త్యాదీనాం, సమాజే-సమూహే, స్థితేసతి, షష్ఠీ చా నాదర
ఇత్యనాదరేసప్తమీ; తత్తత్ప్రాప్యఫల వితరణ జాగరూకాః జ్ఞాన శ
క్త్యాదీ ననాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) పరికర భూతజ్ఞానశక్త్యాదిగు
ణసమాజేస్థితా సతీత్యర్థః; కేచిత్తు గుణసమాజ ఇతి నిర్ధారణే
సప్తమీ, గుణానాంమధ్యే, త్వం, మానపూర్వం- మద్విషయాభిమా
న పురస్సరం ప్రతివదసీతి వ్యాచక్షతే, (అన్యత్ర) మహతి- పక్ష
పాతాది దోషానభిజ్ఞే, గుణసమాజే- నిరూప్యపరిషది, అనేన ప
రిషదో నిర్దోషత్వ కల్యాణ గుణ విశిష్టత్వం చోక్తమ్, మాషకా
నాం పాపనాం- ఫలప్రదానత్వరయా దయయా సహ వివద మా
నామితిశేషః, " భజేహం విష్ణోః పాదయో '' రితివత్కర్మణి షష్ఠీ,
ఉపసర్గవశా దకర్మకోవా వదతి ధాతుః, మానంపూర్వం - ప్ర
మాణప్రదర్శనపూర్వకం, యథార్హం. యథా యోగ్యంచ య
థాభవతితథా, ప్రతివదసీతి క్రియావిశేషణమ్. ప్రతి వదనంచ ప్ర
కృతె భగవ త్క్షమా విషయీకరణ పర్యవసితం కృపయా క్రియమా

నపూర్వందమేత్వం ప్రతివదసి యథార్హణం పాప్మనాం మామ

౫౦ పాపనిరసనమ్, ప్రతివదననిరసన యోర్లక్షణా మూలాభేదాతి
శయోక్త్యా ప్రతివదసీతి వ్యపదేశః; ప్రమాణ ప్రదర్శనం చైవమ్,
అప్రారబ్ధ పూర్వాఘస్య అనభ్యుపగత ప్రారబ్ధస్యచ ఉత్తరాఘ
స్యమతికృతస్యచ పూర్వకృత ప్రపత్త్యైవ నిరాస ఇతి నపాప్మనాం
ఫలప్రదానావకాశః, అభ్యుపగత ప్రారబ్ధ మతి కృతోత్తరాఘయో
స్తురాజసు తాపరాధ న్యాయేనాల్పీయానేవావసర ఇత్యాదిరూపే
ణేతి- (యద్వా) మానపూర్వం- పద్మాసహాయముద్దిశ్య శపథపూర్వ
మ్, తదపి యథార్హమిత్యర్థః, తచ్చ మదాశ్రితాపరాధం నక్షమ
సేచేద్వక్షస్థలోషితాం పద్మాం పరిత్యక్తవానసి కింబహునామ త్రా
ణాసపహృతవానసీత్యాదిరూపమ్, (అథవా) పాపాన్యుద్దిశ్య, మా
నపూర్వం-ప్రమాణోపన్యాస పురస్సరమ్, తచ్చయథార్హంతాన్
ప్రతివదసీత్యర్థః, ప్రమాణోపన్యాస ప్రకారశ్చ దర్శితః, అనేన
చ పాప్మనాం బలాత్కృత్య నిరసితుం శక్యత్వేపి ప్రమాణోపన్యా
స పురస్సరం విజయకథనేన కృపాయా మృదు ప్రకృతిత్వం సూచ్య
తే, (అన్యత్ర) మానపూర్వం ప్రతివాదినం ప్రతితత్తత్ప్రమాణోప
న్యాసపురస్సరమ్, (యద్వా) వాద్యుక్తార్థస్య తదనువాదేన బహు
మాన పురస్సరమ్, యథార్హం- నిగ్రహస్థానాది దోషరహితమ్,
ప్రతివదసి- ప్రత్యుక్తిందదాసి. అత్రచ విశేషణ సామ్య నిబంధనా ద
యాయాం తదాశ్రిత సంబన్ధిపాపేషుచ వాది ప్రతివాది వృత్తాన్త స
మారోపరూపా సమాసోక్తిః, సాచాతిశయోక్త్యర్థాపి తేతి తయో
రంగాంగి భావసఙ్కరః, "సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే౽ప్ర
స్తుతస్యచేత్ । అయమైన్ద్రీముఖంపశ్య రక్తశ్చుంబతిచన్ద్రమాః" ఇ
తిలక్ష్యలక్షణసంగ్రహాత్, తత్ర చుంబతి పదస్యేవాత్ర ప్రతివదసీత్య
స్య ప్రస్తుతాప్రస్తుత సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, తచ్చ లక్షణా మూ

కానామ్ ॥ ౩౩ ॥ అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాలః

లాతిశయోక్తికృతమ్, (అత్రైవమనుసన్ధేయమ్) స్థితం తావద్దయా
ప్రేరితో భగవాన్ప్రపన్నాపరాధానభ్యుపగత ప్రారబ్ధేతరాన్ ప్రా
మాదికానుత్తరానపి క్షమత ఇతి. తత్ర ఫలప్రదిత్సూనాం పాపానాం
దయయా సహ వాది ప్రతివాది రీత్యా వివాదే ప్రస్తుతే తత్త దుచి
తాభిః ప్రత్యుక్తిభిరాశ్రిత పాపాని నిరాకృతవతీ కృపేతి కవి ప్రౌ
ఢోక్త్యా కల్పితమితి॥ ... ... ॥౩౩॥

అకించనాధికారిణ ముద్దిశ్య " సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యా
మీ " త్యుక్తి సిద్ధం ప్రారబ్ధాప్రారబ్ధ తదీయ సర్వ పాప నిరాసక
త్వం దయాయా దర్శితం ఫల వితరణేత్యాది పూర్వ పద్యేన - తచ్చ
ప్రపన్నానాం మాదృశానామసంఖ్యేయ ప్రబల పాపాక్రాన్త త
యా దయనీయ తమత్వేన తత్ర వాత్సల్యాతిశయాద్భవతీత్యభిప్రా
యేణోచ్యతే—(అనుభవితు) మిత్యాది—హే దయే! త్వత్సమ్బం
ధాదేవహి భగవతః శ్రీనివాసస్య దీనరక్షకత్వం జాతమ్, తత్సాక్షా
ద్దయాయా భవత్యాః కిము వక్తవ్యమితి భావః; అఘౌఘం - కరణ
త్రయ జనితం కాలత్రయసమ్భూతం, ఏతాదృశానాం పాపసమూ
హం సంఖ్యయా స్వరూపతశ్చ పరిచ్ఛిన్నమ్ ; సంఖ్యాతీతత్వాదే
వ ఓఘమిత్యుక్తిః, " దుఃఖైనో వ్యసనేష్వఘ " మితి నిఘణ్టుః, "ఓ
ఘో బృన్దేమ్భసాం రయ " ఇతి చ; అనుభవితుం- ఏతైరనుభవితుం,
పాపఫలమనుభవితు మిత్యర్థః, ఆగామికాలః-అపరిచ్ఛిన్నోఽపి, నా
లం- నపర్యాప్తః, అఘౌఘస్యాప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః; [ప
ర్యాప్తి వచనేష్వలమర్థేష్వితి తుమున్ప్రత్యయః] పర్యాప్తి వ
చనస్యాలముపపదత్వాత్; అతఏవ అశేషం - కృత్స్నమ్, ఏతదీయ
మఘం, నిష్క్రియాభిః- ప్రాయశ్చిత్తైః, ప్రశమయితుమ్- ప్రశాన్తం
కర్తుమ్, నశక్యం-అఘౌఘస్య సంఖ్యాదినా ఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనా గా

ప్రశమయితుమశేషం నిష్క్రియాభిర్నశక్యం । స్వయమితిహి ద

మి కాలస్యా పర్యాప్తత్వాదితి భావః; (యద్వా) యద్య ప్యనుభవి తుమాగామి కాలోనాలమ్, తథాపి సమస్తమఘౌఘం గురుతరమితి కతిపయ ప్రాయశ్చిత్తాపనోద్యం స్యాదిత్యా శఙ్కాయాం తాదృశ ప్రాయశ్చిత్త కరణ శక్త్యభావా త్తన్నఘటత ఇత్యాహ—(ప్రశమ యితు)మిత్యాది—తాదృశ ప్రాయశ్చి త్తానుష్ఠాన శక్త్యభావాదితి భావః; ప్రశమయితు మిత్యత్ర [“ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘట రభలభ క్ర మగమ సహార్హా స్త్యర్థేషు తుమున్ని ”తి శకి ధాతావుపపదేతు మున్ ప్రత్యయః] శక్యమిత్యత్ర [శకి సహోశ్చేతికర్మణియత్ప్ర త్యయః] కర్మచాత్రాశేషమితి పదస్యార్థః. పాపసమూహః తస్య శక్యమితి కృతాభిహితత్వా న్నద్వితీయా కిన్తు ప్రాతిపాది కార్థేణ ప్రథమా, “ శక్యమఞ్జలిభిఃపాతుం వాతాః కేతకి గంధినః- శక్య మ రవిందసురభిఃకణవాహీమాలినీతరంగాణాం।అంగైరనంగతప్తైరవిర ళమాలింగితుంపవనః॥ కథంయత్తత్వబోధానసిశితమతిభిర్నారదా ద్యైశ్చశక్య'' మిత్యాది ప్రయోగానుసారాదేవంవివృతమ్; (అథవా) శక్యమిత్యత్రభావే యత్ప్రత్యయః, నచ శకిధాతో స్సకర్మకత్వే న భావే యత్ప్రత్యయో నభవతీతి వాచ్యమ్, “ ధాతో రర్థాంతరే వృత్తే ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ । ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణో కర్మికాక్రియా'' ఇతి వైవక్షికాకర్మకత్వాదస్య ధాతోరితిబ్రూమః, అస్మిన్ పక్షే అశేష మిత్యుభయత్ర క్రియావిశేషణం, అశేషం య థాభవతి తథా అఘౌఘమనుభవితు మశేషం యథాభవతితథా అ ఘౌఘం ప్రశమయితుమితి,నశక్యం- ఏతైర్నశక్యత ఇత్యర్థః; తథా సతి నూనమేతే స్వరూపానురూప పురుషార్థహీనా భవేయు రితి భావః; ఇతి ఏవంవిచార్య, గమ్యమానత్వాదస్యా ప్రయోగః, ఏవం బహువిధాం చిన్తాం చింతయిత్వే ” తివదస్మాకం హితమాలోచ్యే

మేత్వం స్వీకృతశ్రీనివాసా శిథిలితభవభీతి శ్శ్రేయసే జాయసే

త్యర్థః; విచారానంతరం కిం కృతవతీత్యత్రాహ- (స్వయ)మిత్యా
ది— స్వయమ్- అస్మాభిరనుక్తా, స్వీకృత శ్రీనివాసాసతీ- "ఉపా
యైర్వైస్వార్యస్వజనయసీ" తివ త్తదానీంతత్తదుపాయై విశేషేణ వి
ధేయా కృత శ్రీవల్లభాసతీ, శ్రీనివాసేతి దయాయా స్సహాయ సం
పత్తిదర్శితా, శిథిలిత భవభీతిః- భవ మూలభూత సమస్త పాప
క్షామణేన తద్భీతిం శిథిలయిత్వా, నః-ఉక్తరీత్యాఽనుభవాదినా ఽశ
క్య నిరాసాసంఖ్యేయ పాపాక్రాంతా నామకించనానాంత్వదేక శర
ణానాం మాదృశానామ్, శ్రేయసే జాయసేహి- క్రమేణ సంసా
రమున్మూల్య నిశ్రేయసం కర్తుం ప్రభవసి, క్రియార్థో౽పపదస్యక
ర్మణిస్థానిన ఇతి కర్మణి చతుర్థీ, యథాని గళితాః రాజ్యా
హాన్ప్రాప్తావసరే నిగళ బంధమున్ముచ్య రాజ్యే భిషించంతి తద్వ
దితిభావః. అత్రచ విశేషణ సామ్యాద్దయాయాం రాజాపరాధదూ
షితం స్వాశ్రితం కంచిజ్జనం రాజ వశీకరణముఖేన రక్షన్త్యాః కస్యా
శ్చిద్రాజ హితాయానాయికా యావృత్తా న్తగ్రప్రతీయత ఇతి సమా
సోక్తిః, తథాహి ప్రపన్నస్య తావత్, అఘూఘం- పాపసమూహ
మనుభవితు మాగామికాలో నాలమ్, పాపానా మసంఖ్యేయత్వా
త్ప్రత్యేకం మహత్వాచ్చ రాజాపరాధినశ్చాఘూఘు - మపరాధ స
మూహ మనుభవితుం కారాగృహ వాసాదినాఽనుభవితు మాగా
మికాలో నాలమ్, అపరాధానాం భూయస్త్వాన్మహత్వాచ్చ; ఉభ
యోరపి నిషిర్రియాభిః- ద్వాదశాహాది ప్రాయశ్చిత్తైః, అర్థప్రదా
నాది ప్రతిక్రియాభిశ్చ ప్రశమయితుం నశక్యమ్, స్వీకృత శ్రీనివాసే
త్యత్ర శ్రీనివాస- శ్రియగ్రపతీ రాజాచ, శిథిలిత భవభీతిరిత్యత్ర శి
థిలితాభవభీతి స్సంసారభీతి యయాదయ యేతి శిథిలితభవా- శిథి
లితసత్తాకా, భీతిః రాజభీతిర్యయేతిచ, శ్రేయసె జాయసఇతిచ యు

సః ॥౩౮॥ అవతరణవిశేషైరాత్మలీలాపదేశై రవమతి మనుకం పే మందచిత్తేషువిందన్ । వృషభశిఖరినాథ స్త్వన్నిదేశేననూనం

థాహాతాం నేయమ్; విశేషణానాం సామ్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్తి నాం, అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వం సాసమాసో క్తిరిష్యతఇతి॥ ॥౩౮॥

ఏవం పద్యద్వయేన ప్రపన్నానాం దయనీయ తమత్వేన తేషాం ప్రారబ్ధ సకల కర్మాణి క్షమాయాగ్ని పూర్ణాహారీ కరోషీతివాస్త వాకారం ప్రతిపాద్య అథ చాటూక్త్యా దయాం రంజయితుమేవము త్ప్రేక్షతే, నూనమాశ్రిత విషయ నిరతిశయ వ్యామోహ ప్రేరిత యా భవత్యా నియుక్తో భగవాన్ ప్రపన్నానాం ప్రారబ్ధమూలాన్ జన్మభేదాం స్తదర్థం స్వయం పరిగృహ్ణాతి- అతఏవ తేషామాత్యంతిక జన్మోచ్ఛేదః, భగవతస్తు నిత్యానువృత్తోవతారోభవతీతి-(అవతరణె) తి—వృషభ శిఖరి నాథః- ఔన్నత్యపరాకాష్ఠాం- ప్రాప్తః,త్వన్ని దేశేన- ఆశ్రితాన్ జన్మబంధాన్మోచయ, తేషామవర్జనీయ జన్మభే దాస్సంతిచేత్తదర్థం స్వయం పరిగృహాణ తానిత్యేవం రూపత్వ దాజ్ఞయా, తాదృశౌన్నత్యశాలినం సాక్షాల్లక్ష్మీపరిబృఢం యాదృశ తాదృశ వ్యాపారేష్వ ప్యాశ్రితార్థం నియోక్తుం ప్రభవసి, కోయం తవ సౌభాగ్యాతిశయ ఇతి భావః; ఆత్మలీలాపదేశైః- ఆత్మలీలాప దేశో- వ్యాజో యేషాంతై స్తథోక్తైః, స్త్రీపారవశ్య ప్రవాదభియాలీ లాం వ్యాజీకృత్య ప్రవర్తితై రిత్యర్థః, అవతరణ విశేషైః - మ త్స్యకూర్మాద్యవతారభేదైః, మందచిత్తేషు- భాగ్యహీనచిత్తేషు,"మ న్దాల్పపటునిర్భాగ్య" ఇత్యమరః. భగవదవతారవైభవజ్ఞానహీనే షు, "జ్ఞానేనహీనాః పశుభిస్సమానాః" ఇత్యుక్తరీత్యా పశుప్రా యేషు; అవమతిం- తేషు జాతామవజ్ఞాం, "అవజానంతిమాంమూ ఢామానుషీం తనుమాశ్రిత మిత్యుక్త ప్రకారేణ రామకృష్ణాద్యవ తారేషు అయమపి కంచిత్క్షత్రియకుమారకః, గోపాల కుమారక,

భజతిచరణభాజాంభావినోజన్మభేదాన్॥౩౫॥ పరహితమనుకంప్సి

ఇత్యాదిరూపాం పామరోపక్రమా మవజ్ఞామిత్యర్థః. తత్కృతా
మిత్యనుక్తిస్తేషాం చిత్తదౌర్భాగ్య కృతిరియమితి ద్యోతయితుమ్;
" మనఏవమనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః " ఇతిమనస్యే
వహి గుణదోషౌ స్థాపితౌ; విందన్- త్వన్నిదాసత్వేనావమతి మప్యల
భ్యలాభం మన్వానస్సన్, (యద్వా) మందచిత్తేషు విషయే ఽవమ
తిం విందన్, " అవజానంతిమాంమూఢా " ఇతిహ్యుక్త రీత్యాత్వా
నవజానంతీత్యర్థః; చరణభాజాం- చరణశబ్దో మంత్రరత్నస్థ చ
రణ పద ప్రత్యభిజ్ఞాపకః, ప్రపన్నానామిత్యర్థః; భావినః- అవ
శ్యానుభావ్యాన్ భవిష్యతః, జన్మభేదాన్-మనుష్యాది జన్మవిశేషాన్,
భజతి- జన్మభజనస్య పరార్థత్వేన క్రియాఫలస్య కర్తృగామిత్వాభా
వాన్నాత్మనేపదమ్, నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా వ్యంజకః. అత్రచ భగవ
తోఽవతారవిశేషా నూనం తేన త్వన్నిదేశ స్వీకృతా ఆశ్రితావశ్యం
భావిజన్మ విశేషా ఇతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా కవినా వివక్షితావా, అ
థావతరణ విశేషైశ్చరణభాజాం భావినో జన్మభేదాన్ భజతీతియ
దస్తీత్యాశ్రిత జన్మభేద భజనం సిద్ధవత్కృత్యతత్త్వన్నిదేశేనేతి హే
తూత్ప్రేక్షా వివక్షితావే, తి సందేహ న్నిశ్చాయకా భావాచ్చ త
యోస్సందేహ సంకరః, సచాత్మనీలాపదేశైరితికైత వాపహ్నుత్య
నుప్రాణిత ఇతి సంకరః. ... ॥౩౫॥

నను భగవతో లక్ష్మీ పరిబృఢస్య మదేక పారవశ్య మసకృదా
వర్త్యమానం మయా శ్రూయతే, కథం తర్హి మత్సపత్నీషు లక్ష్మీ
భూమినీళాసు ఏకాం శ్రీవత్స కౌస్తుభ తులసీ వైజయన్త్యాది భూ
షిత వక్షస్స్థల నిధానేనాపరే ద్వేపార్శ్వ ద్వయ పరిష్కారిణీ కర
ణాదినాచ క్షణవిరహా సహిష్ణుర్బహుమన్యత ఇతి దయాయాహృద్గ
తామిమామాశంకాం పరికల్ప్య నూనం త్వయా పరమ సామ్యా

భావయన్త్యాం భవత్యాం స్థిరమనుపధిహార్దం శ్రీనివాసో దధా

ల్లక్ష్మీ భూమినీళాసుతత్ ప్రతికృతిత్వ ప్రతిపత్త్యా శ్రీనివాసఉక్తప్రకా
రేణ తాం దేవీముపచరతి, నతు తాసు త్వత్సపత్నీత్వ ధీరపి తస్య నాస్తీ
త్యుత్ప్రేక్షయా పరిహరతి—(పరహితే)తి—పరహితం-పరేషాం-
ప్రతికూలానామ్, హితం- శ్రేయస్సాధనం, అనుకూలానాంతు స్వ
యమేవహితరూపేతి తచ్చింతనం నకర్తవ్యమితి భావః; భావయం
త్యాం- కథమేతన్నిర్వాహో భవేదితి చింతయన్త్యాం, హేతు గర్భ
మిదమ్, వర్తమాన నిర్దేశేన భావనాయా నిత్యానువృత్తత్వం గ
మ్యతే, భవత్యామ్, స్థిరం- పరహితచింతాయా స్థిరత్వేన స్నేహ
స్యాపి స్థైర్యమ్, అనుపధి-బహిరుపాధిరహితం, హార్దం-స్నేహం,
"ప్రేమానాప్రియతాహార్దం ప్రేమస్నేహాథదోహళః" మిత్యమ
రః, దధానః- ప్రతిక్షణం పుష్ణన్, అత్రచ భగవతో దయా విషయ
స్నేహం ప్రతిపరహితభావనా హేతుత్వ వివక్షయా తస్య కృపా
గోచర హార్దాదపి తాపత్రయ తప్యమాన సంసారిచేతన విషయ
హార్దస్య నిరుపధిత్వ లక్షణాతిశయోవ్యజ్యతే, ఏవంభూతశ్శ్రీనివా
సః, లలిత రుచిషు-లలితా- మనోహరా, రుచి- స్సమ్యగనయా చిం
తితమితి కృపాకృత పరహిత భావనా విషయాయా సాంతాసు, అ
యం ప్రతిచ్ఛందత్వ బుద్ధౌ హేతుః, (యద్వా) లలితా- మనోజ్ఞా,
రుచిః-కాన్తిర్యాసాంతాసు, త్వత్ప్రతికృతిరూపత్వా భావే తాసా
మేతాదృశీకాంతి దుర్లభేతి భావః; లక్ష్మీభూమినీళాసు-ప్రధాన
భూతాసు దివ్యమహిషీషు, త్వత్ప్రతిచ్ఛందబుద్ధ్యా - త్వత్ప్రతికృతి
త్వధియా, బహుమానం- ఆశ్రితానాశ్రిత విభాగమంతరేణ సకలజ
నహితపరత్వాదినా స్వాత్మనోప్యాధిక్య బుద్ధిముక్తప్రకారేణ వక్ష
స్స్థల పరిష్కారీకరణాది నోపచారంచ; ప్రథయతి- వర్ధయతి, ప్ర
కాశయతివా; నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా; (అథవా) స్థిరం-అనాద్యంతమ్,

నః । లలితరుచిషు లక్ష్మీ భూమినీళాసు నూనం ప్రథయతి బహు

తత్ర హేతురనుపధీతి, హార్దం- ఆత్మవస్తువిషయ సహజసౌహార్దం, దధానశ్శ్రీనివాసః, భవత్యాం, పరహితం-పరశబ్దోత్రాచిదపేక్షయా శ్రేష్ఠభూతాత్మవస్తుపరః, తద్ధితం భావయన్త్యాం భగవతా శ్రీనివాసేన పరమసామ్యాపత్తియోగ్యస్య ఇదానీ మసత్కల్పస్య సంసారదాత్మవస్తునః కీదృశం హితంభవేత్ కథంవాతత్సిద్ధ్యేదితి చింతయంత్యాం సత్యాం లలితరుచిషు-లలితా- మనోజ్ఞా, సుఖోదయావా ; రుచి-స్సమ్యగనయాచిన్తిత మిత్యనుమోదరూపా, యాసాం తాసు; లక్ష్మీభూమినీళాసు, త్వత్ప్రతిచ్ఛన్దబుద్ధ్యా- రూపగుణైరాత్మగుణైశ్చ త్వత్ప్రతికృతిత్వబుద్ధ్యా, బహుమానం- మహాంతం సత్కారం, ప్రథయతి- సర్వసాక్షికం కరోతీత్యర్థః; అత్ర ప్రతిచ్ఛందబుద్ధేః బహుమానా హేతోర్హేతుత్వ సంభావనం హేతూత్ప్రేక్షా, సాచాసిద్ధవిషయా; ప్రతిచ్ఛందబుద్ధేర్గగన కుసుమాయమానత్వాత్; కించ కృపాగోచరస్య హార్దస్య సమర్థనీయస్య పరహితం భావయన్త్యామితి విశేషణేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, అపిచ; ప్రథయతి బహుమానమిత్యత్ర కృపాప్రతికృతిత్వేన ప్రతీత లక్ష్మ్యాది గోచర బహుమానస్య సమర్థనీయస్య భవత్యాం హార్దం దధానఇతి విశేషణేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, అత్రచ కావ్యలింగయో రుత్ప్రేక్షాయాశ్చేతి త్రయాణా మలఙ్కారాణాం సమప్రాధాన్య సఙ్కరః, పరస్పర స్పర్ధిత్వేన సంసృష్టి వైషమ్యాత్; తథాహి ప్రథమ కావ్యలింగేయ త్సమర్థనీయమస్తి భగవతః కృపాగోచర హార్ద వైశిష్ట్యం తద్ద్వితీయస్మిన్ బహుమాన ప్రధాన రూపస్య సమర్థనీయస్య సమర్థకమ్, హేతూత్ప్రేక్షాయాం యత్కార్యమస్తి బహుమాన ప్రధాన లక్షణం తద్ద్వితీయస్మిన్ కావ్యలింగే సమర్థనీయ మితి విశేష సద్భావాత్సఙ్కరః, ఉత్థాప్యోత్థాపక

మానం త్వత్ప్రతీచ్ఛందబుద్ధ్యా ॥౩౬॥ వృషగిరిసవిధేషు వ్యా-
జతో వాసభాజాం దురితకలుషితానాం దూయమానా దయే త్వం।

భావాభావాచ్చ సమప్రాధాన్యమితి, ద్వితీయ యోజనాయాం స్థిర మనుపధి సౌహార్దం దధాన ఇతి శ్రీనివాసస్యాత్మవస్తుగోచర సహజసౌహార్ద కథనమాత్మవస్తుహితభావ నానిష్ఠ కృపాగోచర శ్రీనివాస సౌహార్దాభిప్రాయగర్భమ్; తతిక్రియమాణ బహుమాన ప్రధానోపయోగిత్వాత్కృపాగోచర సౌహార్దస్యేతి పరికరాలఙ్కారః, ఉక్తప్రక్షోపరికరయోస్సమప్రాధాన్య సఙ్కరశ్చ॥౩౬॥

"పరహితమనుకమ్పా" ఇతి సామాన్యోక్తం విశేషవిషయతయోదాహృత్య దర్శయతి—(వృషగిరీతి)—వృషగిరిసవిధేషు- వృషాద్రిపరిసరేషు, వ్యాజతః - గాఢగహనత్వేనాత్ర సద్భిర్దురలక్షిత(పాంథస్థిత్వా)త్తాస్సంతః శ్రీవేఙ్కటాద్రి సేవార్థమాగచ్ఛతో జనస్య సప్రాణం సర్వస్వమపహరిష్యామః, వన్యానపి సత్త్వాన్నిహనిష్యామ ఇత్యన్యపరతయా, అతఏవ సవిధేష్విత్యుక్తమ్, నతు జనసఙ్కులే దివ్యాయతన సమీపే వృషగిరౌ వా ఇతి, దురిత కలుషితానాం- యథాచికీర్షిత కరణేనేతి భావః; ఏవంభూతానాం చోరవ్యాధాదీనామ్, [అధిగర్థదయేశాం కర్మణీతి కర్మణిషష్ఠీ] అస్య చ స్మరయసీత్యనేనాన్వయః, దూయమానా- తదానీమవసరలాభేన దుఃఖ్యంతీత్వమ్, యత్సంబంధేన భగవతశ్శ్రీనివాసస్యాపి "వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః" ఇతి పరదుఃఖదుఃఖిత్వం, సైవ సాక్షాద్దయా త్వం పరదుఃఖాసహనసహా ఇత్యత్ర కిమాశ్చర్యమితి భావః, కరణ విలయకాలే- కరణ విలయోపలక్షిత శరీరవియోగకాలే, తదానీం స్మృతి సామగ్రీ విరహ జ్ఞాపనాయ కరణవిలయేన తదుపలక్షణం కృతమ్, కాందిశీకస్మృతీనాం సతాం- దూరాపేత పరస్వహరణ హననాద్యుపాయ చింతానామ్, కాందిశీకా -

కరణవిలయకాలే కాందిశీకస్మృతీనాం స్మరయసి బహులీలం మాం

భయద్రుతః , శరీర వియోగ సమయే తేషాం ప్రాతికూల్య నివృత్తి
మాత్రం వ్యాజీకృత్య దయయా విశేష కటాక్ష విషయీకృతత్వా
త్ప్రపచిన్తాస్తత ఏవ భీతాః పలాయితా ఇత్యాశయః, బహులీలం- జ
గద్వ్యాపారేష్వన్యపరమ్, మాధవమిత్యనేన సహాయ సమ్పత్తి రు
క్తా, సావధానా- అవసరం సమ్యగవబుధ్య, స్మరయసి- తవ తే భ
వద్విషయవాసినః, దురితచిన్తా చేదానీ మేషాం న విద్యతే, తతోఽయం
రక్షణావసర ఇత్యవసరప్రతీక్షం శ్రీసహాయం స్మారయసీత్యర్థః. (అ
లఙ్కారః,) బహులీలమిత్యనేన పరాసక్త్య మభిప్రేతమ్, తస్మిన్
సత్యేవ స్మారణ సాపేక్షత్వాదితి పరికరాలఙ్కారః, " అలంకారః
పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే " ఇతి లక్షణాత్, కించ మాధవమి
తి విశేష్యం సహాయ సమ్పత్త్యభిప్రాయ గర్భమ్, సహాయ సంప
త్త్యా సత్యామేవ స్మారణస్య సుకరత్వాదితి పరికరాఙ్కురః, " సాభి
ప్రాయే విశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కురః " ఇతి లక్షణాత్; అపిచ,
వ్యాజతోవాసభాజాం స్మరయసీత్యత్ర " హేతూనామ సమగ్రత్వే
కార్యోత్పత్తిశ్చ సామతా " ఇత్యుక్త లక్షణో విభావనాలఙ్కారః,
తేషాం శరీరవియోగకాలీనం మాధవ కర్తృకస్మరణం ప్రతి హేతో
ర్విషయ వాసస్య వ్యాజాన్తర కృతత్వేనా సమగ్రత్వాత్, తథాపి పు
రుషకార భూతదయా వైభవేన కార్యోత్పత్తిరితి విరోధ పరిహారః,
దురితకలుషితానాం స్మరయసీత్యత్ర " కార్యోత్పత్తిస్తృతీయా స్యా
త్సత్యపి ప్రతిబంధకే " ఇత్యుక్తా తృతీయా విభావనా, దురిత కలుషిత
త్వ రూప ప్రతిబంధకే సత్యపి స్మృతి లక్షణ కార్యోత్పత్తి కథనాత్
దురిత కలుషితానాం స్మరయసీత్యత్రైవ దురిత దూషిత జన స్మార
ణస్య సమర్థనీయస్య కాందిశీక స్మృతీనాం తదానీం పాప చిన్తా వి
ధురాణామితి సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, "సమర్థనీయ స్యార్థస్య కా

ధవం సావధానా ॥ 3౭ ॥ దిశిదిశిగతివిద్భిర్దేశికైర్నీయమానా

ష్యలింగం సమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణాత్; అత్ర చైతేషామలంకారా
ణాం సంకరః, పరస్పరస్పర్శిత్వేన సంసృష్టితో వైషమ్యా దుత్థా
ప్యోత్థాపకభావాభావాత్సమప్రాధాన్యాచ్చ. ॥3౭॥

కిం విశిష్యాభిధీయతే, సంసారసాగరపతిత సర్వజన సముత్తా
రణమేవ తవయాత్రేతిపోతపాత్రీత్వోత్ప్రేక్షయా స్ఫోరయతి- (దిశి
దిశీ)తి—గతివిద్భిః- ఉపాయతత్వ వేదిభిః, " కరిశతేషామపి తావకీ
దయా తథాత్వ కృత్త్వైవతుమే బలంమత " మిత్యాదిదయా వైలక్షణ్యా
జ్ఞైరిత్యర్థః, (అథవా) గతివిద్భిః - దయాస్వభావవేదిభిః, తత్స్వ
భావశ్చ దేశిక విధేయత్వమ్, ఇదంచ తత్రతత్ర నీయమానత్వే హే
తుః; (అన్యత్ర) గతివిద్భిః- నౌమార్గవిద్భిః, దేశికైః- ఆచార్యై
ర్నావికైశ్చ, దిశిదిశినీయమానా- దయాకర్తృక చేతన విషయీకర
ణార్థం తత్తద్రుచ్యానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమానా, దిశిదిశీ
త్యుక్త్యా తాదృశ విలక్షణాధికారీ ఏకస్యాం దిశ్యేకోల భ్యతేనవేతి
ప్రతీయతే, (నౌపక్షే) తత్తదుద్దేశానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమా
నా, గుణైః- భగవజ్జ్ఞాన శక్త్యాదిభిస్స్థిరతరం యథాభవతి తథా,
స్త్యానలగ్నా- నిబిడ సమ్బద్ధా, నీరంధ్ర సంశ్లిష్టేతి యావత్; నీరం
ధ్ర సంశ్లేషశ్చ యావత్కాల తత్వస్థాయీతి స్థిరతరమితి క్రియావి
శేషణేనలభ్యతే, స్వపరికరీభూత జ్ఞానశక్త్యాది భగవత్కల్యాణగు
ణైరిత్యర్థః; భగవదభిమతం కించిత్కార్యం దయానభిమతంచే జ్జ్ఞా
న శక్త్యాదయో దయా మేవానువర్తంతే నతు భగవంతమితి తరప్ర
త్యయేన ప్రత్యాయ్యతే, అనేన విశేషణేన దయాయాశ్చికీర్షిత కా
ర్య నిర్వాహ స్సూచితః, (యద్వా) స్థిరతరమితి పార విశేషణమ్,
తాదృశ పారం ప్రాప్తస్య నకదాచిదపి భవ జలధి నిమజ్జన భీతి రి
త్యాశయః; ఆపేక్షిక స్థిర పారాంతరాపేక్షయాపి స్థిరత్వాత్ స్థిర

స్థిరతరమనుకంపేస్త్యానలగ్నా గుణైస్త్వమ్ । పరిగత వృషశైలం

త్వమ్, (అన్యత్ర) గుణైః-రజ్జుభిః, స్థిరతరం- చిరస్థాయి యథాభవ తితథా, స్త్యానలగ్నా- నిబిడసమ్బద్ధా, పరిగత వృషశైలం- ప్రాప్త వృషాద్రిపారం, "సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్॥ పారంపరంవిష్ణో" రిత్యాద్యుక్త సంసారాబ్ధి పారమత్యున్నత ప్రదేశగతమ్. అత్ర శ్రీనివాసః పారత్వేనా ధ్యవసితః, ఆరోప యన్తి- ప్రాపయంతి, ప్రసిద్ధపోత పాత్ర్యపేక్షయా ఒశ్చర్య కరత్వ లక్షణాధిక్య నిదేఽశోఽయమ్; ఏవం భూతాత్వం- శ్రీభూనీళాది దివ్యమహిషీరపి యస్యాగ్ర ప్రతి కృతిత్వ భ్రాన్త్యా వల్లభో బహు మన్యతే సాత్వం పోతపాత్రీకృత్య మనుతిష్ఠసి కోఽయం పర దుఃఖా సహిష్ణుతా ప్రకార ఇత్యాశయః ; భవ జలధి గతానాం జనానాం పోత పాత్రీ- యానపాత్రమ్, "యానపాత్రంతుపోతోఽబ్ధి భవేత్రిషు సముద్రియ" మిత్యమరః, భవిత్రీ- భవితుమర్హా, [అర్హే కృత్యత్ర చశ్చేతితృశ్చ] గ్రీష్మకాలీన ధన్వాధ్వన్యానాం సలిల ధారేవ భవ జలధౌ నిమజ్జతా మపేక్షితా పోతపాత్రీత్వమేవభవితు మర్హాసి, నాన్యేతిభావః; "సంసారార్ణవ మగ్నానాం విషయాక్రాంతచేతసాం । విష్ణుపోతంవినానాన్యత్కించిదస్తిపరాయణ" మిత్యను సంధేయమ్; (అత్ర చేయమలంకారచర్చా)శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయో ఘటిత సాదృశ్యమూలం సావయవాధికాభేదరూపక మలంకారః, గత్యాది శబ్దశ్లేషమూలకార్థద్వయాభేదాతిశయోక్తి సమ్పాదితత్వాద్దేశికైర్నీయమానేత్యాది ప్రతిపాద్య సాధారణ ధర్మస్య భవజలధిగతానామిత్యత్ర భవస్య జలధిత్వేన రూపణాదత్యున్నత ప్రదేశగత పార ప్రాపకత్వ లక్షణాధిక్య వర్ణనా ద్వేధా ప్రతీతేశ్చ; కించ దిశిదిశినీయమానత్వస్య సమర్థనీయస్య గతివిద్భిరితి విశేషణేన సమర్థనాత్కావ్య లింగమ్, పారమారోపయంతీత్యత్ర పారమితి విశే

పారమారోపయంతిభవజలధిగతానాం పోతపాత్రీభవిత్రీ॥ ౩౮॥

ర్యాధ్యవసానా ద్రూపకాతిశయోక్తిః, గత్యాది శబ్దశ్లేషభిత్తికాఽ భేదా తిశయోక్తిశ్చ; తత్ర తావచ్ఛ్లేషాతిశయోక్త్యో రఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, తస్యరూపక నిబంధనీభూత సాధర్మ్య ఘటకత్వేనరూపకో త్థాపకత్వాత్తయోరంగాంగిభావ సఙ్కరః, కావ్యలింగస్యచ సమర్థ నీయార్థ సమర్థన రూపస్య దిశిదిశి దేశికైర్నీయమానత్వ లక్షణ సాధారణ ధర్మదృఢీకారకత్వేన రూపకోత్థాపకత్వా త్తదంగత్వమ్, రూపకాతిశయోక్తిరపి పరిగత వృషశైలం స్థిరతరం పారమారోప యంతీతి శ్రీ వేఙ్కట పతేర్గ పారత్వేనాధ్యవసాన రూపాయా ఆధి క్య వర్ణ నోపయోగిత్వేన రూపకోపస్కారకత్వా త్తయోరఙ్గాం గి భావఇతి; వస్తుతస్తూక్త రూప విశిష్టాత్వం భవజలధి గతానాం పోత పాత్రీభవితుమర్హతీతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా, రూపకత్వేతుభ విత్రీత్యతి రిచ్యతే-" దూరేతిష్ఠ దేవదత్తోభవితు మర్హతీ " త్యా దౌసంభావనాయాంమప్యే తాదృశ ప్రయోగ దర్శనాచ్చేతి. ॥౩౮॥

కింబహునా క్షుద్రఫల ప్రవణానాం క్షుద్రాణామపి జనానాం భగవద్విషయ వైలక్షణ్య ప్రదర్శనేన రుచి ముత్పాద్యతానుజ్జీవయ సీత్యాహ—(పరిమితే)తి— ప్రతిపద్యం సమ్బోధనం స్తుతివిషయాం ద్యోతయితుం కృపానామ్నాం రసనామృతాయమానత్వాచ్చప్రియ తే, హే అనుకమ్పే! కింపచానాః- మితంపచాః, క్షుద్రాఇత్యర్థః; " కదర్యేకృపణక్షుద్ర కింపచానమితంపచా" ఇత్యమరః; అన్యత్రా పి సమానమిదమ్, అత ఏవ పరిమిత ఫలసంగాత్ - అల్పాస్థిరైహి కాముష్మిక ఫలాసక్తేః, క్షుద్రత్వాదేవ క్షుద్ర ఫలాసక్తిరితి భావః; (అన్యత్ర)శాకాద్యల్పఫలా సంగాత్, నిగమ విపణిమధ్యే-నిగమాః- వేదాఏవ, విపణిః- పణ్యవీథికా, తత్తదధికారిభ్యః, తత్తత్ఫల ప్రద ర్శన సామ్యాన్నిగమానాం విపణిత్వ రూపణమ్, తన్మధ్యే అవతీ

పరిమితఫలసంగాత్ప్రాణినఃకింపచానా నిగమవిపణిమధ్యేనిత్యే

ణా ఇతి శేషః, ఐహికాముష్మిక ఫలసాధన నిర్ణయార్థ నిగమే
షు యథాఽధికారమంతర్గ ప్రవిష్టా ఇత్యర్థః; (అన్యత్ర)నిగమో-
నగరమ్, తద్విపణిమధ్యే క్రయాదినా స్వాభీష్టం లబ్ధుం ప్రవిష్టాఇత్య
ర్థః, "పూఃస్త్రీపురీనగర్యావా పత్తనం పుటభేదనం। స్థానీయం
నిగమ" ఇత్యమరః, తాదృశాన్ ప్రాణిన అర్వాచీన ఫల సక్తా
నపి, తేషాం దులర్భ మానుషదేహసమ్బంధేపి భగవజ్జ్ఞాన వైధు
ర్యేణ పశుప్రాయత్వాత్ ప్రాణినఇతి లఘూకృత్యవ్యపదేశః,(ఇంద్ర
నీలపక్షే) ప్రాణినో-వణిజాదయః, ప్రసదనం ప్రాప్తవత్యా- కేనచి
ద్వ్యాజేన ప్రసన్నయా, తచ్చ వ్యాజ మిదమేవ నిగమావతరణ రూ
పమాస్తిక్యకార్యమ్, భవత్యా- యాదృచ్ఛికాదికం దృష్ట్వాపి ప్రసీద
న్త్యా స్తవ ఏతావదాస్తిక్యం దృష్టంచే తిరు-మువక్తవ్య మితి భావః,
వ్యంజితం- "భక్త్యాశాస్త్రాద్వేద్మిజనార్దన" మిత్యుక్త భక్తిస్థా
నే స్వయం స్థిత్వా అచ్యుతోపి కింపచానాన్ప్రాణినస్ప్రతి తస్మిన్
నిగమ విపణిమధ్యే వ్యక్తీకృతమ్, నహి భగవత్కృపాంవినాతత్వా
ర్థప్రకాశస్సంభవతీతి భావః; (ఇంద్రనీలపక్షేపి సమానమిదమ్)స
ర్వస్య భగవద్దయాకార్యత్వాత్, తత్ర సుహృదాది ముఖేన వ్యక్తీక
రణం ప్రసదన వ్యాజశ్చ యత్కించిదన్యద్భవతు; ప్రకృతేత్వాచార్య
ముఖేన పరమపురుషార్థ స్ఫుటీకరణం ప్రసదనవ్యాజస్తు ప్రదర్శి
తఏవేతి విశేషః, కీదృశమ్? నిత్యముక్తానుషక్తమ్- నిత్యైర్ముక్తైశ్చా
నుషక్తమ్, పరమసామ్య వివక్షయాఽనుషక్తమిత్యుక్తమ్, నతుసేవి
తమితి నీల రత్నంచ నిత్యం ముక్తామణిభిరనుషక్తం భవతి, పరమ
ధాగార్థం వణిజ స్తథాకుర్వంతీతి భావః; తాదృశం, వృషగిరిహ
రినీలః- హరిమేవహరినీలం, ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి సమ్భవం హరినీ
లమ్, అత్రనీలశబ్దో హరిశబ్ద సమభివ్యాహార స్వారస్యా దింద్రనీల

ముక్తానుషక్తమ్ । ప్రసదనమనుకమ్పే ప్రాప్తవత్యా
భవత్యా వృషగిరిహరినీలం వ్యంజితంనిర్వ్రిశంతి ॥౩౯॥

పరః, నామాంతరేణాపి హరికీర్తనంహి సంభవతి నచాత్ర నిగి
ర్యాధ్యవసానం వివక్షితమ్, తథాసతి హరిశబ్దస్వారస్యం భజ్యేత,
ఇంద్రనీలమిత్యాది ప్రయోగస్యాపి సంభవాత్; తస్మాద్ధరిమేవ హ
రినీలమితిరూపకమ్; హరిం హరినీలమివేత్యుపమావా; అత్రచహరిశ
బ్ద సమభివ్యాహార స్వారస్యాదింద్రనీలమితి సిద్ధ్యతి, అన్యథా వృష
గిరిపతి నీల మిత్యాద్యపిస్యాత్, హరిపదస్య నీల పదేనైవ సమాసః,
వృషగిరేర్హరినీలం- వృషగిరి సముత్భూతం హరినీలమితి పర్యవసితో
ర్థః, (అన్యత్ర) హరినీలం- ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి హరినీలమిత్యనేన
ఆకరోద్భవత్వా దనర్ఘమితి వ్యజ్యతే, నిర్విశన్తీతి- నిర్వేశో- భో
గః, "నిర్వేశోభృతిభోగయో" రిత్యనుశాసనాత్; సాధనాను
ష్ఠాన మారభ్య విషయ వైలక్షణ్యేనభోగరూపత్వా న్నిర్విశంతీత్యు
క్తమ్, అత్రచ నిర్వేశఃప్రకాశానంతరభావి యథాధికారం సాధ
నానుష్ఠానమ్, అత్రత్య భగవదనుభవో దేశవిశేష ప్రాప్తిస్తత్ర ప
రిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవ జనిత ప్రీతికారిత కైఙ్కర్య లాభశ్చ; వర్త
మాన నిర్దేశేన తస్య నిత్యానువృత్తిర్వివక్షితా,(ఇన్ద్రనీలపక్షే)య
థాధికారం క్రయాదినా స్వీకృత్య చిరకాలం భోగోనిర్వేశః, (అ
త్రాయమాశయః) పరిమితఫలలిప్సయా తత్సాధన నిశ్చయాయ వే
దార్థ విచారే ప్రవృత్తాః పురుషాస్స్వైత్యు అవసర ప్రతీక్షా భవతి
తమేవావసరం విభావ్య పరమ పురుషార్థం తత్సాధనంచ వేదే వి
శదతరం ప్రకాశ్య నిత్య కైఙ్కర్య పర్యంతాం భోగ పరమ్పరాం
ప్రాపయ్య తానుజ్జీవయతి కేయ మాశ్రితానాశ్రిత విభాగానాదరే
ణ పరప్రయోజనైక వ్యసనితా భవత్యా ఇతి; (ఏవంవా యోజ
నా) పరిమిత ఫల సఙ్గాతిలంపటానా స్తథాత్వేన జ్ఞాతాః ప్రాణి

నోపి ప్రసదనం ప్రాప్తవత్యా దయనీయతమత్వేన ప్రసన్నయా భ
వత్యా నిగమ విపణి మధ్యే వ్యంజితః, తేషాం నిగమ విపణిసమ్బద్ధ
శ్చ దయా ప్రసాద లబ్ధఇతి భావః, నిత్య ముక్తానుషక్తం వృషగిరి
హరినీలం నిర్విశంతీతి, పరిమిత ఫలసంగాద్వృషగిరి హరినీలం నిర్వి
శంతీతివాన్వయః, తేషాం మనోరథః అల్పాస్థిరగోచరః భవతీ పున
రనంత స్థిర ఫలం ప్రాపితవతీ కిమిద మాశ్చర్యమిత్యాశయః; అత్ర
చ రూపకాలఙ్కారః, సచ నిత్య ముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతి
శయోక్త్యనుప్రాణితః, కిఞ్చాత్ర యథా కేచన క్షుద్రవణిజ శ్శాకా
ద్యల్పఫల లిప్సయా విపణింగతా స్తత్రాదృష్ట వశాదింద్రనీలం మహా
ర్ఘం క్రయాదినా లబ్ధ్వాచిరకాలం నిర్విశంతీత్యుపమా గమ్యా, అ
పిచ వాఞ్ఛితాత్పరిమిత ఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య
సంసిద్ధివర్ణనా త్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, "వాఞ్ఛితాదధికార్థ
స్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్" ఇతి, తచ్చరూపకోపస్కృతమితి త
యోరఙ్గాఙ్గిభావః. (కోశాంతరే- అత్రోపమారూపకయో స్సందే
హ సఙ్కరః, కవిహృదయస్య దుర్జ్ఞేయత్వాత్ ; వాంఛితాత్పరి
మితఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య సంసిద్ధి వర్ణనా
త్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, అస్యచ సందేహ సంకరా నుప్రాణిత
త్వాదుభయో రంగాంగిభావ సంకరః, ఉక్త సందేహ సంకరస్యని
త్యముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతిశయో క్త్యుత్థాపితత్వా త్తయో
రంగాంగిభావ సఙ్కరశ్చేతి.) ... ॥౩౯॥

శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

ఏవం జడసుతవత్సల జననీన్యాయేనసంసరచ్ఛేతనేషు నిర్వ్యా
జ వత్సలాంస్వయమేవ రక్షణ వ్యాజంసమ్పాద్య రక్షంతీం నిరతిశయ
పురుషార్థ భూతాంచభవతీముపేక్ష్య యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనో గత్యం
తర ప్రవణో భవతిచేత్సతు దృష్టాంతనాన్యో జన ఇత్యభి ప్రామే

త్వయిబహుమతిహీనశ్శ్రీనివాసానుకమ్పే జగతిగతిమిహాన్యాం
దేవిసమ్మన్యతేయః। సఖలువిబుధసింధౌసన్నికర్షేవహన్త్యాం

టీకా—(త్వయీ)తి—అత్రచయే పునర్భగవద్దయామపురస్కృత్య ముక్తయే కేవల కర్మాద్యుపాయం నాద్రియంతే తానుపా లభతే, హే శ్రీనివాసానుకమ్పే? పణ్డిత పామర సాధారణ్యేన సర్వజన విదితవైభవే, త్వత్ప్రభావమపి జగతికశ్చిన్నజానాతీతి మహదిద మాశ్చర్యమితి భావః, దేవి- యథా " సాక్షాద్దేవఃపురాణోసౌ " ఇతి భగవతశ్శ్రీనివాసస్యైవ సాక్షాద్దేవత్వ మేవం భవత్యా ఏవసాక్షాద్దేవీత్వమితి భావః, జగద్వ్యాపారే లీలారసికస్యాస్య దేవస్య సహ ధర్మచరీయం దేవీతిచ భావః, యః-యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనోజనః, త్వయి- జ్ఞానశక్త్యాది వైకల్యేన ప్రతిబంధకభూయస్తయాచదుష్ప్రాపప్రాపకాంతర ప్రాపణ చతురాయామ్, అత్ర " అనాదృత్యతుమేవిష్ణోః కృపామన్యదుపాసతే । తేకరస్థాంశ్రియం త్యక్త్వా భిక్షామిచ్ఛంతియాచితు " మిత్యాద్యనుసంధేయమ్, బహుమతిహీనః- బహుమత్యాహీనః, త్వత్పురస్కార హీనఇతియావత్; భాగ్యహీనఇతి వదయంవ్యపదేశః, ఇహ- జగతి, త్వదేకయా నిర్వాహ్యే ఽస్మిన్ సంసార మండలే, త్వాం వినోచ్ఛ్వసితుం నిశ్వసితు మప్యక్షమఇతి యావత్; అన్యాం-త్వత్పురస్కారహీనామ్, అంగభూతత్వత్ప్రపదన వికలామితి యావత్. సుకరస్వరూపానురూప త్వత్ప్రపదనాత్స్వతన్త్రాదత్యంత పృథగ్భూతాంచ, గతిమ్- ఉపాయమ్, కర్మజ్ఞానాదికం, సమ్మన్యతే- స్వాభీష్టసాధనత్వేన సమ్మన్యతే, అఙ్గీకరోతి; సః- త్వామనాదృత్య కేవలకర్మజ్ఞానాది ప్రవణః, విబుధసిన్ధౌ- మనుష్యలోక దుర్లభాయాం, తాపత్రయ ప్రశమనేపి సమర్థాయామ్, కింపునఃపిపాసోపశమనే, సన్నికర్షేవహన్త్యామ్- సమీపేప్రవహన్త్యామ్,నతుతాముదిశ్య దేశాంతరంగంతవ్యమితిభావః.

శమయతి మృగతృష్ణావీచికాభిః పిపాసామ్ ॥ ౪౦ ॥

[షష్ఠీచానాదర ఇత్యనాదరే సప్తమీ] తా మనాదృత్యేత్య ర్థః, అనేన సన్నికర్షే వహన్త్యా మితి విశేషణేన భగవ ద్దయా యా స్సదా సర్వత్ర సర్వాన్ ప్రతిసన్నిహితత్వం సూచితమ్, సుర నద్యాస్తుసన్నిధానం ప్రా దేశికం కాదాచిత్కం కతిపయాన్ ప్రతి చేతి తతోస్యా భగవద్దయాయావిశేషః; పిపాసాం శమయతిఖలు, కిమన్యేన తీర్థజలేనేత్యాకాంక్షాయామాహ—(మృగతృష్ణావీచికాభి) రితి—గ్రీష్మకాలీన మధ్యాహ్న మరీచికా వీచిభి ర్జాజ్వల్యమానా భిః, కేయమస్యా ఽఘటితఘటనా చాతురీతి భావః, శమయతి ఖలు - తాదృశంగత్యంతరం సమ్మన్యమాన ఏవమపి కరోతి, నతత్ర వివాద ఇతి భావః ; మృగతృష్ణా వీచికాభిరిత్యనేన దుఃఖ నివర్త కత్వేనాభి మతంగత్యంతరం నదుఃఖ నివర్తనా సమర్థమాత్రమ్, ప్రత్యుత దుఃఖ వర్ధకం చేతి సూచ్యతే, అత్ర చాన్యాంగతిం సమ్మన్యమానోమృగతృష్ణావీచికాభిః పిపాసాశామక ఇత్యుభయో రభేదేప్రతిపాద్యమానే తస్య బాధితత్వాత్ సమ్మన్యమానః పిపా సాశామక సదృశ ఇత్యర్థో వివక్షితస్స్యాత్, మృగ తృష్ణావీ చికాభిఃపిపాసాశామకస్యచ గగన కుసుమాయమానత్వా త్తాదృశో దృష్టాంత శూన్యఇతి పర్యవస్యతి, అసత్తమఇతివా; అత్రచ యస్స మ్మన్యతే సశమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షయా దృష్టాంతదార్ష్టాంతిక యోరానురూప్యంస్యాదితి ధ్యేయమ్. అస్మిన్పద్యే నిదర్శనా లంకా రః, సన్నికృష్టాంతామనాదృత్య స్వాభీష్టసిద్ధయే గత్యంతరం స మ్మన్యమాన స్సన్నిహితాం సురనదీమనాదృత్య మృగతృష్ణా వీచికా భిఃపిపాసాశామక ఇతి వాక్యార్థయో స్సదృశయోరైక్యారోపాత్, "వాక్యార్థయో స్సదృశయో రైక్యారోపోనిదర్శనా । యద్దాతు స్సౌమ్యతా సేయం పూర్ణేందోరకళంకతా " ఇతిలక్షణాత్; చం

స్త్రాలోకోదాహరణే స్తుతిపర్యవసాయినీ నిదర్శనా, త్వయిబహు మతీత్యాది శ్లోకే నిందా పర్యవసాయినీతి భేదః. (అథవా) రక్షకా న్తర ప్రవణాన్ముముక్షూ న్విడంబయతి—(త్వయీ)త్యాది—యో-ముముక్షుః, త్వయి - సదా సర్వత్ర సర్వథా సర్వరక్షణ దీక్షితా యాం తత్సమర్థాయాం పరిపూర్ణత్వ స్వారాధత్వ స్వరూపా నురూపత్వాదినా రక్షకాంతరాదతి విలక్షణాయాంచ, అత్ర"సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే। వేదశాస్త్రాత్పరం నాస్తి నదైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ వాసుదేవంపరిత్యజ్య యోఽన్యందైవ ముపాసతే। తృషితోజాహ్నవీతీరే కూపంఖనతిదుర్మతి "రిత్యాద్యను సంధేయమ్, బహుమతి హీనస్సన్- స్వాభిమత రక్షకాంతరాత్సర్వ ప్రకార విలక్షణేయమితి బహుమత్యా హీనస్సన్, హీనత్వోక్త్యా ద యావిషయ బహుమతే రవశ్యకర్తవ్యత్వం ప్రతీయతే, మాతరి భ క్తిహీన ఇతివ ద్భాగ్యహీన ఇతివ చ్చాయం వ్యపదేశః, ఇహ-జగ తి, తాపత్రయాభిభూయమానే త్వదేక నిర్వాహ్యేచాస్మిన్ జగతి, జగచ్ఛబ్దోఽణ్డాంతర్వర్తి చతుర్దశ భువన పరః, తత్రాసమ్భవ స్త్రీమన్యాంగతిం- రక్షకాంతరం, బహు మంతవ్య త్వదపేక్షయా అ న్యామవమన్తవ్యా మిత్యర్థః ; నహి సమ్భవతి స్వయంబద్ధ అన్యం బద్ధ మాత్మానంవా మోచయితుం ప్రభవతీతి, సమ్మన్యతే - రక్షక త్వేన సమ్మన్యతే, అధ్యవస్యతీత్యర్థః, (యద్వా) రక్షిష్యామీ త్యుక్తే తథైవ క్రియతా మితి సమ్మన్యతే - అంగీకరోతి, అన్యే న కేనచిదయం రక్షిష్యతీతి దర్శితే తత్సమ్మన్యతఇతివార్థః, సః-సదా సర్వత్ర సర్వేషాం- సన్నిహితాం స్వాభీష్ట మోక్ష వితరణ నిపుణాం స్వతస్పురుషార్థభూతాంచ భవతీ మబహుమాన్య గత్యంతర ము క్త విపరీతాకారం సమ్మన్యమానోజనః, విబుధసింధౌ- అనేన పిపా సాశమనార్థ మవతరత స్సద్యస్పాప వినాశ కాలాంతరభా

వి స్వర్గ సాధన సుకృతవిశేష సిద్ధిశ్చానిచ్ఛతోపి భవతీతి సూచి తమ్, ఏవమేవ భగవద్దయాం దృష్టార్థమాశ్రయతో జనస్య దృష్టసి ద్ధి రదృష్టార్థమాశ్రయతోఽదృష్టసిద్ధిశ్చ భవతీతిచసూచితమితి మ న్తవ్యమ్; ఉభయోర్దృష్టాంత దార్ష్టాంతిక భావాదితి, సన్నికర్షే వహంత్యామ్- కోయ మవివేకాతిరేక ఇతిభావః, మృగతృష్ణావీచి కాభిః- మృగతృష్ణావీచికా ఇవేత్యుపమితసమాసః, తాభి గ్గపిపా సాం శమయతి ఖలు, యథా మృగతృష్ణావీచికాభి గ్గపిపాసాశమ నమత్యంతా సంభావితం తద్వద్గత్యంతరం సమ్మన్యమానస్యఫలప్రా ప్తిరసంభావ్యేతిభావః, (యద్వా) దార్ష్టాంతికానురోధేన శమ యతీత్యత్ర శమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షితమ్, తథాచ యస్సమ్మన్యతే సశమయితు మిచ్ఛతీతి దృష్టాంత దార్ష్టాన్తికయో రానురూప్యమ్. (అథవా) దృష్టాంతానుగుణ్యేన సమ్మన్యత ఇత్యత్ర రక్షణ పర్యన్తం వివక్షితమ్, అన్యైర్మో మోక్ష ప్రదానేన రక్ష్యతే సమ్మృగతృష్ణావీ చికాభిగ్గపిపాసాం శమయతీతి, తథాచమృగతృష్ణావీచికాభిగ్గపిపా సాశమనవదన్య కృత రక్షణమపి గగన కుసుమకల్పమితిభావః. (ఏవం వా) ప్రాప్త్యంతర ప్రవణాన్ పరిహసతి- (త్వయి) త్యాది- త్వ యి- స్వరూపానురూప నిరతిశయ పురుషార్థ భూతాయాం త్వ యివిషయే, బహుమతిహీనః-స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య భూతేయమితి బహుమత్యాహీనస్సన్, ఇహ- జగతి, దుర్గఖభూమిషు స్థైః అన్యాం గతిం- అల్పాస్థిరత్వాదిదోషదుష్టా మైహికాముష్మి కరూపామ్, సమ్మన్యతే, (ప్రాప్తుమితి శేషః) సః- క్షుద్రపురుషార్థ ప్రవణః, సురసింధౌ అమృతాయమానతీర్థ సలిల పరి పూర్ణాయాం దేవాపగాయాం,తాదృశం వస్తు దుర్లభంచేత్కిం కరిష్యామ ఇత్యత ఆహ—(సన్నికర్షే వహంత్యా) మితి— [అనాదరే సప్తమీ] మృ గతృష్ణావీచికాభిగ్గపిపాసాం మశయతి- శమయితు మిచ్ఛతీత్యర్థః,

ఆజ్ఞాం ఖ్యాతిం ధన మనుచరా నాధిరాజ్యాదికంవా
కాలే దృష్ట్వా కమలవసతే రప్యకించిత్కరాణి ।

అతో౽న దృష్టాంతదార్ష్టాంతికవైరూప్యమ్. అత్రచక్రవర్త్యాదివిషయ భగవద్గుణ
గోచరరతిభావస్య సురనదీవిషయరతిభావో౽ఙ్గమితి ప్రేయోలఙ్కారః,
"వాక్యార్థయోస్సదృశయోరైక్యారోపో నిదర్శనే" త్యుక్తలక్షణో
నిదర్శనాలఙ్కారశ్చ, తయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః. ॥౮౦॥

ఏవం ప్రాపకాంతరపరాన్ ప్రాప్యాంతర ప్రవణాంశ్చోపా
లభ్య స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య ప్రాపకభూత దయైక
నిష్ఠాన్ ప్రశంసతి—(ఆజ్ఞా)మితి—అత్రచ బ్రహ్మపదపర్యంతాసై
శ్వర్య వితతి మంతిమాయాం విపది రక్షణాసమర్థాం నిశ్చిత్య త
త్ర వైరాగ్యాత్పరమ పురుషార్థ లక్షణ మోక్షేచ్ఛయా త్వాం భ
జంతేసారాభిజ్ఞాః, తేచజగతి భాగ్యవిశేషవంతఇతి ప్రశంసాప్రకా
రః, జగతి సారాభిజ్ఞాః - ఉపాయోపేయ విషయసారాసార వివే
చన చతురాః, కృతినః- సుకృత విశేషవంతః, జగతీత్యస్య పార్శ్వ
ద్వయేపి సమ్బంధః, సప్తమీచ నిర్ధారణే, జగతిసారాభిజ్ఞాస్సంత్ర
యంతే తేచ జగతి కృతిన ఇతి వాక్య ద్వయయోజనా; కమలవసతేరపి-
కింపునరన్యేషామితి భావః, ఆజ్ఞాం- అనతిలంఘనీయశాసనమ్, ఖ్యా
తిం- తత్తాదృశ వైభవఇతి సర్వత్ర ప్రసిద్ధిమ్, ధనం-శ్లాఘనీయ వివి
ధవస్త్ర భూషణాద్యాది సమృద్ధిమ్, అనుచరాన్ - చతురంగబలా
దీన్, ఆధిరాజ్యాదికంవా- ఆధిరాజ్యం- రాజాధిరాజత్వం, ఆదిశబ్దేన
రూపగుణాత్మగుణాది పూర్తిర్గృహ్యతే, కాలే- కాల విశేషే, త
త్తత్పుణ్యఫలావసాన సమయఇతి యావత్; అకించిత్కరాణి- కించి
దపికర్తుం మశక్నువంతి, ప్రత్యుత విపరీతకార్యకరాణిచే త్యభిప్రే
తమ్; తథాహి మేపుసఙ్గపూర్వమాజ్ఞాం శిరసా ప్రత్యగృహ్ణంత ఏవ
పాద తాడనాదినా ప్రత్యాదిశన్తి ఖ్యాతేశ్చ ధనవత్త్వాది ప్రథా రూ

పద్మాకాన్తం ప్రణిహితవతీం పాలనేఽనన్య సాధ్యే
సారాభిజ్ఞా జగతి కృతినస్సంశ్రియన్తే దయే త్వామ్॥౮౧॥

ప్రాయః స్వసమయవిశేష నిరోధ హేతుత్వేన విపరీత కార్యకరత్వమ్, ఖ్యాతిమాత్రస్య తథాత్వే సాక్షాద్ధనస్య కాలవైపరీత్యేన బంధనహేతుత్వం కైముతిక సిద్ధమ్, అనుచరాస్తు తాదృశసమయే ప్రాప్తే స్వయమేవ ప్రభుం బధ్నంతి, రాజాధిరాజం సంతం లబ్ధావసరా స్స్వే రాజానస్స మేత్య నిఘ్నంతీత్యాధిరాజ్య మప్యనర్థకర మేవేత్యాదిద్రష్టవ్యమ్; అకించితకరాణీత్యత్ర నపుంసకమ్, [అనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసక శేషతా] దృష్ట్వా-విశదం విభావ్య, (తాన్యనాదృత్యేతి శేషః) పద్మాకాంతమ్, అనన్య సాధ్యే పాలనే-మోక్షప్రదానలక్షణరక్షణే, తస్య తదేకసాధ్యత్వాదితి భావః, (యద్వా) " నహి పాలనసామర్థ్య మృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్ " ఇత్యుక్తప్రకారేణ తదేక సాధ్యపాలనే- తత్తదభీష్ట ప్రదానేన రక్షణే, ప్రణిహితవతీమ్- నియుక్తవతీం, తథాచ త్వత్సమాశ్రయణే శ్రీనివాసస్స్వయమేవ మోక్షం దాస్యతీతి తేషాం హృదయమితి భావః; పద్మాకాన్తమిత్యనేన పురుషకారోఽపి దయయా సన్నిధాపిత ఇతి ప్రతీయతే, త్వాం సంశ్రియంతే- ప్రాప్యత్వేన చ భజన్తే, ఫలానుక్త్యా సంశ్రయణస్య స్వతఃపురుషార్థత్వం వ్యజ్యతే, నహి క్షీర పానం కషాయపానవత్ప్రయోజనాంతర సాపేక్షమితి. అత్ర ఆజ్ఞాదీనామప్రకృతానా మకించిత్కరత్వరూపైక ధర్మాన్వయస్తుల్యయోగితా, "వర్ణ్యానామితరేషాం వా ధర్మైక్యం తుల్యయోగితా " ఇతి లక్షణాత్, కించ సంశ్రయంతే దయే త్వా మిత్యుక్తస్య దయా సంశ్రయణీయత్వ సమర్థనీయస్య పద్మాకాంతం ప్రణిహితవతీ మిత్యనేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, " సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలిఙ్గం సమర్థనమ్" ఇతి, అపిచ- పద్మాకాంతమితి విశేష్యం పాలనోపయిక పురుష

ప్రాజాపత్యప్రభృతివిభవం ప్రేత్యపర్యాయ దుఃఖం

కార సాన్నిధ్యాభిప్రాయ గర్భమితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇతి లక్షణాత్, అత్రచైతేషా మలఙ్కారాణాం సంసృష్టిః. ॥౪౧॥

"ఆజ్ఞాంఖ్యాతి" మిత్యాది ప్రోక్తనపద్యే సారాభిజ్ఞాఃపురుషాబ్రహ్మపదోత్తరా మైశ్వర్య సమృద్ధిమల్పా స్థిగామనాదృత్యనిరతిశయ స్థిరానన్ద లిప్సయా త్వాం భజన్త ఇత్యుక్తమ్, అత్రతు శీలగుణపరిశీలనపరాః కేచన మహాన్త స్తాదృశ మైశ్వర్యం నిరతిశయ పురుషార్థ లక్షణం మోక్షంచోపేక్ష్యత్వద్విస్తార రూపశీలగుణ ప్రకాశనశీలే శ్రీమతి వృషశైలే పద్మా పరిబృఢ శీలగుణాను బుభూషయా స్థావరజఙ్గమేషు జన్మ ప్రార్థితవన్తఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజాపత్యే)తి—కతిచన- పూర్వపద్య ప్రకృతాః పురుషాస్సారాభిజ్ఞాః కృతిన ఇతి చ విశేషితాః, అత్ర తు ప్రస్తుతా ఉవాఙ్మనస గోచర వైభవత్వాత్కతిచ నేత్యుచ్యన్తే; విశిష్య నిర్వక్తు మశక్యా ఇత్యాశయః; తేచ శ్రీకులశేఖర ప్రభృతయః, ప్రాజాపత్య ప్రభృతి-ప్రాజాపత్యాదికమ్, విభవమ్-ఐశ్వర్యమ్, పర్యాయదుఃఖమ్- పర్యాయేణ - ఆవృత్త్యా, భూయోభూయ ఆపతితానీతి యావత్ ; తాదృశానిదుఃఖాని యస్మిన్;(యద్వా)పర్యాయోనామ ఆన్తర దుఃఖమ్, దుఃఖశబ్దో యస్యతత్; దుఃఖాపరపర్యాయ మిత్యర్థః, (అథవా) సుఖస్యానన్తరందుఃఖం దుఃఖస్యానన్తరంసుఖ' మితి ప్రదర్శిత పర్యాయేణ దుఃఖం యస్మిన్తత్పర్యాయదుఃఖమ్; (ఏవంవా)పర్యాయభూతం సుఖసదృశభూతందుఃఖం యస్యతదితి;పర్యాయ-మావృత్తం దుఃఖమితి విశేషణ సమాసోవా;దుఃఖమేవపునరావృత్తమితివక్తుమర్హమిత్యర్థః, "ఏతేవైనిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః" ఇతివత్, తాదృశం ప్రేత్య - సమ్యఙ్నిరూప్య, తదనాదృత్యై

జన్మాకాఙ్క్షన్వృషగిరివనే జఙ్గమాంతస్థుషాంవా । ఆశాసానాః కతిచనవిభోత్వత్పరిష్వఙ్గధన్యైరఙ్గీకారం క్షణమపిదయే హార్ద

మి శేషః; వృషగిరివనే- వనశబ్దోఽత్ర తన్త్రేణ సలిలస్యాపి వాచకః, జఙ్గమాం- జఙ్గమానామ్, తస్థుషామ్- స్థావరాణామ్, జఙ్గమత్వేదే శాన్తరగమనమపి సమ్భవతీత్య స్వారస్యాత్తస్థుషాం వేత్యుక్తమ్; జన్మాకాఙ్క్షః- ప్రాజాపత్యాది విభవం దుఃఖ మయత్వాద దల్పాస్థిరత్వాద ప్రాప్తత్వాచ్చానాదృత్య విషయవాసస్య ప్రాప్తత్వాద్రక్షణ హేతుత్వేన శుభోదర్కత్వాచ్ఛీలాదిగుణ పరిశీలనానుగుణత్వేన నిత్యసూరిభి రప్యాదరణీయత్వాచ్చ శ్రీమతివృషాద్రౌదయావితతి భూతశీల గుణానుబుభూషయా జన్మాకాఙ్క్షః,ఆకాంక్షా విషయ సిద్ధిర్భవిష్యతివా నవేత్యవిచార్య చాపలాతిశయాదైచ్ఛః, 'సుగ్రీవంనాథ మిచ్ఛతి'ఇతివత్; పర్యాయదుఃఖం పేక్ష్యవృషగిరివనే జన్మాకాఙ్క్షిన్ని (కోశాన్తరే- త్యుక్త్యామోక్షాపేక్షా ప్యర్థసిద్ధాభవతీతి మన్తవ్యమ్.)త్యుక్తిభఙ్గ్యామోక్షోప్యపేక్షితఇతిగమ్యతఇతి మన్తవ్యమ్,యద్యపి శీలగుణపరిశీలన లోలుపానామిదమేవజఙ్గమస్థావర జన్మపర్యాప్తమాశాస్యమ్, తథాప్యాశాస్యాన్తర సమ్భావనా ప్యస్తీతి తదాశంసయా ప్యాకాంక్ష న్నిత్యాహ- (ఆశాసానా) ఇతి—త్వత్పరిష్వఙ్గ ధన్యైః- త్వత్పరిష్వఙ్గః-త్వత్కర్తృకం పరితఉపగూహనమ్, సార్వత్రిక నిబిడ సమ్బన్ధః, తేనధన్యైః-స్వరూపతః కార్యతశ్చ శోభనైః, అన్యథా నిగ్రహాయస్యు రిత్యాశయః; అపాఙ్గానామన్తర్వ తిఃదయా ప్రకాశకత్వాదేవ ముక్తిః, హార్దతుఙ్గైః- స్నేహపుష్కలైః, స్నేహ ప్రకాశకైరితి యావత్; .విభోరపాఙ్గైః- ఐశ్వర్యాభివ్యఞ్జకై శ్శ్రీనివాసకటాక్షైః, కర్తృభిః; క్షణమప్యఙ్గీకారమ్-స్వాత్మనామితిశేషః, [ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమాత్ కర్తరీతిషష్ఠీ,] ఆశాసానాస్సన్తః- అపినావన విహారాయ విసర్గతశ్శ్రీని

తుఙ్గై రపాఙ్గైః ॥ ౪౩ ॥

వాసో దయాశీతలైః స్నేహంగరైర్భరపాఙ్గైః సమ్భావయేదితి మ
నోరథపరవశాస్సన్తః, ‘ సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృ
తానుత్తమభుక్తిముక్తిభిః । మహాత్మభి ’ రిత్యుక్తమహాత్మాన ఏతే, త
త్ర సేవ్యవిషయ సకృదవలోకనం ప్రార్థితమ్, అత్ర సేవ్య కర్తృ
కాపాఙ్గ విషయీకారః క్షణమాత్ర భావీ ఆశాస్యతే, ఉభయ ము
భయత్ర వివక్షితమ్, ‘యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యఞ్చ రామో న ప
శ్యతీ ’ త్యుభయో రప్యాశాస్యత్వాత్; భోగమోక్షానాదరస్తూభ
యత్ర సమానః, ఏతేచ మహాత్మానః క్షణమాత్రాఙ్గీకార తృప్తాః, స
తు ‘క్షణేపి తేయద్విరహోతి దుస్సహః’ ఇతి క్షణమాత్ర విరహా స
హిష్ణుః, ఆశాసానాస్సన్త ఆకాఙ్క్షన్నిత్యన్వయః.(అథవా)సారా
భిజ్ఞాః పురుషా బ్రహ్మపద పర్యన్తామైశ్వర్య సమృద్ధిం కాలవిశేషే కిం
చిదపి కర్తుమక్షమా మనాదృత్య నిరతిశయ స్థిరానన్దరూప మోక్ష
సామ్రాజ్య మభిలషన్తస్త్వాం భజన్త ఇత్యుక్త మాజ్ఞాంఖ్యాతిమిత్యా
ద్యశ్లోకే, అత్రతు తాదృశ మైశ్వర్యంనిరతిశయ పురుషార్థ లక్షణం
మోక్షంచోపేక్ష్య త్వత్సమ్బన్ధ సురభితైః శ్రీకాన్తాపాఙ్గైః క్షణమా
త్రమప్యఙ్గీకార మాశాసానాస్సన్తో వృషాద్రౌ తిర్యక్స్థావరాణామపి
జన్మాకాఙ్క్షన్తిచన మహాన్త ఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజాపత్యే)
త్యాది- వివృత ప్రాయం ప్రాగేవ, నను బ్రహ్మాద్యైశ్వర్యం పరమ
పురుషార్థం మోక్షంచతిరస్కృత్యాతిదుష్కర్మ ఫలం తిర్యక్స్థావర
జన్మ కిమర్థం ప్రార్థితమిత్యతఆహ— (ఆశాసానా) ఇత్యాది- అర్థ
స్తూక్తః, అత్ర తిర్యక్స్థావర జన్మ ప్రాప్తిరూప దోషాభ్యుపగమే
హేతుగుణ ఉత్తరార్ధే దర్శితః, సచక్షణమాత్ర భావీ కమలా
కాన్తకటాక్షలాభః, తతశ్చానుజ్ఞాలజాగధః, “ దోషస్యాభ్యర్థ
నానుజ్ఞా తత్రైవ గుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తునశ్శశ్వ ద్యాసుసఙ్కీ—

నాభీపద్మస్ఫురణసుభగా నవ్యనీలోత్పలాభా క్రీడాశైలం
కమపి కరుణే వృణ్వతీ వేఙ్కటాఖ్యమ్ । శీతా నిత్యం

త్యర్థః తేహరిః" ఇతి, కించ జఙ్గమ స్థావర జన్మ ప్రార్థనస్య సమర్థనీయస్య ఆశాసానా ఇత్యాదినా సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, తయోరేక వాచకానుప్రవేశ సఙ్కరశ్చ॥౪౨॥

ఏవం కతిచన పురుషాః కృపాయాః క్రీడా శైలే వృషాద్రౌ చమ్పకాశోకాది రూపేణ శుక శారికాదిరూపేణచ కృపాయాఃక్రీడాపరికరతాంప్రాప్య వనవిహారాయ వినిర్గతస్య పురస్కృతదయస్య విభోరపాఙ్గైః కృపామయైః క్షణమప్యఙ్గీకారం ప్రాప్తుమభిలషన్తస్సన్తో వృషాద్రివసేత త్తదాకారేణజన్మాకాంక్ష న్నిత్యుక్తమ్, అథకిమిదమాశ్చర్యమ్, సాక్షాత్పరవాసుదేవోసోపి శ్రీవేఙ్కటగిరి మవతీర్ణాం త్వామనుసరన్ భవత్యాః క్రీడాశైలే శ్రీవేఙ్కటనామ్ని క్రీడాపరికరతాం ప్రాప్త స్సర్వోత్కర్షేణ వర్తత ఇత్యుచ్యతే— (నాభీపద్మే) తి– నాభీపద్మస్య స్ఫురణేన– చతుర్దశ భువన నిర్మాతృ చతుర్ముఖోత్పాదకత్వ లక్షణ లౌకిక పద్మ వైలక్షణ్యకృత తేజో విశేషేణ, సుభగా– తత్కృత సౌభాగ్యశాలినీ, నహ్యేతాదృశంసౌభాగ్యం పఙ్కోత్పన్న పద్మ వికాస సుభగానాం ప్రసిద్ధ దీర్ఘికాణామితి భావః; నవ్యేతి సద్యో వికసితే న్దీవరాణా మాభేవాభా యస్యాస్సాః (యద్వా) నవ్యానాం– అపూర్వాణామ్, ప్రసిద్ధనీలోత్పలానాముపమానత్వ పౌష్కల్యాభావాన్మనసా పరికల్పితానా మిత్యర్థః, నిత్యంశీతా– కల్యాణతమై ర్దివ్యాత్మ స్వరూప గుణైర్వాత్సల్య సౌశీల్యాదిభి ర్దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ గుణైశ్చ నీలమేఘ శ్యామలత్వాదిభి స్సకలతాపహరత్వేన శీతేత్యుక్తిః, నిత్యం ప్రసదనవతీ– (నిత్యశబ్దో మధ్యవర్తీ పార్శ్వద్వయేపి సమ్బధ్యతే,) పరిపూర్ణత్వేన నిత్యంప్రసన్నా, ప్రసాదశ్చ నిరుపాధికా సర్వ భూతానుగ్రహ శీల

ప్రసదనవతీ శ్రద్ధధానావగాహ్యా దివ్యా కాచిజ్జయతి మహతీ దీర్ఘి

కా; శ్రద్ధధానావగాహ్యా- శ్రద్ధధానైః- విశ్వాస శాలిభిః, అవగా
హ్యా- ప్రాప్యత్వేనచ స్వీకర్తుమర్హా, తథా స్వీకారశ్చ ప్రపద
నమేవ, తస్య మహా విశ్వాస పూర్వకత్వేన శ్రద్ధధానేత్యుక్తిః, (య
ద్వా) అవగాహనమ్- పరమవ్యోమభావీ పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవః,
సతు ఇహాత్రైవశ్రద్ధధానైరేవ తత్రానుభావ్యత్వాచ్ఛ్రద్ధధానా
వగాహ్యేత్యుచ్యతే, లౌకికీ దీర్ఘికా తాపార్తైః స్నాతుకామైశ్చా
వగాహ్యా భవతి, ఇయంతు శ్రద్ధధానైరధికారి విశేషైరిత్యాధిక్యో
క్తిః, దివ్యా- దివి- పరమాకాశే భవా; మహతీ- త్రివిధ పరిచ్ఛేదర
హితా, కాచిత్. అపూర్వా, అదృష్టవిసజాతీయేతి యావత్ ; తా
వకీనా- త్వద్రూపామృతరస పరిపూర్ణా, త్వద్విహారార్థేతివా ;
దీర్ఘికా- వాపీ, "వేశన్తః పల్వలంచాల్ప సరోవాపీతుదీర్ఘికా"
ఇత్యమరః, అత్ర పరమపదనాథో దీర్ఘికాత్వేనాధ్యవసీయతే,
వేఙ్కటాఖ్యం కమపి దీర్ఘికావద్దివ్యం క్రీడాశైలం, (తవేతి శేషః,)
వృణ్వతీ సతీ - శైత్య సౌగంధ్యాదిభిశ్శైలమావృణ్వతీసతీ, శ్రయ
న్తీతివార్థః ; యథా మృగయాది రసికేన రాజ్ఞా సింహాసనాద్యు
పకరణం సహైవ నీయతే ఏవం సంసరచ్చేతన మృగ జిఘృక్షయా
భువమవతరన్త్యాదయయా క్రీడాపరికరభూతా దీర్ఘికా క్రీడాశై
లావవతారితా విత్యాశయః, ఏవం భూతా జయతి- సర్వోత్కర్షే
ణవర్తతే, శ్రీవైకుణ్ఠవాసాదప్యతిశయేన వర్తత ఇత్యర్థః, కుతఇ
తిచేత్తాపత్రయాతురైరత్రత్యైరప్యవగాహ్యమానత్వాదితి బ్రూ
మః, కించ వాత్సల్యసౌశీల్యాది కల్యాణ గుణాగాధాన్ధకారాగారా
రోపితదీపా ఇవాత్రైవ ప్రకాశన్త ఇతి పరమ వ్యోమాది వాసాద
ప్యుత్కర్షః,(యద్వా) వాపికాన్తరేభ్యో ఉత్కర్షేణ వర్తత ఇ
త్యర్థః, ఉత్కర్షశ్చ నాభీ పద్మేత్యాదినా దర్శితః ; తత్రైవ స్న

కాతావకీనా॥౪౩॥యస్మిన్దృష్టేతదితరసుఖైర్గమ్యతేగోష్పదత్వం

వ్యనీలోత్పలాభేత్యత్ర లౌకికదీర్ఘికా పక్షే , నవ్యా నీలోత్పలాభా యస్యామిత్యర్థస్య వక్తవ్యత్వా న్నవ్యత్వస్యచ కాదాచిత్కత్వేన విశేషణత్వా సమ్భవాన్నవ్య నీలోత్పలాభేత్యేతదపి లౌకిక దీర్ఘికా వ్యావర్తక మేవ, అస్య చార్థో వర్ణితః, (యద్వా) నవ్య నీలోత్పలాభత్వం దివ్య దీర్ఘికాయాస్సదాతనమ్, లౌకిక దీర్ఘికానాం తు కాదాచిత్కమిత్యివైరూప్యప్రసఙ్గాత్;ఏతదపి వర్ణనీయ దివ్య దీర్ఘికాయా అసాధారణాకార సమర్పక మేవ; శీతానిత్యం ప్రసదనవతీత్యత్రచ దీర్ఘికాన్తరాణాం శైత్యప్రసాదౌ కాదాచిత్కౌ, ఇయంతు నిత్యశీతా నిత్యప్రసన్నాచే త్యాధిక్య వర్ణనమితి, దివ్యత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వంచ దీర్ఘికాన్తరాణాం సుదుర్లభ మేవేతి. అత్ర ' రూపకాతిశయోక్తిస్స్యా న్నిగీర్యా ధ్యవసానతః ' ఇత్యుక్త లక్షణయోగా న్నాభీపద్మేత్యాదినా విషయస్యాధిక్యవర్ణనా ద్భేద ప్రతీతేశ్చాధిక తాద్రూప్య రూపకాతిశయోక్తిః. ॥౪౩॥

ఏవం కృపాంప్రతి భగవతః క్రీడాపరికరత్వ వర్ణనేన తత్పారతన్త్ర్యం ఫలితమ్, అథైవమత్యన్త పరతన్త్రభూతం పరమ వ్యోమ్ని సు ప్రతిష్ఠితం శ్రీ సహాయ మంజనాద్రావవతార్య దేశ విశేష ప్రాప్త్యనన్తర భావినం నిత్యసూరి సులభం పరిపూర్ణం తదీయ భోగమిహైవ స్వాశ్రితేభ్యో దదాసీత్యభిధీయతే-(యస్మిన్)ఇతి-"ఆనందో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మే" త్యుక్త ప్రకారేణాపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరస్మిన్ పుంసిదృష్టే సతి, తదితర సుఖైః- నిరతిశయానన్ద రూప బ్రహ్మ స్వరూపేతరైస్సుఖైః, అనుకూలవస్తుభి స్సమస్తైః, గోష్పదత్వం గమ్యతే- అనవధి కాతిశయ పరమపురుష స్వరూపా నన్దాపేక్షయా సుఖాన్తరాణి సమస్తాన్యపి ఫల్గూని నిస్సారాణ్యన్త ఇత్యర్థః, (యద్వా) యస్మిన్దృష్టే - నిరతిశ

సత్యంజ్ఞానం త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమానన్దసిన్ధుమ్

యానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరమ పురుషే దృష్టే సతి, తదితరసు ఖైః-నిరవధికానన్ద పరమ పురుష దర్శనేతరైస్సుఖై శ్చతుర్ముఖాదీ నా మానన్దై గోష్పదత్వం గమ్యతే, అతిప్రభూతే పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవరూప సుఖే జీవాత్మనో ముక్తస్య జాతేసతి తదపేక్ష యా చతుర్ముఖాది సుఖానా మత్యల్పత్వం తేన జ్ఞాయతఇతి భావః, (కుతఇత్యాకాంక్షాయాం సత్య జ్ఞానాదివాక్య లబ్ధం నిర్వికారత్వా దికమాహ—(సత్య) మిత్యాది=నిర్వికారత్వా త్స్వయం ప్రకాశత్వా ద్దేశ కాల వస్తుభి రపరిచ్ఛిన్నత్వా చ్చేతిభావః; ఇతిచ కోశాన్తరే) ఏవం నిరతిశయానన్దరూపత్వేన స్వేతర సమస్తవైలక్షణ్యం బ్రహ్మణ ఉక్తమ్, అథ నిర్వికారత్వాదినా చేతన వ్యావృత్తత్వముచ్యతే; (స త్య) మిత్యాదినా= (నన్వానన్దరూపత్వేపి వికారాస్పదత్వే కాదా చిత్కమానన్దత్వంస్యా దిత్యత్ర 'సత్యం జ్ఞాన' మిత్యాది శ్రుతిసి ద్ధం నిర్వికారత్వమాహ—(సత్యంజ్ఞాన) మితి= యస్మిన్ దృష్టఇతిప్ర థమపాదే "ఆనన్దోబ్రహ్మ- కం బ్రహ్మ- ఖం బ్రహ్మే" తి శ్రుత్య నుసారేణాపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మస్వరూపం కార్త్స్న్యే నానన్దరూపమి త్యభిహితమ్, అథశ్రుత మనన్త పదమనుసృత్య అపరిచ్ఛిన్నత్వ మా హ—(త్రిభి)రితి = ఇతి శ్రీకోశాన్తరగతైతద్వ్యాఖ్యా*) సత్యం- సతతైకరూపమ్, నిర్వికార మిత్యర్థః, అనేన వికారాస్పద త్రివి ధా చేతనవ్యావృత్తిః, జ్ఞానం- అజడమ్, స్వయంప్రకాశమిత్యర్థః, అనేన జడ వ్యావృత్తిః, త్రిభిరితి- త్రిభిః- దేశకాల వస్తురూపైః, అ వధిభిర్ముక్తమ్- దేశతఃకాలతో·వస్తుతశ్చా పరిచ్ఛిన్న మిత్యర్థః, స ర్వత్రైవ భవతీతి దేశాపరిచ్ఛేదః, సర్వదైవ భవతీతి కాలాపరిచ్ఛే దః, సర్వంచ భవతీతి వస్త్వపరిచ్ఛేదః, అనేనచ త్రివిధా చేతన వ్యావృత్తిః, యద్యపి త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమిత్యనేనైవ స్వేతర సమస్త

త్వత్స్వీకారాత్తమిహకృతినస్సూరిబృన్దానుభావ్యం

వ్యావృత్తత్వం సిద్ధ్యతి, తథాపి సత్యత్వాదినాపి తత్తద్వైలక్షణ్యం ప్రకాశయితుం సత్యమిత్యాద్యుక్తిః, స్వర్ణపుష్ప సుగన్ధయోగన్యాయేన తాదృశ దివ్యాత్మస్వరూప మానన్దగుణాలఙ్కృత మిత్యాహ-(అనన్ద సిన్ధు) మితి - సిన్ధుత్వ రూపణేనానన్దస్యా పరిచ్ఛిన్నత్వం వ్యజ్యతే, అపరిచ్ఛిన్నత్వంచానన్ద వల్ల్యాం ' తేయే శతం ప్రజాపతే రానన్దాః- సఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్ద ' ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా 'యతో వాచో నివర్తన్తే- అప్రాప్యమనసాసహ-ఆనన్దబ్రహ్మణో విద్వాన్' ఇత్యానన్దగుణస్యావాఙ్మనస గోచరత్వేన సిద్ధాన్తితత్వాత్; యథాహుర్భగవద్గుణానా మపరిచ్ఛిన్నత్వం వివక్షంతో భగవ ద్యామునాచార్యాః; " ఉపర్యుపర్యబ్జభువోపి పూరుషా న్ప్రకల్ప్య తేయేశత మిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయాసదాస్థితానోద్యమతోద్యశేరతే ' ఇతి. ఆనన్ద సిన్ధు మిత్యత్రానన్ద సిన్ధుమితి జల పూర్ణ ప్రసిద్ధసిన్ధు వ్యావృత్తి వివక్షాయా మధికతాద్రూప్యరూపకమ్, ఆనన్దస్య సలిలత్వరూపణం వివక్షితంచేదేకదేశ వివర్తి రూపకమితి తయోస్సన్దేహ సఙ్కరః, సూరిబృన్దానుభావ్యమ్ - దేశవిశేషే నిత్యసూరిబృన్దై, రనుభావ్య- మనుభవితు మర్హమ్, నత్వేకైకేన; సహాయ సాపేక్షానుభవత్వా త్తద్విషయస్య; తచ్చ స్వరూపరూప గుణ విభూతిభిరప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్; 'బృన్దంబృన్దమయోధ్యాయా ' మితివత్, తత్రాపి " బహవో నృప కల్యాణగుణాః పుత్రస్య సన్తి తే '' ఇతి రామగుణానామానన్త్యేన నిరతిశయ భోగ్యతయాచ తదనుభవకీర్తనాదే స్సహాయ సాపేక్షత్వాత్ బృన్దంబృన్దం సమేత్య పరస్పరం బోధయన్తస్సన్తో రామగుణాననుబభూవురిత్యభిప్రాయేణ ' బృన్దంబృన్దం మయోధ్యాయా ' మిత్యభిహిత మృషిణా; [సూరిబృన్దానుభావ్యమిత్యత్ర అహేర్ణ కృత్యత్పచశ్చేత్యర్హార్థేణ్యాత్]

నిత్యాపూర్వంనిధిమివదయేనిర్విశంత్యంజనాద్రౌ॥౭౭॥

నత్విహ్మాత్త్యై రనుభవితుం శక్యమిత్యభి ప్రాయః, నిత్యా పూర్వం - నిత్యనూతనమ్, సర్వదాను భూయమానమపి సౌన్దర్యసౌగన్థ్య సౌకుమార్య లావణ్యాదిభి ర్దివ్యమఙ్గళ విగ్రహగుణై స్సౌశీల్య వాత్సల్యాదిభి ర్దివ్యాత్మ స్వరూపగుణైశ్చ నిరతిశయ భోగ్యై రపూర్వవదాశ్చర్య మావహన్తమ్; శ్రూయతేహి, "అయాతయామాహి దేవానాం ప్రజాపతి" రితి, దేవానాం మధ్యేప్రజాపతి, రయా తయా మా-నిత్య నూతనా దేవతా, అత్ర ప్రజాపతి శబ్దస్ప్రజానాం నిరుపాధికస్వామినం పురుషోత్తమమభి దధాతి,సర్వప్రకార రమణీయతయా తస్యైవసదాదర్శనేప్య పూర్వవదాశ్చర్యకరత్వే నాయాత యామత్వాత్; తమ్- అపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపమ్, తత ఉపరి నిరతిశయానన్దగుణ సురభితం సాద్గుణ్య సౌశీల్యాది దివ్యాత్మగుణై స్సౌన్దర్య సౌకుమార్యాది దివ్యరూప గుణైశ్చ సదాపశ్యతామప్య తృప్తికర సేవారసం భగవన్తం శ్రియఃపతిమ్; త్వత్స్వీకారాత్ త్వత్కర్తృకాత్స్వీకారాత్, త్వత్కర్మకాద్వా; ఇహ అస్మిన్ సంసారమణ్డలే ఆశ్రితానాం దేశవిశేష ప్రాప్తివిళంబమసహమానా సతీపరమవ్యోమ్ని లక్ష్మ్యాసహసుప్రతిష్ఠితం నూరిభోగ్యభూతం పరవస్తుస్వయ మిహానీయస్వా శ్రితసాత్కరోషి? కియానా శ్రితపక్షపాతాతిరేకో భవత్యాః? కియతీవా పరమస్యపుంసోభవతీం ప్రతిపారతన్త్ర్యకాష్ఠా? కియద్వాత్వత్సమాశ్రయణ రాజకుల మాహాత్మ్యమ్? ఇతీహ శబ్దస్యభావః; అఞ్జనాద్రౌ - నూనం తత్రత్యక్రీడాపర్వత వర్తినం శ్రీవైకుంఠనాథం తేన సహైవస్వాశ్రితానుగ్రహార్థమవాతీతరద్భవతీ, చిత్రలేఖావత్; చిత్రలేఖా ఖలూషయా స్వప్నదృష్ట మనిరుద్ధ ముపాశ్రిత్య తదిచ్ఛయా సపర్యఙ్కమేవతం పురుషముషాసమీపమానీతవతీతి పౌరాణికీకథా; నిధిమివ - ఇయత్తానవచ్ఛిన్న భోగ్యతయా స్వతస్పురుషార్థత్వ ద్యోతనాయాత్యన్త్యత్వ ప్రకాశ

నాయచ నిధిత్వేనోపమీయతే,—శ్రుత్యాచ "తద్యథా హిరణ్యనిధి" మిత్యాదినా నిధిరేవ పరబ్రహ్మణోప మానీక్రియతే; తత్ర శ్రుతిస్తు దుర్లభం పరంబ్రహ్మేహ, తాదృశం బ్రహ్మాస్య సులభదర్శనం భవత్యాక్రియత ఇతిభావః; నిర్విశన్తి - భుఞ్జతే, స్వయం ప్రయోజనస్య భోగోనామ సదానుభవస్తజ్జనిత ప్రీతికారిత కైఙ్కర్యవృత్తిశ్చ; నిర్విశన్తీత్యుక్తమ్, తేక ఇత్యాకాంక్షాయా మాహ (కృతిన) ఇతి- కృతకృత్యాః, నిత్యసూరి సులభో భోగ ఇహైవ లబ్ధశ్చేతిఙం కృత్యమవశిష్యతే, దేశవిశేష గమనాదికమపి నాపేక్షిత మితిభావః; యథోక్తం వరదరాజపఞ్చాశతి "త్వంచేత్ప్రసీదసితవాస్మి సమీపతశ్చేత్త్వయ్యస్తి భక్తిరనఘాయదిహస్తినాథ। సంసృజ్యతేయదిచ దాసజనస్త్వదీయస్సంసారఏష భగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి; అజ్ఞానాద్రౌ నిధిమివ నిర్విశన్తీత్యనేన అజ్ఞన సమ్బన్ధేహినిధిగ్రప్రకాశత ఇతిస్ఫురతి, అత్రప్రథమపాదే ఆనన్దరూపే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి వర్ణనీ యత్వేనప్రస్తుతే తదితర సుఖానా మప్రస్తుతానామత్యల్పత్వ మభిహితమ్, తేనచ బ్రహ్మణోఽ పరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపత్వం ప్రతీయత ఇత్యప్రస్తుత ప్రశంసా, "అప్రస్తుత ప్రశంసాస్యాత్సాయత్ర ప్రస్తుతాశ్రయా" ఇతిలక్షణాత్; సాచకార్య నిబన్ధనా, అప్రస్తుతార్థస్య ప్రస్తుతార్థకార్యత్వే కార్యనిబన్ధనత్వమ్, తచ్చ ప్రస్తుతా ప్రస్తుతార్థయోరివ తజ్జ్ఞానయోః కార్య కారణభావేపి నహీయతే, తథాచాత్ర బ్రహ్మస్వరూపానన్దదర్శన కార్యత్వాత్సుఖాన్తరాల్పత్వ ప్రతీతేఃకార్యనిబన్ధనేయ మప్రస్తుత ప్రశంసా, కించ ఆనన్దసిన్ధు మిత్యత్రాద్రి కతాయాః స్వరూపకైక దేశవివర్తి రూపకయో స్సన్దేహసఙ్కరః పూర్వమేవ ప్రదర్శితః, నిధిమివేత్యుప మాచేత్యే తేషాంత్రయాణాం సంసృష్టిః. (ఏవంవాయోజనా) యస్మిన్నానన్దసిన్ధౌ దృష్టేతదితరఖస్వల్పభోగోఽ ల్పదత్వం గమ్యతే తమానన్దసిన్ధుం నిర్విశన్తీతి, ఆనన్దఏవ సిన్ధురానన్దసిన్ధుః, ఆనన్దత్వంచ స్వరూపతో గుణతశ్చవివక్షితమితి॥ ౪౪॥

సారంలబ్ధ్వాకమపిమహతశ్శ్రీనివాసాంబురాశేఃకాలే
కాలేఘనరసవతీకాళికేవానుకంపే | వ్యక్తోన్మేషామృ
గపతిగిరౌవిశ్వమాప్యాయయన్తీశీలోపజ్ఞంక్షరతి

పరమవ్యోమ్ని నిత్యసూరిభోగ్యం నిత్యాపూర్వం మహానిధి మి
హావతార్యస్వాశ్రితా న్నిర్వేశయసీతి పురస్కృతాశ్రితపక్షపాతం
మహానిధిదాన మభిహితంప్రాక్పద్యే, అస్మింస్త్వా శ్రితానా శ్రితవిభా
గానాదరేణకృతో (పా-కృపామహానిధిదానప్రకారః) మహానిధే
ధూళీదాన ప్రకారఃప్రతిపాద్యతే - (సారమి) త్యాది - ఘనరస
వతీ - దయనీయేషు సంసరత్చేతనేషు, ఘనరసః- గాఢస్నేహః, తద్వ
తీ; (యద్వా) ఘనా - నిబిడా, రసవతీ - స్నేహవతీచ, భవతీ,
శ్రీనివాసాంబురాశేః - శ్రీనివాసః - పరమవ్యోమవర్తీ శ్రియఃపతిః,
అంబురాశిరవేత్యు పమిత సమాసః, శ్రియోదయాసఖీత్వేన తత్స
మృద్ధగ పురస్కృతేః, అమ్బురాశి సామ్యంచమహత్త్వగామ్భీర్యాది
నా నీలమేఘశ్యామల కోమలేన దృష్టజనతా సన్తాపహార సన్దర్శనేన
దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ సౌభాగ్యేనచ; కిమపి - అనవధికాతిశయమ్, సా
రం - గుణేషు సారభూతం, సౌశీల్య సౌలభ్య వాత్సల్యౌ దార్యాది
కమ్; లబ్ధ్వా - ఉద్భావ్య, కార్యోన్ముఖీ కృత్యేతి యావత్; మృగప
తిగిరౌ . శ్రీవేఙ్కటాద్రౌ, వ్యక్తోన్మేషా - తత్రభగవత్సన్నిధాపనా
దినా ప్రకాశితోదయా, సూరిసేవితం శ్రీవైకుంఠంవిహాయమృగపతి
భిరధ్యుషితం కంచిద్గిరిం శ్రీసహాయేన సహావతీర్ణవతీ కేయంని
ర్వ్యాజవత్సలతాభవత్యా ఇతిభావః, విశ్వమాప్యాయ యన్తీసతీ -
తాపత్రయాతురం విశ్వం తాపాపాకరణేనో జ్జీవయితుకామా
సతీ, [లక్షణహేత్వోఃక్రియాయాఇతి శతృప్రత్యయే బున్నేభ్యోజీ
వితి జీవ్] శీలోపజ్ఞమ్ - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా, శీలస్యో పజ్ఞాశీ
లోపజ్ఞమ్, శీలేన ప్రథమంజ్ఞాత మిత్యర్థః; వాత్సల్యా దేశ్శీలగుణ

భవతీశీతలంసద్గుణౌఘమ్॥ ౪౫॥

వితతిత్వాత్తేనా దౌజ్ఞాతత్వముచ్యతే, చేతన సమాధి నావాఽయంవ్య పదేశః; (యద్వా) శీలం - స్వభావః, శీలస్య - స్వభావస్య, ఉపజ్ఞా శీలోపజ్ఞమ్, తేనాదౌజ్ఞాతం, స్వాభావిక మిత్యర్థః; పర్యవస్యతి శీలేచేతన సమాధిరుభయత్రసమానః; కమపీత్య నవధికాతిశయత్వము క్తమ్, శీలోపజ్ఞ మితి స్వాభావికత్వమ్, ఏతచ్చ "స్వాభావికా నవ ధికాతిశయే"తి గద్యానుసారాదితి ధ్యేయమ్, షష్ఠ్యర్థేయమ్య్య పజ్ఞోప క్రమమ్, [తదాద్యాచిఖ్యా సాయామితి నపుంసకతా;] (అథవా) శీలస్యోపజ్ఞా - ప్రథమజ్ఞానం యస్మిన్ సద్గుణౌఘే తం తథోక్తమ్; "ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యా" దిత్యమరః, కల్యాణగుణేషు మధ్యేశీలగు ణస్య శీలనీయ తమత్వేన ప్రథమజ్ఞేయత్వమ్, శీలముఖ్య మిత్యర్థః, శీలం - సౌశీల్యమ్, ఉపజ్ఞా ప్రథమజ్ఞేయం యస్మిన్నితి సమానాధిక రణ బహువ్రీహిరేవవా; శీతలమ్ - మహతోమన్దైస్సహనీరన్ధ్రేణ సం శ్లేషాది లక్షణస్య సౌశీల్యాదేస్స్మరణ మాత్రేణాపి సకలశ్రమ హార త్వాన్నిరతిశయ సుఖావహత్వాచ్చ శీతలమితి నిర్దేశః, ఏవంభూతం భగవత స్సద్గుణౌఘం - సద్గుణాః సౌశీల్యాదయః, ఓఘ ఇవతంత థోక్తమ్, అత్రచసద్గుణానాం ప్రత్యేకమోఘసామ్యం, వివక్షితమ్, సౌశీల్యాదీనాం ప్రత్యేకం మహాప్రవాహవ ద్దుస్తరత్వాద్దురవ గాహ త్వాచ్చేతి మన్తవ్యమ్, కాలేకాలే రక్షణోచిత కాలేషు, రక్ష్యవ స్తున ఆపత్కాలేష్విత్యర్థః; క్షరతి - వర్షతి, జలస్థల విభాగానా నాదరేణ సర్వత్రతత్తత్కల్యాణగుణ కార్యప్రదర్శన ముఖేన తాన్ప్ర కాశయతీత్యర్థః; క్షరతీత్యనేన భూరిదాన న్యాయాత్స్వరక్షాని రపే క్షం సర్వాననుభావయతీ తివ్యజ్యతే; అతోఽపమా మాహ-(కాళికే) వేతి - కాళికా - మేఘపఙ్క్తిః, (తత్రత్వేవమర్థః,) కాలేకాలే - ప్రతిప్రావృషి, శ్రీనివాస సదృశాదంబురాశేరితి మధ్యమ పదలోపిస మాసః, కమపిసారమ్ - అన్యైర శక్యవిభాగం సారాంశమ్, లవ

ణహీనం సలిలమిత్యర్థః, లబ్ధ్వా - పీత్వా, ఘనరసవతీ - ఘనఉచ్చై
స్స్వరః, రసో - గర్జితమ్, తద్వతీ; మృగపతిగిరా - సింహాదిభిరధి
ష్ఠితే గిరౌ, వ్యక్తోన్మేషా - స్పష్టోచ్ఛ్రియా, విశ్వమాప్యాయయన్తీ-
సస్యాదివర్ధనేన పిపాసోపశమనాదినా చ జగదాప్యాయయితుమ్,
[లక్షణహేత్వోరితి శతా] శీతలం సద్గుణౌఘం-సద్గుణసదృశమోఘమ్,
ప్రవాహమ్, శీలోపజ్ఞం క్షరతి - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా శీల
స్యోపజ్ఞా శీలోపజ్ఞమితి క్రియావిశేషణమ్. శీలం స్వభావః శీలకృ
తం యథా భవతి తథా క్షరతి - ప్రత్యుపకారనిరపేక్షం వర్షతీత్య
ర్థః, వర్షధారాభిరోఘసమ్భవాదోఘం క్షరతీత్యుక్తమ్; అత్ర
శ్రీనివాసామ్బురాశేరితి సద్గుణౌఘమితి చ సమాసోక్తిరుపమోత్థా
పితా - ఘనరసవతీతి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితా చ వాక్యో
క్తోపమా, కించ సారలాభాదేస్సద్గుణౌఘక్షరణపర్యన్త
స్య సమర్థనీయస్యార్థస్య ఘనరసవతీతి సమర్థనాత్పదార్థహే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం చాత్ర సమాసోక్త్యుపమాద్వయస్య శ్లేష
మూలాభేదాతిశయోక్తేర్వాక్యోక్త్యుపమాయాశ్చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః,
కావ్యలిఙ్గస్య వాక్యోక్త్యుపమాయాశ్చ సమప్రాధాన్యసఙ్కరః॥ ౨౪॥

ఏవం సంసరన్తీషు ప్రజాసు నిర్వ్యాజవత్సలా భవతీ “వైకుం
ఠే తు పరే లోకే శ్రియా సార్ధం జగత్పతిః। ఆస్తే విష్ణురచిన్త్యాత్మా
భక్తైర్భాగవతైస్సహ” ఇతి ప్రతిపాదితం పరవస్తు శ్రీవేఙ్కటా
ద్రావానీయ “సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా”
ఇత్యుక్తప్రకారేణ ముక్తభోగ్యభూతం సమస్తకల్యాణగుణవిశిష్టం
తాదృశం వస్తు సమస్తసంసారిసాత్కరోతీతి తదప్యయాచితమేవేత్య
భిధాయి “సారం లబ్ధ్వా” ఇతి పూర్వశ్లోకే, అత్ర తు నేదమాశ్చర్యస్థా
నం భవతి, ఆదౌ సృష్ట్యనన్తరం శాస్త్రప్రదానాదికం కేనయాచి

కార్థంవృషగిరిపతిస్త్వన్నిదేశాత్ప్రియుక్తైః। ప్రజ్ఞా

తాకృతవతీ తస్మాదస్మాసుభవత్యా నిరుపాధికవత్సలతా ప్రభావాయ మచిన్తనీయ ఇత్యాశయేనాభిధీయతే - అత్రచ భాగద్వయాత్మకస్య వేదస్య కృత్స్నస్య భగవత్ప్రీతావేవ తాత్పర్య మిత్యభిప్రేత్యాభవాబ్ధిగతానామాలంబాయశాస్త్రపాణిం త్వన్నిదేశేన దేవోఽశకీత్యాహ (భీమ) ఇతి - భీమే- కామక్రోధాది యాదోభిర్భయజనకే, భవజలనిధౌ భవఏవ జలనిధౌ మజ్జనాన్వయానురోధేన మయూరవ్యంసకాదిసమాసః, సంసారస్య దుస్తరత్వాపారత్వాదినా జలనిధిసామ్యమ్, నిత్యంమజ్జతామ్ - నతుమధ్యే విచ్ఛిత్త్యవకాశఇతిభావః; మజ్జతామిత్యనేన జలేమజ్జతాంయథావాక్సంసరతామపీతి ద్యోతితమ్, మానవానామాలంబాకం- ఆలంబాయేదమాలంబార్థమ్, అర్థేన నిత్యసమాసః, సర్వలిఙ్గతా చవక్తవ్యేతి నిత్యసమాసః, శాస్త్రపాణి విశేషణం ప్రయుక్తైః ఇతిక్రియా విశేషణంవా; ప్రజ్ఞాసారమ్ - ప్రజ్ఞా-పరావరతత్వ కృత్యాకృత్యవివేకాది శాస్త్రజన్యా, సైవసారో బలం, యస్యతమ్; పాణిస్తావద్బలేన సముద్ధరణక్షమః, శాస్త్రంతు స్వజన్య ప్రజ్ఞయేతి,సముద్ధరణే పయికత్వేన ప్రజ్ఞాబలయోస్సామ్యమ్; ప్రకృతిమహతా ప్రకృత్యా స్వప్రకృతి భూతాకారేణ, మహతా - శ్రియ్యాయుక్తేన, స్వప్రకృతి భూతస్యాకారస్య రక్షకత్వాది గుణవిశిష్ట భగవత్ప్రీతిపాదక తయామహత్త్వమ్, తద్యోగాత్సవస్య మహత్త్వమ్, ఏవంభూతేన మూలభాగేన - ఆద్యాంశేన, "యద్వేదాదౌస్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠితః" ఇతిస్మృత్యాప్రణవస్య వేదమూలకత్వం సిద్ధమ్; అస్య వేదాన్తర్భూతత్వాద్భాగత్వ వ్యపదేశః; (యద్వా) మూలభాగేన-మూలమన్త్రాంశేన ప్రణవాత్మకేన, జుష్టం - సేవితమ్, త్రయాణాం వేదానాం ప్రణవాన్తర్గతవర్ణత్రయసానత్వాత్తత్సేవితత్వమ్; శాస్త్రస్య-త్రివే

సారం ప్రకృతిమహతా మూలభాగేన జుష్టం శాఖాభేదై
స్సుభగమనఘం శాశ్వతం శాస్త్రపాణిమ్॥　　　౪౬॥

దిలక్షణస్య, (యద్వా) "యస్స్వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠిత" ఇతి వేదాద్యన్తయోః ప్రణవస్య ప్రతిష్ఠితత్వేన శాస్త్రస్య తజ్జుష్టత్వమ్, శాస్త్రరత్నం ప్రణవసంపుటేన సురక్షితమితిభావః; రక్షణంచ భగవదనన్యపరేణ ప్రణవేన "బిభేత్యల్పశ్రుతా ద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతి"త్యల్ప శ్రుతజనితభయనివర్తనమ్; శాఖాభేదైస్సుభగమ్ - "సహస్రం సామశాఖా" ఇత్యాది ప్రసిద్ధ శాఖాభేదై భగవత్స్వరూపగుణ విభూత్యాదివ్యాఖ్యానాదిభి రాద రాతిశయద్యోతనాత్స్వ తాత్పర్యవిషయస్య సుష్ఠుప్రతిపాదనేన సౌభాగ్యయుక్తమ్, అనఘమ్-భ్రమవిప్రలిప్సాదిదోష ప్రసక్తివిధురమ్, తత్రహేతు శ్శాశ్వతమితి - నిత్యమిత్యర్థః, (పాణిపక్షేతు) ప్రకృతిమహతా - స్వభావతస్థ్సితేన, మూలభాగేన - భుజశిఖరాదినా, జుష్టమ్ - సేవితమ్, స్వానురూపేణ భుజశిఖరాదినా యుక్తమిత్యర్థః, శాఖాః - అఙ్గులయః, "పఞ్చశాఖశ్శయః పాణి" రిత్యమరః; తద్భేదైః - కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులి విశేషైరిత్యర్థః ; సుభగమ్ - ఔచిత్యశాలిభి రఙ్గులిభి ర్విశిష్ట మిత్యర్థః, అనఘమ్ - భఙ్గాదిదోష రహితమ్, అత ఏవ శాశ్వతం - స్థిరమ్- ఏవం భూతం శాస్త్రపాణిం - శాస్త్రమేవపాణిమ్, శాస్త్రం - వేదః, తస్యైవ నిరుపాధిక శాస్త్రత్వాత్; ఇతరస్యతు తదుపజీవనేనైవహి శాస్త్రత్వమ్; సముద్ధరణసాధనత్వాదినా శాస్త్రస్య పాణిసామ్యమ్, త్వన్నిదేశాత్ - త్వదాజ్ఞయాః; అనతిక్రమణీయత్వ ద్యోతనాయ నిదేశాదిః నిర్దేశః. దయోక్త్యేతి క్రమేణైవ యాయా భగవన్తం ప్రతివైముఖ్యం స్యాత్తత శ్చజ్ఞాన శక్త్యాదయోదోషకోట్యను ప్రవిష్టాస్స్యుః, "దోషాభవే యురేతే యదినామదయేత్వయా వినాభూతా" ఇత్యుక్తరీత్యా, తథాచ సతికార్యప్రధానం ప్రభుమివ శ్రీసహాయం న కశ్చిదప్యుపసీదే

విద్యోతే[illegible] నికషైర్వీత పఙ్కాశయానాం

దితి బహువ్యాకులీస్యాత్, ప్రయుఙ్క్తే - ప్రహిణోతి, "యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై" ఇత్యాద్యను సన్ధేయమ్. అత్రశ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణితం సావయవానుభయాభేదరూపక మిత్యతిశయోక్తిరూపకయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥ ౪౬॥

ఉక్తశ్శాస్త్రప్రదానప్రకారః, తత్ప్రసఙ్గాత్తదుప బ్రహ్మణం శ్రీపాఞ్చరాత్రశాస్త్రం వేదవైదిక విరోధిభూతాసురాది దణ్డనాయ మోహశాస్త్రాణిచత్వత్ప్రీతయే ప్రణయతి శ్రీకాన్త ఇతివర్ణ్యతే - (విద్యు) దితి - హేదయేః పద్మాకాన్తః - త్వన్ముఖోల్లాస దిదృక్షయాతస్య సర్వప్రయత్నో దృశ్యతే, తథాపినామమాత్రేణ పద్మాకాన్త ఇతివ్యపదిశ్యతే, (అథవా) త్వదనుకూలవృత్త్యా శ్రియఃకాన్తో జాత[illegible]వః; "కరుణా -ఖువరూపిణీ"మితిత్వదభిన్నత్వేనహి శ్రీర్వ్యవహి[illegible] తేదర్పణం - దర్పణత్వరూపణేన భగవచ్ఛాస్త్రేకృపావైభవస్య విశదతరం ప్రతిపాదనం వ్యజ్యతే, తేదర్పణం - స్వసౌభాగ్యాతిశయస్తత్ర ప్రేక్షణీయ ఇతిభావః, స్వశాస్త్రం - భగవచ్ఛాస్త్రం, శ్రీపాఞ్చరాత్ర శాస్త్రమిత్యర్థః; విద్యోతేవా కతకనికషైః- కతకస్యనికషాః - ఘర్షణాని, విద్యోతేవాకతకనికషా ఇవేత్యుపమితసమాసః, విద్యోతేవైవకతకనికషా ఇతిమయూర వ్యంసకాదిస[illegible]; వీతపఙ్కాశయానామితి ప్రకృతాప్రకృతార్థా[illegible]ధాత్తత్రప్రకృతే పాపమనసీ, అప్రకృతేకర్దమ జలాశయా, విద్యోతేవాయాఙ్గికతకనికషస్యచ పఙ్కాపాకరణహేతుత్వేనసాదృశ్యాద్రూపకముపమాచ,. తైః; వీతపఙ్కాశయానాం విగతపాపహృదయానాం, విగతకర్దమజలాశయమిత్య ప్రకృతార్థః, సాత్త్వికసేవానిరస్తదురితానామేవ హృదయాయ భగవచ్ఛాస్త్రప్రామాణ్యాదికం స్వదత ఇతిభావః, తాదృశానాం పురుషా

పద్మాకా న్తః ప్రణయతి దయే దర్పణం తే స్వశాస్త్రమ్ ।
లీలాదక్షాం త్వదనవసరే లాలయ న్విప్రలిప్సాం మాయా

ణామ్, సమ్బన్ధ సామాన్యే షష్ఠీ, జ్ఞాప్యజ్ఞాపక భావాది సమ్బన్ధ విశే షే పర్యవస్యతి, ప్రణయతి - రచయతి, భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రణయనా దేః ప్రతికల్పం కర్తవ్యత్వే నాపరిసమాప్తత్వా ద్వర్తమాననిర్దేశః, పూర్వశ్లోకేపి "యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై" ఇతి శ్రుతి చ్ఛాయయాహి ప్రయుక్తః ఇతివర్తమానప్రయోగః, త్వదనవసరే భాగవత విద్వేషాదిర్దయాయా అనవసరః, తస్మిన్; ప్రణయరోషా దినా త్వయ్య ప్రసన్నాయామితిచ ప్రతీతిః, లీలాదక్షామ్- "శబ్దాదీ న్విషయాన్ప్ర దర్శ్య విభవం విస్తార్య దాస్యాత్మకం వైష్ణవ్యా గుణ మాయయాత్మ నివహాన్విప్లావ్య పూర్వః పుమాన్ । పుంసాపణ్యవ ధూవిడమ్బవపుషా ధూర్తా నివాయాసయన్ శ్రీరఙ్గేశ్వరి కల్పతే తవప రీవాహాత్మనే కేళయే" ఇత్యాదిలీలాసుచతురామ్, విప్రలిప్సామ్ - వి ప్రలిప్సా చ్ఛామ్, లాలయన్ - లాలయితుమ్, లక్షణహేత్వోః క్రియా యా ఇతి హేతౌశతా,] మహిష్యనవసరే వారవనితామివ, సా పిలీలాదక్షా-విలాసచతురా భవతి, త్వత్ప్రసన్న ప్రతీపాన్ త్వదాశ్రిత విరోధినః, దమయితు - నుపథప్రవర్తనేనదణ్డయితుమ్, "ఏషఏవా సాధుకర్మ కారయతియమధోనినీషతీ" తి; మాయాశాస్త్రాణ్యపి, ఆ దౌ స్వయంప్రవర్తిత వేదవిరుద్ధాన్యపి, హస్తకమిదం త్వత్ప్రసన్నగో చరాపచార క్రౌర్యమ్; భగవదపచారః క్రూరః, భాగవతాపచారః క్రూరతరః, భాగవతాశ్రితగోచరాపచారః క్రూరతమః; ప్రణయ తి - బుద్ధాదిరూపేణరచయతి, తదపిత్వత్ప్రీతయ ఇతిభావః. అల ఙ్కారస్తు, వీతపఙ్కాశయానామిత్యత్ర ప్రకృతాప్రకృత శ్లేషః, త త్రప్రకృతే పాపమనసీ, అప్రకృతౌ కర్దమజలాశయా; సవిద్వత్సే వాకతకనికషేరిత్యత్ర వివక్షిత సమాసద్వయోక్త రూపకోపమానా

శాస్త్రాణ్యేవ విదమయితుం త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్ ॥౮౭॥
దైవాత్ప్రాప్తే వృషగిరితటం దేహినిత్వన్నిదానాత్స్వామిన్

ప్రాణితఇతి తయో స్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, దర్పణంతేస్వశా స్త్రమిత్యత్ర వ్యస్తరూపకమ్, తస్యచసంసృష్టిః; లీలాదక్షాంత్వదన వసరే లాలయన్వి ప్రలిప్సామిత్యత్ర దయాయాంమహిషీ వృత్తాన్త స్య విప్రలిప్సాయాంవారవనితావృత్తాన్తస్య శ్రీనివాసేత దుభయాస క్తరాజాది వృత్తాన్తస్యచ ప్రతీయమానత్వాత్సమాసోక్తిః, అపిచ మాయాశాస్త్ర ప్రణయనస్య సమర్థనీయస్య త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్ దమయితు మితిసమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, లక్షణానితు దదర్శితాని; (యద్వా) విద్వత్సేవాకతనికషైరిత్యత్ర ప్రకృతాన్వయానురోధే నోపమితసమాసః, అప్రకృతాన్వయానురోధేన విద్వత్సేవా సదృశక తక నికషైరితి మధ్యమపదలోపి సమాసః, సమాసద్వయేన చోప మానోపమేయవ్యత్యాసేనోపమాద్వయంవివక్షితమితి. ॥ ॥౮౭॥

ఏవం వేదప్రదానాది ముఖేన రక్షణ ప్రకారః ప్రదర్శితః, అథహంతా దేవ యంకంచిద్దేహినం విషయీకృత్య తద్రక్షణాయ దేవో నియు జ్యత ఇత్యాహ- (దైవా) దితి- త్వన్నిదానాత్- దైవా-దైవమ్,భా గ్యమ్, యాదృచ్ఛిక సుకృతాది; తస్మాత్, త్వన్ని దానాత్ - త్వ మైవావ సకేసమ్పాదితాత్, (యద్వా) నిదానాత్ - సర్వస్య యో మూలభూతాత్, త్వత్ - భవతీరూపాత్, దైవాత్ - ప్రాణి భాగ్యాత్, వృషగిరి తటంప్రాప్తే దేహిని - మనుష్య తిర్యగ్విభాగా నాం దరేణ శరీరమాత్రే, తిర్యక్ష్వపి తాదృశావశవచనస్య కృపాకా రితస్య సమ్భవాత్; పరాయత్తవచనత్వస్యో భయత్రాపి సమా నత్వా దితిభావః; స్వామిన్ పాహీత్య వశవచనే - (అత్రాపి దైవాది త్యనుషజ్యతే) అవశంవచనమ్ - ఉత్స్వప్న వదమనస్కమ్, స్వామిన్ పాహీతి వచోయస్య తస్మిన్; అన్త్యం స్వాపమ్- మరణమ్, విన్దతి-

పాహీత్యవశవచనే విద్ధతిస్యాపమన్త్యమ్. । దేవశ్రీ
మాన్ దిశతికరుణే దృష్టిమిచ్ఛన్ త్వదీయామ్ముద్ఘాతేన శ్రుతి

ప్రాప్నువతిసతి, అస్మిన్నవసరే దేవ శ్రీమాననియుక్తోపి భవత్యాలబ్ధా
వసరస్సన్, త్వదీయాం దృష్టిమిచ్ఛన్- (ఏతచ్చ దయాయాం స్త్రీస
మాధి మవలమ్బ్యోక్తమ్) అనయాతావ దేతావత్పర్యవసితమ్: ఏత
స్మిన్నన్తరే మయాఽఽభిముఖ్యం దీయతే చేదియం మాంశీతళయా
నిరతిశయానన్ద సన్దోహదాయిన్యా వృశాసకృదప్యవలోక యేదితిత్వ
దీయ కటాక్ష మాశాసానస్సన్, శ్రీమాన్ దృష్టి మిచ్ఛన్నిత్యనేన
లక్ష్మీదృష్టేరపి దయాదృష్టే స్సౌభాగ్యాతి శయో వ్యజ్యతే; శ్రుతిప
రిషదా ముద్ఘాతేన - ఉపోద్ఘాత భూతేన, ఓమిత్యాత్మ నోన్తరేణ-
"ఓంస్యాదద్పశిష్యాణ్య నుజ్ఞాన" ఇతినిఖణ్డుః, అభిముఖ్యం దిశతి- తథా
కరోమీత్యభి ముఖభావంభజతే, ఓమిత్యనుచ్చార్య శ్రుత్యుపక్రమా
యోగాత్తస్య తదుపోద్ఘాతత్వమ్. (అత్రాయమలఙ్కారోద్ధారప్ర
కారః) తత్రతా వత్పరమ పురుషార్థ ప్రదానేన రక్షణానుమతిదా
నరూప మహాఫలం ప్రత్యబుద్ధిపూర్వ శబ్దోచ్చారణమాత్రస్యా సమ
గ్రహేతుత్వాత్ "హేతూనా మసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సా
మతా । అస్త్రైరతీక్ష్ణకఠినైర్జగజ్జయతి మన్మథః" ఇత్యుక్తలక్షణో
విభావనాలఙ్కారః, దయావైభవ కృతత్వేనచ విరోధ పరిహారః,
కించ ఉద్ఘాతేన శ్రుతిపరిషదామిత్యత్ర పర్యాయోక్తమ్, "పర్యా
యోక్తంతు గమ్యస్యవచోభఙ్గ్యన్త రాశ్రయమ్ । నమస్తస్మైకృతా
యేన ముధారాహువధూకుచౌ" ఇతిలక్షణాత్; అత్రచప్రణవస్య
స్వాసాధారణాకారేణ గమ్యస్యశ్రుతిపరిషదాముద్ఘాతత్వ లక్షణా
కారాన్తరేణ స్వస్వరూపాదపిచారుతరేణాభి ధానాత్; అస్యచప్ర
దర్శితవిభావ నాయాశ్చసమప్రాధాన సఙ్కరః; అపిచ, ఆభిముఖ్యం
దిశతీత్యస్య సమర్థనీయస్యదృష్టి మిచ్ఛం స్త్వదీయామితి వాక్యార్థేన

పరిషదా ముత్తరేణాభి ముఖ్యమ్॥ ॥౪౮॥
శ్రేయస్సూతిం సకృదపిదయే సమ్మతాం యస్సఖీంతే

సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్యతుపూర్వవత్సమ
ప్రాధాన్యసఙ్కరః, ఉద్ఘాతేనశ్రుతిపరిషదామితి పర్యాయోక్తస్యో
భయోపస్కారకత్వాదుభయోస్సమానకాలో దయత్వాచ్చ; కించా
త్ర శ్రీనివాసే స్వాధీనభర్తృకాఖ్య నాయికాసక్తనాయక వృత్తాన్త
స్య ప్రతీయమానత్వాత్సమాసోక్తిః, అస్యాపిపూర్వప్రదర్శిత సమ
ప్రాధాన్య సఙ్కరస్య చైకవాచకాను ప్రవేశసఙ్కరః. అధికంతు
విస్తరభయాన్నలిఖ్యతే.॥ ॥౪౮॥

భగవతాకృతం హన్తాత్రస్య చిత్సంరక్షణం త్వనుపకారిత్త
మిత్యుక్తమ్, జాయమానకటాక్షోపి త్వదుపస్కృత ఏవేత్యుచ్యతే,
(అథవా) యదిదం శాస్త్రప్రదానం యోయం హన్తార్థారేణకస్యచిద్వి
షయీకారో యశ్చజాగ్రమాన కటాక్షస్సర్వోప్యయం సముజ్జీవన
ప్రకారో భగవతా క్రియమాణస్త్వదాయత్త ఏవేతిదర్శయితుకామ
శ్శ్లోకద్వయేన శాస్త్రప్రదాన హన్తాద్విషయీకారౌతదాయత్తౌద
ర్శయిత్వా జాయమాన కటాక్షం దయాశీతలితం దర్శయతి = (శ్రే
యస్సూతి) మితి- శ్రేయస్సూతిమ్- శ్రేయసామ్ - సదాచార్యసమా
శ్రయణాదీనామ్, సూతిమ్- ఉత్పత్తిభూమిమ్, [అధికరణేపాదానే
చాస్త్రియాం క్తిన్ ఇతి సూత్రేణ క్తిన్] సకృదపి - నత్వసకృదితినియ
మః, తేసమ్మతాం సఖీమ్ - త్వయా బహుమన్యమానాంసఖీమ్, అ
ర్వాచీన పురుషార్థసాధనభూతాయాఅపి భగవద్దృష్టేర్దయాసాపే
క్షత్వేన తత్సఖిత్వ మవర్జనీయమ్, ఇయంతు పరమ పురుషార్థనిదా
నభూతా సమ్మతాసఖీతిభావః, [మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమా
నే క్తః - క్తస్యచవర్తమాన ఇతికర్తరిషష్ఠీచ] శీతోదారామ్ - అత
ఏవత్వత్సమ్పన్నాచ్ఛీతామువాదారాంచ, అనాదికాలత్రాపత్రియాభి త

శీతోదారామలభతజన శ్శ్రీనివాసస్య దృష్టిమ్ । దేవాదీ
నామయ మనృణతాం దేహవత్త్వేపి విన్దన్ బన్ధాన్ముక్తో

ప్తస్యజనస్య ధారాసలిలపాత్రాయమాణాం జాయమానదశాయా
మపేక్షా నిరపేక్షం పరమపురుషార్థ ప్రదానేనోజ్జీవయితుం విష
యీకారేణ పరమోదారాంచ, "యద్దాతుస్స్వాప్య తాసేయం
పూర్ణేన్దోరకళఙ్కతా" ఇతి పరస్పరవిరుద్ధం శీతలత్వ మౌదార్యం
చతత్సమ్బన్ధ మహిమ్నాత్యక్త విరోధమితి భావః, అలభతేత్యస్వతఃపు
రుషార్థప్రతీతిః, జనః - నతుబ్రాహ్మణ్యాదినిర్బన్ధః, శ్రీనివాసస్యేతి
పురుషకార సాఫల్యమ్, శ్రీనివాసస్య దృష్టిమితి దృష్టిసౌభాగ్యాతి
శయఃప్రత్యాయ్యతే, తద్విగ్రహయాహి లక్ష్మ్యాస్సర్వత్ర స్థలమధివసతీత్యా
దికమూహ్యమ్, ఏవం సామగ్రీదర్శితా, అథఫలం ప్రదర్శ్యతే, తత్ర
భగవత్ప్రాప్త్యాదికం పరమఫలం తావత్తిష్ఠతు - అనాదికాలాను
వృత్త మస్యజనస్య దేవాదీన్ప్రతి కిఙ్కరత్వం ఋణిత్వం చోన్మూల్య
ప్రత్యుత దేవాదీనస్య కిఙ్కరీకరోషి, ఇదమేవ తావత్పర్యాప్తమిత్య
భిప్రేత్య తదేవఫలమాహ - (దేవాదీనా) మితి - అయంజనో దేహ
వత్త్వేపి - "త్రిభిరృణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన
దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్యః" ఇతి ఋణిత్వ ప్రయోజక దేహస
మ్బన్ధే విద్యమానేపి, దేవాదీనామ్ - ఆదిశబ్దేన మనుష్యాది పరిగ్రహః;
అనృణతామ్ - తత్ప్రతి సమ్బన్ధి కానృణత్వమ్, కృపాపరిపర్వాత
జాయమాన కటాక్షవైభవా దితి భావః, "దేవర్షిభూతాప్తనృ
ణాం పితౄణాం నకిఙ్కరో నాయ మృణీచ రాజన్ । సర్వాత్మనా య
శ్శరణం శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్నః" ఇత్యాద్యను
సన్ధేయమ్, విన్దన్ - విన్దన్సన్, అనేనాస్యైవ పరమలాభత్వం స్ఫో
ర్యతే; బన్ధాన్ముక్తః - సంసారబన్ధాన్ముక్తః, తత్ప్రయుక్తైః - అర్చిరా
దిగతైర్దేవాదిభిః ప్రయుక్తైః, అసఙ్ఖ్యైః - నిరుపాధికైః, ప్రేమ

బలిభిరనఘైః పూర్యతేత తత్ప్రయుక్తైః ॥ ॥ ౪౯ ॥

కారిత్రై రిత్యర్థ; బలిభిః - ఉపహారైః, " సర్వేస్మై దేవా బలిమావహన్తి" తిశ్రుత్యనుసారాదేవముచ్యతే; పూర్యతే - పూరితోభవతి, ప్రేమపూర్వకత్వాద్దేవవృణితోభవతీత్యర్థః; [వర్తమానసామీప్య ఇతిభవిష్యతిలట్] (అయంభావః) దయార్ద్రీకృతజాయమానకటాక్షలాభవానయంజనశ్శరీరే విద్యమానఏవ దేవాదీనామనృణస్సన్ శరీరపాతానన్తరమర్చిరాదిగత్యాత్రైరేవార్చ్యతఇతి. (అథవైవంయోజనా) అయమ్-త్వత్సఖీభూతశ్రీనివాస దృష్టివీక్షితోజనః, బన్ధాన్ముక్తస్సన్-బన్ధాన్మోక్షమాకాఙ్క్షమాణస్సన్, [ఆశంసాయాంభూతవచ్చేతిభవిష్యతిక్తః] కదాముక్తిర్భవిష్యతీతి ముక్తిం ప్రతీక్షమాణ ఇత్యర్థః; దేహవత్త్వేపి - ఋణిత్వాది ప్రయోజక దేహసమ్బన్ధే విద్యమానేపి, అనృణతాం విన్దన్ - త్వదుపసత్కృత జాయమాన కటాక్షమాహాత్మ్యేనానృణతాం ప్రాప్నువన్, పరిత్యత, తత్ప్రయుక్తై- రిహైవత్రైర్దేవాదిభిః ప్రయుక్తైః, " సర్వేస్మై దేవాబలిమావహన్తి " తిశ్రుతేః; అనఘైః - అస్మిన్విషయే కిఞ్చిత్కృత్య స్వరూపలాభం ప్రాప్స్యామఇతిబుద్ధ్యా ప్రీత్యాచప్రయుక్తత్వేన శ్లాఘనీయైః, అఘమ్- నిన్ద్యతా, తద్రహితైరిత్యర్థః, బలిభి - రుపహారైః, "కరోపహారయోః పుంసిబలిః ప్రాణ్యఙ్గజేస్త్రియామ్" ఇత్యమరః; పూర్యతే - పూరితోభవతి, కాఙ్క్షాధికం వర్షణాత్పరీవాహసాపేక్షో భవతీతిభావః. అతస్సకృద్దృష్టి లాభమాత్రేణ పరమపురుషార్థ సిద్ధివర్ణనాల్లోకదృష్టిరీత్యా హేతోరసమగ్రత్వాచ్చ "హేతూనామసమగ్రత్వేకార్యోత్పత్తిశ్చసామతా" ఇత్యుక్తలక్షణో విభావనాలఙ్కారః, భగవద్దృష్టిమాహాత్మ్యాదితి విరోధపరిహారః; దేహవత్త్వేప్య నృణతాం విన్దన్నిత్యత్ర ఋణిత్వం ప్రతిఫలం కారణేదేహవత్త్వే సత్యపి ఋణిత్వాభావవర్ణనాత్ "కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకా

దివ్యాపాఙ్గం దిశసి కరుణే యేషు సద్దేశికాత్మా క్షిప్రం
ప్రాప్తా వృషగిరిపతిం క్షత్రబన్ధ్వాదయస్తే । విశ్వాచా

రణ" ఇత్యుక్తావిశేషోక్తిః, అత్రాపి భగవతః-టాక్ష వైభవాదితి ప
రిహారః; అనయోశ్చ విశేషోక్తి విభావనయోస్సమ ప్రాధాన్యసఙ్క
రః, అపిచోక్త రార్థస్య సమర్థనీయస్య పూర్వార్ధేన సమర్థనాద్వా
క్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్యచ ప్రదర్శిత విభావనయా ఏకవా
చకాను ప్రవేశసఙ్కరః, కావ్యలిఙ్గస్య విశేషోక్త్యా సమప్రాధా
న్యసఙ్కరః. ॥౯౯॥

దయాసమ్బన్ధపీర్యవ త్తగీకృతేన జాయమాన కటాక్షేణ చేత
నోజ్జీవనప్రకారః ప్రతిపాదితః, అథ భగవత్ప్రేర్యమాణ కటా
క్షాపేక్షయాఽఽచార్యాత్మనా వస్థితదయాకటాక్షస్య శీఘ్రఫలప్రద
త్వరూపోత్కర్షః ప్రతిపాద్యతే - (దివ్యాపాఙ్గ) మితి = అత్రచత్వ
దీయ కటాక్ష ఏవక్షి ప్రప్రాప్తి హేతురితీమ మర్థమన్వయ వ్యతిరేకా
భ్యాందర్శయతి, సద్దేశికాత్మా - సచ్ఛబ్దేన సత్సమ్ప్రదాయ సిద్ధ్యాది
కంవివక్షితమ్, సద్దేశిక ఆత్మాస్వరూపంయస్యాస్సా, "ఆచార్యస్సహరి
స్సాక్షాచ్చరరూపీనసంశయ" ఇత్యాదిప్రమాణానుసారేణాచార్యే భగ
వదధిష్ఠాన విశేషసద్భావాత్తస్యచదయామూలకత్వా దేవముచ్యతే,
భగవద్దయా పరివాహరూపత్వాద్వా; తాదృశీత్వమ్, యేషు-భాగవ
తాపచారాదినా సత్తాహీనేషు పాపిష్ఠాగ్రేసరేషు క్షత్రబన్ధ్వాదిషు
పుష్యాక్పదగ్రగణ్యేషు పుణ్డరీకాదిషుచ, దివ్యాపాఙ్గమ్ - దివ్యః-తాదృ
శాత్ క్షత్రబన్ధుపుణ్డరీకప్రభృతీం స్తత్తారతమ్యానాదరేణ సద్యోవిశోధ్య
నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యర్హతాపాదన సామర్థ్యాల్లోకోత్తరః, తా
దృశమపాఙ్గమపాఙ్గవ్యాపారమ్, కటాక్షమితియావత్; దిశసి - ని
దధాసి, (యద్వా) అపాఙ్గమ్ - నేత్రప్రాన్తమ్, దిశసి- ప్రేరయసి,
[దిశసీత్యత్ర వర్తమాన సామీప్యేవర్తమానవద్వేతి వర్తమానస

ర్యాః విధిశివ ముఖాస్స్వాధికారోపరుద్ధామస్యేమా తాజత
ఇవసుతే వత్సలామాద్య శేత్వమ్॥ ॥౫౦॥

మీపేభూతేలట్.] వర్తమానకాలశ్చ ప్రాప్తిక్రియాసమయః, అనేనచ వర్తమానవత్ప్రయోగేన వక్ష్యమాణ విధిశివాద్యపేక్షయాఽతి క్షిప్ర ప్రాప్తిర్లభ్యతే; (అథవా) [“ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయా” ఇతిసూత్రేణ దిశసీతి వర్తమాన వన్నిర్దేశస్సాధుః, యేషుదిశసితే ప్రాప్తా ఇతిధాతు ద్వయస్య యథాకథఞ్చి ద్విశేషణ విశేష్యభావ సమ్బన్ధస ద్భావా ద్విశేషణస్య విశేష్యాను విధాయిత్వాచ్చ దిశసీత్యత్రభూతే లట్.] లేమాత్రేణ స్థ్యాదయః- క్షత్రబన్ధు పుణ్డరీక ప్రభృతయః, వృష గిరిపతిమ్- ఏతదవతారమూలభూతం శ్రీవైకుణ్ఠనాథమ్, “మాయా మీపరమానన్ద స్త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్। స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమ యాసహమోదతే, ఇతిహిపురాణశ్లోకః, క్షిప్రం ప్రాప్తాః - కతిప యైరేవదినైః ప్రాప్తాః, ప్రాప్తిమాత్ర పరిపూర్ణతదను భవజనిత ప్రీతికారితనిత్య కైఙ్కర్యలాభాః; అత్ర “పాపిష్ఠఃక్షత్రబన్ధుశ్చ పుణ్డరీక శ్చ పుణ్యకృత్ । ఆచార్యవత్తయాముక్తౌ తస్మాదాచార్యవాన్భవే” దిత్యాద్యనుసన్ధేయమ్; ఏవమన్వయంప్రదర్శ్య వ్యతిరేకం దర్శయతి- (విశ్వేతి)- విశ్వాచార్యాః- విశ్వాచార్యత్వేన విఖ్యాతాః, త్వదీయ దివ్యకటాక్ష విశేషాలాభే విశ్వాచార్యత్వాదిక మపివ్యర్థమితిభావః; విధిశివముఖాః - విధిశివసనకాద్యాః, “విధిశివసనకాద్యై” రితిహ్యు క్తమ్, స్వాధికారోపరుద్ధాః - స్వాధికారేణ - జగత్సృష్ట్యాదినా, ఉపరుద్ధాః - ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధవన్తః, తదుపరోధశ్చత్వదీయ దివ్యకటాక్షాభావాదితిభావః. (యద్వా) త్వదీయకటాక్షలాభే సత్యత్యన్త పాపినోపి క్షిప్రం ప్రాప్నువన్తీతిమ మర్థముదాహృత్యదర్శయతి - (దివ్యే) త్యాది - సద్దేశికాత్మా, యేషు - భాగవతాప చారాదినా సత్తాహీనేషు, దివ్యాపాఙ్గమ్ - అతిపాపప్రసక్తానామ పిసద్యోవిశో

అతికృపణోపిజన్తు రధిగమ్యదయేభవతీ మశిథిలధర్మసేతు

ధనేనపరమపురుషార్థప్రాప్త్యుపాయతాపాదనాదత్యద్భుతవైభవ,మ పాజ్ఞమ్, దిశసి, [ప్రదర్శిత ప్రకారేణ భూతేలట్] తేకుతర్బన్ధ్వా దయాః - పాపిష్ఠాగ్రేసరత్వేఽపి ఘణ్టాకర్ణప్రభృతయః, వృషగిరిపతిం క్షిప్రంప్రాప్తాః, ఏవంకృపాకటాక్ష విశేషలాభేఽపిత్వత్ర పాపినామ పిక్షిప్రప్రాప్తి ముదాహృత్యతదలాభేఽపిమహతాప విక్షిప్రప్రాప్త్య భావముదాహరతి - (విశ్వే) త్యాదినా- ఉస్మాదేవంమన్యే, మాతా, జలే- అసమర్థేసుత ఇవ, మాదృశేజనేస్వేం వత్సలేతి; "ఉపమానమ శేషాణాం సాధూనాం యస్సర్వభసే" దీవ దసాధూనామశేషా ణాముపమానత్వేన ప్రసిద్ధమహత్త్వస్యాపే, మాదృశజక్త్యేక్తే పర మనీచఇతి ప్రతీయతే, ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాదితి కవివక్షితమానః, శేపివిష యే స్తుతేనైచ్యాను సన్ధానమేవహి మహాత్మనాం స్వభావః, య థా "అమర్యాదకక్షుద్ర" ఇత్యాది. అత్రకత్ర జన్త్వాదీనాం క్షిప్ర ప్రాప్తింకృతవతీతి ప్రస్తుతస్యదేవస్య సమర్థనాయ మాదృశేత్వం వత్సలేతి సామాన్యంతస్యైవ వివేపర్థన యు పునరపిమాతాజలే ఇవ సుతఇతి విశేషాన్తరస్యసన్నిక్షేపకోఽలఙ్కారః, "యస్మిన్విశేష సామాన్యవిశేషాన్తసకస్సరః । సనవిశేషమహాన్తోపి దర్థనేఽ స్సాగరాఇవ" ఇతిలక్షణాత్; సచోపమానసఙ్కీర్ణః, సఙ్కరశ్చ స మప్రాధాన్యేన॥ ॥౫౦॥

కృపాకృతమాచార్యాత్మనా రక్షణప్రకారముదాహృత్య తథా క్రియమాణంస్వస్వరూపేణరక్షణప్రకారం వర్ణయతి-(అతికృపణోపీ) తి- అత్రచ "స్వకైర్గుణైస్సైన్యైశ్చరితైః స్వవేదనాద్భజన్తి వేత్యాం త్వయిభక్తితోఽథవా।కరీశతేషామపితావకీదయాతథాత్వకృతైనవతు మేబలంమత" మిత్యుక్తప్రకారేణాకిఞ్చనాధికారిణస్సంసారతరణా దౌత్వమేవబలమిత్యాహ- అతికృపణోపి భక్తితదుపాయసమ్యక్జ్ఞానలే

పదవీం రుచిరామచిరాత్ । అమితమహోర్మిజాలమతీ

దుపాయసమీచీనక్రియాతదనుగుణసాత్త్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణ విహీనోపి,(అన్యత్ర)అతిదరిద్రోపి, అపినావృషాచలేశ పదపత్తనసిత్య ధనీభవతీత్యత్ర విరోధో వివక్షితః, త్వదాశ్రయణమహిమ్నేతిపరిహారః, అన్యత్రచ సేతుపదహీ ప్రాప్తిబలాదితి; జన్తుః యఃకశ్చిచ్చేతనః, భవతీమ్- కృపణజనకల్ప లతికాం భవతీమేవ, అశిథిలధర్మసేతుపదవీమ్ - అశి థిలా-దృఢా, స్వాశ్రితం కదాప్య పరిత్యజన్తీ పదవీ ధర్మసేతుపదవీ, సంసారసాగర సన్తరణ సాధనత్వేన దయాయాః సేతుపదవీత్వేన రూపణమ్, ధర్మార్థం కృతా సేతుపదవీ ధర్మసేతుపదవీ, అనేన భగ వద్దయాయాని హేతుకత్వం వ్యఞ్జితమ్, (యద్వా) ధర్మ- శ్రీని వాసః, అలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వాత్; తథాచోక్తమ "రామోవిగ్ర హవాన్ ధర్మః - కృష్ణం ధర్మం సనాతనం" మిత్యాది. ప్రసిద్ధో రామ సేతుశ్చ దర్శనమాత్రేణ ధర్మజనకత్వా ద్ధర్మసేతుర్భవతి, తామ్, రుచిరామ్ - అత్యన్తరుచిరాం గృహీతామ్, అత్రచ "దయ నియ స్తవనా థ దుర్లభః - సైవలయ పఠ" మిత్యాదికం ప్రమాణమ్; (సేతుప క్షే) నావాదితరణసాధ నాన్తరానపేక్షయా మనోజ్ఞామ్, అధిగమ్య- శరణత్వేన ప్రపద్య, సేతుపదన్యాఅధిగమః - అధిరోహః, అనేనద యాయాఆశ్రితభవ్యరాతిరేకో వ్యజ్యతే, అమితమహోర్మిజాలమ్ అ మితాని- అసఙ్ఖ్యేయాని, అపరిచ్ఛేద్యానివా; మహోర్మీణామ్ - అశ నాయాదీనాంషణ్ణామ్, జాలానియస్మింస్తమ్; ఊర్మీణాంషణ్ణామపిప్ర త్యేకమవాన్తరభేదానా మసఙ్ఖ్యేయత్వా దమితత్వోక్తిః, ఊర్మీ ణాంమహత్త్వంచ స్వయత్నలోకలఙ్ఘనీయత్వమ్, (అన్యత్ర) అస ఙ్ఖ్యేయమహోపిబీసమూహామ్, భవామ్బునిధిమ్ - భవమేవామ్బునిధిమ్, సంసారసాగరమ్; అతిపతతి లఙ్ఘ్య, అత్రత్స్పదనన్తరక్షణే దృష్ట శ్చేత్తద్దేహావసానే, (అన్యత్ర) తరణసాధనస్య సేతుపదవీత్వాదె

లఙ్ఘ్య భవామ్బునిధిం భవతి వృషాచలేశపదపత్తననిత్యధనీ॥౫౧॥

వాచిరాదతిలఙ్ఘనమ్, నావాదికం తరణసాధనం చేదను కూలవాతాది సాపేక్షత్వాన్నవిలమ్బో భవతి, అతఏవ సేతు పదమిత్యేవ రూపణం కృతమ్, నతు నౌకాద్యాదినా, వృషాచలేశ పదపత్తననిత్య ధనీభవతి, వృషాచలేశస్య - శ్రీనివాసస్య, పదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనం తస్మిన్; అయోధ్యేత్యపరాజితేతి చ విదితే, నిత్యధనీ - అత్రనిత్యకైఙ్కర్యం నిత్యధనత్వేనాధ్యవసీయతే, (యద్వా) వృషాచలేశపదమ్ - తదీయ చరణారవిన్దమ్, తదేవ పత్తనమ్, సర్వపురుషార్థస్థానత్వాత్; తత్ర విద్యమానం యన్నిత్యధనమ్ - నిత్యపరిచరణమ్, తద్వాన్ భవతీత్యర్థః; అత్రాపి నిర్గీర్యాధ్యవసానమ్, (అన్యత్ర) వృషాచలస్య - వృషాఖ్య పర్వతస్య, ఈశః - అధిపతిః, ద్వీపాన్తరీయ కశ్చిద్రాజాది, తస్య పదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనం తత్ర, ఇదం చ సమ్భవాభిప్రాయేణోక్తమ్, నిత్యధనీ- నిత్యధనాఢ్యో భవతి. అత్ర చ సావయవరూపకమలఙ్కారః, సబాహిత మహోర్మిజాలమితి శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యా నిత్యధనీతి రూపకాతిశయోక్త్యానోపపన్నత ఇతి తయోస్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. * అత్రిచ యథా కశ్చిన్నిర్ధనో ధనేచ్ఛుర్వణిజాది స్సేతు పదవ్యాసముద్రం సుఖేనాతిలఙ్ఘ్య ద్వీపాన్తరీయం కఞ్చిత్పురవరం ప్రాప్య తత్ర తత్ర బహుధన సమ్పన్నశ్చిరకాలం మోదతే తద్వదిత్యుపమా వ్యజ్యతే.॥ ౫౧॥

---

* అత్ర చ కృపణో జన్తు- రుపాయ న్త రహీనో ముముక్షుర్నిర్ధనోర్థ నేచ్ఛుర్వణిజాదిశ్చ, అత్ర ద్వయోరేకశబ్దేనోక్తేన ప్రకృతస్య ముముక్షోర ప్రకృతస్య వణిజాదేశ్చ శ్లేషః, ప్రకృతయోరుభయోరాద్యశ్లేషః, స చ భవతి మే సంసారకిల సర్వే సేతు పదవీమితి భవామ్బునిధిమితి చ రూపకేణ నిత్యధనీతి రూపకాతిశయోక్త్యానుప్రాణ ఇతి తయోశ్శ్లేషస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కర ఇతి శ్రీకోశాన్తః ॥ ౫౦॥

అభిముఖభావ సమ్పదభి సమ్భవినాం భవినాం క్వచిదుప
లక్షితా క్వచిదభఙ్గురగూఢగతిః। విమలరసావహా వృష

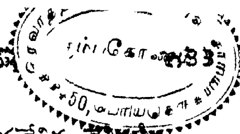
ఏవమత్యన్తాకిఞ్చనోఽపి జనస్త్వదాశ్రయణమహిమ్నా సంసా
రమతీత్య పరమపురుషార్థం ప్రాప్నోతీత్యభిహితం ప్రాక్పద్యే, అన
న్త్వాభిముఖ్యప్రసఙ్గమాత్రేణ సంసారహేతుభూతసమస్తపాప విని
ర్ముక్తా భవన్తి సంసారిణ ఇతి ప్రతిపాద్యతే ・ (అభిముఖే)తి - విమల
రసావహా- సంసారిషు విమలమ్- అకృత్రిమమ్, రసమ్- స్నేహమ్, ఆవ
హతి విదధాతీతి వా; విమలమ్ దుఃఖామిశ్రమ్, రస- మానన్ద, మావహ
తి- తేభ్యో దదాతీతి వాఽర్థః, (సరస్వతీపక్షే) రసో-జలమ్, సరస్వతీజ
లస్యాన్తర్వాహితయా పఙ్కిల సలిలసమ్బన్ధాద్య భావేన విమలత్వమ్,
తదావహా-తదుపనేత్రీ, క్వచిదుపలక్షితా- క్వచిద్విషయే, స్వకార్య
భూతసాత్త్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణప్రాప్తిదర్శనేన వ్యఞ్జితా, క్వచి
ద్విషయే అభఙ్గురగూఢగతిః- అభఙ్గురా-సుదృఢా సాత్త్వికతాదిస్వకా
ర్యాదర్శనేన గూఢా-అవ్యక్తా చ, గతిః-ప్రవృత్తిః, యస్యాస్సా; భగవద్ద
యా తావత్సార్వత్రికీ, సా చ క్వచిత్స్వకార్యప్రదర్శనేన ప్రకటా భవతి,
క్వచిత్తు తదప్రదర్శనేనాప్రకటా, స్వకార్యప్రదర్శనాప్రదర్శనే చ తేత
న్నానామాభిముఖ్యసద్భావాఽసద్భావాభ్యామితీదం దయాయా
స్స్వాభావికత్వమ్, [భఙ్గురేత్యత్ర "భఞ్జభాసమిదో ఘురచ్" ఇతి కర్మక
ర్తరి ఘురప్రత్యయః] (సరస్వతీపక్షే తు) క్వచి- ద్దేశే నియతకాలేషూప
లక్షితా- జనైర్దృష్టా, క్వచి-ద్దేశాన్తరే, అభఙ్గురా- అనుస్యూతా,
దృఢా - గూఢా - ప్రచ్ఛన్నా చ, గతిర్యస్యాస్సేతి; ఏవంభూతా భవ
తీ, ఏవంభూతా సరస్వతీ చ; అభిముఖభావ సమ్పదభిసమ్భవినాం భవి
నామ్ - అభిముఖానాం భావః అభిముఖభావః, ఆభిముఖ్యమ్; తదేవ
సమ్పత్ - దయావిషయీకార రూపశ్రేయో నిదానత్వాత్తామభిము
ఖీకృత్య, సమ్భవ - ఉత్పత్తిః, స్తద్వతామ్; భగవద్దయోద్దేశేన తస్మిన్

గిరీశవ మే భవతీ సపది సరస్వతీవ శమయత్యఘ మప్రతిఘమ్॥౫౨॥

జన్మని భవిష్యన్తీ యేషాం తేషామభిముఖభావసమ్పత్తా మభిముఖీకృత్య జాతానామిత్యర్థః; "మాశుచస్సమ్పదం దైవీమభిజాతోసి పాణ్డవ" ఇతివత్; (అన్యత్ర) అభిముఖభావ సమ్పదః - ఆభిముఖ్యసమ్పదః, అభిసమ్భవ-స్సమ్పత్తిః, తద్వతామిత్యర్థః; "అతఇనిఠనౌ" ఇతి ఇనిప్రత్యయః] సరస్వతీ హిగూఢ ప్రవాహత్వేన ప్రవాహసమ్బన్ధా భావేప్యభిముఖాగమనగుణ కీర్తనాదినా భవినాం పాపంహరతి, తాదృశాం భవినామ్.. సంసారిణామ్, అప్రతిఘమ్ - ప్రకారాన్తరేణ ప్రతిహతి రహితమ్, యథోక్తమ్ "అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాల" ఇత్యాది, అప్రతిఘమితి క్రియావిశేషణంవా; తత్తత్కర్మఫల ప్రదాన వ్యసనినా నిరఙ్కుశస్వతన్త్రేణ భగవతాప్యశక్యప్రతిబన్ధం యథా భవతి తథా అఘం సపది శమయతీత్యర్థః; అఘమ్ - త్వత్సమాశ్రయణ ప్రతిబన్ధకపాపమ్, సపది ఆభిముఖ్యప్రసఙ్గ ఏవ, శమయతి, (యద్వా) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకీభూతసమస్త సుకృత దుష్కృత రూపోఘశబ్దార్థః, తాదృశమఘమ్, సపది - తస్మిన్నేవ జన్మని, శమయతి - సదాచార్య ప్రాపణాదిముఖేనేతి భావః; (అన్యత్ర) అఘమ్ - దుష్కృతజాతమ్, సపది - ఆభిముఖ్యానన్తరమేవ. అస్మిన్నుపమాలఙ్కారస్స్ఫుటః, సచవిమలరసావహేతి శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణితఇతి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, కిఞ్చాభిముఖ్యమాత్రేణ పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షప్రదానవర్ణనాత్ "హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సామతే" త్యుక్తలక్షణా విభావనా, ఉపమావిభావనయోస్తు సమప్రాధాన్య సఙ్కరః, అపిచ-శమయత్యఘమప్రతిఘమితి సంసారహేతు సమస్తపాపశామకత్వస్య సమర్థనీయస్య విమలరసావహేతి సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఇదంచ సమప్రాధాన్యోపమా సఙ్కీర్ణమితి.   ॥౫౨॥

అపికరుణే జనస్య తరుణేన్దువిభూషణతామపి కమలాసన
త్వమపి ధామ వృషాద్రిపతేః । తరతమతావశేన తనుతే

నన్వేతావతా మోక్షస్య దయాయత్తత్వం ప్రపఞ్చితమ్, మోక్షార్థీ చ "స మహాత్మా సుదుర్లభః" ఇత్యుక్తరీత్యా దుర్లభతరః, ఐశ్వర్యార్థినస్తు లోకే బహవః, న తే దయామాసీదేయుః, ప్రయోజనాభావాత్; తతశ్చ కృపాయా ఆశ్రయితారో దుర్లభా ఇతి శఙ్కాయాం పరమపురుషార్థప్రదానసమర్థాయా అర్వాచీనఫలప్రదానశక్తిః కైముతికన్యాయసిద్ధేత్యభిసన్ధాయ బ్రహ్మపదపర్యన్తైశ్వర్యవితతయోపి పరమపురుషార్థలక్షణవద్దయాయామాయత్త ఇత్యాహ-(అపీ)తి- పరహితవర్ష్మణా-పరహితాకారేణ, వర్ష్మశబ్దో దేహపరః, "వర్ష్మ దేహప్రమాణయోః" ఇతి నిఘణ్టుః, హితమ్-శుభోదర్కమ్, పరిపచేళిమకేళిమతీ-పరిపచేళిమా- స్వయమేవ పచ్యమానా, కేళిర్లీలా, తద్వతీ; దయాయాస్స్వరూపివ్యాపారః పరహితరూప ఇత్యర్థః; [పచేః కర్మకర్తరి కేళిమర్ప్రత్యయః] తాదృశీ తే వితతి - ర్విస్తారః, తరతమతావశేన- స్వతారతమ్యానుగుణ్యేన, తారతమ్యం చాత్ర స్వస్య మహత్త్వం మహత్తరత్వం మహత్తమత్వం చ, (యద్వా) జనస్య తరతమతావశేన - పాత్రతారతమ్య పర్యాలోచనయేత్యర్థః, తత్తదిచ్ఛాతారతమ్యానుగుణ్యేనేతి వాఽర్థః, జనస్య - ఆశ్రితజనస్య, తరుణేన్దువిభూషణతామపి తనుతే – యదా తే వితతిర్మహతీ తదా రుద్రత్వమపి తనుతే, అపిశబ్దస్సర్వత్ర ఫలస్య దౌర్లభ్యసూచకః, కమలాసనత్వమపి తనుతే - మహత్తరత్వే బ్రహ్మపదమపి ప్రయచ్ఛతి, వృషాద్రిపతేర్ధామాపి తనుతే – స్వస్య మహత్తమత్వే పరమపదమపి ప్రాపయతీత్యర్థః, (యద్వా) ధామ - జ్యోతిః, గుణాష్టకరూపమ్, (అథవా) వృషాద్రిపతేర్ధామ - పదమ్, తచ్చ సర్వేశ్వరత్వమ్, భగవత ఆశ్రితపరతన్త్రత్వాత్తదపి సమ్భవత్యేవేతి భావః, ఏవం సతి ప్రకరణానుగుణ్యం భవతి,

ననుతే వితతిః పరహితవపుర్ణాశరిపచ్చేళిమ శ్రీమతీ
ధృతభువనాదయే త్రివిధగత్యనుకూలతరా వృషగిరినా

తరుణేన్దువిభూషణతాం కమలాసనత్వమపి హ్యుక్తమ్, ననుహ్యర్థో౽త్రివృషాద్రిపతేర్ధామాపితనుత ఇత్యైశ్వర్యద్యోతనాయ, పరమపురుషార్థప్రాపణనిపుణాయాశ్శక్తేః పురుషార్థప్రదానే శక్తిరస్తీతి కిముత వక్తవ్యమితి. అత్ర తరుణేన్దు విభూషణతామిత్యాదేర్దుర్లభత్వాద్దుర్లభతరత్వాద్దుర్లభతమత్వాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాఙ్కురః” “సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః । చతుర్ణాం పురుషార్థానాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజః” ఇతి లక్షణసఙ్గ్రహాత్; తరుణేన్దువిభూషణతామిత్యాదౌ ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్య ప్రతీయమానత్వాత్సారాలఙ్కారః, “ఉత్తరోత్తరముత్కర్షః సార ఇత్యభిధీయతే । మధురం మధు పీయూషం తస్మాత్తస్మాత్పరం వచః” ఇతి లక్షణాత్; అస్య చ పరికరాఙ్కురేణ సహ సాఙ్కర్యేణైకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః, అపిచ అధిధామవృషాద్రిపతేరిత్యత్ర కిముతార్వాచీన పురుషార్థమితి కైముత్యన్యాయమాసిత్వా తార్థాపత్తిర్వ్యజ్యతే, పరహితవపుర్ణాశరిపచ్చేళిమ శ్రేయమతీత్యత్ర హేతు హేతుమతోరైక్యస్య ప్రతిపాదనాద్ధేత్వలఙ్కారః, “హేతు హేతుమతోరైక్యం హేతుం కేచిత్ప్రచక్షతే, ఇతి లక్షణాత్॥ ౫౩॥

అస్య చ వ్యవహిత పూర్వశ్లోకేన సహ, ఏకప్రహాదయాయాస్సరస్వతీసామ్య మనుసంహితమ్, ... నగజాసాదృశ్యమనుసన్ధీయతే - (ధృతభువనా) ధృతభువనా - రక్షితలోకా, (అన్యత్ర) ఊర్ధ్వజలా, త్రివిధగత్యనుకూలతరా- త్రివిధాయాః- ఐశ్వర్యకైవల్య భగవల్లాభరూపాయాః, గతేః ప్రాప్యస్య, అనుకూలతరా- తదానుకూల్యమ్ - తత్ప్రదానసామర్థ్యమ్, యద్యపి శ్రీనివాసోపి దయాపారవశ్యాత్ త్రివిధగతి ప్రదానే స్వేషగాతి తస్యాపిత

థపాదపరిరమ్భవతీభవతీ। అవిదితవైభవాపిసురసిన్ధురివాత
నుతే సకృదవగాహమాన మపతాపమపాపమపి॥ ౫౪॥

దానుకూల్యాను స్తి, తథాపికర్మాణు గుణఫలప్రదాన స్వభావత్వేనక దాచిన్నిగ్రహేపి ప్రవర్తన్తే, ఇయంత్వజ్ఞాతనిగ్రహా, తస్మాదను కూలతరేత్యుక్తా, (అన్యత్ర) త్రివిధయా - త్రిలోకగతయా స్రోతో నుగత్యా, అనుకూలతరా - నద్యన్తరాపేక్షయాఽతి శయేనలోకోప కారకరీ,(యద్వా)కూలమతిశయేనాను వర్తమానాఅనుకూలతరా, ఉభయకూల త్వే లోకస్య సలిలనిమజ్జనప్రసజ్గాదితిభావః, వృషగిరినాథ పాదపరిరమ్భవతీ-వృషగిరినాథస్య పాదయోఃపరిరమ్భః పరిష్వజ్గఃతద్వ తీ; పాదప్రణామేనసదయాసన్ధుక్షితాభవతీతి పాదపరిరమ్భవతీత్యుక్తిః, "యాదావృషాచలపతేఃపాద" ఇత్యభిహితమధస్తాదపి; పాదపరిరమ్భ వతీత్యనేనవక్షస్థలపరిరమ్భవతీలక్ష్మీః, ఇయంతుపాద పరిరమ్భవతీతిల క్ష్మ్యపేక్షస్థలపద్దయాయావృషగిరినాథపాదపజ్కజమంశతఃప్రాప్త మితిస్ఫురతి, (అన్యత్ర) పాదాద్వినిర్గతత్వాత్పాదపరి ష్వజ్గవతీ, ఏవంభూతాభవతీ ఏవంభూతాసురసిన్ధురివ, అవిదితవైభవాపి - అ జ్ఞాతసకృత్ప్రపన్న సకలార్తిప్రశామకత్వ శక్తిరపి, (అన్యత్ర) వైభ వమ్ తాపనిహరణాదిశక్తిః, "హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తై రపిస్మృతః। యదృచ్ఛయాపి సంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావక" ఇతి న్యాయోఽనుసన్ధేయః, సకృదవగాహమానమ్-సకృత్, ఆచార్యాదిభి స్త్వద్విషయీక్రియమాణం, జనమ్, అపతాపమ్ - అపగతతాపత్ర యమ్, అపాపమపి - తాపత్రయమూలభూత పాపరహితమపి, అన్యత్రస్పష్టః - ఆతనుతే - తత్సమ్బన్ధినోపి తథాతనుత ఇత్యర్థః, "ఆస్ఫోటయన్తి పితరః నృత్యన్తి పితామహాః। వైష్ణవోనఃకులేజా తస్సనస్సన్తారయిష్యతి" . అత్రభృతభువనేత్యాది శ్లేషమూలాభే దాతిశయోక్త్యనుప్రాణితాపూర్ణోపమా.॥ ॥౫౪॥

నిగమసమాశ్రితా నిఖిలలోకసమృద్ధికరీభజదఘకూలము

ఏవంకృపాజ్ఞయోస్సాధర్మ్యవర్ణనేనోపమాంప్రదర్శ్య తద్వర్ణనేననిదర్శనాం దర్శయతి - (నిగమే) త్యాదినా-నిగమసమాశ్రితా- నిగమైః - ర్వేదైః, సమాశ్రితా- సమ్యక్సేవితా, సేవాచాత్రతద్వైభవ ప్రతిపాదనమ్, భగవతో జగత్స్రష్ట్వ్యాది వ్యాపారస్యకృపాకార్యత్వేనస్రష్ట్య్రాదిజగద్వ్యాపార ప్రతిపాదకవాక్యానితస్య భోగమోక్షప్రదత్వప్రతిపాదనపరాణిచవాక్యానిదయామాశ్రిపన్తి, "సఏకాకీ నరమేతే" త్యపితస్యకారుణికత్వ ఏవఘటత ఇతిదయావైభవప్రతిపానదఏవతస్యచ తాత్పర్య మిత్యాశయః, నిగమైస్సమాశ్రితేత్యుక్త్యాఏతత్ప్రతిపాదనేననిగమానాం స్వరూపలాభగప్రతీయతే, యథాహు "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహరిపిభవే వర్షబిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభ" ఇతి. (అన్యత్రచ) నిగమైః - "ఇమంమేగఙ్గ" ఇత్యాదిభి ర్భగవత్పాదామ్బుజ సలిలసమ్బన్ధేనస్వాత్మ శుద్ధిమాకాఙ్క్షమాణైరివ, ఆశ్రితా - ప్రతిపాద్యా, నిఖిలలోకసమృద్ధికరీ - నిఖిలా, లోకా-జనాః, "ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీజ్ఞానీచే" త్యుక్తచతుర్విధాధికారిణః, తేషాంతదభిలషితప్రదానేనసమృద్ధికరీ,(యద్వా)నిఖిలలోకాః- విభూతిద్వయమ్, తత్సమృద్ధికరీ - నిత్యవిభూతేస్సమృద్ధికరత్వం సంసరద్భిర్ముముక్షుదశాక్రమేణముక్తించప్రాప్తైశ్చేతనైః పరిపూరణేన;లీలావిభూతేస్తు"ఉదారాస్సర్వఏవైత"ఇతిభగవతైవస్వాభిమతత్వేన పరిగణితైర్భగవద్భక్తైర్నిరన్తరీకరణేన; గఙ్గాచలోకత్రయస్యాపి కుల్యాదిభిరైహిక ఫలసమృద్ధిం స్నానాదినాఽఽముష్మికఫలసమృద్ధిమపికరోతి,భజదఘకూలముద్రుజగతిః- భజతామఘైః కూలముద్రుజాభజదఘాన్యేవకూలముద్రుజఇత్యర్థః;"తరఙ్గైరుత్తరఙ్గైస్తురఙ్గైరితివద్రూపకమ్; (యద్వా) భజదఘానామ్ - కూలముద్రుజా - పీడావహా, గతి ర్విషయాకారా, యస్యాస్సాతథోక్తా; (గఙ్గాప

ద్రుజగతీగపరిత ప్తహితా । ప్రకటితహంస మత్స్య కమ

ఠే) భజదఘానామ్ స్నానాదినా సేవమానసమ్బన్ధిపాపానామ్, ఘౌఘనా
శేకూలముద్రుజగతీ- తీవ్రవేగా, స్వాభావికతీవ్రవేగో భజదఘాప
హరణార్థత్వేనోత్ప్రేక్షిత ఇత్యుత్ప్రేక్షాగర్భమిదమ్, మశకార్థో ఘూమ
ఇత్యత్ర మశకశబ్దస్య తన్నివృత్తిపరత్వవద్భజదఘశబ్దస్య తద్ధరణపర
త్వమ్, (అథవా) భజదఘేత్యాదివిశేషణం నోభయసాధారణమ్, కూల
ముద్రుజగతీత్వస్య గఙ్గాయాం ప్రసిద్ధత్వాత్తత్రైతన్నోక్తమ్, దయా
యాం తద్యోగముపపాదయతి- (భజదఘే) త్యాదినా- పరితప్తహితా-
తాపత్రయాభితప్తానాం హితా, అనిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్టప్రాప్తికారి
ణీ, (అన్యత్ర) ఆతప్తానామ్- తాపత్రయతప్తానాం చ హితా, ఇష్టాని
ష్టప్రాప్తిపరిహారకరీ; ప్రకటితహంసమత్స్యకమఠాద్యవతారశతా-
హంసావతారో మత్స్యావతారః, కమఠః - కూర్మావతారశ్చ, ఆదిశ
బ్దేన వరాహనారసింహాద్యవతారా గృహ్యన్తే; తేషాం శతమ్- అపరిమి
తమిత్యర్థః; అనన్తావతారత్వాద్భగవతః; "శతం సహస్రమయుతం స
ర్వమానన్త్యవాచక, మిత్యుక్తేశ్చ; ప్రకటితమ్ - భగవతో హంసమ
త్స్యకమఠాద్యవతారాణాం శతం యయా సా, సర్వావతారాణాం
కృపాకార్యత్వాత్కృపా ప్రకటితత్వమ్; (అన్యత్ర) ప్రకటితా-
స్వచ్ఛత్వాత్ప్రకాశితా, హంసమత్స్యకమఠాదయో యేన తత్తథో
క్తమ్, ఆదిశబ్దేన గ్రాహాదయో జలచరపక్షిణశ్చోచ్యన్తే, తాదృశమవతా
రశతమ్- తీర్థశతమ్, యస్యాం సా; తస్మాద్విబుధసరిచ్ఛ్రియం వహసి,
ఏవం శ్లోకద్వయేన దయాయా విబుధసరితా పూర్ణసాదృశ్యం వర్ణితమ్,
అనేన పూర్ణసాదృశ్యవర్ణనేన " యమో వైవస్వతో రాజా యస్తవైష
హృది స్థితః । తేన చేదవివాదస్తే మా గఙ్గాం మా కురూన్గమ " ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ శ్రీనివాసదయైవ శ్రేయోర్థిభిస్సమాశ్రయణీయేతి ఫలతి,
సర్వత్ర సన్నిహితేయం సర్వసమాశ్రయణీయా భవతి, గఙ్గా తు త

కాద్యవతారకతా విబుధ సరిచ్ఛిత్రియం వృషగిరీశదయే
వహసి॥౫౫॥ జగతిమితం పచాత్వదితరాతు దయేతరళా

త్తీరవర్తినామేవసులభేతిభావః. అత్రవృషగిరీశదయాయాం విబుధ సరిచ్ఛ్రీపదార్థారోపరూపో నిదర్శనాలఙ్కారః, "పదార్థవృత్తిమప్యేకేవదన్త్యన్యాంనిదర్శనామ్ । త్వన్నేత్రయుగళం ధత్తేలీలాం నీలాంబుజన్మనో" రితిలక్షణాత్॥ ॥౫౫॥

ననుదయాన్తరం వాసమాశ్రయణీయం కింనస్యాదిత్యత్ర దయాన్తరస్యా సమాశ్రయణీయత్వే శ్రీనివాసదయాయా స్సమాశ్రయణీయత్వేచ హేతుమాహ - (జగతి) త్యాదినా - త్వదితరా - త్వత్తోఽత్యన్తభిన్నా, స్వత్సాదృశ్యలేశోఽపినాస్తీత్యర్థః; జగతిదయాతు-లోకపరిదృశ్యమానాదయాతు, బ్రహ్మాదీనాంరాజాదీనాం వేత్యర్థః; తుశబ్దోభగవద్దయాతో వైధర్మ్యద్యోతకః, వైధర్మ్యమేవాహ - (మితంపచే) త్యాదినా - మితంపచా- అల్పమేవఫలమిత్యర్థః, (యద్వా) అల్పశక్తిరిత్యర్థః; ["మితసఖేచే" తిఖశ్ప్రత్యయః] తరళా-ఫలప్రదానాత్పూర్వమేవ ఆశ్రయనాశాద్వావిరోధిగుణో దయాద్వానాశసమ్భవాత్ఫల్గుఫలప్రదత్వమపిననియతమితిభావః; తదేవాహ - (ఫలనియమోజ్ఝితే)తి- తరళత్వాదేవఫలనియమోనాస్తీత్యర్థః, (అథవా) బ్రహ్మాదీనాంశక్త్యాదిపౌష్కల్యాభావేతద్దయాసత్త్వకాలేపి ఫలవితరణాభావసమ్భవాత్తన్నియమోనాస్తీత్యర్థః, భవతిసన్తపనాయపునః- యత్రఫలందాతుంనశక్నోతి తత్రఫలాభావమాత్రమేవేత్యేతదపినాస్తి, ప్రత్యుతారాధకస్య సన్తపనాయభవతి, ధూపేఽపరాధో దీపేఽపరాధ ఇతిస్వల్పాపరాధేపి నిగ్రహసమ్భవాత్ఫలాభావాత్కించిత్సన్తాపోఽస్తి,తతఉపరీదం సన్తాపాన్తరమిత్యభిప్రాయేణపునశ్శబ్దః, కేచిత్తు, తద్దత్తస్యఫలస్యాపి మారకాణ్డేయాయుర్న్యాయేన దుఃఖావహత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ - (భవతిసన్తపనాయపున) రితి-

ఫలనియమోజ్ఝితాభవతిసన్తపనాయపునః । త్వమిహానిర

పృత్యుతేత్యర్థే పునరిత్యవ్యయమ్, అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్; (యద్వా) పునశబ్దో విశేషద్యోతనార్థః, ఉత్తరశేషస్త్వంపునరితి తివ్యాచఖ్యుః. ఉక్తదోషప్రతిభటకల్యాణగుణ పరిష్కృతత్వమాహ- (నిరఙ్కుశే)తి = నిరఙ్కుశా - అప్రతిహతా, ప్రశకనమ్ - ప్రకృష్టా శక్తిః, ఆదిశబ్దేన "ప్రకృష్టం విజ్ఞానంబలమతులమైశ్వర్యమఖిలం విమర్యాదంవీర్యం వరదపరమాశక్తిరపిచ । పరంతేజశ్చే" త్యుక్తాజ్ఞానబలాదయస్తద్విత తిరూపాస్సౌశీల్యాదయశ్చ గృహ్యన్తే, నిరఙ్కుశాప్రశకనాదిరూపావిభూతి - రైశ్వర్యంతద్వతీ; "అనుచరశక్త్యాదిగుణా" మితితేషాంతదనుచరత్వాదితిభావః; (అన్యేతు) అప్రతిహతశక్తితత్కార్య భూతఫలదాననియమస్థిరత్వాదిమహిమవతీ, శక్తేర్దయాసహకారిత్వా ద్దయాయాస్తద్వత్త్వోపచార ఇతివివవ్రుః, తాదృశీత్వమ్, ఇహ-అస్మిఙ్జగతి, సతుదేశవిశేషే, దేహినాందేహవత్త్వే విద్యమానఏవ, నిరవధిమ్- త్రివిధపరిచ్ఛేదవిధురమ్, వృషశైలనిధిమ్- వృషశైలేసురక్షితంనిధిం శ్రీనివాసాఖ్యమ్, వితరసి, తస్మాత్త్వమేవసమాశ్రయణీయేతిభావః; అత్ర "తద్యథాహిరణ్యనిధి" మితి "నిధిరివవిధనానా" మితిచనిధిత్వోపమిత శ్రీనివాసోనిధిత్వే నాధ్యవసీయతే, అనేననిరతిశయభోగ్యత్వం సర్వైస్సదాఇజ్యమానత్వేపి క్షయప్రసఙ్గరాహిత్యమిత్యాదికంవ్యజ్యతే, వితరసి - అనుభావయసీతియావత్; వితరసీత్యనేనవిధేయో కరణంవ్యఞ్జితమ్, అయంచనిరవధినిధిర్లక్ష్మీభూమ్యాది దివ్యమహిషీణాం శేషశేషాశనాది నిత్యసూరీణాంముక్తానామత్రత్యదేహినాం చసామాన్యభోగ్యఇతి, దేహినాం సమ్ప్రదానత్వాభావాన్నచతుర్థీ; తస్మాత్త్వమేవసమాశ్రయణీయా, నదయాన్తరమితితాత్పర్యమ్. అత్రచార్థద్వయేన దయాన్తరభగవద్దయయోర్దయాత్వే నోపమానోపమేయయోర్విశేషవర్ణనా ద్వ్యతిరే

శకనాదివిభూతిమతీ వితరసిదేహినాం నిరవధిం వృష
శైలనిధిమ్ ॥ ౫౬ ॥ సకరుణలౌకిక ప్రభుపరిగ్రహ

కాలఙ్కారః, "వ్యతిరేకోవిశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోః" రితి లక్షణాత్; సచోపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ, అపిచవృషశైలనిధింవి తరసీత్యస్య సమర్థనీయస్య నిర్హ్యుశప్రశకనాదివిభూతి మతీత్యనేనస మర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, వృషశైలనిధిమిత్యత్ర నిగీర్యాధ్యవ సానా ద్రూపకాతి శయోక్తిః, ఏతేషాంత్రయాణామేకవాచకాను ప్రవేశ సఙ్కరః. (శ్లోకాన్తరే - వ్యతిరేకాలఙ్కారస్య ఏతదుభయాను ప్రాణితత్వాత్త్రయాణామఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥) ॥౫౬॥

నన్వేవంనిరతిశయ వైభవాశ్రీనివాసకృపాఽస్మానతిక్షుద్రానా శ్రితానపినతకకథమనుగ్రహిష్యతీతి శఙ్కమానాన్ కైముతికన్యాయ ప్రదర్శనేన విస్రమ్భయతి - (సకరుణే) త్యాదినా = ఉపాధీత్యాది - ఉపాధిః - ప్రయోజకః, అనుగ్రహోపాధిరానుకూల్యలేశః, నిగ్ర హోపాధిర్మహాపరాధః, ఉపాధిశ్చక్రమివేత్యుపమితసమాసః, చ క్రవదావర్తమానత్వాత్తత్సామ్యముపాధేః; తస్యపరివృత్తిః- పరివ ర్తనమ్, కదాచిదేకస్యకదాచిదన్యస్య పరివృత్తిరిత్యర్థః, తస్యాఃప రమ్పరయా - సన్తత్యా, పౌనఃపున్యేనేతియావత్; (యద్వా) పరి వృత్తి - రావృత్తిః, పునఃకరణమ్; తస్యాఃపరమ్పరయా - సన్త త్యా, అనేనప్రయోజకాకారేణ సఞ్జాతాంసకరుణలౌకిక ప్రభుపరి గ్రహనిగ్రహయోర్నియతిమ్ - సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్ర భోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః, నియతిమ్ - నియమమ్, (అయమత్రపర్యవసితార్థః) యదాయదాఽ ల్పమప్యానుకూల్యం భవతితదాతదాపరిగ్రహ ఇతినియతిమ్, యదా యదామహాప్రాతికూల్యంభవతి తదాతదానిగ్రహ ఇతినియతించే తినిగ్రహానుగ్రహోపాధిపరమ్పరయా - నిగ్రహానుగ్రహపరమ్పరమే

నిగ్రహాదోర్నియతిముపాధివశ్యపరిత్య త్తిపరమ్పరయా।

తియావత్; అల్పానుకూల్యదర్శనేనానుగ్రహవదల్పాపరాధేన నిగ్ర
హశ్చేద్దురుపసదస్స్యాదితి శఙ్కాం పరిహర్తుం నిగ్రహస్య మహాప
రాధోపాధికత్వం వివక్షితమ్, తత్ర హేతుస్సకరుణేతి విశేషణమ్,
తాదృశీం నియతిమ్ - నియమమ్, వితరఙ్గయతామ్ - ప్రత్యక్షాదినాని
శ్చిన్వతాం ప్రామాణికానామ్, సంశయస్య కోటిద్వయావగాహి
త్వేన తరఙ్గవచ్చఞ్చలత్వాత్తరఙ్గశబ్దేన సంశయో వ్యపదిశ్యతే; విత
రఙ్గాన్నిస్సన్దేహాన్ కుర్వతామిత్యర్థః, [వితరఙ్గ శబ్దాత్తత్కరో
తిణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] త్వయి - వృషభమహీధరేశ సమ్బన్ధిన్యామ్,
త్వదాశ్రితపక్షపాతస్య సర్వజనప్రసిద్ధత్వాదితి భావః, విశయః - ఆ
భిముఖ్యాది మాత్రవతోఽస్మాన్పాలయిష్యతి వా నవేతి సన్దేహః, కథం
భవితా - న కథఞ్చిదపీత్యర్థః; యాదృశతాదృశా అపి లౌకికసకరుణ ప్ర
భవః ప్రభూతదోషవత్స్వప్యల్పానుకూల్యమాత్రేణ స్వీయత్వేన పరి
గృహ్ణన్తి, ఆనుకూల్యలేశవర్జిత ప్రాతికూల్యమేవ చ నిగృహ్ణన్తి, ఏవం
సతి నిరవధేర్భగవద్దయాయా ఆభిముఖ్యాదిమదరక్షణే కస్సన్దేహ ఇతి
తాత్పర్యార్థః; నను భగవద్దయాయాః స్వకరుణలౌకిక ప్రభుదుర్లభతా
దృశమహిమ సద్భావే సతి కైముతికన్యాయః ప్రవర్తేత తత్ర న కిఞ్చి
త్ప్రమాణముపలభామహ ఇత్యత ఆహ - (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి -
శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, సమ్ప - త్సమృద్ధిః, సర్వప్రకారే
ణ సర్వోత్కర్షో యస్యాస్సా; అత్ర భగవతః పరత్వోపయికజగ
త్కారణత్వాది ప్రతిపాదికాశ్శ్రుతయో యాస్సన్తి, యాశ్చ సౌలభ్యో
పయుక్తాఽఽశ్రితవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనపరాః, యాశ్చ తస్యాస్వా
రాధత్వ సకలఫలప్రదత్వాది ప్రతిపాదనశీలాస్తాస్సర్వా భగవద్దయా
మహిమ్ని ప్రమాణత్వేన వివక్షితాః; దయాం వినా జగత్కారణత్వా
దేరనుత్థానాత్తత్ప్రతిపాదక శ్రుతీనాం దయావైభవ ప్రతిపాదనపర్య

వృషభమహీధరేశ కరుణే వితర జ్జయతాం శ్రుతిమితసమ్పది

వసానాదితి. అత్ర కావ్యార్థాపత్తిరలఙ్కారః, సకరుణే త్వదాశ్రితా విస్రమ్భవతాం సర్వథా సర్వాతిశాయిన్యాం నిర్వ్యాజవత్సలాయాం సాక్షాద్వృషగిరీశదయాయాం త్వయి విస్రమ్భో భవతీతి కిమువక్తవ్యమితి కైముత్యేన విస్రమ్భరూపార్థస్య సంసిద్ధేః; కించ కథం భవితా విశయ ఇతి విశయాసమ్భావ్యతారూపస్య సమర్థనీయార్థస్య శ్రుతిమితసమ్పదీత్యనేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చ కావ్యార్థాపత్తేరఙ్గమ్, తదుత్థాపకత్వాత్; అన్యథా కావ్యలిఙ్గాభావే కైముత్యం న స్యాత్; లౌకికప్రభావిస్రమ్భోఽస్తు, భగవద్దయాయాం మా భవతు విస్రమ్భ ఇతి శఙ్కాసమ్భవాత్ తన్నిరాసాయ శ్రుతిమితసమ్పదీతి — తథా చ త్వదాశ్రితప్రభావిస్రమ్భవతాం శ్రుతిప్రసిద్ధసకలగుణసమ్పది శ్రీవేఙ్కటపతిదయాయాం విస్రమ్భో భవతీతి కిముతవక్తవ్యమితి కిం పునర్వ్యాఖ్యేయస్సఙ్గమః, ఏవం తర్హి శ్రుతిమితసమ్పదీత్యనేనైవ భగవద్దయాగోచరవిస్రమ్భస్య సమర్థనాత్ కైముత్యేన కిం కార్యమితి చేన్న, కైముత్యేనైవార్థసంసిద్ధిః, శ్రుతిమితసమ్పదీతి విశేషణం తు తత్సహకారీతి బ్రూమః, లక్షణం తు "కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే। సజితస్త్వన్ముఖేనేన్దుః కా వార్తా సరసీరుహా" మితి, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలిఙ్గం సమర్థనమ్। జితోఽసి మన్ద కన్దర్ప మచ్చిత్తేఽస్తి త్రిలోచన" ఇతి చ.

(యద్వా) క్షోదక్షమానుద్దిశ్య యోజనాన్తరం లిఖ్యతే, భగవద్దయాయాం మహోదారతాదినా లౌకికదయాతో విలక్షణత్వాత్తన్నైవ సమాశ్రయణీయేత్యుక్తమ్, ఏవం నిరతిశయవైభవాయాస్తస్యాస్సతి కస్మిన్ దానమనుగృహీష్యతీత్యత్ర కిం మానమ్ మిత్యపేక్షాయాం శ్రుత్యనుమానే మానమిత్యాహ - (సకరుణే) తి. సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్రభోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః, క్వచిత్పరిగ్రహః క్రియతే, క్వచిద్దణ్డశ్చ నిపాత్యతే, తయో - రగ్నిమత్త్వ

త్యయికథంభవితావిశయః॥ ॥౫౭॥

స్థానీయయోః, నియతిమ్ - వహ్నినిరూపితవ్యాప్తిమ్, ధూమధూమాయ
స్సాహచర్యేణ నిశ్చిన్వతామితివ దయాంవ్యపదేశః, ఉపాధిచక్ర
పరివృత్తిపరమ్పరయేతి వ్యాప్తిగ్రాహకప్రదర్శనమ్, హేతౌతృతీయా;
ఉపాధిః ప్రయోజకః; పరిగ్రహేఉపాధిరానుకూల్యమ్, నిగ్రహేచాప
రాధః, సచక్రమివ- చక్రవదావర్తమానత్వాత్తత్సామ్యమ్, తస్యపరి
వృత్తి-రావృత్తిః, పునఃపునఃకరణమితియావత్; తస్యాఃపరమ్పరయా-పౌనః
పున్యేన, తథాచయదాయదా ఽనుకూల్యప్రాతికూల్యేతదాతదా ఽ
నుగ్రహనిగ్రహావితివ్యాప్తికే ధూమతానుగ్రహనిగ్రహాభ్యాంసహజ్ఞాతమే
త్యర్థః; పర్యవస్యతిసాధ్యసాధనయోర్భూయస్సహచారదర్శనేనేతియా
వత్; వ్యాప్తిశ్చకాలికీవివక్షితా, దైశికీవ్యాప్తిర్వా; యత్రయత్రానుకూ
ల్యంతత్రతత్రానుగ్రాహ్యత్వం యత్రయత్రప్రాతికూల్యంతత్రతత్రని
గ్రాహ్యత్వమితి; వితరజ్జయతామ్ అనుగ్రహనిగ్రహోపాధిభూతాను
కూల్యప్రాతికూల్యగతత్వేననిశ్చిన్వతామిత్యర్థః, అత్రచాపేక్షితార్థో
ఽర్థాల్లభ్యతే, (యద్వా) ఉపాధిచక్రపరివృత్తి పరమ్పరయా సజ్జా
తాం సకరుణలౌకికప్రభుపరిగ్రహనిగ్రహయోర్నియతిమ్ - తన్నిరూ
పితాంవ్యాప్తిమ్, వితరజ్జయతామ్ - భూయోదర్శనాదినాపరిగ్రహ
నిగ్రహోపాధిభూతానుకూల్యప్రాతికూల్యప్రాచుర్యగతత్వేన నిశ్చి
న్వతామిత్యేవార్థః, కథంభవితావిశయః - విశయవిరోధినిశ్చయస్యా
నుమానేన జాతత్వాదితిభావః, అనుమానంచేదమ్, వయంభగవద్ద
యానుగ్రాహ్యాః, తాంప్రత్యానుకూల్యలేశవత్వాత్, యస్సకరుణం
శక్తంప్రత్యానుకూల్యలేశవాంస్సతదనుగ్రాహ్యోదృష్టఇతి; ఏవమ
నుమానే సాధారణేస్థితఏవ భగవద్దయావైభవాసాధారణ ప్రమా
ణభూతానిత్యనిర్దోషాశ్రుతిరప్యస్తీత్యాహ - (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి-
శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, ఆశ్రితవాత్సల్యాదిగుణ సమ్పద్యస్యాస్త

స్యామ్; శ్రుతిశబ్దేన దయాప్రేరిత భగవత్కృతసృష్టి స్థిత్యాదిజగదు
పకారప్రతిపాదన పరాశ్శ్రుతయో వివక్షితాః, తాసాం దయామ
హిమప్రతిపాదన పర్యవసానాత్; త్వయి - వృషభమహీధరేశకరు
ణాయామ్, తదీయసౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యాదివైభవస్య విశ్వజనవిదిత
త్వేన న ప్రమాణాన్తరమన్వేషణీయమితి భావః, కథం భవితా విశయః-
న కథంచిదిత్యర్థః, వ్యాప్తిబలేన శ్రుత్యా ప్రత్యక్షేణ చ స్వారాధత్వా
శ్రితానుగ్రహశీలత్వాదికల్యాణగుణాలఙ్కృతేయమితి నిశ్చయే జాగ్ర
తి సంశయహేతుగవేషణాదుర్ఘటేతి భావః, అత్ర చాల్పానుకూల్యస్యా
నుగృహ్ణాతి, ప్రాతికూల్యప్రాచుర్య ఏవ నిగృహ్ణాతీతి జ్ఞాపయితుం పరి
గ్రహనిగ్రహయోరితి నిగ్రహోక్తిః, తజ్జ్ఞాపనం చ సకరుణేతి విశేషణేన.
అస్యాం యోజనాయామనుమానాలఙ్కారః, తస్య చ శ్రుతిమితసమ్ప
దీతి కావ్యలిఙ్గేన సంసృష్టిః, అపి చాత్రికవేర్దయా గోచరరతిభావం ప్ర
తి ప్రభువిషయ రతిభావస్యాఙ్గత్వేన ప్రతీయమానత్వాత్ ప్రేయోఽల
ఙ్కారః, స చానుమానాలఙ్కారేణ కావ్యలిఙ్గేన చోత్థాపిత ఇతి త
యోస్తస్య చాఙ్గాఙ్గి భావసఙ్కరః. (అథవా) ఏవం శ్రీనివాసదయా
యా లౌకికదయాతోఽతి విలక్షణత్వాత్త్వైవ సమాశ్రయణీయా, సా చ
వృషశైలనిధిప్రదానేనావశ్యమనుగ్రహీష్యతీత్యుక్తమ్, నను చ లోకే
హి యత్రయత్రానుగ్రహస్తత్ర తత్ర నిగ్రహోఽపి దృష్టః స కరుణేష్వపి
రాజాదిషు, తస్మాదస్మదపరాధానామనల్పత్వేన నిగ్రహోఽపి సమ్భవ
తీతి నశ్శఙ్కాయామాహ - (సకరుణే)తి= ఉపాధీత్యాది- ఉపాధిః- ప్ర
యోజకః, పరిగ్రహోపాధి - రానుకూల్యలేశః, నిగ్రహోపాధి-
రానుకూల్యలేశవర్జనం ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యమ్, స్వచక్రమివ - చ
క్రివదావర్తమానత్వాచ్చక్రసామ్యమ్, తస్యాః పరివృత్తిః- పరివర్తనమ్,
కదాచిదానుకూల్యలేశస్య కదాచిత్తద్వర్జితప్రాతికూల్యప్రాచుర్య
స్యస్వీకార ఇత్యర్థః, తస్యాః పరమ్పరయా - అనువృత్త్యా, ఏవం ప్ర

వృషగిరికృష్ణమేఘజనితాం జనితాపహారాం త్వదభిమతిం

యోజకస్వరూపముక్తమ్, ప్రయోజ్యస్వరూపమాహ - (సకరుణ, లౌకికప్రభుపరిగ్రహనిగ్రహయోర్నియతి) మితి=సకరుణస్య దయాళోః, లౌకికప్రభోః - రఙ్గదేవస్యసమ్బన్ధినోః, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - రజ్ఞీకారదణ్డయోః, నియతిమ్ - ప్రదర్శితోపాధిప్రయుక్తాం యత్రయత్ర పరిగ్రహస్తత్రతత్రనిగ్రహ ఇతివ్యాప్తిమిత్యర్థః, వితరజ్ఞయతామ్- ఇయంవ్యాప్తిఃపరిగ్రహనిగ్రహయోరుపాధిభూతానుకూల్యలేశతద్వర్జిత ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యానువృత్తిప్రయుక్తా నస్వాభావికీతినిశ్చిన్వతామానుకూల్యలేశవతామిత్యర్థః; అయమేవనిశ్చయస్సంశయంఛేత్తుం ప్రభవతి, ఇతఉపరితాదృశసంశయచ్ఛేదసమర్థాభగవద్దయావైభవాసాధారణప్రమాణభూతా శ్రుతిరస్తీత్యాహ- (శ్రుతిమితసమ్పదీ)తి = శ్రుతిప్రమితాశ్రితవాత్సల్యాది కల్యాణగుణసమ్పన్నాయాంత్వయి, ఆశ్రితనిగ్రహకథాన స్యాదనన్తాయామ్; కథంభవితావిశయః? అనుకూల్యలేశమాలోక్యాసు గృహీష్యతివాప్రాతికూల్యప్రాచుర్యం విచార్యనిగ్రహీష్యతేతి విశయఃకథంభవితా, నకథంచిదపి, లోకదృష్టిరీత్యాశ్రుత్యాచ జనితేతాదృశసంశయవిరోధిని సశ్చమేజాగ్రతిసతివిశయోనోదేతుమర్హతీతిభావః. అత్రచకవేర్దయాగోచర రతిభావంప్రతిలౌకికప్రభువిషయరతి భావోఽఙ్గమితిభావాలఙ్కారః.॥౫౭॥

యతఏవమత ఏవకేచిత్ప్రతినశ్చాతకామేఘామ్బు సీవత్వమ్యేకాన్త్యంసముచ్ఛన్తీత్యాహ - (వృషగిరీ) తి-హేదయే! వత్సలతయా స్వత ఏవస్తుతిశ్రవణకుతూహలాద్దత్తావధానాయామపి దయాయాంతన్నామగ్రహణస్యకర్పూరగుళికావదాహ్లాదకరత్వాత్ప్రతి పద్యమావృత్తిః, జగతికృతినః- [జగతీత్యత్ర 'యతశ్చనిర్ధారణ' మితినిర్ధారణేసప్తమీ,] కృతినః - సారాసారవివేచనచతురాః పురుషాః, (యద్వా)

సువృష్టిముపజీవ్యనివృత్తతృషః। బహుజలాశయేషుబహు
మానమపోహ్యదయే నజహాతిసత్పథంజగతిచాతకవత్ప్రభు

భాగ్యవన్తః, కృతకృత్యావా; వృషగిరికృష్ణమేఘజనితామ్- వృషగిరౌ యఃకృష్ణమేఘః - కృష్ణఏవకృష్ణమేఘః - కాళమేఘః, తజ్జనితామ్, అనేనచేతనంవిషయీకుర్వన్త్యాందయాయాం భగవతఃపురుషకారత్వంస్ఫురతి, అప్రాధాన్యమితియావత్; జనితాపహరామ్ - జని- ర్జననమ్, సంసారః; తేనయస్తాపః - ఆధ్యాత్మికాది, స్తంహరతీతితథోక్తామ్; సువృష్టిరాతపాది జనితతాపమాత్రంహరతి, ఇయంతుతాపత్రయమితి విశేషోక్తిః, త్వదభిమతామ్ - తవాభిమతి - రభిమానః, మదీయోఽయమిత్యఙ్గీకారః; తామేవసువృష్టిమ్-శోభనామమృతసఞ్జీవనీంవృష్టిమ్, ఉపజీవ్య - స్వీకృత్య, (అన్యత్ర) నిపీయ, నివృత్తతృషస్సన్తః "పరమాత్మనియోరక్తో విరక్తోఽపరమాత్మని" తినివృత్తైహికాముష్మికభోగేచ్ఛాస్సన్తః, (అన్యత్ర) నివృత్తపిపాసాః, అతఏవ బహుషు - బహువిధేషు, జలాశయేషు - జడమతిషుకిఞ్చిజ్జ్ఞేషు బ్రహ్మరుద్రాదిషు,(అన్యత్ర)జలాశయాః-జలాధారాస్తటాకాదయః, తేషు; బహుమానమపోహ్య-స్వామిత్వాభిమానంవిహాయ, క్షుద్రప్రయోజనాన్తరేభ్యోనివృత్తతయాక్షుద్రదేవతాముఖమనవలోకయన్తఇత్యర్థః; (అన్యత్ర)తటాకాదినలక్ష్యీకృత్య, సత్పథమ్- సతామ్ - దయైకశరణానామ్, పన్థానమ్- ఆచారమాజ్ఞాకైఙ్కర్యాదిలక్షణమ్, త్వయ్యేకాన్త్యంచ; నజహతి- నపరిత్యజన్తి, "ఆజ్ఞాకైఙ్కర్యవృత్తిష్వనఘగురుజన ప్రక్రియానేమివృత్తి" రిత్యుక్తప్రకారేణ సేవన్తఇత్యర్థః, సదాచారాణాం కార్త్స్న్యేనానుష్ఠేయత్వజ్ఞాపనాయనజహాతీతివ్యతిరేకనిషేధఃకృతః,(అన్యత్ర) సత్పథమ్- నక్షత్రపథమాకాశమ్, నజహాతి.తృష్ణేనివృత్తేఽప్యర్థమాకాశంపరిత్యజ్యాన్యతోనయాన్తీత్యర్థః, చాతకవ శ్చాతకేనతుల్యమ్, "ప్రపన్నశ్చాతకోయద్వ" దితిప్రపన్నస్యతేనోపమి

తినః ॥ ౫౮ ॥ త్వదుదయతూలికాభిరమునా వృషశైల-
జుషా స్థిరచరశిల్పినైవ పరికల్పితచిత్రధియః । యతిపతి

తత్త్వాదితి. అత్రోపమాలఙ్కారః, సచజనితాపహరామిత్యాద్యధికో
క్తరధికాభేదరూపకేణ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యానుసంకీర్ణః. ॥౫౮॥
త్వదాశ్రయణమేవహితమిత్యర్థోనస్వైకపోలకల్పితః, కింతుత్వ
దభిమతైః పూర్వపురుషైరేవస్థాపిత ఇత్యాహ - (త్వదుదయతూలికా
భి) రిత్యాదినా- అమునా - సకలజనదృశ్యమానేన, వృషశైలజుషా-
తదర్థంవృషశైలం సేవమానేన, స్థిరచరశిల్పినైవ - స్థిరచరయోశ్శిల్పినా,
శిల్పమ్ - విచిత్రనిర్మాణమ్, తద్వతా; శిల్పినేతి చిత్రపరికల్పనచాతుర్య
ప్రకటనమ్, తేనైవ, నతుశిల్ప్యన్తరాపేక్షేతిభావః, త్వదుదయతూలి
కాభిః- త్వదుదయైః - త్వదున్మేషైః, తూలికాభిరివేత్యుపమితసమా
సః, పరికల్పితచిత్రధియః - పరికల్పితాచిత్రధీ - చిత్రసదృశీధీ, ర్యే
షాంతే; చిత్రధీరిత్యత్రమధ్యమపదలోపసమాసః, చిత్రసాదృశ్యంచా
శ్చర్యావహత్వేన, (యద్వా) వృషశైలజుషాఅమునైవ స్థిరచరశిల్పి
నేతివ్యస్తరూపకమ్, స్థిరచరచిత్రశిల్పినా - చిత్రకారేణ, అత్రస్థిర
చరయోశ్చిత్రత్వరూపణమనుక్తమపిగమ్యమభ్యుపగమ్యతే, శిల్పినేతిశి
ల్పిత్వరూపణాత్; త్వదుదయతూలికాభిః - త్వదున్మేషైరేవకూ
ర్చికాభిః, పరికల్పితచిత్రధియః - పరికల్పితా, చిత్రా - అద్భుతా,
ధీర్యేషాంతే; సంసారమణ్డలేతాదృశ్యాధియోఽసమ్భావితత్వాదద్భుత
త్వమ్, (యద్వా) చిత్రా - మాత్మనామ్, తాయకత్వాచ్చిత్రత్వమ్,
అత్రాద్భుతాలేఖ్యస్యచపకశబ్దోపాదానేనాభేదాధ్యవసానంకృతమ్,
అతఏవాలేఖ్యస్యశిల్పితూలికాసాపేక్షత్వాత్స్థిరచరశిల్పినేతి త్వదుద
యతూలికాభిరితిచ తదుభయరూపణంకృతమ్. అత్రచైకదేశవివర్తి
వ్యస్తరూపకోత్థాపితాయా శ్లేషభిత్తికాతిశయోక్తేర్వాచకలుప్తోప
మాయాశ్చసన్దేహసఙ్కరః, ఉభయథాపిసమ్భవాదితి, తాదృశాయతి

యామునప్రభృతయః ప్రథయన్తి దయే జగతి హితం న స్త్వ
య్యభరన్యసనాదధికమ్ ॥ ౫౯ ॥ మృదుహృదయే దయే

పతియామునప్రభృతయః - ప్రభృతిశబ్దేన నాథాదయో వివక్షితాః; త్వ
యి - సామర్థ్యసార్వజ్ఞ్యసహజసౌహార్దాదిగుణవత్యాం భవత్యామ్,
భరన్యసనాత్ - భరసమర్పణాత్, అధిక-ముత్కృష్టమ్, నః- అస్మా
కమ్, హిత-మిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారసాధనమ్, జగతి నేతి- సర్వలో
కపరిమార్గణేపినాస్తీతి, ప్రథయన్తి- ప్రకాశయన్తి, (అథవా) నః-
అకిఞ్చనానామనన్యగతీనామస్మాకమ్, త్వయి భరన్యసనాదధికం హితమ్,
జగతి - అస్మిన్లోకే, నప్రథయన్తి; యద్యస్తి ప్రథయేయుః, అస్మిన్
జగత హితతమ ప్రకాశనాయహి తేషాం వ హేప్రుష్వణావతార
ఇతిభావః; అతస్తద్ధంత్వమేవశరణమితీతి తాత్పర్యమ్, ప్రథయన్తీ
త్యత్రస్వీయప్రబన్ధైరితి వివక్షితమ్, అతో వర్తమానని ర్దేశోపపత్తిః. అ
స్మిన్పద్యేభావాలఙ్కారశ్చ, కవేర్దయాగోచరరతిభావం ప్రతియతి
పతి ప్రభృతివిషయరతిభావస్యాఙ్గత్వాత్ ప్రేయః; అఞ్చ హితప్రకాశన
సామర్థ్యస్యసమర్థనీయస్య పదకల్పితచిత్రార్థి యథాతివిశేషణేన సమర్థ
నాత్కావ్యలిఙ్గమ్, అనేనచభావాలఙ్కారస్యానుప్రాణితత్వాత్త
యోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. ॥౫౯॥

ఏవమాచార్యరుచిపరిగృహీతోపాయభూతాయాఙ్కృపణజనక
ల్పలతికాయాం త్వయిన్యస్తభరంమాం సంసారోన్మూలనేనోజ్జీవయే
తిస్వాభీష్టం ప్రార్థయతే- (మృదుహృదయే) ఇతి - ఏభిస్సమ్బోధనప
దైస్తాముపశ్లోక్యస్వత ఏవప్రీతామపిభూయః ప్రీణయతి, అత్రస్వల్ప
స్యాపిపరదుఃఖస్యాసహిష్ణుత్వం మృదుత్వమ్, మృదుహృదయం య
స్యాస్సాతథోక్తా; చేతనసమాధినాఽయం వ్యపదేశః, మృదితకామ
హితే - మృదితః - నిరస్తః, కామః - ఐహికాముష్మికభోగేచ్ఛా,
యైస్తేభ్యోహితే, యద్యపిసర్వేభ్యోహితత్వం దయాయావిద్యతఏవ,

వృషగిరిసార్వభౌమదయితే మయిదేవహే

వ్యుదితకామహితేమహితే ధృతవిబుధేబుధే షువితతాత్మ
ధురేమధురే । వృషగిరిసార్వభౌమదయితే మయితేమహా

తథాపివ్యుదిత కామేభ్యోవిశిష్యహితత్వం దర్శయితుంపృథకట్యుత్యో
క్తిః, "స్వజనస్యచరక్షితే" తివత్; మహితే - సర్వసాధారణత్వే
నాధికృతాధికారో పాయాన్తరేభ్యోఽభ్యర్హితే, ధృతవిబుధే-
విశేషేణబుధావిబుధాః, అత్యన్తపరతన్త్రాత్మ స్వరూపజ్ఞాః, అత
ఏవోపాయాన్తరే ష్వనధికారవ్యన్తా, స్తైర్ధృతాః - పరగతస్వీకారేణ
సఞ్జీవితాయయాసా; బుధేషు - విద్వత్సు దేశికరూపేషు, వితతా,
ఆత్మనః - స్వస్యాః, ధూ - ర్భారో, యయాసాతథోక్తా;
త్వత్తోప్యధికమేవ త్రైరాత్మోజ్జీవనం కారయసీతి వితతశబ్దస్యభా
వః, అతఏవ, మధురే - ఏవంసద్వారకమద్వారకంచ నిర్హే
తుకమేవ నిఖిలోజ్జీవనాత్స్వ ప్రసఙ్గఏవాహ్లాదకారిణీత్యర్థః, (య
ద్వా) ఆశ్రయణదశాయామపి గోక్షీరవత్స్వాదుభూతే ఫలదశా
యాం మాధుర్యంకిముతేతిభావః, వృషగిరిసార్వభౌమస్యదయితే -
గుణాన్తరేభ్యోఽప్యభిమతే, సార్వభౌమస్యప్రధానమహిషీత్య పివ్య
జ్యతే, అతఏవ, భవుకనిధే - భాగ్యనిధే, ఇదంచ చేతన సమాధినా,
వస్తుతస్తుకృపాయా శ్రీవేఙ్కటేశ ారాధాయకత్వేన తదీయభాగ్య
రాశిత్వేనవ్యపదేశోభవుకనిధఇతి, తే - ఏవంప్రభావాయాస్తవ, భ
వమూలహరామ్ - భవస్యమూలాని- హేతుభూతానిపాపాని, హ
రతీతితథోక్తామ్; [హరతేరనుద్యమనే జిత్యచ్ప్రత్యయః] వృక్షాది
మూలహరలౌకిక ప్రవాహాదాధిక్యోక్తిరియమ్, మహతీమ్ - మత్పా
పహరణయోగ్యామ్, లహరీమ్ - అనర్గళత్వేనశీతలత్వాదినాచ మ
హాప్రవాహసామ్యాద్దయాకృత విషయీకారోలహరీత్వేనాధ్యవసి
తః, తచ్చాధ్యవసానంనిగరణపూర్వకమితిరూపకాతిశయోక్తిః,మయి-
త్వయిన్యస్తభరే, నిధేహి - యథాసంసారవిషవృక్షస్య పాపరూప

తీం భవుకనిధే నిధేహి భవమూలహరాం లహరీమ్ ॥ ౬౦॥
అకూపారైరేకోదక సమయవైతణ్డికజవైరనిర్వాప్యాం

మూలోచ్ఛేదనస్యాస్య త్తథాదృఢం ప్రేరయ. అత్రచవిశేషణసామ్యనిబన్ధనాదయాయాం శ్రీవేఙ్కటేశదివ్యమహిషీ వ్యవహారసమారోపరూపాసమాసోక్తిః, అస్యాశ్చరూపకాతిశయోక్త్యాసంసృష్టిః॥ ౬౦

ఏవం "భవమూలహరాం లహరీ"మితిసంసారమూలభూతావిద్యాకర్మవాసనాం నివర్తయేతిప్రార్థితమ్, నన్వనాదికాలానువృత్తాం మహతీంప్రళయసమయేప్యనాశ్యాంత్వదీయామవిద్యాంకథంక్షపయితుంశక్నుయామితిశఙ్కాయామాహ- (అకూపారై)రితి-(ఏకోదకే)తి- ఏకోదకస్య- ఏకీభూతస్యజలస్య, ప్రళయేహిసప్తసముద్రజలానామన్యోన్యంమిశ్రీభావః, తస్యసమయఇతివా, ఏక-మేకీభూత,ముదకం యస్మిన్నితిసమయవిశేషణమ్, తాదృశస్సమయఃప్రళయకాలః, తత్ర వైతణ్డికః- కిఞ్చిదప్యనవస్థాపయన్ ప్రవర్తమానః, నాస్యవైతణ్డికస్య స్థాప్యఃపక్షో౽స్తీతివైతణ్డికత్వవ్యపదేశః,తాదృశోజవోయేషాంతైర కూపారైః-సప్తభిస్సముద్రైః, అనిర్వాప్యామ్ - నిర్వాపయితుమశక్యామ్, బడబానలస్య జలేన్ధనత్వాత్ప్రత్యుతతైరేధనీయామితిభావః, బడబాముఖానలస్యాగ్నిత్వేనాకూపారాణాం జలత్వేనచ నిర్వాప్యనిర్వాపకభావః ప్రసక్తః ప్రతిషిధ్యతే, వైతణ్డికజవత్వా దేవావినాశకమపిప్రసక్తమితిధ్యేయమ్, తాదృశీమవిద్యాఖ్యబడబామ్ - అవిద్యేత్యాఖ్యాయస్యాస్తామ్; అవిద్యా - అజ్ఞానమ్, కర్మరూపా౽విద్యావా; బడబామ్ - బడబాగ్నిమ్, అజ్ఞానస్యస్వాశ్రయభూతస్వరూపనాశకత్వేన బడబానలసామ్యమ్, బడబానలోహిసలిలేన్ధనత్వాజ్జలస్వరూపం నాశయతి, క్షిప్రమ్ - క్షణమాత్రేణ, క్షపయితుమ్, నాశయితుమ్, ప్రభవసి - సమర్థా౽సి, బడబాగ్నిరపిహిప్రళయసాగరైరనిర్వాప్యః, పుష్కలావర్తకాదిమేఘ వర్షబిన్దుభిశ్శామ్యతీతిభా

శ్రీప్రణతపయితుమవిద్యాఖ్యబడబామ్ । కృపేత్వంతత్తా
దృక్ప్రథిమవృషపృథ్వీధరపతిస్వరూపద్వైగుణ్యంద్విగుణ
నిజబిందుః ప్రభవసి॥౬౧॥

వశి,ఏవంసామర్థ్యేసత్యపికిమర్థం విలమ్బసఇత్యాశయః, కీదృశీప్రభవసీ
త్యత్రాహ-(తత్తాదృగి) తి = తత్తాదృక్ - అవాఙ్మనసగోచరః, ప్రథి
మా- పృథుత్వంయస్యతదితి స్వరూపవిశేషణమ్, తాదృశేవృషపృథ్వీ
ధరపతేర్యద్దివ్యాత్మస్వరూపమ్, తస్య, ద్వైగుణ్యమ్ - ద్విగుణత్వమ్,
తస్యద్విగుణస్తదపేక్షయాద్విగుణోయస్యసతథోక్తః, (యద్వా)
[ద్వైగుణ్యేతిస్వార్థేష్యఞ్] తథాచస్వరూపద్వైగుణ్యస్య- స్వరూప
ద్విగుణస్య, ద్విగుణఇత్యర్థః, ఉభయథాపి స్వరూపచతుర్గుణ ఇత్యర్థః,
పద్యవస్యేతి పూర్వస్మిన్కల్పేద్వైగుణ్యస్య ద్వావిత్యన్వయః, ఉత్తర
త్రతుద్వైగుణ్యస్యద్విగుణఇత్యన్వయః, తాదృశోనిజబిన్దుః - నిజైకదే
శోయస్యాస్సా; భగవత్స్వరూపాచ్చతుర్గుణనిజైకదేశఇత్యర్థః, ఇదం
చాపరిచ్ఛిన్న భగవత్స్వరూపాదపిదయాయా ఆధిక్యవర్ణనం భగవ
త్స్వరూపం దయానతివృత్తేతితాత్పర్యగర్భమ్. అత్రచాయమలఙ్కా
రోద్ధారప్రకారః, ప్రణతపయితుమవిద్యాఖ్య బడబామిత్యత్రబడబానల
రూపస్య విషయిణోదయాకర్తృకతర్పణ కర్మత్వమవిద్యారూపవిష
యాత్మనైవఘటతఇతిపరిణామాలఙ్కారః, "పరిణామఃక్రియార్థ
శ్చేద్విషయీవిషయాత్మనా । ప్రసన్నేనదృగబ్జేన వీక్షతేమదిరేక్షణే,
తి-లక్షణాత్; (యద్వా) అవిద్యాయాం బడబాత్వరూపణానుగు
ణ్యేనదయాయామఘామ్బుత్వరూపణంవివక్షితమ్, అతఏవద్విగుణ నిజబి
న్దురిత్యుక్తమ్,ఏవంసత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్, తథాచోభయథా
పిసభావాత్సన్దేహసఙ్కరః, ఉత్తరార్థేచ తిపృథులభగవత్స్వరూప
రూపాధారాద్దయా రూపస్యాధేయస్యాధిక్యవర్ణనాదధికాలఙ్కా
రః, "అధికంపృథులాధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనమ్, ఇతి ॥౬౧॥

వివిత్సావేతాళీ విగమపరిశుద్ధేపి హృదయే పటుప్రత్యా

అథాత్మవసారాసారవివేచన చతురాః కేవల మహాన్తః పరిత్య క్తసాధనాన్తరాస్త్వామేవ సంసారహేతుభూతసకలదురితహరణ సమర్థాం ప్రతిపద్య నిర్బాధముత్తరకాలం నయన్తీత్యాహ- (వివిత్సా వేతాళీ) త్యాదినా- వివిత్సా- ద్రవిణాదిలాభేచ్ఛా, సైవ వేతాళీ- పురుష మిత స్తతో భ్రామయతీతి వేతాళీత్యుచ్యతే, తస్యా విగమేన- అపగమేన, పరిశుద్ధే- నిర్మలేఽపి, అర్థకామాదిభిరనుపహతేఽపీతి యావత్; హృద యే, ఏవమధికారిద్వయసాధారణాకారయోగ ఉక్తః, అథోపాసకాసా ధారణాకారరాహిత్యముచ్యతే, (పటుప్రత్యాహారే) తి- పటుత్వమ్ - దుర్జయత్వమ్, వశీకర్తుమశక్యత్వమ్; (యద్వా) ప్రత్యాహారాదేః ప టుత్వం యోగశాస్త్రోక్తాశేష ప్రకారవిశేషవిశిష్టత్వమ్, ప్రత్యా హారస్య విషయేభ్య ఇన్ద్రియ నివర్తనరూపస్యాతి దుష్కరత్వాత్ప్ర త్యాహారప్రభృతీత్యుక్తమ్, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ తదనుష్ఠాతుర త్యన్త క్లేశావహత్వాత్పుటపాక, స్తస్మాత్ప్రచకితాః - అత్యన్తభీ తాః, త్వామ్, నమన్తః- ప్రపద్యమానాః, (యద్వా) వివిత్సేత్యాది నా ఉపాసనసామగ్రీపౌష్కల్యముక్తమ్, ఏవం సత్యామపి సామ గ్ర్యాం త్వత్పారతన్త్ర్యప్రచితేర్వ్యావర్తకాకారోక్తిఫలితముపాయా న్తరస్య భగవత్పారతన్త్ర్యాప్రాచితత్వమనుసన్ధాయ తతో భీతా ఇత్యా హ- (పటుప్రత్యాహారే) త్యాదినా- పటు- ర్భాగవతపారతన్త్ర్యప్ర ప్రతిభటః, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ పుటపాకః, పారతన్త్ర్యవిరు ద్ధత్వాదత్యన్తాసహ్యత్వాదృశపుటపాకాత్ప్రచకితాః - తతో భీతాః పలాయితా ఇత్యర్థః, పుటపాకస్వరూపణేన యథా పుటపాక అన్త ర్ముఖజ్వాలత్వేన బహిరప్రకాశజ్వాలః అధికతరదాహకో భయాతి శయహేతుశ్చ భవతి తద్వదుపాయాన్తరమపి భగవత్పారతన్త్ర్యాప్రా చిత్యస్య సూక్ష్మదృష్టిగ్రాహ్యత్వేన గూఢస్వరూపవిరోధకం "స్వరూ

హారప్రభృతిపుటపాకప్రచకితాః । నమ స్తస్త్వాం నారా
యణశిఖరికూటస్థకరుణే నిరుద్ధత్వద్ద్రోహిస్వపతిసుతనీతిం

పనాశకత్వేనవర్తతేమేమహద్భయ" మిత్యుక్తప్రకారేణమహాభయ
జనకశ్చ భవతీతిస్ఫురతి, ఏవంపరిత్యక్తోపాయాఃపారతన్త్ర్యోచితంశీ
ఘ్రఫలప్రదమధికఫలంసుకరంచోపాయంపరిగృహ్యసుఖమేధన్తఇత్యా
హ- (నమ స్తస్త్వా)మిత్యాది-ప్రపద్యమానా ఇత్యుక్తేఃప్రపత్తేర్మహా
విశ్వాసగర్భత్వేనదుష్కరత్వశంకాస్యాదితినమన్తఇత్యుక్తమ్, అత్రశి
రోనమనంమనఃప్రహ్వీభావోవాచిక రక్షాపేక్షేత్యేతేష్వన్యతమంర
క్షణహేతుత్వేనాపేక్షితమితిభావః, తతఏవనిరుద్ధత్వద్ద్రోహాః- నిరు
ద్ధ- స్త్వమేవప్రతిషిద్ధః, త్వద్ద్రోహః- "శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞాయ
స్తాముల్లఙ్ఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమద్రోహీమద్భక్తోపిన వైష్ణవ"
ఇత్యుక్తభగవదాజ్ఞాతిలఙ్ఘనరూపో, యేషాంతేతథోక్తాః; భగవదా
జ్ఞామనువర్తమానాఇత్యర్థః,(యద్వా) నిరుద్ధశబ్దోఽత్రప్రణష్టాశ్లిష్ట
నాచీ - ప్రణష్టాశ్లిష్ట పూర్వోత్తరాఘాఇత్యర్థః; (అథవా) త్వద్ద్రో
హోనామత్వామనాదృత్య ప్రాపకాన్తరపరిగ్రహః, సరుద్ధోయైస్తే
తథోక్తాః; ప్రారబ్ధవిషయేఽపితేషామల్పఏవదణ్డఇత్యాహ- (స్వపతీ)
తి = యథారాజపుత్రాణామపరాధభూయస్త్వేప్యల్ప ఏవదణ్డస్త
థైషామపీత్యర్థః, అత్రతేహరాజపుత్రనయస్య ప్రాయికత్వనిషేధా
యనజహాతీతివ్యతిరేకనిషేధఃకృతః, అయముపాయాన్తరేభ్యోఽతిశ
యః, నారాయణశిఖరీతి - నారాయణశిఖరీ - వృషగిరిః, తత్కూ
టమ్- శృఙ్గమ్, తత్రతిష్ఠతీతికూటస్థః, (యద్వా) కూటవత్తిష్ఠతీతి
కూటస్థః, వృషశిఖరిణివర్తమానః కూటస్థోవృషశిఖరికూటస్థః, స్వ
యమవికృతస్సన్నన్యేషాంవికారయితా - కారణభూతఇతియావత్;
(అథవా) కూటస్థో-నిర్వాహకఃవృషగిరిపతిరిత్యర్థః॥ ౹౬౹॥

త్వదాశ్రితానామాశ్రయణో త్తరకాలం ప్రాతికూల్యవర్జనాదిక

స జహాతి ॥ ౬౧ ॥ అనన్యాధీనస్సన్భవతి పరతన్త్రః ప్రణమతాం దయే సర్వద్రష్టా గణయతి న తేషామపకృతిమ్।

మపిత్వయ్యాయత్తమితిపూర్వముక్త్వా, ఇదానీం ప్రాతికూల్యప్రస క్త్యావపి దణ్డయితా శ్రీనివాసస్త్వయైవా శ్రితపరతన్త్రః కృతః, తద పరాధేష్వజ్ఞశ్చ, తథా సత్యపరాధజ్ఞానాభావాత్స్వ తన్త్ర్యాభా వాచ్చ కథం దణ్డధరో భవేదిత్యభిప్రాయేణాహ (అనన్యాధీనస్స న్నిత్యాదినా= వృషశైలధరపతిః- "పతింవిశ్వస్యే" త్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ స్సర్వస్వామీ, వృషశైలధరపతిత్వమపిత్వత్పారార్థ్యకృతమితిభావః, అనన్యాధీనస్సన్ "నతస్యేశేకశ్చనే" త్యాదిభిరనన్యాధీనత్వసిద్ధిః, నహిస్వాభావికమనన్యాధీనత్వమైచ్ఛికపారతన్త్ర్యదపేతీతిభావః, ప్రణమతామ్ - 'నమస్తస్మై' మిత్యుక్తప్రకారేణ ప్రణామవిశేష వతామ్, పరతన్త్రోభవతి-పరతన్త్రస్సన్ భవతి, ఆశ్రితపారతన్త్ర్య న న్తరమాత్మానం లబ్ధసత్తాకంమన్యత ఇత్యాశయః, "అస్తిబ్రహ్మేతి చేద్వేదస న్తమేనంతతోవిదురితి" శ్వరపారతన్త్ర్యజ్ఞానాన న్తర మాశ్రితస్య సత్తాలాభవదీశ్వరస్యాప్యాశ్రితపారతన్త్ర్యానన్తరం స్వస్యసత్తాలాభ ఇత్యభిమాన ఇతిభావః, ఇదంచత్వత్పారతన్త్ర్యవి జృమ్భితమితిభావః, సర్వద్రష్టా - సర్వజ్ఞస్సన్నేవ, నహివాత్సల్య ప్రయుక్తాశ్రితాపరాధాగణనయా "స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియా" చేత్యు క్తసార్వజ్ఞ్యహానిః; తేషామ్ ప్రణమతామ్, అపకృతిమ్_తత్కృ తాపకారమ్, నగణయతి - నవిచారయతి, అత్ర "నస్మరత్యపకా రాణాం శతమప్యాత్మవత్తయే" తి శ్రీమద్రామాయణవాక్యంకవిహృ దయగతమ్, అపరాధసహస్రేష్వేకమపి నగణయతీత్యభిప్రాయేణై కవచనతోక్తిః, అపకృతిమితి సామాన్యనిర్దేశో భాగవతాప చారాదిః సర్వాపకారసఙ్గ్రహార్థమ్, నగణయతీత్యనేన శాస్త్రార్థమపివిచా రోనాస్తీత్యుక్తంభవతి, ఏతదపిత్వత్పారతన్త్ర్యవిలసిత మేవేతిభా

మౌ స్త్వత్పారార్థ్యం ప్రథయతి వృషశైలేశ్వర పతిర్వ్యవ
స్థాం తైర్యాత్యాదితి విఘటయన్తీ విహరసి ॥ ౬ ౨ ॥
అపాంపత్యుః శ్వశ్రూ మానసహాన మునే ర్ధర్మనిగళం కృపే

పః, ఏవం త్వత్పారతన్త్ర్యమ్, ప్రథయతి - త్వత్పారార్థ్యస్య త్వదీయ
పర్యన్తీకరణేన త్వదా శ్రితాపరాధాదర్శిత్వేన చ సర్వేభ్యః ప్రకాశయ
తీత్యర్థః, ఇతి - అనేన ప్రకారేణ, వ్యవస్థామ్ పారతన్త్ర్యభావ
వ్యవస్థాం మజ్ఞత్వాభావవ్యవస్థాం చ, వ్యవస్థా నియమః, తైర్యా
త్యాత్ - ధార్ష్ట్యాత్, పతివాల్లభ్యాదిరీయావత్; విఘటయన్తీ - త్వ
దీయ పర్యన్తపరతన్త్రీకృతవల్లభత్వాదాశ్రితాపరాధ విషయే పత్యు
రజ్ఞత్వాపాదనాచ్చ నిరాకుర్వతీ, విహరసి - లీలారసమనుభవసి, ఆ
శ్రితవ్యామోహేన నిరఙ్కుశస్వతన్త్రస్య స్వతస్సర్వజ్ఞస్య భగవ
తస్స్వభావం బలాదన్యథాకరోషి. సైవ కాచిత్క్రీలా భవతి, కిం నామే
దం వాల్లభ్యం భవత్యా ఇతి భావః. అత్ర చ శ్రీనివాసదయాయాం స్వా
ధీనభర్తృకాఖ్యానాయికా వ్యవహారసమారోప రూపాసమాసోక్తి
రలఙ్కార స్సవిశేషణసావ్యాజబన్ధనః.

భగవతస్త్వమేవాశ్రితపరతన్త్రీకృతత్వాద్దూరీకృతతదపరాధ
చిన్తనత్వాచ్చ దర్శనం నసమ్భవతీత్యుక్తం ప్రాక్, ఇదానీం క్వచిత్క్వ
చిత్సమ్భవదపిశిక్షణం మనాశ్రితేష్వపిరక్షణ పర్యవసాయీత్యుచ్యతే-
(అపాంపత్యు) రిత్యాదినా వృషగిరిపతి, స్తత్రహేతుర్దేవః - లీలాపర
వశత్వాద్వృషగిరా వవతీర్ణ ఇతిభావః, త్వప్ప్రహ్వతిభిః అపరాధగ
ణమవిగణయ్య నిర్హేతుకవిషయాకార కరణకళేబరదాన శాస్త్ర
ప్రదానాదిభిరసఙ్ఖ్యేయమైరవాఙ్మనస గోచరైశ్చ తవవిహారైః, ఆశ్రి
తపారతన్త్ర్యం స్వాతన్త్ర్యసహమిత్యుక్తమనన్యాధీనస్సన్నపి, ద
యాంపారతన్త్ర్యం తు లబ్ధ్వనుపినసహత ఇత్యుచ్యతే విలీనస్వాత
న్త్ర్య ఇతి, తథాభూతస్సన్ అపాంపత్యుః-సముద్రరాజస్య, శత్రూన్

కాకస్యైకంహితమితిహినస్తిస్మనయనమ్ । పీలీనస్వా

హినస్తిస్మ “సాగరంశోషయిష్యామి” త్యాది ప్రకారేణ తన్నిగ్రహప్రవృత్తోపితస్యపురస్థితస్యామంత్రేణ ప్రశాన్తకోపస్తముద్ది శ్యప్రయుక్తేన బ్రహ్మాస్త్రేణోత్తర సాగరాన్తరపరివర్తినస్తస్యశ త్రూన్ సఞ్జహారేత్యర్థః, అసహనమునేః - జామదగ్న్యస్య, అసహ నమునేరిత్యనేన నిర్నిబన్ధనభగవద్వైభవాసహిష్ణుత్వ రూపాపరాధ స్సూచితః, ఏవమపరాధిత్వేన గతిప్రతిరోధస్యైవప్రాప్తత్వేపిదయా పారవశ్యేన జామదగ్న్యస్యమత్యనురోధేనైవ స్వర్గాదిసాధనవిమో చనంకృతమ్, తదేవాహ - ధర్మనిగళమితి= భగవత్పద గమనప్రతిబ న్ధకత్వాద్ధర్మస్య నిగళత్వమ్, అత్రధర్మశబ్దస్స్వర్గాది సాధనపరః, తమేవనిగళంహితమితిహినస్తిస్మ - హితమిత్యభిసన్ధాయహినస్తిస్మ, గమ్యమానత్వాదప్రయోగః, హితంహితమిత్యపేక్షాయాం సన్నిహి తత్వాద్యోగ్యత్వాచ్చహింసనమితి సిధ్యతి, (యద్వా) ఇతిహే తౌ, హింసనస్యహితత్వాదిత్యర్థః; హింసనస్యాలభ్యతే, కాకస్యై కమితి= ఏకంనయనం హితమితిహితత్వాద్ధినస్తిస్మ, హింసనస్యేతి సామర్థ్యాత్సన్నిహితత్వాచ్చలభ్యతే, (అయంభావః) “వధార్హ మపికాకుత్స్థఃకృపయా పర్యపాలయత్” ఇత్యుక్తప్రకారేణాన్తః పురద్రోహిణోవాసవసూనోః కాకస్యప్రాణహరణేప్రాప్తేపిదయా కిఙ్కరేణరఘుపతిరూపిణావృషాద్రిపతినాతన్నకృతమ్, సర్వథా దణ్డనాభావేచద్రోగ్ధుః కాకస్యనరకపాతనమేవస్యాత్; నేత్రద్వయ పీడనేకృతే తస్యదేహయాత్రావిఘటనాస్స్యాత్తదుభయ పరిహారా యఏకమేవనయనంపీడితంహితబుద్ధ్యా, ఏవంచవాసవసూనుర్వాయ సః “రాజభిర్ధృతదణ్డాస్తు” ఇత్యుక్తప్రకారేణపాప విమోచనేన ప్రాణప్రవాసేనచ పవిత్రీకృతో వృషాద్రిపతినాకృపాప్రేరణకృతే, ఏవ- మిత్యుక్తప్రకారేణ, జనితసుగతిమ్- ఉత్పాదితశోభనఫలమ్, గమ్య

తతో౽ద్రి వృషగిరిపతిస్త్వద్విహృతిభి ర్దిశత్యేవం దేవో జనితసుగతిం దణ్డనగతిమ్ ॥ ౬౩ ॥ నిషాదానాం నేతా

తజ్జనితగతిః - ఫలమ్, సాగరస్య తావచ్ఛతుర్విహననరూపమభీష్టఫలంజనితమ్, జామదగ్న్యస్యాప్యైహికాముష్మికభోగవిరక్తస్య తత్సాధనభూత ధర్మనిగళవిమోచనేన తదిష్టఫలముత్పాదితమ్, మహాపరాధకాకోపియతిర్ఇచ్ఛదణ్డనేననరకపాతాత్ప్రాణాపహారభయాచ్చ రక్షితఇతి మహాఫలప్రాప్తిః, దణ్డనగతిమ్ - సముద్రరాజేకాకేషుబ్రహ్మాస్త్రప్రయోగాద్దణ్డనమారబ్ధమ్, జామదగ్న్యేద్దేశేన తదానీతే వైష్ణవేధనుషి శరసన్ధానాత్తన్నిగ్రహః ప్రస్తుతః, దిశతి - దదాతి, దిశతీత్యనేనదణ్డనగతేః పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేన పురుషార్థత్వంసూచ్యతే, సముద్రరాజాదావివాన్యత్రాపి తత్రతత్రజనితసుగతిం దణ్డనగతిందిశతీతి వర్తమాననిర్దేశస్యభావః. అత్రదణ్డనగతిరూపస్యదోషస్యాభ్యర్థనీయత్వంగమ్యతే, కుతః? స్తుత్యర్హజనిత సుగతిత్వరూపగుణోక్తేః; స్తోఽనుజ్ఞాలఙ్కారః, "దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞాతస్మిన్ గుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తునశ్శశ్వద్యాసుసఙ్కీర్త్యతేహరి" రితి లక్షణాత్; యథావా "శాపోప్యదృష్టతనయాననపద్మశోభ" ఇత్యాది, అత్రశాపరూపస్య దోషస్యాభ్యర్థనాగమ్యా, సానుగ్రహత్వోక్తిః; "విపదస్సన్తునశ్శశ్వది"త్యత్రవాచ్యేతి భేదః.॥ ॥౬౩॥

మహాపరాధకృతకోపకార్యం శిక్షణంరక్షణపర్యవసాయికృతం త్వయావశీకృతవల్లభ యేత్యుక్తాత్త్వత్ప్రతికూలగుణకార్యంవిఘటయసీత్యుక్తంభవతి, తత్ప్రసఙ్గాత్త్వదనుకూల శీలగుణకార్యం మహతోమన్దైస్సహ నీరన్ధ్రసంశ్లేషరూపంమహతోమన్దానాంచ సమీకరణేన ఘటయసీత్యభిసన్ధాయాహ - (నిషాదానా) మిత్యాదినా నిషాదా - శ్శబరా, స్తేషాంనేతా - అకృత్యేషు ప్రవర్తయితా, గుహ ఇత్యర్థః అత్రనేతృశబ్దేన ప్రవర్తకవాచినాం సర్వేషామపినిషాదా-

కపికులపతిగకాపి శబరీకుచేలగకుబ్జాసావ్రజయువతయో
మాల్యకృదితి । అమీషాంనిమ్నత్వం వృషగిరిపతేరున్నతి

నామేతత్ప్రవర్త్యతయాత్తైస్స్రైర్విక్రియమాణస్యదురితస్యఏతదధీన తయాఽస్యాతిక్రోదీయస్త్వంసూచితమ్, కపికులస్యపతి - స్సుగ్రీవః, పతిశబ్దేనకపిత్వ ప్రయుక్తచాపల్యాదిదోషాణాం ప్రత్యేకమాధిక్యం వ్యఞ్జితమ్, కాపిశబరీ - గుహస్యనిషాదత్వేపిపురుషత్వాద్రాజభావాచ్చతత్ప్రియుక్తగుణలేశ స్సమ్భవతి, శబర్యాస్తుతదుభయాభావాద్దోషమాత్రబాహుళ్యమ్, కాపీత్యనేన తత్రాప్యతిక్షుద్రేతిస్ఫురితమ్, (కుచేల) ఇతి - కుచేలశబ్దేనవాస సోపహాలిస్యేనకర్హాత్మ కత్వాత్ప్రాతిగన్ధవిశేషాచ్చ సమీపగమనమప్య శక్యమితిసూచితమ్, కుబ్జాసా - సా - విరోధినశ్చేటీ, తత్రాపి కుబ్జాత్వేనజుగుప్సితతరా, (వ్రజయువతయ) ఇతి - వ్రజశబ్దేనతాసాం జాత్యాదిహీనత్వం గమ్యతే, మాల్యకృదితి నీచవృత్తిత్వమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఏవం ప్రకారనర మాంసాద్యాహారగృధ్రరాజాది పరిగ్రహార్థః, అమీషామ్ - పుంమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః, నిమ్నత్వమ్ - సర్వతోనికృష్టత్వమ్, నీచైస్త్వంచ, వృషగిరిపతే - శ్శ్రీనివాసస్య, వృషాఖ్యగిరిశ్రేష్ఠస్యేత్యపిధ్వనిః, ఉన్నతిః - సర్వస్మాత్పరత్వమ్, ఉచ్చైస్త్వంచ, ప్రభూతైః - రతికూలైః, స్రోతోభిః - సహస్రముఖం ప్రవృత్తైఃప్రవాహైః, ప్రసభమ్-బలాత్కృత్య, అత్యన్తతాతినీచయోస్సమీకరణం బలాత్కారం వినానఘటత ఇతిభావః, సమయసి- నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషహేతుభూతామ్ "సమమాత్మసమస్సఖే" త్యాదిక్రమేణసామ్యబుద్ధిం భగవతోజనయసీత్యర్థః. అత్రవిశేషణసామ్యాన్మహాహ్రదసైకతాది నిమ్నోన్నత స్థలసమీకరణరూపస్య నదీవృత్తాన్తస్యాప్రకృతస్య పరిస్ఫూర్తేస్సమాసోక్తిః, విశేషణసామ్యంచస్రోతోభిరితి నిగిర్యాధ్యవసానకృతమితి తదుత్థాపితేయం సమాసోక్తిః, నిగిర్యాధ్యవసానం

మపిప్రభూతైః స్తోత్రైః ప్రసభమనుకంపేసమయసి ॥౬౪॥
త్వయాదృష్టస్తుష్టింభజతి పరమేష్ఠీనిజపదేవహన్మూర్తీ
రష్టావిహరతి మృడానీపరిబృఢః । బిభర్తిస్వారాజ్యం

నామవిషయనిగరణపూర్వకం విషయస్యవిషయిత్వేనాధ్యవసానమ్, ప్రకృతేచకృపాకృతతత్త్వద్విషయీకారరూప విషయస్యస్తోత్రరూపవిషయిత్వే నాధ్యవసానాత్తయోః ప్రస్తుతాప్రస్తుత విశేషణయోరైక్యమాయాతమితి. "సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్యచేత్ । అయమైన్ద్రీముఖంపశ్యరక్తశ్చుమ్బతిచన్ద్రమాః" ఇతి ॥౬౪॥

శీలగుణకార్యం నీరన్ధ్రసంశ్లేషం మహతాంమన్ద సమీకరణేన సుఘటితం కరోషీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాద్భగవదౌదార్యకార్యం చతుర్ముఖాదేఃపరమేష్ఠ్యాద్యైశ్వర్యముత్తరోత్తరాభివర్ధనేనపరిపాలయసీత్యాహ- (త్వయాదృష్ట) ఇత్యాదినా- పరమేష్ఠీ - భగవత్ప్రసాదలబ్ధపారమేష్ఠ్యశ్చతుర్ముఖః, త్వయాదృష్టః - విషయీకృతస్సన్, నిజపదేతుష్టిమ్ - నిజపద విషయమానన్దమ్, భజతి - నిరన్తరమనుభవతి, పారమేష్ఠ్యప్రదానమాత్రమౌదార్యకృతమ్, తత్పరిపాలనంతు దయాయా మాయుత్తమితివర్తమాన నిర్దేశస్యభావః, మృడానీపరిబృఢో - రుద్రః - త్వయాదృష్టస్సన్, అష్టమూర్తిః - పఞ్చమహాభూతచన్ద్రసూర్యయజమానాత్మకశరీరభేదాత్, విహృత్యవిహరతి - మృడాన్యాసహేతిద్రష్టవ్యమ్, మృడానీపరిబృఢఇత్యుక్తేః; విహరతీతివర్తమాననిర్దేశేన విహారస్యచిరస్థాయిత్వంద్యోత్యతే, ఇదమేవహితస్యైశ్వర్యమ్, అష్టమూర్తిధారణం మృడాన్యా సహవిహరణంచ తస్యభగవదౌదార్యగుణకృతస్యచిరస్థాయిత్వంత్వత్కటాక్షమహిమ్నేతిభావః, వృషేతి - వృషశిఖరిణశ్శృఙ్గారస్య - అలఙ్కారభూతస్య, కరుణే- ఆభరణస్యాభరణభూతే, శునాసీరః- ఇన్ద్రః, త్వయాదృష్టస్సన్, దేవాసురసమరస్య, నాసీరే - శిరసి, సుభటః - సుయో

వృషశిఖరి శృఙ్గారకరుణేశునాసీ౯ా దేవాసురసమరనా
సీరసుభటః ॥ ౬౬ ॥ దయేదుగ్ధోదన్వద్వ్యతియుతసుధా

ధ్యాగ్రయాయిణా, ప్రహర్త్రా చేత్యర్థః, తథాభూతస్సన్, స్వారాజ్యం
స్వః – స్వర్గస్య, రాజా, స్వారాజా, తస్యభావస్స్వారాజ్యమ్, స్వ
ర్గాధిపత్యమ్, బిభర్తి – త్వత్కటాక్షోప బృంహితస్సన్నిష్కణ్టకమ
ద్యాపి పరిపాలయతి. అత్రభగవద్దయా గోచర రతిభావస్య పర
మేశ్వ్రాదివిషయరతిభావాఙ్గమితప్రేయోఽలఙ్కారః॥ ॥౬౬॥

భగవత్సౌశీల్యౌదార్యయో స్త్వదుపజీవనేనైవ ప్రాణనమిత్యు
క్తమ్, కింబహునాసర్వేగుణా స్త్వత్సమ్బన్ధమహిమ్నైవ గుణ్యన్త ఇతి
గుణాఇత్యుత్పాదనప్రకారేణ రస్యాభవన్తి, అన్యథా "దోషాభ
వేయురేతే యదినాసదయే త్వయావినాభూతాః" ఇత్యుక్తరీత్యాదో
షాస్స్యురిత్యభిసన్ధానఆహ - (దయే) ఇత్యాదినా = "వృషగిరిగృ
హమేధిగుణా" ఇతి శ్లోకేభగవద్గుణాన్తరాణాం దయాసహావా
సాభావేదోషత్వం స్యాదిత్యుక్తమ్, అత్రతుదయాసమ్బన్ధాతిశయేనర
స్యతాఽతిరేకోవర్ణ్యతే, దుగ్ధోదన్వతా-క్షీరసాగరేణ, వ్యతియుతా-
నీరన్ధ్రసమ్మిశ్రా, యత్రైకతత్వమితిప్రతీతిరేవ తథాగాఢతరంస
మ్పృక్తేత్యర్థః, సుధాసిన్ధు - రమృతనదీ, సుధాసాగరోవా; తస్యాన
యతః - నీతితః, తన్న్యాయేనజాతాదిత్యర్థః, (యద్వా) తాదృశసు
ధాసిన్ధోర్నయ ఇవనయోయస్యసతాదృశ స్సుధాసిన్ధునయ స్తస్మాది
త్యాశ్లేషవిశేషణమ్, [పఞ్చమ్యర్థేతసిః,] తాదృశాత్త్వదాశ్లేషాత్-దు
గ్ధోదధిసుధాసిన్ధువ్యతియుతిసదృశాత్, త్వత్కర్తృకగుణాశ్లేషాది
త్యర్థః, ఆశ్లేషో - నిబిడసమ్బన్ధః, గుణాన్తరాణాం దుగ్ధోదన్వతశ్చా
పరిచ్ఛిన్నత్వభోగ్యత్వాదినాసామ్యమ్, దయాయాస్సుధాసిన్ధుసాదృ
శ్యంతుమృతసఞ్జీవనకరత్వేన నిరతిశయరస్యతయా పూర్వోక్తాకారే
ణచ సుధాసిన్ధుశ్చ కవిబుద్ధ్యాకల్పితః, నిస్యశబ్దస్య మధ్యస్థస్య పా

సిన్ధునయత స్త్వదా శ్లేషాన్నిత్యం [illegible]

ర్ష్యద్యదేవిసమ్బన్ధః, నిత్యం స్వదన్త ఇతివాఽన్వయః, "మమసా ధర్మ్యమాగతౌ" ఇతి ప్రక్రియయా గుణాన్తరాణాం దయాసమ్బన్ధేనసా ధర్మ్యాపత్తిమాహ – జనితేత్యాది శ్లోకశేషేణ – జనితా- దయయాకర్త్ర్యా స్వసమ్బన్ధమాత్రేణోత్పాదితా, మృతసఞ్జీవనదశా- మృతానామ్ – భగవజ్జ్ఞానవైధుర్యేణ భాగవతాపచారాది నాచమృతకల్పాత్మ స్వరూపాణామ్, సఞ్జీవనమ్ – సమ్యగ్జీవనమ్, తదీయపర్యన్తశేషత్వజ్ఞానోత్పాదనాది ముఖేననిరతిశయానన్దప్రాపణమ్; తద్దశా- తత్సామగ్ర్యమ్, యేషాం తేతథోక్తాః; [సమ్పూర్వాజ్జీవప్రాణధారణ ఇతి ధాతోర్హేతు మణ్ణిజన్తాద్భావేల్యుట్] (యద్వా) [నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః] మృతసఞ్జీవనం, దశా- అవస్థా, యేషామిత్య మృతాయమాన దయాసమ్బన్ధేన తేషాంవృత సఞ్జీవనదశాజాతేతిభావః, దుగ్ధోదన్వద్వ్యతిరిక్త సుధాసిన్ధునయతోజనితమృతసఞ్జీవనదశా ఇతివాఽన్వయః, యథాసుధాసిన్ధుస్స్వసమ్బన్ధేనదుగ్ధసాగరస్య మృతసఞ్జీవన దశాంజనయేత్, తథాదయాచభగవద్గుణాన్తరాణాం స్వసమ్బన్ధేన మృతసఞ్జీవనదశామజీజనదిత్యర్థః, శ్రుతివదన కర్పూరగుళికా- శ్రీరఙ్గమహిమ్నాం శ్రుతీనాం స్త్రీత్వప్రతీతేః స్త్రీత్వాదేవతాసాం యానివదనాని సన్తికవిమతి కల్పితాని భగవద్గుణ స్తుతికారణ భూతానాం తేషాం కర్పూర గుళికా ఇతి వ్యస్తరూపకమ్, (యద్వా) ఉపనిషద్భాగస్య ఇతి వదనత్వేనాధ్యవసీయతే, ఉపరితనత్వప్రతిపాదకత్వాదిసామ్యాత్; తథాచరూపకాతి శయోక్తిః, విషణ్వన్త్యశ్చిత్రమ్ - విషయభూత స్వసౌష్ఠవేన చిత్తం దృఢీకృత్య నిష్పీడయన్త్యః, [“షుజభిషవ” ఇతిధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః, ,,ఆదేశప్రత్యయయోః” ఇతిసూత్రప్రాప్తస్యషత్వస్య “సాత్పదాద్యోః” ఇతి నిషేధేఽప్యుపసర్గాత్సునోతీతి ప్రతిప్రసవ సద్భావాత్షత్వమ్, విసన్వన్త ఇతిపాఠే

శ్రీవత్సాఙ్కశ్రీకాన్తేభ్యశ్శ్రుతివదనకర్పూరగుళికావిషయా

[షిఞ్ బన్ధన ఇతి ధాతుః] చిత్తం స్వవిషయే బధ్నన్తి - చిత్తస్య
విషయాన్తరగతిం నిరుధ్య స్వవిషయ ఏవాసక్తిం కారయన్త ఇత్యర్థః,
[అనుపరినివిభ్యస్సేవసితసయేతి ప్రతిషేధస్య వ్యవస్థితవిషయత్వా
న్నషత్వమ్, సితసయేతి క్తాన్తస్యాజన్తస్య చ షిఞో గ్రహణమ్] ఏవం
భూతా వృషశిఖరివిశ్వంభరగుణాః - వృషశిఖరిణి వర్తమానస్య స
ర్వరక్షకస్య శ్రీనివాసస్య గుణాస్సర్వరక్షణోపయికజ్ఞానశక్త్యాదయః,
విశ్వం బిభర్తీతి విశ్వంభరః, [సంజ్ఞాయాం భృతృవృజిధారిసహితపద
ఇతి ఖజన్తస్య ముమితి విశ్వశబ్దస్య ముమాగమశ్చ, దాన్తేభ్యః - జితే
న్ద్రియేభ్యః, యద్యపి సర్వస్మై జనాయ స్వదన్త ఏవ, తథాపి "పర
మాత్మని యో రక్తో విరక్తోఽపరమాత్మని" ఇతి పరమాత్మగుణసాగరా
వతీర్ణానాం సర్వేషాం విషయాన్తరనివృత్తిర్భవతీతి జ్ఞాపయితుం దా
న్తేభ్య ఇత్యుక్తిః, [రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణ ఇతి సమ్ప్రదానత్వా
చ్చతుర్థీ] స్వదన్తే - అమృతపానవత్స్వాదుతరా భవన్తి, విషయాన్త
శ్చిత్తమితి ధ్యానేన రస్యతా, స్వదన్త ఇతి కీర్తనేన రస్యతోచ్యతే, రస్య
తాయా నానోక్తిస్తు వర్తమానోక్తేర్భావః. అలఙ్కారస్తు శ్రుతివ
దనకర్పూరగుళికా ఇత్యత్ర శ్రౌతో నాయికావ్యవహారసమారోప
రూపసమాసోక్తేరూపకస్య చ సమప్రాధాన్యసఙ్కరః, ఉభయోస్సమా
నకాలోదయత్వాత్ పరస్పరాపేక్షయా చారుత్వసమున్మేషశ్చ, ఉభ
యోస్తుల్య ఇతి వినిగమనావిరహాత్సమప్రాధాన్యమ్, కించ శ్రుతివద
న కర్పూర గుళికా ఇత్యనేన ఏతాదృశ కర్పూర గుళికా
ఏవ శ్రుతి వదనార్హా ఇతి పరస్పరానురూప్యస్య ప్ర
తీయమానత్వాత్ "సమం స్యాద్వర్ణ్యతే యత్ర ద్వయోరప్యనురూప
యోః" రిత్యుక్తసమాలఙ్కారః, అఘచశ్రుతీనాం భగవద్గుణానాం
చపలస్వర్ణోపకారస్య వ్యజ్యమానత్వాదన్యోన్యాలఙ్కారోఽప్య
త్రాస్తి అత్ర కేచిద్వ్యపి కర్పూరగుళికాత్వరూపణేన భగవద్గుణరూ

ప ప్రతిపాద్యానామేవ స్వప్రతిపాదకశ్రుత్యతిశయాధాయకత్వం వ్యజ్యతే, నతుశ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కశ్చిదతిశయోగుణానాం ప్రత్యాయ్యతే; నచశ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కల్యాణగుణానాంకశ్చిదతిశయోఽస్తి, ప్రత్యుత "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహరి విభవేవర్షబిన్దోరివాబ్ధౌసమ్బన్ధాత్సాత్మలాభః" ఇతిశ్రుతీనామేవ స్వరూపలాభస్యాభియుక్తైరభిహితత్వాత్; తథాప్యనుభవితు రథానేకర్పూరగుళికానాం ప్రాశస్త్యాప్రకాశ వచ్ఛ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాభావేభగవద్గుణానాం ప్రాశస్త్యాప్రకాశాత్ప్రశస్త్యప్రతిపాదకశ్రుతీనాం తదతిశయావహత్వమస్త్యేవ; తచ్చప్రతీయతే, శ్రుతివదనకర్పూరగుళికా ఇత్యుక్తేహాఽఽదరేణతత్ప్రతిపాద్యత్వమభివ్యజ్యతే, తతశ్చ "అన్యోన్యంనామయత్రస్యాదుపకారఃపరస్పర"మితిలక్షణానుసారేణాన్యోన్యాలఙ్కారః, సచవ్యఙ్గ్యః, ఏవంచసతి సమాన్యోన్యాలఙ్కారయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరధ్వనిః, అత్రకవేర్దయాగోచరరతిభావస్యగుణాన్తరవిషయరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారశ్చ ॥౬౭॥

జ్ఞానశక్త్యాదీని కమలాకాన్త గుణాన్తరాణిత్వత్పరికర భూతత్వాదేవశ్రుతి స్తుత్యాఃభవన్తీత్యుక్తమ్, త్వదాశ్లేషాచ్ఛ్రుతి వదనకర్పూరగుళికా ఇతి తత్త్వంతు, సాక్షాద్భగవానపి శ్రీ వేఙ్కటనాథస్త్వదభిమత జగత్సృష్ట్యాది కర్తృత్వేన ముముక్షూణాం మోక్షసప్రదానదీక్షితత్వే చ త్వత్కిఙ్కరత్వాదేవ శ్రుతీనాం స్తుతిపదం భవతీత్యుచ్యతే, (అథవా) జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణాస్త్వత్సమ్బద్ధ మహిమ్నైవ స్వదన్త ఇత్యభిహితమ్, నైతచ్చిత్రమ్, సాక్షాదపి శ్రీరమణస్త్వదభిమత కార్యకరత్వేనైవ శ్రుతిభ్యస్స్వదత ఇత్యభిసన్ధాయాభిధీయతే (జగజ్జన్మ) త్యాదినా-జగత్సమ్బన్ధినాం జన్మస్థేమప్రళయానా-ముత్పత్తిస్థితివినా-శానా-మ్భగవనా-జన్మాదీనాం వైచిత్ర్యాభిప్రాయేణ రచనేత్యుక్తిః, సైవకేళిః స్త

స్థేమప్రశయరచనాకేళిరసికో విముక్త్యేకద్వారంవిఘటిత
కవాటం ప్రణయినామ్ । ఇతిత్వయ్యాయత్తంత్రితయము

త్రరసికోరసవాన్, ["అతఇనిఠనా" ఇతిఠన్] రసః - రాగః, ప్రీతి
రితియావత్; లీలాత్వేన సంసరచ్ఛేతనో జ్జీవనార్థతయాచ తద్విషయ
ప్రీతియుక్త, ముముక్షులిప్సయాపి పరమకారుణికస్య భగవతో జ
గత్సృష్ట్యాదిలీలాత్వకథనేనా నాయాససాధ్యత్వం వ్యజ్యతే, సఙ్క
ల్పమాత్రేణహి జగత్సృష్ట్యాదిః, జగత్సృష్ట్యాది ఫలమాహ (వి
ముక్తి) త్యాదినా- ప్రణయినామ్ - రుచిరూపభక్తిమతాం ముము
క్షూణామ్, విఘటితకవాటమ్ విఘటితమ్- స్వేనైవనిరస్తమ్, కవా
టమ్ - స్వాశ్రయణప్రతిబన్ధకీభూతం ముముక్షూణాం పాపజాతం
యేనతత్తథోక్తమితివా; విఘటితమ్ పురుషకారముఖేనాపాస్తమ్,
కవాటమ్ - స్వాశ్రయణ పరిపన్థిభూతం చేతనస్యస్వాపరాధాను స
న్ధానజనితభయం యేనతదితివాఽర్థః, అత్రచాశ్రయణ ప్రతిబన్ధకాప
రాధజాతం స్వాపరాధాను సన్ధానజనిత భయంవాకవాటత్వేనాధ్య
వసితమ్, తచ్చవిషయనిగరణ పూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః, విష
య విషయిణోస్సామ్యాంచ ప్రవేశప్రతిబన్ధకత్వేన విఘటితకవాట మి
త్యత్రవివృతాగారమిత్యపి వివక్షితమ్, చారుత్వరూపణానురోధాదనే
న ద్వారస్యసుప్రవేశత్వం గమ్యతే, అనేనచభగవతః కమలాకాముక
స్య అభిముఖ్యమాత్రవశ్యత్వ మభిముఖజనా న్వేషితం సన్నిహ్యాఝ
డితి ఫలప్రదత్వమిత్యా దివ్యజ్యతే, తాదృశం విముక్త్యేకద్వారమ్-
విముక్తేర్ముఖ్యోపాయ భూతమిత్యర్థః, ముఖ్యత్వంచపారతన్త్ర్యై
చిత్యాదినా (యద్వా) అహమద్వితీయ ఇతి సహాయాన్తర నైరపే
క్ష్యముక్తమ్, (అథవా) "నాన్యఃపన్థా" ఇత్యాద్యనుసారేణాయమే
కఏవ మోక్షహేతురిత్యర్థః, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, త్వయ్యాయత్తమ్-
త్వయా ప్రేరితేభగవతా కృతత్వాద్భవయాయత్తత్వమ్, సృష్ట్యాదేర్మో

...పధీకృత్య కరుణే విశుద్ధానాం వాచాం వృషశిఖరినాథ[illegible] ఇతి

క్షప్రదానస్య చ, ద్వితయమ్ - స్వప్రాప్త్యేకాంతఫల భూతమోక్షప్ర
దానం చ, త్వదుపక్రమ, ముపధీకృత్య ఉపాధీకృత్య ప్రయోజకీకృ
త్యేతియావత్; విశుద్ధానా - మపౌరుషేయత్వేన స్వతశ్శుద్ధానామ్,
వాచామ్ - శ్రుతీనామ్, స్తుతిపదమ్ స్తుతివిషయో భవతి, త్వత్ప్రేక్ష
రత్వాదేవ వృషశిఖరినాథమ్ "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి" త్యు
క్తప్రకారేణ రస్యత్వాతిశయేన పునః పునస్స్తువన్తీతి తాత్పర్యమ్, [వా
చామితి కర్తరి షష్ఠీ] ఉపధీకరణస్య స్తుతిక్రియాపేక్షయా సమానకర్తృ
కత్వమ్, వృషభశిఖరి నాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనా కేళిరసి
కో విముక్త్యేకద్వారం చేతి వ్యాఖ్యాతం ద్వితయముపధీ కృత్యవి
శుద్ధానాం వాచాం స్తుతిపదం భవతీత్యన్వయః (యద్వా) జగజ్జన్మే
త్యాది- విముక్త్యేకద్వారం వృషశిఖరినాథ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారం
వ్యాఖ్యాతం ద్వితయముపధీకృత్యేతి. అత్రాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితో రూపకాలఙ్కారః, కార్యనిబన్ధనా ప్రస్తుతప్రశంసా చ, య
త్సర్వస్వాత్ భగవతః కమలాకాన్తస్యాపి శ్రుతిపాద్యత్వరూపాతి
శయస్తస్యాః కరుణాయా మహిమా వాచామగోచర ఇతి కారణోత్క
ర్షకస్య ప్రతీయమానత్వాదస్యాశ్చ రూపకేణ సంసృష్టిః. కేచిత్తు కా
రణత్వమోక్షప్రదత్వాభ్యాం శ్రుత్యా చ భగవతస్స్తుతిస్తయోస్త్వ
య్యాయత్తత్వాత్ త్వదధీనైవేత్యాహ- (జగజ్జన్మే) త్యాదినా- వృష
శిఖరినాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనా కేళిరసికః ప్రణయినాం వి
ఘటితకవాటం విముక్త్యేకద్వారమిత్యనేన ప్రకారేణ త్వదాయత్తం
ద్వితయం కారణత్వ- మోక్షప్రదత్వే ఉపధీకృత్య-ఉపధానేన తద్విశే
షణకతయేతి యావత్; అనేన ప్రకారేణోపధీకృత్యేతి వా; అనేన ప్ర
కారేణ స్తుతిపదం భవతీతి వాఽర్థః, వేదాన్తవాక్యైస్సర్వైరపి కార
ణత్వమోక్షప్రదాతృత్వముఖేనైవ భగవాన్ స్తూయతే, కేచిద్ద్వ

కలిక్షోభోన్మీలత్క్షితికలుషకూలంకషజవైః
అవిచ్ఛేదైరేతైరవటతటవైషమ్యరహితైః । ప్రవాహైస్తే

యం వా త్వదాయత్తమితి త్వత్సంబద్ధమేవ భగవతో వేదాన్త
స్తుత్యత్వమితి భావ ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ... ... ॥౧౭॥

ఏవం దయాకృతతత్తజ్జగదుపకారప్రశంసాముఖేన కృపాం
స్తుత్వా ఇదానీం స్వరూపవర్ణనేన తాం స్తౌతి - (కలి) త్యాదినా - క
లిక్షోభః - కృత్యాకృత్యవివేకాక్షమచిత్తతారూపః, తేనోన్మీల
తి - వికసతి, ప్రతిదినం వర్ధమాన ఇతి యావత్; క్షితికలుషే విషయే,
క్షితిశబ్దః క్షితితలవాసిజనపరః, తస్య కలుషే - పాపే, (యద్వా) క
లిక్షోభః - కలికాలవిజృమ్భమాణమ్లేచ్ఛాదికృతదేశోపద్రవః, తేనో
న్మీలతి - ప్రతిక్షణమేధమానే, క్షితికలుషే - తద్వాసిజనదుఃఖే విష
యే, కూలంకషజవైః - కూలంకషః - పరిపూర్ణః, జవః - శైఘ్ర్యమ్,
యేషాం తైస్తథోక్తైః క్షితికలుషం నిశ్శేషమపహరద్భిరిత్యర్థః, ఏతే
న కలియుగస్య కృపణజనభూయిష్ఠత్వేన దయనీయత్వప్రచురత్వా
త్తత్ర భగవద్దయాయాః కూలంకషజవత్వమేవ నిర్ఝరసాధారణధ
ర్మః, క్షితికాలుష్యహేతుత్వాత్ కాష్ఠాయాం కలిక్షోభోన్మీలదితి ప్రస్తు
తమ్, (నిర్ఝరపక్షే తు) క్షితికాలుష్యస్య ప్రసిద్ధత్వాన్న హేతుత్వాకా
ఙ్క్షాదయః, తత్ర క్షితికలుషవిషయే - క్షితిమాలిన్యవిషయే, కూలంకష
జవాః - వేగాతిశయేన మాలిన్యమపాకుర్వన్త ఇత్యర్థః, (అథవా)
కలిక్షోభేత్యాదికమేవ సాధారణధర్మః, శ్రీవేఙ్కటగిరినిర్ఝరాణాం
తాదృశపాపహరణసమర్థత్వాత్ సర్వత్ర విభక్తిపరిణామేన నిర్ఝరావి
శేషణీయాః, అవిచ్ఛేదైః - దేశతః కాలతో విషయతశ్చావిచ్ఛిన్నైః,
అవటతటవైషమ్యరహితైః - 'అవట' శబ్దేన నిమ్నదేశవాచినా జన్మవృ
త్తాదిహీనా వివక్షితాః, తటశబ్దేన తదుత్కృష్టాః, స్తోతృవిషయే, వైష
మ్యరహితైః - ఉత్కృష్టాన్యథా విషయీకరోతి తథా నికృష్టానపిద

పద్మాసహచరపరిహారిణి కృపే వికల్పన్తే ఽనల్పాః

యా, ప్రత్యుత నికృష్టానామేవ నితరాం దయనీయత్వాత్తానేవ పూర్ణ
పాత్రం కరోతి, తథా చ వైషమ్యం చేతి తద్విపరీతమేవేతి భావః, (ని
ర్ఝరపక్షే) నిమ్నోన్నత స్థలవిభాగానాదరేణ ప్రవహన్తీత్యర్థః, తైః
ప్రవాహైః - ప్రవాహశబ్దేన శీతలత్వతాపహరత్వానివర్త్యత్వాదినా
యథోక్తధర్మైశ్చ ప్రవాహేణ పరమసామ్యాద్విషయాకారావ్యపది
శ్యన్తే, తేషాం ప్రవాహత్వేనాధ్యవసితత్వాద్విషయవాచిశబ్దాప్ర
యోగాచ్చ రూపకాతిశయోక్తిః, ఏతాదృశప్రవాహసద్భావే కిం మాన
మిత్యత ఆహ - (ఏతైః) రితి — ప్రత్యక్షవదాభాసమానైరిత్యర్థః,
"రూపమేవాస్యైతన్మహిమానం వ్యాచష్టే" ఇతి ప్రకారేణ శ్రీవేఙ్క
టనాథ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహ సేవయైవ తాదృశదయాప్రవాహా
నిర్దేశార్హా మనుభూయన్త ఇవేతి భావః, పద్మాసహచరపరిహారి
ణి - పద్మాసహచరమ్ - లక్ష్మీసహచరం వస్తు, తాచ్ఛీల్యేన పరిహ
రోతీతి తథోక్తా; విశేష్యభూతా శ్రీనివాసాశ్రితా దయా విశేషణ
భూతాం శ్రియం కథం పరిహరోతీతి చేచ్ఛ్రియో హి పురుషకార
త్వం స్వరూపమలఙ్కారశ్చ, తచ్చ శ్రీనివాసస్య దయాళుత్వే జీవతి
నాన్యథేతి తత్పరిహారికా భవతి దయా, దివ్యాత్మస్వరూపభూతా
నాం జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణగుణానాం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహభూషా
భూతానాం దివ్యకిరీటాదీనాం దివ్యాయుధానాం చ భూషణత్వం
దయానిష్ఠత్వ ఏవ సమ్భవతి, అన్యథా భీషణత్వమేవేతి తేషామప్యల
ఙ్కారత్వం కృపాయత్తమితీయమేవ పద్మాసహచరం పరిహరో
తీతి భావః, అనల్పాః - స్వరూపతస్సఙ్ఖ్యయా చ మహాన్తః, వృషశిఖరి
ణో నిర్ఝరగుణాః - శ్రీనివాసదయేత్యుక్త్వా దయాన్తరాద్వ్యావృత్తి
ర్వ్యావర్త్య వృషశిఖరిణ ఇతి నిర్ఝరాన్తరేభ్యోఽతిశయో వ్యజ్యతే, వికల
ల్పన్తే - ఉపమీయన్త ఇత్యర్థః, కిమేతద్దయాప్రవాహా ఇతి సమ్భావనా

శిఖరిణాస్సర్వ్యుత్తరగుణాః ॥ ౬౯ ॥ ఖిలంచేతోవృత్తేరితిమిద

విషయాశ్రియస్తఇతివా, (యద్వా) తాపత్రయాద్యనిష్టనివృత్తి కా మైరైహికాముష్మికాభీష్టప్రాప్తిమఖిలషడ్భిశ్చ దయాప్రవాహైర్వా నిఝరగుణావా సమాశ్రయణీయాఇతితదుభయ మాహాత్మ్యవద్భి ర్మహాత్మభిర్దయాప్రవాహైస్సహ వికల్ప్యస్తఇత్యర్థః, వికల్పస్యసాదృశ్యనిబన్ధనత్వాత్కార్యముఖేనసాదృశ్యం దర్శితమ్, (యద్వా)నిఝరశేషస్యసామ్యలేశ మసహమానైర్దయా ప్రవాహైఃకర్తృభిః, నిఝరగణావికల్ప్యన్తే - కథంవికల్ప ? ఇతిచే దాశ్రితసంరక్షణాది కార్యేష్వస్మాస్విజిత్య యుష్మాభిర్వాఽత్ర శ్రీవేఙ్కటగిరౌ స్థాతవ్యమ్, యుష్మాన్విజిత్యాస్మాభిర్వా; నతూభయేషామత్ర స్థితిర్భవిష్య తీత్యాదిరూప మీర్ష్యాకృతమ్, (అథవా) వికల్ప్యన్త ఇతిపాఠః, నిఝరగణాస్తేప్రవాహైస్సహవికల్ప్యన్తఇత్యర్థః, సాదృశ్యనిబన్ధనస్నేహోఽప్యస్తీతిస్నేహమూలోఽయంవికల్పః, ఆశ్రితసంరక్షణాద్యాధురన్ధరైర్యుష్మాభిరస్మాభిర్వాఽత్ర స్వామినస్సేవాకర్తవ్యాఽన్యతరైస్తత్ర వి శ్రమంకర్తుంశక్యమిత్యత్రవికల్పేనోపమావ్యజ్యతఇతివస్తునాఽలఙ్కారధ్వనిః. ... ... ॥౬౯॥

ఏవం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిరతిశయందయావైభవంప్రశస్య తస్యాః కేనచిదాశ్రితవ్యామోహనిలసితేనస్వయం వ్యామూహ్యాదశకం నిగమయతి- (ఖిల)మిత్యాదినా = చేతోవృత్తేః-మనోవ్యాపారాత్, ఖిలమ్ - తదవిషయీభూతమిత్యర్థః, ఏవం ప్రకారమితి కైశ్చిదుత్ప్రేక్షితుమప్యశక్యమితియావత్; మనోవిషయత్వ నిషేధేవాగ్విషయత్వమపినిషిద్ధప్రాయమ్, మననపూర్వకత్వాద్వాచః; అవాఙ్మానసగోచర స్వభావమిత్యర్థః, కిమిదమితి విస్మయభువనమ్ - కిమిదమితి విస్మయానుకారః, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఇదంకిమ్? కింరూపమ్? కింప్రకారమ్? కింమూలమ్? క్వతత్తాదృశవైభవా శ్రీనివాసదయా? క్వవైతే

మితి విస్మేరభువనం కృపే సిహ్మాత్క్ష్మాభృత్ప్రభృతముఖచమత్కార

పృథగ్జనాః ఇక్త్వా తానుద్దిశ్య ప్రతిప్రస్థానమితి, విస్మేరమ్ - విస్మయావిష్టమ్, భువనమ్. పణ్డితపామరసాధారణ్యేన తద్వాసినో యస్మిన్ తథోక్తమ్, సిహ్మాత్క్ష్మాభృత్ - శ్రీవేఙ్కటగిరిః, తత్రైవ వర్తమానః కృతముఖః- విద్వాన్, తస్య చమత్కారః. ఆశ్చర్యమ్, తస్య కరణమ్- ["కర్తృకరణాధికరణయోశ్చ" ఇ కరణే ల్యుట్] కర్తృత్వమ్, కృపాయాః "విద్వానేవ విజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమ" మితిన్యాయేనాశ్రితవాత్సల్యరసజ్ఞ శ్రీనివాస ఏవ తాదృశం దయాయా ఆశ్రితవాత్సల్యముద్వీక్ష్య విస్మయత ఇతి భావః, ఖలం చేతోవృత్తేరిత్యాదికృపాగుణవిద్ధస్య కవేరనుభవప్రకారః, (భరన్యాసే)తి= భరన్యాసేనచ్ఛన్నమ్, ప్రబల-మతిమాత్రమ్, వృజినమేవ, ప్రాభృత-ముపహారమ్, తద్బిభ్రతీతి తథోక్తాః ప్రాభృతశ్ఛన్నమేవ రాజాదేరుపాదేయం భవతి తద్వద్వృజినమపి భరన్యాసచ్ఛన్నమేవ దయాయా ఉపాదేయం భవతీతి భావః, తేషామ్, [కర్మణి షష్ఠీ,] ప్రతిప్రస్థానమ్- శ్రీవేఙ్కటగిరి ముద్దిశ్య స్వదేశతః ప్రస్థితాన్ ప్రతి స్వయం ప్రత్యుద్గమనమ్, (శ్రుతినగరే)తి - నానాపురుషార్థమణ్డితత్వసామ్యాచ్ఛ్రుతిరేవ నగరమ్, తస్యాశ్శృఙ్గాటక- శ్చతుష్పథః, అత్ర శ్రుతీనాం శిరోభాగశ్శృఙ్గాటకత్వేనాధ్యవసితః, శృఙ్గాటకస్య చతుర్మార్గమూర్ధాయమానత్వాత్; ఉపనిషదశ్చతుర్వేదమూర్ధాయమానత్వాత్తయోర్ధర్మయోర్బిమ్బప్రతిబిమ్బభావే నైకత్యాత్సాధారణధర్మతా, తథా చోపనిషదశ్శృఙ్గాటకసాదృశ్యాత్తత్త్వేనాధ్యవసాయః, తజ్జుషః - ప్రతిపాద్యత్వేన తద్భాజః, తే - ఏవంభూతాయాస్తవ, [కర్తరి షష్ఠీ, "ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణి" తి నియమస్యామతభేదేన వైభాషికత్వాదుభయత్ర షష్ఠీ] శ్రుతినగరశృఙ్గాటకజుషస్తే భరన్యాసేత్యాది ప్రాభృతభృతాం ప్రతిప్రస్థానం చేతోవృత్తేః ఖలంకీమిదమితి విస్మేరభువనం సహ్మాక్ష్మాభృత్ప్రభృతముఖచమత్కార

కరణమ్ । భరన్యాసచ్ఛన్న ప్రబలవృజినప్రాభృత భృ
తాం ప్రతిప్రస్థానం తే(శ్రు)తినగరశృఙ్గాటకజుషః ॥ ౭౦ ॥
త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థేమప్రవృత్తినియామికావృషగిరివిభోః

కరణంచ భవతీత్యన్వయః, నన్వేతాదృశే దయా ప్రతిప్ర
స్థానే కింమానమితిచేద్దయా స్వభావతత్త్వ విదాం మహాత్మనాం మ
నఏవమానమితిబ్రూమః, తేషాంమనసితథోదయాత్; "భవన్తిలా
విధయశ్చవైదికాస్తదీయగమ్భీర మనోనుసారిణః" ఇతిశాస్త్రాణ్యపియ
న్మనోనుసారీణిభవన్తి తేషాంమహాత్మనాంమనోమానమితికిమువక్త
వ్యమ్, వస్తుతస్తుతాదృశవృజిన ప్రాభృతభృతాం స్వదేశనిర్గమనా
నన్తరభావిదయాకృత విషయీకారవిశేషః ప్రతిప్రస్థానత్వేనాధ్యవ
సీయతే. అత్రచశ్రుతినగర శృఙ్గాటజుషఇతి శృఙ్గాటకాన్వయాను
రోధాత్ప్రతి ప్రస్థానాన్వయానురోధాచ్చ శ్రీనివాస దయాయాం
ప్రభుత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్, "నిరీక్ష్యవి
ద్యున్నయనైఃపయోదోముఖం నిశాయామభిసారికాయాః" ఇత్యా
దావివ; తచ్చరూపకాతిశయోక్త్యర్థాపితత్వాత్సఙ్కీర్ణమ్. ॥౭౦॥

అస్తుతావజ్జగదుపకార పరమ్పరా భవదీయా, అత్రనవయం
విస్మయామహే,ఇదంతుభవత్యాస్సాహసంవిస్మాపయతితరామ్, య
ద్దుర్వచమరిత సహస్రమూషిత మపహతపాప్మనాఽపిభగవతాపాప
స్పర్శభయాత్పరిత్యక్తమిమంజనమవలోకితవతీభవతీత్యాహ-(త్రివిధే)
త్యాదినా-త్రివిధానామ్-నిత్యముక్తబద్ధభేదేనశుద్ధసత్వమిశ్రసత్వసత్వ
శూన్యభేదేనత్రిప్రకారాణామ్,చిదచితామ్-చేతనాచేతనానామ్,సత్తా
స్థేమప్రవృత్తయః-సత్తా-నిత్యాదీనాంతత్తత్స్వరూపసద్భావః, శుద్ధస
త్వాదీనాంతత్తత్స్వరూపసద్భావశ్చ, స్థేమ-స్థిరత్వ[illegible]నువృత్తత్వ
మితి[illegible], ప్రవృత్తి- ర్యథా[illegible]వమిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారా
[illegible]వైదికశ్చ వ్యా[illegible]రః, అచితాంతుప్రవృత్తయఃపరిణా

రిచ్ఛాసాత్త్వం పరైరపరాహతా। కృపణభరభృత్కింకుర్వాణ
ప్రభూతగుణాన్తరా వహసి కరుణే వైచక్షణ్యం మదీక్షణసాహ
సే ॥౭౧॥ వృషగిరిపతేర్హార్ద్యాః శ్వావతారసహాయినీ క్షపితనిఖి

మవిశేషాదయః, తన్నియామికా-తరతమభావేన స్థితానాం భగవద
ధీనానాం సత్తాస్థితిప్రవృత్తిభేదానామ్, నియామికా - వ్యవస్థాపి
కా, భగవదిచ్ఛైవ తారతమ్య నియామికేతిభావః, పరైః- ర్భగవది
తరైః రపరాహతా - తస్యసర్వాధికత్వేనా ప్రతిహతేచ్ఛత్వాదితిభా
వః, సా- తథాభూతత్వేన ప్రమాణసిద్ధా, వృషగిరివిభోరిచ్ఛాత్వమ్-
భగవదిచ్ఛాయాః కరుణాయత్తత్వేనా భేదోపచారాత్సామానాధికర
ణ్యనిర్దేశః, సచవక్ష్యమాణ విలక్షణసాహస వైచక్షిణ్యాపయికత్వేన;
కథమవ్యాహత భగవదిచ్ఛారూపాయాః, స్తవసర్వం ఘటతఇతి; (యు
ద్వా) త్రివిధేత్యాదివిశేషణం దయాయాస్తత్త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థి
మప్రవృత్తిషు నియామికా-సర్వేశ్వరం నియోజయతీత్యర్థః, కృపణభర
భృత్ - కృపణానా- మాకిఞ్చన్యప్రయుక్తదైన్యవిశేషవతామ్, భరమ్-
యోగక్షేమాది విషయం భరంబిభర్తీతితద్భృత్, కార్పణ్యమాత్రేద
ర్శనేన తేషాం ధురన్ధరాభవసీతిభావః, కింకుర్వాణాని - కింకరాణి,
ప్రభూతాని-సమర్థాని జ్ఞానశక్త్యాది గుణాన్తరాణి, యస్యాస్సా
తథోక్తా; ఏతావతా సాహసకరణ సామగ్రీసమ్పాదితా, అథసాహస
ముచ్యతే, వహసీత్యాదినా- "నసాహసమనారుహ్య నరోభద్రాణి
పశ్యతి" తిన్యాయేన మదుజ్జీవన కీర్తిలాభలోభా దేతావత్యపి సా
హసే ప్రవృత్తాఽసీతిభావః. ... ...॥౭౦॥

సాక్షాల్లక్ష్మ్యపరమసామ్యాపన్నాయాస్తవాయ మాశ్రితసం
రక్షణాభినివేశోయుజ్యత ఏవేత్యాశయేనాహ- (వృషగిరిపతే) రిత్యా
దినా - అత్రలక్ష్మ్యసమాధిరస్యసుసన్ధీయతే, తథాహ్యేవం పదయోజ
కా, వృషగిరిపతేర్హార్ద్యా- గుణాన్తరేభ్యోమనోహారిణీ (హార్ద్యా)

లావద్యా దేవీక్షమాదినిషేవితా । భువనజననీ పుంసాం భో
గాపవర్గవిధాయినీ వితమసి పదే వ్యక్తిం నిత్యాభిర్లక్షిద

వక్షస్స్థలరసికా, ["శరీరావయవాద్యది" తిప్రాచ్ఛబ్దాద్ధితార్థేయ
త్ప్రత్యయః,] విశ్వావతారసహాయినీ- విశ్వేష్వవతారేషు కారణత్వేన
సహాయభూతా, (అన్యత్ర) సర్వావతారసహచారిణీ, సహావతిష్ఠ
హాయినీ, [ఇనస్తాచ్ఛీల్యేణిని] క్షపితనిఖిలావద్యా - క్షపితా- న్యపా
కృతాని, నిఖిలావద్యాని - నిఖిలానా - మీశ్వరప్రభృతీనామ్ , అవ
ద్యాని- దోషా, యయాసాతథోక్తా; భగవతస్తావచ్చేతనగుణానపే
క్ష్యరక్షణం దోషః, చేతనస్య పాపమేవదోషః, జ్ఞానాదేశ్చదయా
సహచారాభావో దోషః, తత్సర్వమనయాక్షపితమితి, (అన్యత్ర) రావ
ణస్య కారాగృహేషణ్మాసాన్ స్వయముషిత్వా ఒన్ధీకృతదేవ స్త్రీవి
మోచనేన భర్తురాశ్రితసంరక్షణాకరణ రూపావద్యం పరిహృతవ
తీ, ఏకాక్ష్యేకకర్ణ ప్రభృతిరాక్షసీర్జిఘాంసన్తం హనూమన్తమ్ "రా
జసంశ్రయవశ్యానాం కుర్వన్తీనాం పరాజ్ఞయా। విధేయానాంచదా
సీనాంకః కుప్యేద్వానరోత్తమ "నకశ్చిన్నాపరాధ్యతీ" త్యాద్యుపదే
శేనతద్వధోద్యోగాన్నివృత్త్యతాసామార్ద్రాపరాధాన్ క్షపితవతీ, పు
రుషకారత్వేన చేతనదోషాన్ గుణయతీత్యాద్యనుసన్ధేయమ్, దేవీ-
జగద్రక్షణరూపక్రీడా సక్తప్రధానమహిషీ, (పక్షాన్తరే) క్షమా
దినిషేవితా- క్షమాదిభిర్గుణైర్నిషేవితేతి జగద్రక్షణక్రీడా సహాయస
మృత్తిరుచ్యతే, (అన్యత్ర) క్షమాదిభి- ర్భూమినీళాదిభి, ర్నిషేవితేతి
ప్రాధాన్యముపపాదితమ్, భువనజననీ- భువనానాంజననీ, ["కర
ణాధికరణయోశ్చే" తి కరణేల్యుట్] అఖిలభువనజన్మ సాధకతమ
భూతేత్యర్థః, (అన్యత్ర) లోకమాతా, పుంసాం భోగాపవర్గ విధా
యినీ- చేతనానాం తత్తద్రుచ్యను గుణంభోగమపవర్గంచ విదధాతీ
తి (సమానమన్యత్) వితమసి - తవవిషయాకారాత్తమోగుణరహి

యేస్వయమ్ ॥ ౭౨ ॥ స్వయముదయినస్సిద్ధాద్యావిష్కృ
తాశ్శుభాలయావివిధవిభవవ్యూహావాసాఃపదంచపరం

తే, పదే- విషయే, నిత్యా- మభఙ్గురామ్, వ్యక్తిమ్ , బిభర్షి - ప్రా
ప్నోషి, త్వద్విషయాకారాత్తమోగుణరహితే జనేప్రత్యహంసత్త్వ
గుణకార్యతమావిర్భూతావిశదాభవసీత్యర్థః, స్వయమితినిర్హేతుకత్వ
ముచ్యతే, (యద్వా) వితమసి- "తమసఃపరస్తా"దితితమోరహితే,
పదే-స్థానే, నిత్యామ్- సదాతనీమ్, వ్యక్తి - మభివ్యక్తిమ్, తత్రిద
శాకార్యస్యైవదర్శనాదభివ్యక్తాభవసీతి, (లక్ష్మీపక్షే) వితమసిప
దే- శ్రీమతివైకుణ్ఠే, నిత్యామ్ - సతతైకరూపామ్, వ్యక్తిమ్ - దివ్య
మఙ్గళవిగ్రహమ్, స్వయంబిభర్షి - ఇచ్ఛయైవబిభర్షి, అనేనదివ్య
మఙ్గళవిగ్రహస్యాకర్మకృతత్వమభిమతత్వమనురూపత్వంచ సిద్ధ్య
తి- అత్రవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతస్యలక్ష్మీవృత్తాన్తస్య ప్రతీయమా
నత్వాత్సమాసోక్తిః, "సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిఃప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య
చే"దితి లక్షణాత్. ... ... ॥౭౨॥

చేతనోజ్జీవయిషయాకింకింనకృతంత్వయా, కింబహునాతత్తది
చ్ఛానుగుణభగవదనుభవకైఙ్కర్యసిద్ధయే శ్రీవేఙ్కటగిరిపర్యన్తేషు దివ్య
స్థానేషు శ్రీవైకుణ్ఠాద్భగవన్తమవతారయన్త్యాశ్రీవేఙ్కటగిరి మారభ్య
శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు స్వాశ్రిత జనతత్తద్రుచ్యనుగుణ మారోపయ
న్త్యాచనిశ్శ్రేణికాయితం భవత్యా, కిమతఃపరమాశ్రితవిషయే కర్తవ్య
మస్తీత్యభిసన్ధానేనాహ - (స్వయముదయిన) ఇత్యాదినా - స్వయ
ముదయో యేషాంతేస్వయముదయాః - స్వయంవ్యక్తాః, తద్వన్త
స్స్వయముదయినః, సిద్ధాద్యావిష్కృతాః - సిద్ధాదిభి రావిష్కృ
తాః- ప్రకాశితాః, ఆదిశబ్దేనదేవాదిపరిగ్రహః, శుభాలయాః-దివ్యదే
శాః, (వివిధే)తి = వివిధానామ్- విభవానామ్, వ్యూహానాంచావా
సాః— సాకేతక్షీరసాగరాదయః, మత్స్యకూర్మాదిభేదేన వ్యాసా

విభోః । వృషగిరిముఖేష్వేతేష్విచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే ద్రు
ఢవినిహితా నిశ్రేణిస్త్వం దయే నిజపర్వభిః ॥౭౩॥ హితవి

శ్యావేశావతారభేదేన చ విభవద్వైవిధ్యమ్, వాసుదేవాదిభేదేన తేషాం ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యభేదేన చ వ్యూహద్వైవిధ్యమ్, విభోః - పరస్య బ్రహ్మణః, పరమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్, పదమ్ - తదుచితం స్థానమిత్యర్థః, యాన్యేతాని సన్తి, వృషగిరిముఖేష్వేతేషు - శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు దివ్యస్థానేషు మధ్యే, ఇచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే - ఇచ్ఛావధిః - ఆశ్రితేచ్ఛావిషయదివ్యస్థానవిశేషః, తత్ప్రతిలబ్ధయే - తత్ప్రాప్తయే, ప్రాప్తిశ్చేతనకర్తృకా ఈశ్వరకర్తృకా చ, (యద్వా) ఇచ్ఛావధిః - పరమపదమ్, తతోఽధికస్యేచ్ఛావిషయస్యాభావాత్, తత్ప్రతిలబ్ధయే, (అథవా) ఇచ్ఛావధి - రీశ్వరస్యేచ్ఛావధిః, వృషగిరిప్రభృత్యర్చావతారస్థానాని, అతికృపణమాదృశజనరక్షణానుకూలత్వేన భగవతస్తతోఽధికేచ్ఛావిషయాభావాత్; తత్ప్రతిలబ్ధయే - భగవత్కర్తృకతత్ప్రాప్తయే, నిజపర్వభిర్ద్రఢవినిహితా - నిజైః పర్వభిస్తరతమభావేన స్థితైః, రవస్థాన స్థితస్య సర్వేశ్వరస్య ప్రకృతిమణ్డలావతరణం దయోద్రేకప్రయుక్తమ్, తత్రాపి వ్యూహభేదేషు విభవభేదేషు చోత్తరోత్తరం దయాధిక్యమస్తి, అర్చావతారస్తు నిరతిశయదయావిశిష్టః, ఏవం తరతమభావవద్భిరవస్థాభేదైరేవ పర్వభి - స్సోపానైః, ద్రఢం యథా భవతి తథా, వినిహితా - నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ సర్వశక్తినాపి నిహితత్వాత్ కేనాప్యప్రకమ్ప్యేతి భావః, నిశ్రేణిస్త్వమేవ, నిశ్రేణిరితి వ్యస్తరూపకం వా, ప్రాయస్త్వం నిజపర్వభిర్ద్రఢవినిహితా నిశ్రేణిరిత్యుత్ప్రేక్షా వా; ఏకవివక్షితసంశయాత్సన్దేహాలఙ్కారః, వ్యఞ్జకాభావేఽపి గమ్యోత్ప్రేక్షాసమ్భవాదితి. ... ... ॥౭౩॥

ప్రాప్యలాభస్త్వదాయత్త మిత్యుక్తమ్, ప్రాపకలాభశ్చ త్వద

తిజగద్ధ్రుష్ట్యా క్షిపైరక్షిప్త ఫలాన్తరైరమతివిహితైర

న్యైర్ధర్మాయిత్యైర్చయదృచ్ఛయా । పరిణతబహుచ్ఛద్మా

ధీన ఏవేత్యాహ - (హితమితీ) త్యాదినా- జగద్ధ్రుష్ట్యా- జగచ్ఛక్తే నతద్వాసినోజనాలక్ష్యన్తే; తద్దర్శనేన వైదికకర్మాణ్యనుష్ఠితవతో జ నాదృష్ట్యేవేత్యర్థః, హితమితిక్షిప్తైః- హితమితిబుద్ధ్యాకృతైః, అనే న ప్రాసఙ్గికసుకృతముక్తమ్, అక్షిప్తఫలాన్తరైః - అక్షిప్త - మన ఙ్కల్పితమ్, ఫలాన్తరమ్ - ప్రకృతక్రియాఫలాపేక్షయాఽన్యత్ఫలమ్- ఖ్యాత్యాది; యేషాంతైస్తథోక్తై రిత్యానుషఙ్గిక సుకృతముచ్యతే, అమతివిహితై - రబుద్ధిపూర్వకృతైః, యదృచ్ఛయాధర్మాయితై - ర్దై వయత్నేనధర్మవద్భూతైః, స్వతఏవేత్యర్థః, పర్యవస్యతి * యా దృచ్ఛికసుకృత విశేషైరిత్యర్థః, అన్యైశ్చ - త్వమేవవిహితైర్మా దృ శామవాఙ్మానసగోచరైర్వ్యాజ విశేషైశ్చహేతుభిః, పరిణతబహు ఛద్మా- పరిణతాని-పరిపక్వాని, వ్యాజత్వేనస్వీకర్తుమర్హాణీతియావత్; బహుఛద్మాని- బహువ్యాజాయస్యాస్సాతథోక్తా; పద్మా సహాయ దయే - పద్మాసహాయస్య- పురుషకారత్వేన పద్మయా స్సహాయ భూతస్య, " నకశ్చిన్నాపరాధ్యతి " తిచేతనాపరాధం తిరస్కుర్వ న్త్యాం పద్మాయామ్ " దోషోయద్యపితస్యస్యా " దితిదోష మేవో పహారీకుర్వత ఇతిభావః, తస్యదయే - తత్సమ్బన్ధాదపితవాయమస్మ త్పక్షపాతోనిర్హేతుక ఉచితఇతిభావః, స్వయంప్రదిశసి - నహ్య స్మాభిరయమర్థోయాచితః, నిజాభిప్రేతమ్- స్యాదయమితి విషయీ కారరూపం హితతమమ్ , నహ్యాయమర్థోఽస్మదభిప్రేతః, అయో గ్యత్వాత్; నహిజననీ స్వప్రజాం తదభిప్రేతమితిక్షీరం పాయయ తి, ప్రశామ్యదపత్రపా - చిరకాలాత్ప్రశామ్యదవస్థాక లజ్జాసతీ, ఏతావన్తంకాలం మద్రక్షణవ్యాజాలాభకృత రక్షణాలాభాల్లజ్జితాఽ భూదిదానీం సాలజ్జాప్రశామ్య దవస్థాజాతేతిభావః, (యద్వా)

పద్మా సహాయదయే స్వయంప్రదిశసి నిజాభిప్రేతంనః
ప్రశామ్యదపత్రపా॥ ౭౪ ॥ అతివిధిశివైరైశ్వర్యాత్మాను

అక్లప్తఫలాన్తరై రమతివిహితైరిత్యాను షఙ్గికముక్తమ్, యదృచ్ఛయాధర్మాయుక్తై రన్యైశ్చేతియాదృచ్ఛికముక్తమ్, యదృచ్ఛయా-స్వచ్ఛన్దతః, స్వతఏ వేత్యర్థః, "యదృచ్ఛా స్వైరితామతే త్యమరః.॥ ౭౪॥

ముముక్షూణాం పుంసాం పరమపురుషార్థ తత్సాధనప్రాప్తిస్త్వదాయత్తేత్యుక్తమ్, ప్రయోజనాన్తరపరేభ్యోఽపిపరమపురుషార్థరుచ్యుత్పాదనాయతదపేక్షిత మభ్యుదయమేవ దత్వారుచౌ పరమప్రాప్యమపినిశ్శఙ్కం వితరసీత్యాహ - (అతివిధిశివై) రిత్యాదినా

అతివిధిశివై- రతికాన్తవిధిశివాద్యైస్తైరితి, విధిశివశబ్దౌ తదాసనలక్షకౌ, ఐశ్వర్యాత్మానుభూతిరసైః - ఐశ్వర్యకైవల్యజనితానన్దైః, జనాన్- తదర్థినోజనాన్, ఏషామ్ - జనానామ్; ఇహ - ఐశ్వర్యకైవల్యగనేషు, అసఙ్గదశార్థినీ= నవిద్యతేసఙ్గో- రాగో, యస్యాంసాఽసఙ్గా, తాందశాం ప్రార్థయమానా, సఙ్గస్యాభావోఽసఙ్గః, తస్యదశాయితివా; దుఃఖోదర్కేష్వేతేషు ప్రతిపాదితేషు స్వయమేవవిరజ్యన్తీతి మన్వానా, అభ్యుదయముపచ్ఛిన్ద్య - ఐశ్వర్యాది ప్రతిపాదనతాత్పర్యమన్తరేణ విప్రలమ్భేనతత్ప్రతిపాద్యతేషాం దోషదర్శనేన వైరాగ్యే జాతేసత్పదప్రాపకగత్యన్తరాభావాదేవత్వదవలమ్బే కృతే, తృషితజనతాతీర్థస్నానక్రమఇవపిపాసితజనానాం పిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థ స్నానన్యాయేన నిరస్త పాపానాం పరమప్రాప్యసిద్ధమేత్వదవలమ్బే కృతేహేయప్రతిభటేన త్వత్సమ్బన్ధేన సమస్తాని పాపాని నిరస్తానిభవన్తీతిభావః, [శేషత్వవిపక్షయాపష్టి] ప్రతిబన్ధక పానివృత్తౌసత్యాం పురుషార్థస్యస్వతఃప్రాప్తత్వద్యోతనాయవా; వీతాతఙ్కా సతీ - వ్యపగతనిషేన భయాసతీ,

భూతిరసైర్జగానస్పృదయ మిహమోపచ్ఛిద్యైషా మసఙ్గ
దశార్థినీ । తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రియ క్షపిత్రైనసాంవి
తరసిదయేవీతాతఙ్కా-వృషాద్రిపతేఃపదమ్॥౭౫॥ వృషగి

ఏతావన్తంకాలం పరమపురుషార్థోదియతేచే ద్రుచ్యభావాన్నలేని
మేత్యస్తీతి శఙ్కా-ఽభూత్, సేదానీముపగతా, ప్రతిబన్ధకనివృ
త్త్యాతేషాం రుచేరుదయాదితిభావః, (యద్వా) వీతాతఙ్కా-సతీ-
విగతాతిప్రసఙ్గభయాసతీ, నహ్యాశ్రయణేనక్షపిత పాపానాంతా
దృశపద వితరణేన సంరక్షణమతి ప్రసఙ్గకరమితిభావః, వృషాద్రిప
తేఃపదమ్ - పద్యతఇతిపదమ్, తత్సాయుజ్యమిత్యర్థః; పరమవ్యోమా
ఖ్యంస్థానంవా; (అథవైవంయోజనా) అతిపేధిఃవైరైశ్వర్యాత్మాను
భూతిరసైర్జనానాం తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రమక్షపిత్రైనసా మేషాం
జనానామ్,యథాపిపాసితజనానాంపిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థస్నానే
న క్షపితైనసో భవన్తి, ఏవంక్షుద్రపురుషార్థ ముద్దిశ్యత్వ దాశ్రయ
ణేకృతేఽపి స్వస్నవిధి నాత్వ త్సమ్బన్ధేనసర్వ సమస్తపాపాభవన్తీత్య
ర్థః, తాదృశా మేషాం జనానామిహైశ్వర్యాత్మానుభూతిరసేష్వ స
ఙ్గదశార్థినీ- క్షుద్రపురుషార్థ రుచ్యుత్పాదకపాపక్షపణేనప్రతిపాదితై
శ్వర్యాదౌ దోషదర్శనేనచ స్వయమేవతత్ర విరక్తాభవిష్యన్తీత్యసఙ్గ
దశామర్థయమానాసతీత్యర్థః,అస్పృదయముపచ్ఛిద్యవీతాతఙ్కా-అస
ఙ్గదశాయాం జాతాయాంపరమ పురుషార్థరుచ్యావౌచసత్యాం వీత
నిషేధభయా, వీతాతిప్రసఙ్గభయావా; వృషాద్రిపతేః పదంవితరసి,
తేభ్యఇత్యర్థాల్లభ్యతే. ... ... ॥౭౫॥

ఏవమాధ్యాత్మికాది తాపత్రయ తప్యమానా నాం జన్తూ
నమృతసాగరాయమాణే భగవతిశ్రీనివాసే నిఃశ్రేయసమోక్షానుబన్ధి గు
ణవిశేషప్రకాశనేన పరమపురుషార్థం ప్రతితాన్విస్రబ్ధయసిచ, కీదృ
శోఽయం వ్యామోహోభవత్యాః ? ఇత్యాశయవానుపసంహరతి.(వృ

రిసుధాసిన్ధౌ జన్తుష్వమేనిహిత స్త్వయా భవభయపరీతా
పచ్ఛిత్త్యై భజన్నఘమర్షణమ్ । ముషితకలుషో ముక్తైరగ్రే
సరైరభిపూర్యతే స్వయముపనతైస్స్వాత్మానన్దప్రభృత్య
నుబన్ధిభిః॥   ...   .   ॥౭౬॥

షగిరి) త్యాది = జన్తు-ర్జననధర్మా, అనేనాధికారి నియమాభావ ఉక్తః, త్వయాభవభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై- భవాద్భయంభవభయమ్, పరీతాప- ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయమ్, తయోరుచ్ఛిత్త్యై- ఛేదం కర్తుమ్।[క్రియార్థోపపదస్య కర్మణిస్థానిన ఇతిచతుర్థీ] అస్యచపార్శ్వ ద్వయేపిసమ్బన్ధః, వృషగిరిసుధాసిన్ధౌ- వృషగిరౌవిరాజమానస్సుధాసిన్ధు- రమృతసాగర, శ్రీనివాసః, సుధాసిన్ధుత్వాపూర్ణసామ్యాత్సిన్ధుగిర్యాధ్యవసితః, తత్రనిహితః - స్వీక్రియతామయమితి సమర్పితః,భవభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై, అఘమర్షణమ్- అఘానిమృష్యన్తే - క్షమ్యన్తేఽనేనేత్యఘమర్షణమ్ - ప్రపదనమ్, అఘమర్షణ స్నానంచ, భజన్- సేవమానః- ముషితకలుషమ్ - ముషితాని - నిరస్తాని, కలుషాణి- పూర్వోత్తరాఘలక్షణానియస్య, ముక్తైరగ్రేసరైః- ముక్తైః పూర్వభావిభిః, స్వయముపనతైః- ప్రతిబన్ధకాభావాత్స్వతఏవప్రాప్తైః, స్వాత్మానన్దప్రభృత్యనుబన్ధిభిః - స్వాత్మానన్ద - స్వాత్మస్వరూపస్వభావానుసన్ధానజనితప్రీతిః, తత్ప్రభృతిభిః - ప్రభృతిశబ్దేన పరమాత్మస్వరూపస్వభావానుసన్ధాన జనితప్రీత్యాది సఙ్గ్రహః, అనుబన్ధిభిః - పరికరైః, అభిపూర్యతే - అభితఃపూర్యతే, యథాతత్సమ్బన్ధినోఽప్యుక్తైరనుబన్ధిభిస్సర్వైః తథాపూర్యత ఇత్యర్థః. అత్ర శ్రీనివాసదయావిషయీకృతే సంసరచ్చేతనేకస్య చిద్రాజకుమారస్య రాజ్యలాభే సన్నిహితేసతితదనుబన్ధిభిస్సుహృద్బాన్ధవాదిభిరభిపూరితస్య వృత్తాన్తస్సారూప్యాత్ప్రతీయత ఇతిసారూప్యనిబన్ధనాసమాసోక్తిః, సాచరూపకాతిశయోక్తి సఙ్కీర్ణశ్లేషసంసృష్టా.   ॥౭౬॥

అ ని త ర జు షా మ న్త ర్యా మ లే స్య పా య ప రి
ప్లవేకృతవిదనఘావిచ్ఛిద్యైషాం కృపేయమవశ్యతామ్ ।
ప్రపదనఫలప్రత్యాదేశ ప్రసఙ్గవివర్జితం ప్రతివిధిముపా
దిత్సేసార్ధం వృషాద్రిహితైషిణా ॥ ౭౭ ॥ తునవిలయి

అనన్తరశ్లోకా ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా, తత్రైవం నిర్వ్యాజవత్స లయా భవత్యా భగవతి శ్రీనివాసేనిక్షిప్తోజన్తుస్తమేవ ప్రపద్యనిర్ధూతనిఖిలదురితో దేశవిశేషప్రాప్త్యనన్తర భావినమానన్దమిహైవానుభవితుముపక్రమత ఇత్యుక్త్, మత్రైవమాకాఙ్క్షా, శరణవరణానన్తరం బుద్ధిపూర్వాపాయసమ్ప్లవే ప్రాయశ్చిత్తాకరణేచసతికీదృశీదశాఽనన్యశరణస్యాస్యచ భవిష్యతీతితత్రాహ . (అనితరజుషా) మిత్యాదినా- అనితరజుషా - మనన్యశరణానామ్, భగవచ్చరణారవిన్దైకశరణానామిత్యర్థః; అన్తర్యామలే-మనసిపూర్వాకే, అపాయపరిప్లవేఽపి- అపాయసఙ్కరేసత్యపి, కృతవిత్ - కృతమ్ - ప్రపదనమ్, అనఘా- దోషేసతిపరిత్యాగాది రూపాఘరహితా, యమవశ్యతాం విచ్ఛిద్య "నఖలుభాగవతాయమ విషయంగచ్ఛన్తి" త్యుక్తప్రకారేణ యమాధీనతాం నిరస్య, ప్రపదన ఫలప్రత్యాదేశప్రసఙ్గ వివర్జితమ్ - భగవత్ప్రాప్తిరూపప్రపత్తి ఫలప్రత్యాఖ్యాన ప్రసఙ్గరహితమ్ , ప్రతివిధిమ్- ప్రతివిధానమ్, రాజపుత్రాపరాధన్యాయేన మృదుదణ్డనరూపమ్; వృషాద్రిహితైషిణా - వృషాద్రావుత్తమానేనహితైషిణా - సర్వజనహితపరేణ ; శిక్షోపయోగితయాహితైషిత్వోక్తిః, తేనసార్ధముపాదిత్సే - ["సహాయుక్తేఽప్రధాన" ఇత్యప్రధానేతృతీయా] అధికదణ్డనశఙ్కయా త్వమేవప్రధానభూతా ప్రతివిధిం కరోషీతిప్రతీయతే. ... ... ॥ ౭౭॥

పరమ పురుషార్థలిప్సయా ప్రపన్నస్య ధీపూర్వోత్తరాఘప్రసఙ్గేఽపిపరమప్రాప్తివిఘాతోనాస్తీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాత్స్వర్గా

నాం శాస్త్రార్థానాం ఫలాయనివేశితే పితృసురగణే
నిర్వేశాత్ప్రాగపిప్రళయంగతే । అధిగతవృషక్ష్మాభృన్నా
థామకాలవశంవదాంప్రతిభువమిహవ్యాచఖ్యుస్త్వాంకృ
పేనిరుపప్లవామ్॥ ... ... ॥౨౮॥

ద్యర్థనేఽపిమధ్యే ఫలప్రదదేవతా నాశేఽపిఫలప్రాప్తిర్నవిహన్యత ఇ
త్యాహ - (క్షణవిలయినా) మిత్యాదినా= క్షణవిలయినామ్ - క్షణే
నవిలయవతామ్, అనేనఫలప్రదానార్థమన్యదపేక్ష్యమితిదర్శితమ్, శా
స్త్రార్థానామ్ - జ్యోతిష్టోమాదివాక్యప్రతిపాద్యానాం జ్యోతిష్టో
మాదీనామ్, ఫలాయ - ఫలందాతుమ్, [క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి
స్థానిన'' ఇతిచతుర్థీ] నివేశితే - త్వయాఫలప్రదతయాస్థాపితే, పితృ
సురగణే-పితౄణాంసురాణాంచగణే, నిర్వేశాత్ప్రాక్-కర్తుస్తత్కర్మ
ఫలభోగాత్ప్రాక్, ప్రళయంగతేఽపి-నాశంగతేఽపి, అధిగతః-ప్రాప్తః,
వృషక్ష్మాభృన్నాథో - రమానివాసో, యయాతామ్, ప్రాప్తవృషా
ఖ్యపర్వత శ్రేష్ఠామిత్యపి వివక్షితమ్, అనేన వక్ష్యమాణప్రతిభువో
నిరపాశ్రయత్వముక్తమ్, అకాలవశంవదామ్ - కాలకృతవికారవి
ధురామ్, అనేనస్వరూపతోఽనపాయిత్వముక్తమ్, నిరుపప్లవామ్ -
పరకృతోపద్రవశూన్యామ్, త్వామిహతత్తత్కర్మఫలప్రదానే ప్రతి
భువంవ్యాచఖ్యుః - ప్రతిభూత్వేన వ్యాఖ్యాతవన్తః, ''ఫలమతఉప
పత్తే'' రిత్యత్రభాష్యకారాదయఇతిభావః, ప్రతిభూర్నామోత్తమ
ర్ణాయాధమర్ణేనదేయస్య ద్రవ్యస్యదాపయితా, తన్నాశేవాచ స్వ
యంవాఽఽలోచ్యతే, ఉక్తప్రకారేణస్థిరాశ్రయస్స్వయంచ స్థిరో-రాజ
దణ్డాద్యుపద్రవ రహితశ్చయది దృఢప్రతిభూర్భవతి తాదృశీత్వమి
తిభావః. అత్రభగవత్కృపాయాం ప్రతిభూత్వరూపణా ద్విషయ
స్యాధిక్యవర్ణనాచ్చాధికాభేదరూపకమ్, ''విషయ్యభేదతా ద్రూప్య
రఞ్జనం విషయస్యయత్ । రూపకంతత్త్రిధాఽధిక్యన్యూనత్వానుభ
యోక్తిభి'' రితిలక్షణాత్. ... ... ॥౨౮॥

త్వదుపసదనాదద్యశ్వోవామహాప్రళయేఽపివావితరతినిజం
పాదామ్భోజంవృషాచలశేఖరః। తదిహకరుణేతత్తత్క్రీ-
డాతరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయాజుష్టాయాస్తే దురత్య

కింబహునా త్వత్సమాశ్రితేభ్యస్సర్వేభ్యస్త్వద్విషయీకారతారతమ్యా
నుగుణ్యేన వృషగిరిశేఖరః పరమపురుషార్థం క్రమేణదాస్యతి, త
స్మాత్త్వమనతిక్రమణీయేత్యాహ - (త్వదుపసదనా) దిత్యాదినా - త్వ
దుపసదనాత్ - త్వత్సమాశ్రయణాదేవ, అద్యశ్వోవా, కింబహునా,
మహాప్రళయేఽపివా, త్వద్విషయీకారతరతమభావానుగుణక్రమే
ణేత్యర్థః, వృషాచలశేఖరః - వృషాచలస్య నీలోత్పలశేఖరాయమా
ణః, నిజంపాదామ్భోజమ్, వితరతి - కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వేన
దదాతి, దివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణ వృషాచలమివ పాదారవిన్దాశ్రితశి
రశ్శేఖరయతీతి వ్యజ్యతే సమభివ్యాహారేణ, తత్ - తస్మాత్, ఇహ-
అస్మిన్ఫలవిషయే, తత్తత్క్రీడాతరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయా- తత్త
త్క్రీడా- స్తత్తద్విహారాః, విషయీకారాఇతియావత్; తాస్తరఙ్గపర
మ్పరైవేత్యుపమితసమాసః, అనేన విషయీకారాణాం శీతలత్వ
నైరన్తర్యాదికం ప్రతీయతే, తస్యాస్తరతమతయా - తారతమ్యేన,
జుష్టాయాః - సేవితాయాః, తారతమ్యవత్యాఇత్యర్థః, ఇదంచవిశే
షణం క్రమేణమోక్షప్రదానే హేతుప్రదర్శనపరమ్, తే, దురత్యయ
తామ్ - ఫలప్రదేన భగవతా సమ్ప్రదాన భూతేన చేతనేనచా
త్యేతుమశక్యతామ్, విదుః-వదన్తి, [విదోలటోవేతిలటోణలాదేశః]
తరఙ్గపరమ్పరాక్రాన్తనద్యాదికంహి దురత్యయం భవతీతిభావః.
అత్రచక్రమేణ పాదారవిన్దవితరణస్య సమర్థనీయస్య తత్తత్క్రీడా
తరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయాజుష్టాయాః ఇత్యనేన పదద్వయేన సమ
ర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చోపమాసఙ్కీర్ణమ్, కించ
తత్తస్మాద్దురత్యయతాం విదురిత్యత్రానుమానాలఙ్కారః, ఉక్త

యతాంవిదుః ॥ ౭౯ ॥ ప్రణిహితధియాంత్వత్సమ్పృక్తే
వృషాద్రిశిఖామణౌ ప్రసృమరసుధాధారాకారా ప్రసీద

యోశ్చసంసృష్టిః. ... ... ॥౭౯॥

ఏతావతా ప్రపన్నప్రసఙ్గః ప్రపఞ్చితః, ఇదానీ ముపాసకా నామపిత్వత్సమ్బన్ధా దేవభావనా ప్రసాదోభవతీత్యాహ - (ప్రణిహితధియః) మిత్యాదినా-త్వత్సమ్పృక్తే-శరధి-రాక్షీరన్యాయేనత్వయా సుసఙ్గతే, వృషాద్రిశిఖామణౌ - వృషాద్రేరిన్ద్రనీలచూడా రత్నాయమానేశ్రీనివాసే, ప్రణిహితధియామ్ – ప్రకర్షేణ- ఐకాగ్ర్యేణ, నిహితా - న్యస్తా, ధీర్యేషాముపాసకానామిత్యర్థః, భావనా-స్మృతి సన్తతిరూపా, ప్రసృమరసుధాధారాకారా - ప్రసృమరసుధా ధారాయా ఆకారఇవాకారోయస్యాస్సా; సచాకారో విపులత్వమనుకూలత్వమవిచ్ఛిన్నత్వంచ,తథాసతీ;ప్రసీదతి-ప్రసన్నాభవతి, ప్రసాదోనామనైర్మల్యమ్-తచ్చవిషయాన్తరాస్పర్శిత్వమ్,దృఢ-మస్మిన్నర్థేవివాదోనాస్తీత్యర్థః, (యద్వా) దృఢమ్ స్థిరమ్,యథాభవతితథాప్రసీదతీతిక్రియావిశేషణమ్, (అథవా) ఉత్తరార్థాన్వయావసానేదృఢమితియోజ్యమ్ ఇతి హేతౌ, తేషామువాసకానాంతాదృశభావనాశ్రయత్వేన స్వాత్మనామపితాదృశానన్దతిస్సయేత్యర్థః, స్థిరాశయచాతకాః-స్థిరాశయాః-దృఢాధ్యవసాయాః,ప్రపన్నాఏవచాతకాః, “ప్రపన్నశ్చాతకోయద్వ” దితితత్సామ్యాత్తత్వేనరూపణమ్,నిభృతగరుతస్సన్తః-గరుచ్ఛబ్దస్సప్రయత్నపరః,గమనసాధనవిశేషవాచినోగరుచ్ఛబ్దస్యగమనసాధనసామాన్యలక్షకత్వాత్తస్య నిభృతత్వమ్-నిశ్చలత్వం, మప్రవృత్తత్వమితియావత్; నివృత్తస్వప్రయత్నా ఇత్యర్థః, (చాతకపక్షే) నిశ్చలపక్షా ఇత్యర్థః, దత్తాస్వాదమ్- దత్తపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవాస్వాదమ్, (వలాహకపక్షే) దత్తజలాస్వాదమ్, విముక్తివలాహకమ్ - ముక్తేస్సన్తాపహరత్వాదినా వలాహకసామ్యాత్తత్వేన రూప

తిభావనాదృఢమితిదమేదత్తాదస్వాదంవిముక్తివలాహకం
నిభృతగరుతో నిధ్యాయంతిస్థిరాశయచాతకాః ॥ ౮౦ ॥
కృపేవిగతవేలయాకృత సమగ్రపోషైస్త్వయా కలిజ్వలన

ణమ్, నిధ్యాయన్తి - నిర్వర్ణయన్తి, యథాచాతకస్తాపార్తోఽపి స్వయత్నంవిహాయకదావలాహకోవర్ష్యతీతిప్రతీక్షతేతథాప్రపన్నోఽపితాపత్రయాభిహతస్సన్ స్వయత్నం విముచ్యకదా పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవామృతాస్వాదహేతుర్ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతీక్షత ఇతిభావః; అత్రచత్వదేక శరణత్వేన త్వదన్తరఙ్గభూతానాం ప్రపన్నానామపి యాదృశభావనాఽత్ర దుర్లభాభవతితాదృశీం భావనాముపాసకేభ్యోఽపి ప్రసాదయసీతి తాత్పర్యమ్. అత్రతావత్పూర్వార్ధేభావనాప్రసాదస్య సమర్థనీయస్య త్వత్సమ్పృక్త ఇత్యనేనసమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, వృషాద్రిశిఖామణావిత్యత్ర శ్రీవేఙ్కటపతిశ్చూడామణిత్వేనాధ్యవసిత ఇతిరూపకాతిశయోక్తిః, ఉత్తరార్ధేచ రూపకాలఙ్కారస్స్పష్టః, ఏతేషాం త్రయాణాం సంసృష్టిః ... ... ॥౮౦॥

అనన్తరదశకేన దశావతారద్వారా దయాం స్తోతుకామః ప్రథమశ్లోకేన తావదర్చావతార విశేషముఖేనదయాకృతం జగదుపకారం ప్రస్తుతమర్చావతార సామాన్యముఖేన నిగమయతి - (కృపే) ఇత్యాదినా — హేకృపే! స్తుతిజాతశ్రమాపనయనాయ కృపానామామృతరసేన రసనాంసేచయతి శ్లోకాదౌ, కృపేవిగతవేలయేతి- వేలా - కాలః, కాలవిశేషనిరపేక్షయేత్యర్థః, (యద్వా) వేలా- అవధిః, నిరవధికయేత్యర్థః, త్వయా - కరణభూతయా, కరణత్వంచ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహకర్తృకసమగ్రపోషతత్కర్తృకే మేఘవదాచరణేచ, విగ్రహాణాం కృపావత్త్వం స్వరూపద్వారేతి ద్రష్టవ్యమ్, కృతసమగ్రపోషైః- కలితసమ్పూర్ణజగత్పోషైః, కాళమేఘాశ్చ, విగత

దుర్గతే జగతి కాళమేఘాయితమ్ । వృషక్షితిధరాదిషుస్థితి

వేలయా - ఉత్కూలయా నద్యా, కృతసమగ్రసస్యాదిపోషా భవ
న్తి, వృషక్షితిధరాదిషు - శ్రీవేఙ్కటాద్రి ప్రభృతిషు, ఆదిశబ్దేన శ్రీ
రఙ్గాదిపరిగ్రహః, స్థితిపదేషు- భగవత్స్థానస్థలేషు, ఆవిర్భూతైః,
స్సమానమిదం కాళమేఘపక్షేఽపి, తేహివృషక్షితిధరాదిషుస్వస్థానే
ష్వావిర్భవన్తి;సానుప్లవైః- విష్వక్సేనాద్యనుచరసహితైః, (అన్యత్ర)
అనుకూలవాతాది సాహిత్యాదికం వివక్షితమ్ , వ్యపగతాఖిలా
వగ్రహైః - వ్యపగతాః, అఖిలాః, అవగ్రహః నిగ్రహః, యేభ్యస్తైః,
"స్వయంవిధాతాఽసురదైత్యరక్ష సామనుగ్రహావగ్రహయోర్యదృచ్ఛ
యే"తి ప్రయోగాత్; "అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణు" రిత్యుక్తక్రమేణసర్వ
సహిష్ణుత్వాన్నిగ్రహప్రసఙ్గరహితైః, అఖిలశబ్దేనాత్యన్తదుస్సహాము
హాపరాధకరణేఽప్యత్యల్పనిగ్రహోఽపి నాస్తీతిప్రతీయతే, వాత్స
ల్యైకరసత్వాదర్చావతారస్య; (పక్షాన్తరే) అవగ్రహః - వర్ష
ప్రతిబన్ధకః, తాదృశైర్వృష్ట్యాదిప్రతి విగ్రహైః - అర్చారూపైరష్టో
త్తరశతదివ్యస్థాన సన్నిహితైః, కర్తృభిః; కలిజ్వలనదుర్గతే - కలే
ర్జ్వలనమతిక్రూరవ్యాపారః, తేనదుర్గతే - దుర్దశాంప్రాప్తే, (య
ద్వా) కలిరేవజ్వలనో - వహ్నిస్తేన దుర్గతే - తత్పీడయాపీడితే,
(యద్వా) త్వయాకర్త్ర్యైకృత స్సమగ్రపోషః - పూర్ణపోషోయే
షాం విగ్రహాణామ్, "భక్తానాంత్వంప్రకాశస" ఇతి భక్తగోచ
రాతివేలకృపయాహి విగ్రహపరిగ్రహః, కలిజ్వలనేనదుర్గతే - దుః
ఖంప్రాప్తే, జగతివిషయే, కాళమేఘాయితమ్ — కాళమేఘైరివా
చరితమ్, [కర్తుర్గక్యఙ్సలోపశ్చేత్యాచారార్థేక్యంతాద్భావే క్తః,]కాళ
మేఘవదాచారశ్చ విశేషణాద్గమ్యతే, (అథవైవంయోజనా) కృపేవి
గతవేలయాత్వయా కర్త్ర్యా వృషక్షితిధరాదిషు స్థితిపదేషు సన్ని
హితైరకృతసమగ్రపోషైస్సానుప్లవైర్వ్యపగతాఖిలా వగ్రహైర్వ్యా

పదేషు పాదన్యస్తవ్యావృషాద్రిపతిపీఠీప్రేష్యస్య సగతాఖిలాపగ్రే
హో ॥౭॥ ప్రసూయ వివిధం జగత్తదభివృద్ధయే త్వం దయే సమీక్షణ

వృషాద్రిపతివిగ్రహోఽకలిజ్వలినదుర్గలేజగతీపి పయే కాళమేఘాయితమ్-
వృషాద్రిపతివిగ్రహద్వారా కర్త్యా కాళమేఘ వదాచరిత మిత్యర్థః.
ఏతేనతురీయయుగేఽన్యావతారాణామాశ్రితానుగ్రహకత్వాతిశయః
ప్రకాశ్యతే, సచతత్రతేషాం జ్ఞానశక్త్యాదేరల్పీయస్త్వేనదయాసీయత
మత్వాఽదత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయోక్త్యర్థాపితా వాచకలుప్తో
పమా॥ ... ... ॥౮॥

నకేవలమర్చారూపేణ భగవన్తం శ్రీనివాసం దివ్యస్థానేష్వవతా
ర్యజగదభిక్షణం కృతంభవత్యా, కింతుమత్స్యకూర్మాదిరూపేణాప్యవ
తార్యలోకోపకారిణీత్యాహ - (ప్రసూయే) త్యాదినా. వివిధమ్- దే
వతిర్యజ్మనుష్యస్థావరాది భేదేనబహువిధం జగతాం - వర్గమ్,
(యద్వా) జగచ్ఛబ్దోలోకపరః, సత్యలోకాది భేదేన వైచిత్ర్యమ్,
ప్రసూయ - ఉత్పాద్య, కరణేకర్తృత్వోపచారః, ప్రసూయేత్యనే
న దయాయామాతృత్వప్రతీతిః, తాదృశై - ర్మత్స్యాదేరీక్షణాది స
దృశైః, (యద్వా) తాదృశై - రచిన్త్యశక్తిభిః, ఈక్షణాదేరభివృద్ధి
హేతుత్వస్యమనుష్యాదావదర్శనాత్; (అథవా) తాదృశశబ్దేనప్రా
కృతమీనాదేరీక్షణాద్యపేక్షయా స్వరూపతఃకార్యతశ్చవై లక్షణ్య
ముచ్యతే, అప్రాకృతత్వాదేవ స్వరూపవైలక్షణ్యం స్ఫుటమ్, లౌకిక
మీనాదేరీక్షణాదికం శరీరవృద్ధిమాత్రనిమిత్తమ్, దివ్యమీనాదేరీక్షణా
దికం త్వాత్మోజ్జీవనస్యాప్యనుగుణం భవతీతికార్యవై లక్షణ్యమతఏవ
సమిత్యాద్యుపసర్గోపాదానమ్, సమీక్షణవిచిన్తనప్రభృతిభిరితిపాఠభ్ర
తిశబ్దేనసంస్పర్శఉచ్యతే, "ఈక్షణధ్యానసంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవి
హఙ్గమా" ఇతి హ్యుచ్యతే, ఏతైస్త్రిభిః కరణభూతైః, తదభివృద్ధయే-ప్ర
సూతజగదభివృద్ధిం కర్తుమ్, ["క్రియార్థోపపదస్య కర్మణిస్థానిన"

విచి త్రైస్వప్రభృతిభిస్స్వయం తాదృశైః । విచిత్రిగుణచి
త్రితాం వివిధదోషవైదేశికీం వృషాచలపతే స్తనుం విశసి

ఇతిచతుర్థీ, నతుతుమర్థాచ్చభావవచనాత్ " ఇతిసూత్రస్యాయం విష
యః] విచిత్రగుణచిత్రితామ్ - విచిత్రైః - ర్నానావిధైః, మత్స్యాదిత
త్తదవతారాసాధారణైరితియావత్; తాదృశైర్గుణైః - రూపగుణైరా
త్మగుణైశ్చ, చిత్రితామ్ - చిత్రాంకృతామ్, నానాకారాం కృతామ్,
[తత్కరోతీతి ణ్యన్తాత్కర్మణి క్తః] విచిత్రామ్- విగతచిత్రామ్,గుణ
చిత్రితాంచ; గుణైః శుక్లాదివర్ణైః, శ్చిత్రితామ్ - సఞ్జాతచిత్రాంచే

తి విరోధాభాసః, (యద్వా) చిత్రైః - రాశ్చర్యభూతైః , ప్రాకృ
తమత్స్యాదిదుర్లభై రిత్యర్థః; గుణైః - జ్ఞానశక్త్యాదిభి రాత్మగుణై
స్సౌన్దర్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాదిభీరూపగుణైశ్చ, చిత్రితామ్- చిత్రా
మాశ్చర్యభూతాంకృతామ్, వివిధదోషవైదేశికీమ్ - వివిధానాందో
షాణామ్ - ప్రాకృతమత్స్యాదిగతానా మజ్ఞత్వాదీనాం దుర్గన్ధాదీ
నాంచ, వైదేశికీ - మతిదూరవర్తినీమిత్యర్థః . మత్స్యకూర్మాదికామ్-
ఆదిశబ్దేన హంసావతార సఙ్గ్రహః, వృషాచలపతే స్తనుమ్- మత్స్య
కూర్మాదికాం వృషాచలపతే స్తనుమిత్యనేనసంస్థానమాత్రం మత్స్య
కూర్మాదిసదృశమ్, రూపం (ద్రవ్యం) త్వసాధారణదివ్యరూపసజాతీ
యమితిగమ్యతే, స్వయంవిశసి - భగవతో మత్స్యాదితనుపరిగ్రహ
స్య యద్యపీచ్ఛైవప్రయోజనం భవతు, తత్ప్రవేశస్య ప్రయోజన
మిదమేవేతిభావః. అత్రదయాకృత దివ్యమత్స్యాదితను ప్రవేశస్య
" ఈక్షణధ్యాన సంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవిహఙ్గమా " ఇత్యుక్తప్ర
కారేణ సమీక్షణాదిభిః ప్రసూత జగదభివృద్ధికరణం ఫలత్వేనోత్ప్రే
క్ష్యతఇతి ఫలోత్ప్రేక్షా, సాచగమ్యా, వ్యఞ్జకాప్రయోగాత్; అసి
ద్ధవిషయాచ, సమీక్షణాదిభిర్జగదభివృద్ధికరణస్యా సిద్ధత్వాత్ ; కించ
విచిత్రగుణచిత్రితామిత్యత్ర విరోధాభాసః, "ఆభాసత్వేవిరోధస్య

మత్స్యకూర్మాదికామ్ ॥ ౮౦ ॥ యుగాన్తసమయోచితం
భజతియోగనిద్రారసం వృషక్షితిభృదీశ్వరే విహరణక్ర
మాజ్జాగ్రతి । ఉదీర్ణచతురర్ణవీకదనవేదినీంమేదినీం స

విరోధాభాసఇష్యతే” ఇతిలక్షణాత్ ; ఉత్ప్రేక్షావిరోధాభాసయో
స్సంసృష్టిః, అపిచాత్రకవేర్ద యాగోచరరతిభావస్య దివ్యమీనాదిగో
చరరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః. ... ... ॥౭౯॥

మత్స్యకూర్మావతారయోరేక శ్లోకఏవసఙ్గ్రహీతత్వాదనన్తరం వరాహావతారముఖేనకృతం దయాయాఅపదానవిశేషం వర్ణయతి- (యుగాన్తే) త్యాదినా- యుగాన్తసమయః- బ్రహ్మదివసావసానసమయః, అవాన్తరప్రళయసమయఇత్యర్థః, తస్మిన్ ; ఉచితమ్ - పరిచితమ్, యోగనిద్రారసమ్ - యోగోనిద్రేవయోగనిద్రేత్యుపమితసమాసః, ఉభయత్రనిర్వ్యాపారశయనసామ్యాత్ ; యోగనిద్రాసముచే హినాగభోగపర్యఙ్కేనిర్వ్యాపారేణశేతే, యోగఏవనిద్రాయోగనిద్రేతిరూపకంవా ; యోగనిద్రానామ “ఆత్మానంవాసుదేవాఖ్యంచిన్తయేన్మధుసూదన”ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణసవిభూతికదివ్యాత్మస్వరూపానుభవోజగద్రక్షణానుచిన్తనమిశ్రః,నిద్రాముద్రాలఙ్కృతశ్చ ; తస్యారసమ్ - రాగమ్, తస్యారసమ్ - రసనమాస్వాదనమితివా ; భజతి- సేవమానే, వృషక్షితిభృదీశ్వరే - శ్రీవేఙ్కటేశే, విహరణక్రమాత్ - విహారక్రమేణ, చతుర్ముఖదినావసానే యోగనిద్రారూపోవిహారశ్చతుర్ముఖదినాదౌజాగరణలక్షణోవిహారఇతివిహారక్రమః ; నైమిత్తికప్రళయావసాన ఇతి యావత్ ; జాగ్రతిసతి - [యస్యచభావేన భావలక్షణమితిసప్తమీ] (ఉదీర్ణే)తి = చతుర్ణామర్ణవానాంసమాహారశ్చతురర్ణవీ,ఉదీర్ణా-ప్రవృద్ధాచసాచతురర్ణవీచతథోక్తా ; తయాకృతకదనమ్ - పీడా, తద్వేదినీమ్ , వేదయతి- జ్ఞాపయతీతివేదినీ, తామ్ మేదినీమ్ - భూమిమ్, తదభిజుష్టయా - తేన - మహావరాహరూపిణా

ముద్ధృతవతీన యేత్వవభిజుష్టయాదంష్ట్రయా ॥౮౩॥ స
టాపటలభీషణే సరభసాట్టహాసోద్భటే స్ఫురత్క్రుధిప
స్ఫుటభ్రుకుటికేఽపి వక్త్రేకృతే। దయే వృషగిరీశితుర్దనుజ

వృషాద్రిపతినా, అభిజుష్టయా- స్వీకృతయా , దంష్ట్రయా సముద్ధృతవతీ- త్వన్నియుక్తేన ప్రియతమేన కృతం త్వయా కృతమేవ, యథా రాజభృత్యైః కృతం శత్రువిజయాదికం రాజ్ఞా కృతమిత్యుచ్యతే, త్వమితి పూర్వశ్లోకాదనుషజ్యతే - అత్ర సముద్ధృతవతీతి సముద్ధరణస్యోదీర్ణ చతురర్ణవీత్యాది సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం పర మాపన్నాయాం భూమ్యాం ఆపన్నివర్తనవర్ణనేన సపత్న్యాపజీవ్యత్వ రూపాతిశయో దయాయా ఇతి వ్యజ్యతే. ...　...　... ॥౮౩॥

అథ క్రమప్రాప్తన్నృసింహావతారప్రసఙ్గః, తత్ర నృసింహావతారస్య దయాభిమతం పరమప్రయోజనం ప్రహ్లాదాహ్లాదనమేవ, హిరణ్య వధాదికం త్వానుషఙ్గికమితి మత్వా ప్రహ్లాదలాలనమేవ దయాకృతం వర్ణ్యతే - (సటాపటలే) త్యాదినా- హే వృషగిరీశితుర్దయే! త్వయా ఖలు శ్రీవైకుణ్ఠనాథః "త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమ" మిత్యుక్తప్రకారేణ శ్రీవైకుణ్ఠం త్యక్త్వైవ వృషగిరీశతాం జాత ఇత్యాశయః, సటాపటలభీ షణే- సటాసమూహేన శత్రూణాం భయంకరే, తదానీముద్ధతసటాప టలవర్ణనమాత్రేణైవ హిరణ్యకశిపువృత్తాన్తకల్పస్సంవృత్త ఇతి భావః- అ నేన వక్త్రస్య నారసింహత్వం దర్శితమ్ సరభసాట్టహాసోద్భటే - సర భసేన - సవేగేన, ఉచ్చైస్తరేణేతి యావత్; అట్టహాసేన, ఉద్భటే- ఉద్ధతే, పరిస్ఫుటభ్రుకుటికే - పరిస్ఫుటా - అభివ్యక్తా , భ్రుకుటిర్య స్మింస్తథోక్తే; నృసింహరూపిణో వృషగిరీశితుర్వక్త్రే స్ఫురత్క్రుధిక్కృ తేఽపి-స్ఫురన్తీ-అట్టహాసాదినా క్రోధానుభావేన ప్రకాశమానా క్రుత్ , యస్మింస్తస్మిన్కృతేఽపి, అపినా విరోధో దర్శితః, (యస్య చ భావేన భా వలక్షణమితి సప్తమ్య)తదానీమేవ, సరోజసదృశా - దనుజడిమ్భవిషయ

డిమ్భదత్తస్తనా సరోజసదృశా దృశా సముదితాకృతిర్దృ

వాత్సల్యాదినా ప్రసన్నారుణశీతలతయా పద్మసమయా, దృశా. నృసిమ్హరూపస్య వృషగిరీశితుర్లోచనేన, దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-దనుజడిమ్భస్య దత్తస్తనో యయా సా; స్తన్యప్రదానార్హత్వసూచనాయ డిమ్భశబ్దః, శత్రోర్విశ్వామిత్రస్యాప్యాయస్య కస్యాపి భవత్యసౌ, ఆనుకూల్యస్య ఫలత్వేఽనుగ్రాహ్యత ఇతి ద్యోతితం దనుజేతి; దృశా దత్తస్తనేతి స్వస్తరూపకభేదః, "రుచిరదశనయా శ్యామ శైశ్వప్రజాతైః" ఇతివత్, దృశమేవ స్తనం దత్తవతీత్యర్థః, "అవలోకనదానేన స్తన్యప్రదానేనైవ శిశోరాప్యాయకత్వాత్ స్తన్యప్రశస్తత్వేన రూపణమ్, దృశేత్యేకవచనేన ఏకయా దృశా శీతలావలోకనేన డిమ్భ ఆనన్దితః, ఇతరయాఽనుకూలదర్శనేన శత్రుర్నిరతిశయాం భీతిం లమ్భిత ఇతి వ్యజ్యతే; (యద్వా) దృశా అవలోకనేన, కరణేన; దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-సుధాలహరీసౌన్దర్యేణ కటాక్షేణ స్తన్యప్రదానేనైవ డిమ్భమాప్యాయితవతీత్యర్థః; దత్తస్తనేతి లక్షణాప్రయోగః, ఏవంభూతా త్వమ్, సముదితాకృతిర్దృశ్యసే - సముదితా - సమూఢా, పరిపూర్ణేతి యావత్; ఆకృతిః స్వరూపమ్, యస్యాస్సా తథోక్తా; దృశ్యసే స్పష్టం జ్ఞాయస ఇత్యర్థః, అయం భావః, తాదృశక్రోధసమయేఽపి దివ్యామలకోమలావలోకనేన ప్రహ్లాదాహ్లాదనాన్నృసిమ్హరూపపరివృతే భగవతి శ్రీనివాసే దనుజడిమ్భవిషయా పరిపూర్ణైవ స్పష్టం జ్ఞాయస

ఇతి. శత్రుగోచరనిరతిశయక్రోధస్య డిమ్భవిషయకృపాపూర్తిప్రయుక్తత్వేన తయోస్సమకాలత్వమ్, (అథవా) త్వం దనుజడిమ్భస్తనా- దనుజడిమ్భమాశ్వాసయన్తీ, సముదితాకృతిశ్చ- పరిపూర్ణస్వరూపా చ, దృశ్యసే - స్పష్టమనుమీయసే, కేన హేతునేతి చేత్? సరోజసదృశా దృశా - డిమ్భవిషయవాత్సల్యాద్వా. ప్రసన్నారుణశీతలత్వేన పద్మసదృశత్వాద్దృశేతి. అత్ర చక్రవర్తినివాసదనుగోచరరతిభావస్య శత్రువధాత్సుకృతత్సుతవిషయప్రేమ్ణా స్సన్ధిరఙ్గమితి భావసన్ధి

శ్లో ॥ ౮౪ ॥ [illegible]
[illegible]

[illegible], [illegible], [illegible]
దనుజశిష్యైః [illegible], [illegible], సముదితా కృతి
ర్దృశ్యత ఇతి సాధ్యమ్, [illegible] సర్వజనదృశ్యత్వేతి
హేతుః, దనుజశిష్యైః స్తనాసముదితాకృతిశ్చ దృశ్యత ఇతి సాధ్యమ్,
కేచిత్తు కృశాసముదితాకృతిః సముదితా- సమూఢా, ఆకృతి - స్వరూ
పం విగ్రహో వా యస్యాస్సా, దృగాత్మనా పరిణతా కృతిరిత్యర్థః; దృ
శ్యసే- సర్వైర్విగ్రహేత్య(?) పి [illegible] ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ... ... ॥౮౪॥

ఏవం నృసింహావతారస్య దయాధీనత్వం పరమప్రయోజనం ప్ర
హ్లాదలాలనమేవేతి దర్శితమ్, తదనన్తరభావిని త్రివిక్రమావతారే చని
మ్నోన్నతవిభాగానాదరేణ సర్వేషాం భగవచ్చరణారవిన్దస్పర్శస్స
కలశ్రేయోనిదానభూతః పరమప్రయోజనమ్; బలినిగ్రహాదికమవా
న్తరఫలమిత్యభిసన్ధాయానన్తరపద్యే తదేవ త్రివిక్రమపాదారవి
న్దనివేశసంస్పర్శకం దయాకృతం వర్ణ్యతే - (ప్రసక్త) మిత్యాదినా-
హేదవే ! విధిప్రణిహితైః - విధినా - బ్రహ్మణా, ప్రణిహితైః-స్సమ
ర్పితైః, సపర్యోదకైః - పూజాసలిలైః, పాద్యజలైరిత్యర్థః, త్రై
విక్రమాపదానేహి సత్యలోకావధి సముచ్ఛ్రయం భగవత్పాదకమలం
ధర్మమయేన సలిలేన చతుర్భిర్ముఖైశ్చతురో వేదానధీయానశ్చతుర్ముఖో
ఒభిషిషేచేతి పౌరాణికీ కథానుసన్ధేయా, ప్రసక్తమధునా- సమ్ప
న్నమకరన్దేన, అనేన మధుస్వరూపణేన "విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ
ఉత్సః" ఇతి శ్రుతిర్వివృతా భవతి, సమస్తదురితచ్ఛిదా- సమస్తానామ్ త
త్కాలవర్తినాం సపర్యోదకద్వారా కాలాన్తరభావినాంచ, దురితా
ని- సర్వవిధాని పాపాని- నినన్తీతి తథోక్తమ్, తేన; నిగమగన్ధినా- నిగమా
నామ్ - "త్రీణిపదా విచక్రమే విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః - ఇదం విష్ణుర్విచ

మవిశేషతస్త్రిజగదఙ్ఘ్రిణాద్రదీశితుశ్చ రాచర మచీకరచ్చ
రణపఙ్కజేనాఙ్కితమ్ ॥ ౮౫ ॥ పరశ్వథతపోధనస్త్రిధనస

క్రిమేత్యధానిదర్పదమ్ - విచక్రమే పృథివీమేషఏతామ్ - విచక్రమేత్రి
ర్దేవ" ఇత్యాదీనామ్, గన్ధః- ప్రతిపాద్యత్వరూపస్సమ్బన్ధః, సవివాతి
శయావహత్వాద్గన్ధఇతివ్యపదిశ్యతే, తథాచరూపకాతిశయోక్తిః, సో౽
స్యాస్తీతినిగమగన్ధీ, ['అతఇనిఠనౌ' ఇతిఇనిప్రత్యయః] తేన, అఙ్ఘ్రినా
ఈశితు - స్త్రివిక్రమరూపపరివర్తితస్య, ఉభయోరవిశిష్టగుణప్రధా
నత్వేనసుసదృశత్వాత్పృథగనుక్తిః, చరణపఙ్కజేన - పఙ్కజత్వరూ
పణేన చరణస్య సుఖస్పర్శితం వ్యఞ్జితమ్, తథాచ శిరసిపుష్పమాలా
నిధానేనేవత్రివిక్రమచరణస్పర్శేన చరాచరం సుఖితంశేఖరితంచా
భూదితిభావః, చరాచరమ్ - చరాణి-జఙ్గమానిచ, అచరాణి- స్థావ
రాణిచ, తేషాంసమాహారశ్చరాచరమ్, (యద్వా) చరంచతదచరం
చచరాచరమ్, కైశ్చిద్వస్తుభిశ్చరం కైశ్చిదచరంచ, ఏవంభూతంత్రి
జగత్ - త్రయాణాం జగతాంసమాహారస్త్రిజగత్, అశేషమ్ - నవి
ద్యతే శేషశ్చరణపఙ్కజేనానఙ్కితోయస్మి న్కర్మణితదిత్యఙ్కనక్రియా
విశేషణమ్, త్రిజగద్విశేషణంవా; (అశేష)మితి- అవిశేషతః - సుకృ
తిష్వర్శేసాదరత్వం దుష్కృతిష్వర్శేతదభావఇతి విభాగానాదరేణ,
అఙ్కితమ్- ముద్రితమ్, అచీకరః - కారయస్స్మ, [కరోతేర్హేతుమ
ణ్ణిజన్తాల్లుఙ్] నహితత్తత్కర్మానుగుణమన్యూనానతిరేకేణ ఫలప్రద
స్యేశ్వరమణస్త్వస్మిన్యోగం విహైవంకరోతీతిభావః; (యద్వా) "రా
మోరాజ్యమకారయ" దితివత్స్వార్థేణిచ్. అత్రసావయవరూపకమ
లఙ్కారః, సచరూపకాతిశయోక్తిసఙ్కీర్ణః. ... ... ॥౮౫॥

అథత్రివిక్రమానన్తరభావినః పరశురామావతారస్య త్రిస్సప్త
కృత్వో రాజవంశవధాత్మకైకఫలస్య నకథంచిదపిదయాకృతత్వం
సమ్భవతి, దయాకార్యస్యానుగ్రహస్యతత్రాదర్శనాత్; దయాకృత

తే॥ క్రతూపాకృత క్షితీశ్వర పశుక్షరత్ క్షతజకుంకుమా

త్వేచదయాయా అనుగ్రహైకహేతుత్వం సస్యాదిత్యాశజ్కాయాం యాగీయపశూనామివతేషాం హింసాయాస్తచ్ఛ్రేయస్సాధనత్వేన సైవతేషామనుగ్రహఇతి జామదగ్న్యైవ తారస్యదయానిబన్ధనత్వము పపాద్యదయాం ప్రీణయతి- (పరశ్వధే) త్యాదినా-హేదయే? కృపా నామగ్రహణస్య కవివదన కస్తూరగుళికాయమానత్వా దసకృదావృత్తిః, వృషాచలదయాళునా - వృషాచలనగ్రీసాదయా పరతన్త్రేణ, అతఏవహిపరమవ్యోమవర్తీ వృషాద్రిమాసీత ఇతి భావః, దయైక నిరూపణీయత్వఖ్యాపనాయవిశేష్యసమర్పకపదాన్తరానుక్తిః, లేన, కర్త్రా, కర్తృత్వంచాలిప్యధాఇత్యాలేపం ప్రతిపృథనసతక్రతూ పాకృతేత్యుపాకరణం ప్రతిసిహతరక్షితానామితి నిహననంప్రతిచ; పూర్వం నిహతరక్షితానామ్ - నిహతాశ్చ తేరక్షి తాశ్చతథోక్తాః; అసివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం హననమేవరక్షణమ్, తాదృశానాంహిరణ్యరావణప్రభృతీనామ్, హితమ్ - పాపేషుపున రప్రవర్తనమ్, హృదయేనిధాయ - విచార్య, హృదయేనిధానము పాకరణహేతుః, అనన్తరంక్షితీశ్వరహితాయ పరశ్వథతపోధనప్ర థనసతక్రతూపాకృతాః - పరశ్వథతపోధనస్య - పరశురామస్య, పరశ్వథశబ్దేన ప్రతనార్హత్వంసూచితమ్, తపోధనశబ్దేన సతక్ర తుయోగ్యతా, తస్యప్రధనమేవసతక్రతుః, సచ్ఛబ్దేనస్వర్గాదిసాధన ప్రసిద్ధక్రతువ్యావృత్తిః, సతు స్వర్గాదిసాధనత్వేనేష్టప్రా పకోభవతి, సత్వనిష్టనివర్తకః, ప్రధనక్రతుస్తుస్వర్గసాధనం పాప ప్రవృత్తినిరోధిత్వేనానిష్టనివర్తకశ్చభవతీతి, తతోపాకృతాః,అత్ర "ఉపాకృతఃపశురసౌయో౽భిమన్త్ర్యక్రతౌహత" ఇత్యుక్తలక్షణో పాకరణత్వేనహననమాత్రమధ్యవస్యఉపాకృతాఇత్యుక్తమ్, ఉపాక రణకర్తృత్వంచ జామదగ్న్యప్రవిష్టస్య వృషాచలదయాళోరితిమన్త

స్థానస్థైః॥ వృషాచలదయాలునా ననువిహర్తుమాలిప్యధా

వ్యమ్, తాదృశాః క్షితీశ్వరపశవః - స్తత్రాదృశపరాక్రమపరశుధామా
పేక్షయా క్షితీశ్వరాణాం పశుప్రాయత్వాత్ పశూనాం యాగహిం
సనస్యేవ రాజ్ఞాం తత్కర్తృకహననహింసాయాశ్శుభోదర్కత్వాచ్చ తేషాం
పశుత్వేనరూపణమ్, యాగీయహింసాయాశ్శుభోదర్కత్వంచ "న
వా ఉ వేతన్మ్రియసే నరిష్యసి దేవాఁ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభి" రితిమన్త్ర
వర్ణైరవగమ్యతే, తేష్వాకరత్ - స్వీకరత్, ఉత ఏవం కష్టమ్ - అపథప్ర
వృత్తరాజహననస్య తేషాం హితతమత్వేన దయానుమతత్వాత్తజను
షిభోగ్యం భవతీతి కుజరూపత్వేన రూపితమ్, తస్య స్థానస్థైః - రచనావి
శేషైః, విహర్తుమ్ - దుష్టానాం రాజ్ఞాం హితాచరణప్రసన్నయా త్వ
యా సహ క్రీడితుమ్, ఆలిప్యధా నను - ఆలిప్తాకిముత్ప్రేక్షా, [లిప
ఉపదేహే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్మణి లిఙ్] కుజకుఙ్కుమ స్థానస్థైస్త్వాం
విహర్తుమాలిప్యధానన్విత్యుత్ప్రేక్షయా హింసారూపం రాజ్ఞాంహిత
తమత్వోత్ప్రేక్షయోపస్కృతమ్, తేన చ త్వాం ప్రీతింగతేతి ప్రతీయతే, వృషా
చలదయాలునేత్యుపాకరణకర్తుర్దయాలుతోక్త్యా ఉపాకరణంచ
దయాకార్యమితివ్యఞ్జితమ్, (యథాన్వయం యోజనా) వృషాచలదయా
లునా కర్త్రా పరశ్వథతపోధనప్రథనసత్రప్రోక్షాపాకృతక్షితీశ్వరపశు
క్షరత్క్షతజకుఙ్కుమస్థానస్థై రాలిప్యధా నను - ఆలిప్తాకిముత్ప్రే
క్షా, కిమర్థమిత్యత ఆహ - నిహతరక్షితానాం హితం హృదయే నిధా
య విహర్తుమితి - నిహతరక్షితానామ్ - యథోక్తప్రకారేణ పరశ్వథత
పోధనప్రథన నిహతానాం దుష్ప్రవృత్తినివారణేన రక్షితానాం చ,
నివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం మృతక్షితీశ్వరాణాం హితమ్ - పాపేషు
నః ప్రవృత్తినిరోధరూపమ్, స్వేన కృతం హృదయే నిధాయ మహత్తరమి
ముపకారమాత్మకృతం మనసికృత్య విహర్తుమ్ - అనేన మహోప
కారేణ సుప్రసన్నయా త్వయా సహ క్రీడితుమితి. అత్రాయమ[illegible]

నిధాయాహృదయేదమేనిహితరక్షితానాం హితమ్॥౯౬॥

గోద్ధారక్రమః, అనివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం ప్రతీశ్వరాణాంహననస్యతేషాంహితతమత్వేన దయాయానిరతిశయప్రీతిహేతుత్వాత్తదీయక్షతజమపిభోగ్యంభవతీతి కుఙ్కుమత్వేన క్షతజంరూపయిత్వా దయాయాం విహారఫలకక్షతజకుఙ్కుమాలిప్తత్వరూపధర్మస్యోత్ప్రేక్ష్యతే, అయంధర్మోత్ప్రేక్షాలక్షణస్వరూపోత్ప్రేక్షాభేదః, (యద్వా) క్షతజకుఙ్కుమస్థాసకైర్విహర్తుం నన్వాలిప్యధా ఇతిదయాయాఇష్టతమత్వేన క్షతజకుఙ్కుమాలిప్తత్వం సిద్ధవన్నిర్దిశ్యవిహారస్యతత్ఫలత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, సాచవిహారస్యాసిద్ధత్వాదసిద్ధవిషయాఫలోత్ప్రేక్షా, (అథవా) పరశ్వథతపోధన స్త్రీధనసమయేదయాయాఅపిసన్నిహితత్వేన సమ్భావితక్షతజస్నానసమ్బన్ధో నిరతిశయదయాప్రీతిహేతుత్వేన నిమిత్తేన విహారఫలక లక్ష్మీవల్లభకృతకుఙ్కుమస్థాసకాలేపనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే, తథాచేయ మనుక్తవిషయాస్వరూపోత్ప్రేక్షా, క్షతజస్నానసమ్బన్ధలక్షణ విషయస్యానుక్తేః; అత్రచక్షతజకుఙ్కుమేత్యుక్తరూపకోత్థాపితస్యప్రదర్శితోత్ప్రేక్షాత్రయస్య సన్దేహసఙ్కరః, తేషాంవినిగమనాభావాత్; కించవృషాచలదయాలునేత్యత్రదయాలునేతి శేషవ్యంపరహితనిరతత్వాభిప్రాయగర్భమ్, పరహితనిరతత్వస్యప్రకృతస్త్రీయాపాకరణోపయోగిత్వాత్; తతశ్చపరికరాలఙ్కారః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కురః। చతుర్ణాంపురుషార్థానాం దాతాదేవశ్చతుర్భుజ" ఇతిలక్షణసఙ్గ్రహాత్; ఏవంచోత్ప్రేక్షాత్రయసన్దేహసఙ్కరస్య పరికరాఙ్కురస్య పరశ్వథతపోధన ప్రేక్షణతత్స్త్రీయాపాకృత ప్రతీశ్వర పరుషేతి విత్యుక్తస్య సావయవరూపకస్యచ సంసృష్టిః, తిలతణ్డులయోగవత్త్రయాణాం స్ఫుటావసేయభేదత్వేన నాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరాదిః, ఉత్థాప్యోత్థాపకభావాద్యభావాచ్చ ... ... ॥౯౬॥

కృపేకృతజగద్ధితేకృపణజన్తు చిన్తామణే రమాసహచ
రంతదారఘుధురీణయన్త్యాత్వయా । వ్యభజ్యతసరిత్ప

అథవర్ణనీయత్వేన క్రమప్రాప్తం రఘుపరిబృఢావతారముఖేన కృపాకృతం జగతఃపరమోపకారమాహ- (కృపే) త్యాదినా-వక్ష్యమాణంరఘూద్వహమనుచిన్త్య,తద్గుణావిద్ధహృదయోఽయంకవిస్తదవతారహేతుభూతాం కృపామభిష్టౌతి- (కృప) ఇత్యాదినా = కృతజగద్ధితే - కృతాని, జగతా - మాశ్రితానాశ్రితవిభాగానాదరేణ సర్వేషామ్, హితాని - శ్రేయస్కరాణి,యయాసా; కృపణజన్తుచిన్తామణే - కృపణానా - మాకిఞ్చన్యప్రయుక్తదైన్యవతామ్, జన్తూనాం కార్పణ్యమేవయోగ్యతా, నతుజాతివృత్తాదికమితిభావః, చిన్తామణే - సర్వాభీష్టఫలప్రదే, సదద్వచేనహితపరాప్రియపరా చేత్యుచ్యతే, (యద్వా) ప్రాపకాన్తరపరాణాంతన్నిర్వాహికా,ప్రపన్నానాం స్వయమేవతత్తదిష్టఫలప్రదాచేతి, ఆస్తాంతావత్త్వయాకృతం క్రియమాణం కరిష్యమాణంచ జగదుపకారజాతమ్, సర్వపాపహరత్వేనత్వత్ప్రీతినిధిభూతస్సార్వకాలికోఽయంత్వదనుగ్రహస్తుమనస్వినాంమనఃప్రీణయతితరామిత్యభిసన్ధానఆహ - (రమాసహచర) మిత్యాదిశ్లోకశేషేణ = రమాసహచరమ్ - శ్రీవేఙ్కటపతిమ్, తదా-విశిష్యనిర్వక్తుమశక్యైస్త్రైలోక్యాపత్సముదయే,రావణేనపీడ్యమానానాందేవతానాం తద్వధప్రార్థనాసమయేవా; రఘుధురీణయన్త్యా- అవతారస్యపరమఫలభూతస్సేతుబన్ధః,అనుషఙ్గికం రావణవధాదికం చతిష్ఠతు, నిరతిశయసాక్షాత్ఫలభూతం రఘుధురీణంజగత ఉపకుర్వన్త్యాకిముకర్తవ్యాన్తర మవశిష్యతే భవత్యాఇత్యభిప్రాయేణాహ- (రఘుధురీణయన్త్యే)తి= రఘుధురీణంకుర్వన్త్యా, [తతఃరోతిణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః] ఏవం భూతయాత్వయా, రఘుధురీణావతారస్తుపఞ్చాశత్సహస్రవర్షాపరిచ్ఛిన్నః, ఆకల్పస్థాయీ జగదుపకారస్తుకృ

తిస్సకృదవేక్షణాత్తత్క్షణాత్ప్రకృష్టబహుపాతక ప్రశమ
హేతునా సేతునా ॥ ౯౭॥ కృపే పరవత స్త్వయా వృషగి

తదిత్యాహ - (వ్యభజ్యతే) త్యాదినా = సరిత్పతిస్సకృదవేక్షణాత్ -
ఈక్షణమాత్రమపేక్షితమ్, నతు కాయికం వాచికం మానసం వా వ్యా
పారాన్తరమ్, తచ్చ సకృత్, నాసకృత్; తత్క్షణాత్, నతు విలమ్బేన;
అవేక్షణాదితి ప్రపదనవ్యావృత్తిస్సకృదితి తత్క్షణాదితి చోపాసనవ్యా
వృత్తిః, ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశమహేతునా సేతునా - ప్రకృష్టా
ని బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణహననాదీని, బహూని - అసఙ్ఖ్యేయాని, పా
తకాని - మహాపాతకాని, తేషాం ప్రశమః - ప్రకర్షేణ శమః, సవాసన
శమనమ్; తత్ర హేతునా సేతునా, వ్యభజ్యత - ద్విధాకృతః, అనేన
"ద్వా సముద్రావితతావజౌ ర్వ్యాపర్యావర్తేతే జఘ రేవ పాదా తయోః
పశ్యన్తో అతియన్త్యన్యమపశ్యన్తస్సేతునాతియన్త్యన్య" మితి శ్రు
తిస్స్మారితా, అనేన రఘుధురీణావతారస్య పరమఫలభూతస్సేతు
బన్ధః, రావణవధాదికం త్వానుషఙ్గికమ్, సేతుబన్ధస్య చ తదభిమతం
పరమఫలం దర్శనమాత్రేణ జనానాం పాపహరణమ్, సముద్రతర
ణాదికమవాన్తరఫలమితి ప్రతీయతే. అత్ర చ వ్యభజ్యత సరిత్పతిరితి
సేతునా సముద్రవిభాగస్య సమర్థనీయస్య ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశ
మహేతునేతి సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, కిం చాత్ర కవేః
కృపాగోచరరతిభావస్య సేతుగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽ
లఙ్కారః, అస్య చ కావ్యలిఙ్గోత్థాపితత్వాదుభయోరఙ్గాఙ్గిభావః ॥౯౭॥
అథ క్రమప్రాప్తతార్తీయీక రామస్యావతారప్రసఙ్గః, తత్ర చ
లక్ష్మీపరిబృఢస్స్వస్యావాప్తసమస్తకామత్వేన పరిపూర్ణత్వాల్లీలా
రూపమశేషం దివ్యం చరితం తత్ప్రత్యేకం జగద్ధితత్వేన పర్యవస్యా
యతి, తచ్చ బలదేవస్య తార్తీయీక రామస్య లీలాచరితేషు దృష్టమి
త్యాహ - (కృపే) ఇతి = హే కృపే! త్వయా పరవతః - కి... వ్యాఖ్యామస్యే

రీశితుః క్రీడితం జగద్ధితమశేషత స్త్విదమిద్ధమర్థ్యతే ।
మదచ్ఛలపరిచ్యుతప్రణతదుష్కృతప్రేక్షితైర్హృత ప్రబల

తిభావః. జగత్సర్వం తేనపరవత్సుతత్వమాపదవాన్, 'శ్రియశ్శ్రియ' మి
తివదితిభావః, ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా, హేతుత్వవివక్షయావా.
వృషగిరీశితుఃక్రీడితమ్ - తస్యపరిపూర్ణత్వేన లీలారూపస్సర్వోఽపి
వ్యాపారః, అశేషతః కార్త్స్న్యేన, జగద్ధితమ్ - జగతాంహి
తమ్, శ్రేయస్కరమ్భవతి, పరవ్యూహవిభవార్చావతారేషు యాం
నివివచేష్టితానిసన్తి జగత్సృష్ట్యాదీనిచయానితానిసర్వాణిజగద్ధిత
త్వేనపర్యవసాయయతిత్వ త్ప్రియతమే లక్ష్మిపరిబృఢ ఇతిభావః, తది
దమ్ - తత్ - పరిపూర్ణత్వేన లీలారూపమ్, ఇదమ్- జగద్ధితత్వేనప
ర్యవసితమ్, వృషగిరీశితురశేషం క్రీడిత, మిత్థ-మనేనప్రకారేణ జగద్ధి
తత్వపర్యవసానేన, అర్థ్యతే- [అర్థశబ్దాదాచష్టఇత్యస్మిన్నర్థేతత్క
రోతితదాచష్టఇతిణిచి, అర్థవేదసత్యానామాపుగ్వాచ్య ఇత్యాపుగా
గమః,తతఃకర్మణిలట్] ప్రకాశ్యతఇత్యర్థః, కేనేత్యతఆహ - (మద
చ్ఛలే) త్యాది - మదచ్ఛలేన - మదవ్యాజేన, పరిచ్యుతమ్ - మదఇతి
వ్యాజమాత్రమ్, స్వాభావికమహిమ్నస్స్వతఏవపరిభ్రష్టమిత్యర్థః,
పరిణాపృణతసమ్బన్ధి జనదురితనిరీక్షణభ్రంశో వివక్షితః, తాదృశప్ర
ణతదుష్కృతప్రేక్షితమ్ - ప్రపన్నజనదురితనిరీక్షణమ్, యేషాం తైః;
మధుపానజనితమదాభినయోఽప్యాశ్రితాపరాధానిరీక్షణ ఏవపర్యవ
స్యతీతిభావః, ఇదంచ బలదేవస్యాశ్రితాపరాధానపేక్షణం దుర్యో
ధనాదివిషయే ద్రష్టవ్యమ్, అత్రచఫలప్రదానార్థ నిరీక్షణమేవ నిషి
ద్ధమ్, మదచ్ఛలేత్యాదినా "భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబల వృజినప్రాభృత
భృతా" మిత్యుక్తరీత్యాప్రణతదుష్కృతానామాదరణీయత్వాదితిమ
న్తవ్యమ్, తథా; హృతప్రబలదానవైః- లీలావ్యాజేననిహతప్రబలప్ర
లమ్బాద్యసురైః, అత్రైవం పౌరాణికాః, పరస్పరస్యోపర్యధియాస్యా

దానవైర్హాలధరస్య హేలాశతైః ॥ ౭౮ ॥ ప్రభూతవిభు

విహారనూతనేషు గోపదారకేషు స్వయమపి తేషాం వేషం పరిగృహ్య గతం ప్రలమ్బాసురం స యమునదపాధో బలదేవ ఆత్మానం విహాయ సా నయ న్తమవధీదితి, ఏవంభూతైః; హాలధరస్య - బలభద్రస్య, తాదృశయాకారస్య; హేలాశతైః ర్విపక్షవిశేషైకకర్తృభిః, అర్థాప్యత ఇత్యర్థః, కాళిన్దీకర్షణాదికమపి బలభద్రేణ బలాత్కృతం మరుభూమౌ ప్రవాహప్రవర్తనాదినా జగద్ధితత్వే పర్యవస్యతీ త్యూహ్యమ్. అత్రాశేషతో జగద్ధితత్వస్య సమర్థనీయస్య పరవత స్త్వమేతి విశేషణేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, కించ పరవత స్త్వమేతి విశేషణం కృపాప్రియకరత్వాభిప్రాయగర్భమ్, అశేషతో జగద్ధితత్వపర్యవసానకరణోపయోగిత్వాత్; తతశ్చ పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతిలక్షణాత్; తదుత్థాపితత్వాత్కావ్యలిఙ్గస్యైతయో రఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, ఉత్థాపకత్వం చాత్రాశేషతో జగద్ధితత్వరూపసమర్థనీయార్థహేతుభూతకృపాపారతన్త్ర్యగతహేతుత్వోపపాదకత్వం కృపాప్రియకరత్వస్యగమ్యస్య; అపి చ హాలధరస్య హేలాశతై స్తదిద మిత్థమర్థాప్యత ఇత్యస్యానుమానాలఙ్కారో వివక్షితః, తథాహి హాలధరస్య హేలాశతైరశేషతో జగద్ధితత్వేనపర్యవసితైకకర్తృకైస్సకరణైర్వ్యాప్తమిదం వృషగిరీశితురశేషం క్రీడితమిత్థం జగద్ధితత్వపర్యవసితతయాఽర్థాప్యతే = ప్రకాశ్యతే, అనుమాప్యత ఇత్యర్థః; [కరణత్వవివక్షాయాం హాలధరస్యకర్తృత్వమ్,] హాలధరస్య హేలాశతాని జగద్ధితత్వేన పర్యవసితాని, దృష్టాన్తపురుషో వృషగిరీశితురశేషం క్రీడితం జగద్ధితత్వపర్యవసితమనుమినోతీతి భావః, అనుమానస్యచ సమర్థనీయార్థప్రకాశత్వాత్కావ్యలిఙ్గప్రత్యఙ్గతా ॥౭౮॥

అఖిలక్ష్మసఖం వసుదేవగృహే నన్దగోపకులే చావతార్య కృతేజగదుపకారసహస్రప్రధాన భూతోపకారవర్ణనేన దయాం స్తౌతి-

ధన్విషద్భరణఖిన్నవిశ్వంభరాభరాపనయచ్ఛలాత్త్వమవ

(ప్రభూతే) త్యాదినా — ప్రభూతానామ్-సమృద్ధానామ్, విబుధద్విషతామ్-క్షత్రియకులేజాతానామసురాణామ్, భరణేన, ఖిన్నాయాః- విషణ్ణాయాః, విశ్వంభరాయాః, విశ్వంభరాత్వేఽపి భగవత్సంశ్రితవిరోధిభరణం ఖేదాయజాతమితివిశ్వంభరాశబ్దేనసూచితమ్, భరాపనయనచ్ఛలాత్ - భరాపహరణవ్యాజేన, భరాపనయనం వ్యాజమాత్రమ్, జగతాంమోహతిమిరాపనయనమేవ పరమప్రయోజనమితిభావః, త్వమ్ - వశీకృతలక్ష్మీధరానిర్వ్యాజవత్సలాచ, (జగద్విషయే) లక్ష్మీధరమ్- శ్రీనివాసమవతార్య, వసుదేవగృహేనన్దకులేచేతిశేషః; ఉరస్థితలక్ష్మ్యాసహైవవహ్న్యావిర్భావః, పరత్వచిహ్నేషు ప్రధానభూతత్వాల్లక్ష్మీసమ్బన్ధస్య తన్మాత్రోక్తిః, సాచప్రదర్శనార్థా, పరత్వచిహ్నైస్సర్వైస్సహైవావతారాత్; అవతార్య - అవతరణంకారయిత్వా, [అవపూర్వాత్తరతేర్హేతుమణ్ణిచ్] నిగమసౌధదీపశ్రియా - నిగమో - వేదఏవ, సౌధః- సౌధత్వరూపణేన నిగమస్యాపౌరుషేయత్వాదినా సకలేతరప్రమాణానపేక్షయానన్యత్వం వ్యజ్యతే, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్యశ్రీర్దీపశ్రీః, తయా, (యద్వా) నిగమశబ్దోఽపినిగమాన్తపరః, సఏవసౌధః, నిగమాన్తస్యసౌధత్వరూపణేనాపౌరుషేయత్వాదినాప్రమాణాన్తరాత్సాతిశయబ్రహ్మస్వరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనపూర్వభాగాచ్చాత్యన్తతత్త్వం ప్రతీయతే, "సౌధోఽస్త్రీరాజసదన" మిత్యమరః, సౌధస్యరాజాశ్రయత్వవన్నిగమాన్తస్య ప్రతిపాదకత్వేన బ్రహ్మాశ్రయత్వమితిభావః, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్య శ్రీర్దీపశ్రీ, స్తయా, (అథవా) నిగమస్సౌధఇవేత్యుపమితసమాసః, తస్యదీపశ్రియా - దీపస్యశ్రీరివశ్రీర్యస్యాస్సా, తయా; అనేన యథాసౌధారోపితోదీపస్సౌధస్థాన్ సౌధసమీపవర్తినశ్చపదార్థాన్ ప్రకాశయతి

తాత్పర్యలక్ష్మీధరమ్ । నిరాకృతవతీవమేనిగమసౌధదీపశ్రీ

ద్వైత్వా ధాన్యే నోపరితనభాగార్థాణ్ తచ్ఛేషతయా పూర్వభాగా ర్థాంశ్చప్రకాశయతి శ్రీగీతేతీప్రత్యాయ్యతే, ప్రకాశకత్వంచ "ఇతి హాసపురాణాభ్యాం వేదంసముపబృంహయే "ఇతివేదోప బృంహణ త్వాత్; విపశ్చిదవిగీతయా - విపశ్చిద్భిరవిగీతయా, సర్వదేశకాల వర్తిభిర్విద్వద్భిశ్శ్రీగీతాయాం విగానంనదృష్టమ్, అపితుపణ్డితపామ రసాధారణ్యేనసర్వైరపిప్రమాణతమత్వేనాభ్యుపగమ ఏవేతిభావః, ఏవంభూతయా; గీతయా, జగతి - లోకే, విద్యమానమ్; నఖలూ చైచస్సాధారోపితోదీపస్సాధాన్ధకారమాత్రనిరోధీ, అపితునగరవ్యా పినమపినిరుణద్ధి, ఏవమత్యున్నతనిగమసౌధదీపాయమానాశ్రీగీతాసక లలోకవర్త్యన్ధంతమోనిరాకర్తుంప్రభవతీతిభావః, ఏతాదృశంమన్ధంత మః - గాఢాన్ధకారమ్, అత్రమోహరూపవిషయో నిగరణపూర్వంగా ఢాన్ధకారత్వేనాధ్యవసిత ఇతిరూపకాతిశయోక్తిః; నిరాకృతవతీ - నిర స్తవతీ, ఉపబృంహణభూతగీతాప్రామాణ్యగౌరవేణ నిగమానాం భగవత్పరత్వే నిర్ణీతేసతివాదివిప్రతిపత్తిజనితో మోహోనిరస్త ఇతి భావః, (యద్వా) స్వప్రామాణ్యవైభవేన స్వయమేవజగన్మోహం శ్రీగీతానిరాకార్షీత్, నిగమానామప్యేతత్సమానార్థత్వేన ప్రామా ణ్యంజాతమితి నిగమసౌధదీపశ్రీయేత్యస్యేతిభావః, నిగమప్రామాణ్య ప్రకాశికయేత్యర్థః, వేదప్రామాణ్యాభ్యుపగమ ఏతత్సమానార్థత్వా ద్యేవానామితియావత్; శ్రీగీతావైభవస్తాదృశఇతితాత్పర్యమ్, కృష్ణా వతారస్య పరమప్రయోజనంశ్రీగీతావతరణ మన్యత్సర్వ మవాన్తర ప్రయోజనమితికణ్ఠోక్తమ్, అస్యైవాకల్పాన్తస్థాయితయాజగదుప కారకత్వాదితిభావః. అత్రనిగమసౌధదీపశ్రీయేత్యత్రనిగమో- వేదఏవ, సౌధ ఇతిరూపకేనిగమో - నిగమాస్త ఏవ సౌధ ఇతిరూపకేచ తస్యదీపశ్రియాగీతయేతి వ్యస్తరూపకమ్, నిగమస్సౌ

యానిష్ప్రదవిగీతయా జగతిగీతయా౽న్ధంతమః ॥ ౮౯ ॥
వృషాద్రిహయసాదినః ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేక్షిత స్త్విషా

ధ ఇవేత్యుపమిత సమాసే దీపస్య శ్రీవత్సశ్రీర్యస్యాస్స్తుతే రిత్యుపమానపూ
ర్వపదబహువ్రీహౌ చోపమాలంకారః, ఏవంచాత్రానయోస్సన్దేహ
సంకరః, కించాన్ధంతమ ఇత్యత్ర మోహరూపవిషయస్య నిగరణాద్రూ
పకాతిశయోక్తిః, సాచ నిగమసౌధదీప శ్రియేత్యత్ర యోజనాభేదేన
సావయవరూపకసావయవోపమయో రఙ్గభూతాయా రూపకాతి
శయోక్తేస్సావయవరూపకాద్యనుప్రవిష్టత్వాత్; అపిచ భరాపనయ
ఛలాదిత్యత్ర కైతవాపహ్నుతిః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజా
ద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః" ఇతి లక్షణాత్; అత్రచ నిహ్నుతేః క్వచిద్వస్తు
ని తదీయధర్మనిహ్నుతేరన్యదీయ ధర్మారోపార్థాయా అన్యత్ర తద్ధర్మా
రోపార్థాయా వా వ్యాజాద్యైః పదైర్వ్యక్తత్వాత్ కైతవాపహ్నుతి
రిత్యర్థః, అత్రచ శ్లోకే భరాపనయనగత పరమఫలత్వరూప ధర్మని
హ్నుతేరన్యత్ర జగన్మోహాపనయనే తద్ధర్మారోపార్థాయాశ్ఛలపదే
న వ్యక్తీకరణాత్ కైతవాపహ్నుతిః, అస్యాశ్చ సన్దేహ సంకరేణ
సంసృష్టిః. ... ... ॥ ౮౯ ॥

అథ వృషగిరీశితుర్భవిష్యదవతారే కరిష్యమాణం దయాయా
అపదానవిశేషమాహ - (వృషాద్రీ) త్యాదినా - అత్రచ కృష్ణావతార
కృతవ్యవస్థేషు తతః కలికిఙ్కరైర్మ్లేచ్ఛాదిభిర్దూషితేషు జనేషు దయ
మానమనా భవతీ కలికిఙ్కరాన్సమూలం ఘాతయితుం హయసాదిత్వే
న వృషాద్రిపతిమవతార్య యథా మనీషితం తేన కారయిత్వా పునః కృ
తమఙ్కురయిష్యతీత్యముమర్థమభిసన్దధాన ఆహ - (వృషాద్రిహయ
సాదిన) ఇతి - వృషాద్రావస్థితస్య హయసాదినః - అశ్వారోహస్య, హ
యసాదిత్వమేవాస్య నిరూపకమితి తస్మిన్నవతారే ప్రతీయమానత్వా
ద్వృషాద్రీశహయసాదిన ఇత్యనుక్తిః, ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేక్షితః - ప్ర

స్ఫుటతటిన్గుణ స్త్వదవసేకసంసారవాన్ । కరిష్యతిద
మేకలిప్రబల ఘర్మనిర్మూలనం పునఃకృత యుగాఙ్కురం

బలః - కృపాణమపరేషుయథేష్టం వ్యాపారయితుం సమర్థధారాధ
రం స్వచ్ఛన్దంవర్షయితుంప్రభుశ్చ, దో - ర్బాహురేవ, మరు, త్తేనక
ఙ్క్షిత - శ్చాలితః, త్వమాస్ఫుటతటిద్గుణః - స్వతేజసాప్రకటవిద్యు
ద్గుణః, స్వకాన్తితటిదలఙ్కృత ఇత్యర్థః, వ్యస్తరూపకభేదః, సమరే
ణదాయాదవానిత్యుక్తే సమరరూపదాయాద విశిష్టఇత్యర్థః, [పర్యవ
స్యతిహేతౌ తృతీయా] త్వదవసేకసంసారవాన్ - త్వదితభిన్నంప
దమ్, శీతలత్వతాపహరత్వపాపహరత్వాదినా సలిలాయమానత్వత్స
కాశాదవసేకసంసారవాన్, అవసేకసంసారో నామలోహనిర్మి
తస్యశస్త్రాదేరగ్నితప్తస్య సాద్గుణ్యాపాదనాయతోయే నిధానమ్,
అత్రకృపాణస్యకృపాసమ్బన్ధ విశేషణావసేకసంసారేణేవ సుక
రస్యకార్యత్వాత్కృపాసమ్బన్ధవిశేష అవసేకసంసార త్వేనాధ్యవ
సితః, తచ్చాధ్యవసానం నిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః,
త్వదధిష్ఠానరూపసమ్బన్ధ విశేషాదవసేకసంసారాదివ సుకరస్య
కార్యోఽభూదితిభావః, త్వదవసేకేత్యేకంపదంవా; త్వయ్యవసేక
సంసారవానిత్యర్థః, అవసేకేత్యాదేఃపూర్వవదర్థః, (ధారాధర
పక్షే) అవసేకఏవ - వృష్టిరేవ, సంసారః, బీజాతిశయాధాయక
త్వాత్ తద్వాన్-అవసేకేనసంస్కర్తేత్యర్థః; వృష్టేరపిభగవద్దయా
కార్యత్వేనత్వదిత్యుక్త్యాత్వత్సకాశాదిత్యర్థః, ఏతావతా సాధనసమ్ప
త్తిరుక్తా,అథసాధ్యమాహ-కలిప్రబలఘర్మనిర్మూలనః- కలేః-కలిసమ్బ
న్ధినః, ప్రబలఘర్మస్య- కలివిజృమ్భితమ్లేచ్ఛాదికృత దుస్సహపీడా
యాః, అత్రనిదాఘశబ్దేనతాదృశపీడాకరా మ్లేచ్ఛాదయో వివక్షితాః,
[నిర్మూలశబ్దాత్తత్కరోతి ణ్యన్తాత్కర్తర్యల్యుట్ బహులమితికర్తరి
ల్యుట్] లౌకికధారాధర అతిపాదిజనితఘర్మనిర్మూలనః, కృపాణ

భువికృపాణధారాధరః ‖ ౯౦ ‖ విశ్వోపకారమితినామ
సదాదుహానామద్యాపి దేవిభవతీమవధీరయన్తమ్ । నా

ధారాధరస్తుకలిప్రబల ఘర్మనిర్మూలనఇత్యాధిక్యోక్తిః, ఏవం భూతః
కృపాణధారాధరః- కృపాణఏవధారాధరో - జలధరః , భువి -
భూమౌ , తత్రత్యాఙ్కురోత్పత్తిః, పునః - భూయః , కృతయుగా
ఙ్కురమ్ - కృతయుగస్య - భవిష్యద్వృక్షస్థానీయస్య, అఙ్కురమ్-
ప్రాదుర్భావావస్థామ్, కరిష్యతి, అత్రప్రాదుర్భావావస్థానిగీర్యా
ఙ్కురత్వేనాధ్యవసితా,లౌకికధారాధరోవృక్షాద్యఙ్కురంకరోతి,కృపాణ
ధారాధరస్తుకృతయుగాఙ్కురమిత్యాధిక్యోక్తిః, (యద్వా) కృతయుగే
వృక్షత్వారూపణంగమ్యమ్, తథాచైకదేశవివర్తిరూపకాతిశయోక్తిః,
వృషాద్రిహయసాదినః కృపాణధారాధరఇత్యన్వయః. అలఙ్కార
స్తురూపకాతిశయోక్తిద్వయోపసృతం సావయవాదిభేదరూపకమ్,
కించాత్రకవేర్దయాగోచరరతిభావస్య భగవత్కృపాణగోచరరతిభా
వోఽఙ్గమితి ప్రేయోలఙ్కారః. ... ... ‖౯౦‖

ఏవంనవభిర్దశకైర్దయాం స్తుత్వాస్తుతిప్రీతాయాస్తస్యాస్సకా
శాత్స్వాభిలషితం ప్రార్థయతే- (విశ్వోపకార) మిత్యాదినా = ఇతి-
పూర్వోక్తప్రకారేణ, నామశబ్దఃప్రసిద్ధౌ , (యద్వా) ఇతినామ-
ఇతివేత్యర్థః, విశ్వోపకారమ్- విశ్వేషాంజనానాముపకారమ్, విశ్వ
శబ్దస్యలోకపరత్వే విశ్వానాంలోకానాముపకారమితి, సదా- సర్గ
స్థితిప్రలయాది సర్వకాలేషు, దుహానా- మవిచ్ఛేదేనైవతన్వానామ్-
భవతీమ్,అద్యాపి-శతశోవిశ్వోపకారకరణదర్శనేఽపి,అవధీరయన్తమ్
ఆనుకూల్యలేశేనాపి విషయీకారావకాశదానా భావాదవధీరయ
న్తమ్, అవజానన్తమ్; అస్మిన్నవసరేఽత్యన్తానన్యగతిత్వాదేవహే
తో స్త్వయైవ మత్ప్రయత్నాదికమనపేక్ష్య, త్వమన్యస్తస్వరక్షణ
భరమ్- త్వయాకర్తవ్య, న్యస్తో- నిక్షిప్తః, స్వరక్షణభరః- ఆత్మరక్ష

ఫణివేశయ వృషాద్రిపతౌ దయే త్వం న్యస్తస్వరక్షణభరం
త్వయి మాం త్వయైవ ॥ ౯౦ ॥ నైసర్గికేణ తరసా కరుణే

ణవిషయభావో, యస్య తమ్; స్వేనైవ కృతభరన్యాసస్య కర్తృకత్వా-
ననుసన్ధానప్రకారోఽయమ్, ఏవంభూతమ్, మామ్- శేషభూతమ్, నాథే-
శేషిత్వేన మత్ప్రాప్త కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిని, వృషాద్రిపతౌ నివేశయ-వృ
షాద్రిపతేస్సమీపే నివేశయ. [సామీపికాధారత్వేనాధికరణత్వాత్ సప్త
మ్యధికరణే చేతి సప్తమీ] స్వరూపానురూపం తచ్చరణారవిన్దపరిచరణ
సామ్రాజ్యం యావదాత్మభావి ప్రాపయేతి భావః. అత్ర దయే ఇతి సమ్బోధ
నేన దయాయా వృషాద్రిపతినాఽనతిక్రమణీయత్వం గమ్యతే, ఏవం చ
"సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇత్యుక్తలక్షణః ప
రికరాఙ్కురః, కిం చాప్యవధీరయన్తమిత్యత్ర "కార్యాజనిర్విశేషో
క్తిస్సతి పుష్కలకారణే" ఇత్యుక్తలక్షణా విశేషోక్తిః, అద్యాపీత్యనే
నాదరణీయత్వసామగ్ర్యా అవధీరయన్తమిత్యనేనానాదరభావస్య చ ద
ర్శితత్వాత్; అపి చ నాథ ఇతి విశేష్యం కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వాభి
ప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, తల్లక్షణం తూక్తమ్, నివేశయేత్య
స్య సమర్థనీయస్య న్యస్తస్వరక్షణభరమిత్యనేన సమర్థనాత్పదార్థహే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏతేషామలఙ్కారాణామత్ర సంసృష్టిః. ॥౯౦॥

నన్వానుకూల్యలేశవర్జితం ప్రాతికూల్యప్రచురం చ భవన్తం క
థం విషయీకుర్యామ్? కథం వా తత్తత్కర్మఫలప్రదానజాగరూకస్సర్వ
నియన్తా సమ్మన్యేతేత్యత ఆహ - (నైసర్గికేణే) త్యాదినా - హేకరు
ణే! పూర్వత్ర దీర్ఘకాలస్తుతిజనితశ్రమమపనేతుమివ కృపానామా
మృతరసేన జిహ్వాసేచనం కృతమ్, అత్ర చ నామాన్తరరసపిపాసయా
నామాన్తరేణ సమ్బోధనం క్రియతే- (హేకరుణ ఇతి)- నిమ్నేతరేఽపి-
నిమ్నాద్విపరీతేనావనతా, ఉతరేఽపి - దుర్వాసనేఽపి, దయనీయ
త్వాపాదకాత్మగుణరహితేఽపీతి యావత్, ఔన్నత్యవత్యపీతి వివక్షి

నియుక్తా నిమ్నేతరేఽపి మయి తే వితతిర్దయే స్యాత్ । విస్మా
పయేద్వృషగిరీశ్వరమప్యవార్యా వేలాతిలఙ్ఘనదశేవ
మహామ్బురాశేః ॥౯౭॥ విజ్ఞాతశాసనగతిర్విపరీతవృత్త్యా

తమ్, ఉన్నతప్రదేశం హి ప్రవాహో నారోహతీతి భావః, మయి - త్వ
య్యేవ వ్యాయున్యస్తస్వరక్షాభరే, నైసర్గికేణ - స్వాభావికేన, అనేన
భగవద్దయాయా నిర్హేతుకత్వముక్తమ్, తరసా - విషయీకారత్వర
యా, నియుక్తా - ప్రేరితా, మహామ్బురాశే - స్సముద్రస్య, నై
సర్గికేణ తరసా నియుక్తా, వేలాతిలఙ్ఘనదశేవ - వేలాతిలఙ్ఘనావస్థే
వ, ప్రళయే హి వేలామతిలఙ్ఘయతి సాగరః, తద్దశేవావార్యా స్వద్దురి
తైర్దురితఫలప్రదేన భగవతా త్వయా వా వ్యనివార్యా, సహి ప్రళయసా
గరస్త్రైలోక్యగ్రసనప్రవృత్తః కేనాపి వారయితుం శక్యతే, తే - వితతి-
ర్విస్తారః, స్యాత్ - యది భవేత్, యది మాం విషయీకరోషి చేదితి
యావత్; వృషగిరీశ్వరమపి - అ * వాక్యనాదర ఇత్యాదర్త్వవ్యా * భ
వా * దుదాసీనవదాసీనం మహాన్ పురుష ఇతి మహాప్రభుమపి,
(యద్వా) "శ్రియశ్శ్రియ" మితి వద్దయాయా అపి దయాభూతం ఆ
పన్నరక్షణే భవత్యా అపి ప్రథమతస్సన్నద్ధమపి, విస్మాపయేత్ - కియ
తీయమాపన్నేషు నిర్వ్యాజవత్సలతాఽస్యా ఇతి విస్మయావిష్టం కు
ర్యాత్, తస్మాత్త్వత్ప్రీణనాయ చాహం త్వయా విషయీకార్య ఇతి భా
వః, [హేతుహేతుమతోర్లిఙ్ లిఙ్] "కామమప్రివేదనే కచ్చి" దితి వా;
అత్ర చ విశేషణసామ్యాదప్రస్తుతమహానదీవృత్తాన్తస్య పరిస్ఫురణాత్స
మాసోక్తిః, తస్యాశ్చోపమానుప్రాణితత్వాత్తయో రఙ్గాఙ్గిభావ
సఙ్కరః. ... ... ॥౯౭॥

యద్యప్యహం త్వద్రాజకులబలేన ప్రాతికూల్యేష్వతి ప్రసక్తః,
తథాఽపి త్వద్విలాసేష్వప్యుపరతాం వల్లభస్యాపాఙ్గదణ్డధరత్వలీ
లాం నివర్తయేత్యభిప్రాయమాహ. (విజ్ఞాతశాసనగతి) రిత్యాది

వృత్తాదిభిః పరిచితాం పదవీం భజామి। ఏవంవిధే వృషగిరీశద
యే మయి త్వం దీనే విభో ऽస్మ దయ దణ్డధరత్వలీలామ్॥ ౯౩॥
మా సాహసోక్తి ఘనకఞ్చుకవఞ్చితాన్యః పశ్యత్సు తేషు

నా- అన్యచన్యపహితపూర్వాన్ లోకేన సజ్జటిః, విజ్ఞాతశాసనగతిః - స
మ్యగ్జ్ఞాతశాస్త్రతాత్పర్యవిషయః, తథాభూతస్సన్, విపరీతవృత్త్యా-
శాస్త్రవిపరీతానుష్ఠానేన, యద్విహితం తదనిషేవణేన యన్నిషిద్ధం
తన్నిషేవణేన చేత్యర్థః, అకృత్యకరణ కృత్యాకరణైరితియావత్; వృ
త్తాదిభిః పరిచితాం పదవీమ్ - వృత్తాదిభిర్గతమార్గమ్, భజామి - స్వీక
రోమి, శాస్త్రజ్ఞో ऽపి తద్విపరీతం సర్వమనుష్ఠితవత్త్వాత్, ఆదిశబ్దేన హి
రణ్యగావణాదయో గృహ్యన్తే "మహాజనో యేనగతస్స పన్థా" ఇతిమ
హాజనమార్గానుసరణే ప్రాప్తే ऽప్యసజ్జనమార్గ ఏవ సేవ్యత ఇతిభావః,
ఏవంవిధే-విధినిషేధవివేకే సత్యపి శాస్త్రాతిలఙ్ఘనశీలే, ఏవంసతి "విదు
షో ऽతిక్రమే దణ్డభూయస్త్వ" మితిన్యాయేన విభూనాం భూయో దణ్డ
నమేవ యుక్తమ్, తథాऽపి దీనే మయి - దీనత్వోపాదానీ యే మయి, నివ
ర్తనం సుకరమితి ద్యోతనాయ లీలేత్యుక్తిః, తస్మాత్ "పితేవ త్వత్ప్రే
యాన్ జననిపరిపూర్ణాగసి జనే హితస్రోతోవృత్త్యా భవతి చ కదాచి
త్కలుషధీః । కిమేతన్నిర్దోషః క ఇహ జగతీతి త్వముచితైరుపాయైర్వి
స్మార్య స్వజన యసి మాతా తదసి నః" ఇత్యుక్తప్రక్రియయా త్వద్విలాసై
ర్వల్లభం వశీకృత్య దణ్డధరత్వలీలాం నివర్తయేత్యర్థః. అత్ర దీన ఇతి విశే
షణమదణ్డ్యత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కా
రః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్; కించ విభో ఇతి విశే
ష్యం దణ్డధరత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, " సాభిప్రాయే
విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః, ఇతిలక్షణాత్.   ...   ॥౯౩॥

ఏవం మదీయమకృత్యకరణాదికమవలోక్య దణ్డనప్రవృత్తమపి వి
భుం త్వద్విలాసైర్వశీకృత్య దణ్డానాం నివర్తయేత్యుక్తమ్, ఇతః పరం ద

విదధామ్యతిసాహసాని । పద్మాసహాయకరుణే నరుణత్సి
కింత్వం ఘోరంకులిఙ్గశకునేరివ చేష్టితం మే॥ ... ॥౮౪॥

జ్ఞానహేతుభూతాకృత్యకరణాదేర్మాంనివర్తయ, కిమర్థం విలమ్బ
సః ఇతిస్వాతన్త్ర్యగర్భముచ్యతే - (మాసాహసోక్తి) త్యాదినా-
పద్మాసహాయస్యకరుణే - పద్మాసహాయభూతాయస్యా ఇతివస్ఫుర
త్వి, మాసాహసమిత్యుక్తిర్మాసాహసోక్తిః,మాసాహసేతిమకారర
హితాంశానుకారః, మాసాహసమ్ - సాహసంమాస్త్వితిత్యర్థః, సై
వఘనకఞ్చుకమ్ - నిబిడకఞ్చుకమ్, తేన; మర్మచ్ఛాదకేన, వఞ్చితా
న్యః - శాస్త్రాతిలఙ్ఘనరూపం సాహసంనకార్యమితి పరేషామప్యు
పదేష్టాఽసౌమనసాఽపితన్నకుర్యాదితి బుద్ధ్యుత్పాదనేనవఞ్చితేతర
జనస్సన్; తేషు - వఞ్చితజనేషు, పశ్యత్సు - పశ్యతః , తాననా
దృత్యేత్యర్థః, [షష్ఠీచానాదరఇతిసప్తమీ] హన్తకేయంలజ్జాభయహీ
నతేతిభావః, అతిసాహసాని - మనసాచిన్తితంవాచా వక్తుమప్యన
ర్హాణ్యకృత్యకరణాదీని, విదధామి- కరోమి, మహదిదమాశ్చర్యమితి
భావః, ఏవంకులిఙ్గశకునేరివ-కులిఙ్గశకునిర్నామమాసాహసమితివదన్
స్వయంవిదారితాస్యసిహ్మదన్తాన్తర్గతమాంసగ్రాహీశకున్తవిశేషః,
తస్యేవ, మే ఘోరం చేష్టితమ్ - శృణ్వతామపిభయజనకం చేష్టితమ్-
దుర్వ్యాపారమ్, త్వమ్ - మమపరమశేషిణీభవతీ , లాభాలాభా
హిత్వదీయాఇతిభావః, కింనరుణత్సి - అనిరోధేకింమూలమిత్యర్థః,మ
మనిరోధశక్తిసద్భావాద్వా ? తవశక్త్యభావాద్వా ? మమప్రాప్తి
సద్భావాద్వా ? తవప్రాప్త్యభావాద్వా ? తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన
దీక్షితశ్శ్రీవేఙ్కటపతీరక్షిష్యతీతివా ? రక్షకాన్తర సద్భావాద్వా?
అథవాకిం ఫలమిత్యర్థః, అనిరోధేహి ప్రత్యుతభవత్యా విపరీతమేవ
ఫలమ్, శేషవస్తుహానిప్రసక్తేః, తస్మాత్, హేపద్మాసహాయకరుణే-
ప్రియసఖ్యాపద్మయాసహమమహితమాలోచ్యమదీయంసాహసమ్పక

విక్షేపమర్హసి దయేవిఫలాయితేఽపివ్యాజంవిభావ్యవృష

పాపంతృషావిషయాకృత్యాకృత్యకరణాదేర్మాం నివర్తయితు భవతీ
త్యాశయః, ఇదం శేషిణః పురతశ్శేష భూతస్యానుసన్ధానం,
పరాఙ్కుశపరకాలాది సూరిభిర్భగవద్యామున ప్రభృతిభిః పూర్వాచా
ర్యైశ్చకృతత్వాచ్ఛిష్టాచారప్రాప్తిః స్యాద్యనుజిఘృక్షయా చ క్రియ
తే, కథమితిచేత్; యద్యప్యేవంభూతా మన్దాధికారిణస్స్వభ్వన్తిత
థాఽపితేనోపేక్ష్యాః, అపితుమహతాం సమ్బన్ధంపురస్కృత్యయథా
కథంచిత్కృతార్థీకార్యా ఇత్యభిసన్ధాయతేషు సమ్భావితందోషమాత్మ
న్యారోప్యైవం విజ్ఞాప్యత ఇతి మన్తవ్యమ్- అత్రకులిఙ్గశకునేస్స్వస్య
చసాదృశ్యవర్ణనాదుపమాలఙ్కారః, "ఉపమా యత్రసాదృశ్య ల
క్ష్మీరుల్లసతిద్వయోః" రితిలక్షణాత్. ... ... ||౯౪||

"విజ్ఞాతశాసనే" తిశ్లోకే దణ్డధరత్వేలాంశమయేతిప్రార్థితమ్,
"మాసాహసోక్తి" తిశ్లోకే నిరఙ్కుశస్వతన్త్రో నసమ్మృగ్యత ఇతికృ
పాభిప్రాయం పరికల్ప్య దణ్డనమూలభూతం మదీయ మకృత్యకర
ణాదికం నివర్తయేతివిజ్ఞాపితమ్, ఇదానీం కృపాయాస్స్వస్మిన్వాత్స
ల్యాతిశయంపతివాల్లభ్యప్రకర్షంచానుస్మృత్య ప్రాతికూల్యేవిద్యమా
న ఏవాయంజనోనిరఙ్కుశ మఙ్గీకార్యఇతివిజ్ఞాప్యతే - (విక్షేప
ర్హసీ) త్యాదినా- హేదయే ? మాతుర్బాలకఇవస్వస్మిన్వాత్సల్యో
త్తేజనాయసమ్బోధనమ్, స్వాధీనసత్వసరణే - స్వాయత్తసత్వగు
ణోన్మేషా, భగవత్కృపయైవహి సత్వోద్రేకోభవతి, "సాత్వికస్స
తువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచిన్తక, ఇతి. (అన్యత్ర) స్వావష్టబ్ధ మృగా
దిగమనమార్గా, ద్రాఘీయసీ - దీర్ఘతరా, విఫలాయితస్యాపి జన్తో
ర్గ్రహణసామర్థ్యమస్తీతి ప్రకటయితుంద్రాఘీయసీత్యుక్తిః, (కృపా
పక్షే) విఫలాయితః - ప్రాతికూల్యైకసరతః, గ్రహణమ్- విషయీ
కారః, (పక్షాన్తరే) విఫలాయితః - అతిదూరంపలాయితః, దృఢ

శైలపతేర్విహారమ్ । స్వాధీనసత్వసరణి స్స్వయమత్ర

తరా - అత్యన్తదృఢా, కదాచిదప్యాశ్రితంనముఞ్చన్తీ, (అన్యత్ర) అభఙ్గురా, ఏవంభూతత్వా ద్గుణత్వాచ్చగుణవాగురాత్వమితి వ్యస్త రూపకమ్, వాగురాయాగుణైః- రజ్జుభిః, గ్రథితత్వాద్గుణ వాగురాత్వమ్, కల్యాణగుణగ్రథితావాగురాత్వమిత్యపిస్ఫురతి, విఫలాయితేఽపి- విశేషేణఫలాయితే, అత్యర్థంప్రాతికూల్యేపరేఽపి; ప్రతికూలో విప్రకృష్ట అనుకూలస్సన్నికృష్ట ఇతిభావః, (అన్యత్ర)అతిదూరేఽపి, అత్రజన్తౌ - అస్మిన్జనేవిషయే, స్వనైచ్యద్యోతనాయజన్తుశబ్దః, (అన్యత్ర) మృగాదౌ, వృషశైలపతేర్విహారమ్- పరమవ్యోమనిలయశ్శ్రియఃపతిర్హి సంసరజ్జన్తుజాత జిఘృక్షయాసార్వభౌమ క్రియమాణమృగయావిహారన్యాయేన వృషశైలవనమవతీర్ణః, "మాయావీపరమానన్దం త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్ । స్వామిపుష్కరిణీతీరేరమయాసహమోదతే" యద్యపిస్వస్థానస్థితఏవ సఙ్కల్పమాత్రేణసంసరతో జన్తూనానేతుం శక్తస్తథాఽప్యాదరాతిశయేనస్వయమాగత్యనేతుకామఃతత్రస్థానం విభావ్యమయిపక్షపాత గోపనాయవ్యాజంభావయిత్వేత్యర్థః, స్వయం విక్షేపమర్హసి - ఆత్మనైవ విక్షిప్తాభవేత్యర్థః, మదీయమపరాధగణంవిచిన్త్యరమారమణేనన్దిహాసేఽపి స్వయమేవమాంక్రోడీ కుర్వితిభావః, అర్హసి - యథోక్తప్రకారం కర్తుం తవప్రాప్తిరస్తీత్యర్థః, ప్రసాదంకర్తుమర్హసి, అభయందాతుమర్హసీతివత్, (పక్షాన్తరే) జన్తోర్విఫలాయితత్వేన ప్రభో రుపేక్షితత్వేఽపి స్వయమేవవిక్షేపమ్ - విసారణమ్, అర్హసి, అత్రచగుణవాగురేతి నోపమితిసమాసః, స్వాధీన సత్వసరణిరిత్యాది సామాన్యప్రయోగాత్; నాపిమయూరవ్యంసకాది సమాసాశ్రయణేన గుణఏవ వాగురేతి సమస్తరూపకమ్, గుణవాగురాత్వమితి వ్యస్తరూపకస్యావశ్యకత్వేన గుణవాగురేత్యత్రసమస్తరూపకస్వీకారస్యవ్యర్థత్వాత్; తస్మాద్గుణశబ్దశ్చసాధారణ ధర్మసమర్పకః, సా

జన్తు ద్రాఘీయసీద్వృశత రా గుణవాగురాత్వమ్ ॥ ౯౫ ॥
స న్తన్యమానమపరాధగణంవిచి న్త్యత్రిస్యామిహ న్తభవ

ధారణ్యంచ శ్లేషమూలాభేదాతిశయో క్త్యతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏవంచగు
ణవాగురేత్యత్ర సమానాధికరణసమాసవిశేషః, తథాచాత్రిస్వాధీ
నసత్వసరణిరిత్యాది శ్లేషమూలాభేదాతిశయో క్తి సజీర్ణంవ్యస్త
రూపకమలఙ్కారః, కించవిశ్లేషమర్థాసిదయే విపలాయితే పీత్యస్య
సమర్థనీయస్య వ్యాజంవిభావ్యవృష శైలపతే ర్వ్యాహారమితివాక్యేన స
మర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలిఙ్గమ్, అనయోస్సంసృష్టిః ॥ ౯౫ ॥

జననీజడసుతన్యాయేన మాదృశేషువత్సలతరాత్వం మహాపరా
ధదన్తురితస్వరూప మిమంజనం భగవతిశ్రీవేఙ్కటపతా వసమ్మన్యమా
నేఽపివ్యాజేనత్వం వఞ్చయిత్వాక్రోడీకురుష్వేతి ప్రార్థితం ప్రాక్త
నపద్యే,అస్మింస్తుయథేచ్ఛసితథామనోరథం పూరయిష్యసే,ఇదానీం
తుతదీయాపరాధ గణమవిగణయ్యావశ్యమఙ్గీకరిష్యసీతిత్వాయిమహా
విశ్వాసముప జనయ్యాపరాధ గణాద్భీతిం నివర్తయేతిప్రార్థ్యతే -
(సన్తన్యమానమపీ) త్యాదినా- సన్తన్యమాన - మవిచ్ఛిన్నస్రోతో
రూపేణ మయాక్రియమాణమ్, అపరాధగణమ్ - ఏకఏవాపరాధోన
పౌనఃపున్యేనాచర్యతే, పరన్త్వపరాధసమూహఇతిభావః, తంవిచి
న్త్య - విమృశ్య, త్రస్యామి - మహోరగంస్పృష్ట్వేవభావివ్యసనవ
శామర్శనచ భీతోభవామి, భవతీంచవిభావయామి - అస్మిన్నవసరే
సర్వాపరాధసహిష్ణుత్వేన భవతీంసరూప్యనిర్భయశ్చ భవామీత్యర్థః,
హన్తేత్యత్ర యత్రసమ్బధ్యతే, పూర్వత్రఖేదే, ఉత్తరత్రహర్షే, (యద్వా)
హన్తేత్యుభయత్రాశ్చర్యే, భయాభయయోః పర్యాయేణావ
ర్తమానత్వాదాశ్చర్యత్వమ్, ఏవంచగారుడమన్త్రిమభ్యస్యత ఆశీవిష
గ్రహణకేళినిభామ్ - విషధరగ్రహణలీలాసదృశీమ్, తాదృశలీలాసక్త
స్యహివిషధరక్రౌర్యంవిచార్యత్రాసశ్చభవతి, మన్త్రసామర్థ్యం విచా

తీంచవిభావయామి । అహ్నాయమేవృషగిరీశ దవేజహీ
మామాశీవిషగ్రహణకేళినిభామవస్థామ్॥౯౬॥ ఔత్సుక్య

ర్యభయహానిశ్చ, తాదృశీదశామయాఽపిప్రాప్తా, తాం మహ్నాయ-
శీఘ్రమ్, జహీ - హన్యాః, [హన్తేర్జ ఇతిజాదేశః] తస్యాదశాయాభా
ధకత్వాతి కేకేణజహీతిచేతన ఇవప్రయోగః, మదీయా నపరాధా
నహృతానిక్రియమాణా నకరిష్యమాణాంశ్చ సర్వాన శేషతఃక్షమిష్య
స ఇతి త్వయిదృఢంవిశ్వాసముత్పాద్యాపరాధగణాద్భీతిం నివర్తయేతి
భావః, (యద్వా) యావచ్ఛరీరపాతంభయాభయయోరనువృత్తిర్భా
వ్యేష్యతీతిశరీర * భయాంభయయోఽనువృత్తింజహీత్యర్థః. ఉపమా
లఙ్కారః, ఉపమానోపమేయయోస్సాధారణధర్మః, పర్యాయేణ
ప్రవర్తమానభయాభయత్వం*యద్యపిప్రతియోగిభేదేన భయాభయ
భేదోఽస్తి, తథాఽపిబిమ్బప్రతిబిమ్బభావేనాపరాధాశీవిషాది ప్రతి
యోగభేదాధ్యవసానేన తత్ప్రయోగికభయా భయయోరుభయసాధా
రణ్యంద్రష్టవ్యమ్, తత్రాపిబిమ్బప్రతిబిమ్బయో రాశీవిషగారుడమన్త్రి
యోర్గరుడమన్త్రినోపాత్తః, తదూహస్యసుశకత్వేనోపాత్తప్రాయ
త్వాదితి. ... ... ॥౯౬॥

వేత్థయథా "మస్యేమాతాజడఇవసుతేవత్సలామాదృశేత్వ"
మితిత్వమైవపూర్వోక్తమ్, నహిశిశునాక్రియమాణోఽతిక్రమోమా
త్రేనస్వదతే , తస్మాత్ప్రత్యుతమత్ప్రతిహేతోరపరాధగణాన్మా
తైషీః, ఇతిదయాభిప్రాయకల్పనేన సమాహితస్సన్పూర్వావస్థాం వి
స్మృత్యదశాన్తరం ప్రాప్తఇవతమైవస్మారితం మాతృత్వంపురస్కృ
త్యవ్యాజస్తుత్యాదయాంస్తౌతి - (ఔత్సుక్యపూర్వ) మిత్యాదినా -
హేమాతః! పోషణీయత్వద్యోతనాయమాతరితి సమ్బోధనమ్, ఔ
త్సుక్యపూర్వమ్- కదానామమహద్భిరపరాధోపహారైరా * తదభిమ
తైర్దయాంసన్తర్ప్యప్రసాదయిష్యామీత్యుత్సుకతాపురస్సరమ్, ఇదం

పూర్వముపహృత్య మహాపరాధాన్ తాతగప్రసాద యితు

చోపహరణక్రియావిశేషణమ్, మహాపరాధాన్ - భగవదపచారాదీ ననాదికాలార్జితాన్, మదీయాన్ - మత్సమ్బన్ధినాంచాపచారాన్, ప్రైకవేవదయాయాః తృప్తికరణసమర్థమిత్యభిప్రాయేణమహత్వవిశేషణమ్, ఉపహృత్య - ఉపహారీకృత్య ; మాతురిష్టస్యైవోపహర్తవ్యత్వాదాశ్రితాపరాధానామేవతదిష్టత్వాచ్చేతిభావః. త్వాంప్రసాద యితుమ్ - నహిమాతుఃప్రసాదాదధికఃపురుషార్థోఽస్తీతిభావః, మే మనఇచ్ఛతి - "మనోరథానామగతిర్నవిద్యతే" ఇతిన్యాయేన దుర్లభమపివస్తుమనస్తథావిధిత్వాపీచ్ఛతీతిభావః, ఇచ్ఛావిషయస్య దౌర్లభ్యమేవవివృణోతి - (అలిహ్యే) త్యాది - త్వమ్ - దుష్పూరతనోదరామాతృత్వేన పోషణీయాచభవతి, తాన్ - "ఏష్మైవాశంస తేలజాఽం స్వేనానీకేనమర్దితు" మితివత్ప్రత్యేకంకృపాత్ము * న్మథనసమర్థాన్ చిరకాలసమ్భృతాన్మహాపరాధాన్, నిరవశేష - మవశేషరహితం యథాభవతితథా, దయావైభవాపేక్షయాఽపరాధానా మత్యల్పతయానకించిదప్యవశేషయిత్వేత్యర్థః, అలిహ్య- [ఈషదర్థేఆఙ్]అత్యల్పతయాకబళీ కారాద్యయోగ్యత్వా ద్యథా బాలాదయోఽఙ్గుళ్యాది ష్వాసక్తంమధ్వాదిజిహ్వయాఽఽస్వాదయన్తి ఏవ మీషదాస్వాద్య, నిరవశేషమాలిహ్యేతి నిరవశేషాస్వాదనేనత్యేవ హీషల్లేహనముచ్యతే, ఆస్వాదనాల్పత్వేన ఆస్వాద్యాల్పత్వం ఫలితమ్, అలబ్ధతృప్తిః- స్వోదరమహత్వానురూపోపహారానాహరణతృప్తిమలభమానామ నోవాకాయైరనాదికాలారబ్ధా, మదీయామత్సమ్బన్ధినాం చాకృత్యకరణాదినానా విధాసన్త్వాపచారాః ప్రత్యేకంత్వదు దరపూరణక్షమాఇత్యుపహృతాస్తైస్స మస్తైరపితవతృప్తిలేశోనదృశ్యతే? కథమీదృశం మాతరంపోషితుంప్రభవామీతిభావః, తామ్యసి - ఏతావన్తం కాలంపూర్ణమాహారమాహరిష్యతిసుతఇతిమనోరథేనధైర్యమవలమ్బ్య

మిచ్ఛతిమేమనస్త్వామ్ । ఆలిహ్యతాన్నిరవశేష మలబ్ధతృ

త మిదానీం మనోరథానామాహారవిషయాణాం వన్ధ్యత్వాద్గ్లానిము
పగచ్ఛసీత్యర్థః, అస్మిన్నవసరే, వృషగిరీశ ధృతా - ఏవంగ్లానిముప
గచ్ఛతీయ మనాధారాం స్థాతుం నశక్నోతీతివిచార్య వృషగిరీశేనధృ
తా, వృషాఖ్యపర్వతశ్రేష్ఠే నధ తేత్యపిస్ఫురతి; హేదయే ! అత్రపు
నస్సమ్భావనం మూర్ఛాపరిజిహీర్షయాకృతమితిమన్తవ్యమ్; అహ్నా
ఇయత్తానవచ్ఛిన్నాతవదుష్పూరకుక్షితేతి. అత్రవ్యాజస్తుతిరలఙ్కా
రః, ఏవందుష్పూరకుక్షిత్వేన దుర్భరాసీతినిన్దయాత్వదీయాశ్రితవ్యా
మోహాఽపరిచ్ఛిన్నఇతిస్తుతేర్గమ్యమానత్వాత్; తథాహి మహా
పరాధానుపహృత్యేతి మహాపరాధానాముపహారత్వేన రూపణా
న్నకేవలమాశ్రితాపరాధానాంక్షోభహేతుత్వాభావః ప్రత్యుత
ప్రీతిహేతుత్వమపీతివ్యజ్యతే, "దోషోయద్యపితస్యస్యాత్" ఇతివ్యాహ
గృహీత సర్వలోకశరణ్యేన , ప్రసాదయితుమిచ్ఛతీత్యనేనాకాఙ్క్ష
ణసయోరప్యనర్హానసక్తియానపరాధానాశ్రితయాః సుప్రసన్నా
ప్రతిగృహ్ణాతీతిధ్వన్యతే, ఆలిహ్యతాన్నిరవశేషమిత్యత్ర ఆలిహ్య -
ఆసమన్తాదాశ్రితసమ్బన్ధినామప్యపరాధాన్ స్వీకృత్య - క్షమావిషయీ
కృత్వేత్యర్థః, అత్రస్వీకరణమాలిహ్యేత్యాస్వాదనత్వేనాధ్యవసితమ్,
తేనాత్యాదరేణ స్వీకారోవ్యజ్యతే, నిరవశేషమతి క్రూరమప్యపరా
ధమాశ్రితీయమితికృత్వా నావశేషితవతీ, ఆపిత్వత్యాదరేణ స్వీచకర్థే
త్యర్థః,ఏవమాశ్రితవిషయేఽప్యదుష్పూరపరిపూర్ణప్రత్యుపకారకరణే
ఽప్యలబ్ధతృప్తిః త్రయిదృఢతరం విశ్వస్తమిమముద్దిశ్యకేయదిదం మ
యోపకృతమితి ప్రత్యుపకారకరణపర్యాప్తిమలభమానేత్యర్థః, వృ
షగిరీశధృతాసతీ - వృషగిరీశేనధృతా - అవష్టబ్ధా, ఆశ్రితవ్యామో
హవిజృమ్భితేన కదాచిదియం పక్షపాతిత్వమపిస్వాశ్రితాయదద్యా
దితిభియాదృఢతరం తేనావష్టబ్ధేతిభావః, "అవష్టభ్యచతిష్ఠన్త"

ప్రీస్తామ్యస్య హిమావృషగిరీశధృతాదయేత్వమ్ ॥ ౯౭ ॥
జహ్యాద్వ్యపాచలపతిః ప్రతిఘంకినత్వాం ఘర్మోపతప్త

మితివత్; తతఏవ తామ్యసి - మనసా ఖిన్నాసి - మహాపరాధత్ర
మణలక్షణ మహోపకారేకృతేఽపినకిఞ్చిదకరమిత్యత్ర ప్రభునిరో
ఛేనవగ్లాయసీత్యర్థః, అపిచ "సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే" త్యా
మ్నాతభగవత్స్వరూపస్య పరిచ్ఛేదేఽపిత్వదీయాశ్రితవ్యామోహ
స్యనపరిచ్ఛేదఇతిభావః, ఏవంనిన్దావ్యాజేనస్తుతేర్వ్యజ్య మానత్వా
ద్వ్యాజస్తుతిః, "వ్యక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిన్దాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిన్దయోః।
కస్స్వర్ధునివివేకస్తేనయసే పాపినోదివ" మితిలక్షణాత్; కించవృషగి
రీశధృతేత్యత్రస్వాభావికీ వృషగిరీశ్వర ధృతి స్త్వప్రత్యలాభజనితగ్లాని
హేతు కేత్యుత్ప్రేక్ష్యతే, అలబ్ధత్వప్రీస్తామ్యసివృషగిరీశ ధృతేతి హే
తుహేతుమద్భావస్య గమ్యమానత్వాత్; తతశ్చ హేతూత్ప్రేక్షా,
సాచగమ్యా, వ్యఞ్జకశబ్దాప్రయోగాత్; "త్వత్కీర్తిర్భ్రమణశ్రా
న్తావివేశస్వర్గనిమ్నగా" మితివత్; అస్యాశ్చవ్యాజస్తుత్యుపకార
కత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥ ... ... ॥౯౭॥

సత్యముక్తం త్వయివత్సలతగాఽహంత్వదీయానపచారానశేష
తఃక్షమ ఇతి ప్రతిఘస్తువృషగిరిపతేరతిఘోరస్తావకీనా నతిక్రమాన్నస
హతే, తతఃకథంకారం వృషగిరిపతిపదకమల పరిచరణవిషయస్త్వ
న్మనోరథగస్పూరయితుం శక్యంమయేతిదయాభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్యశ్రీ
వల్లభస్యతావన్నరోషప్రసఙ్గః, "అరోషణోహ్యసౌదేవః నక్రుద్ధస్స్వ
త్యభిశప్తోఽపీ" తి తత్స్వభావోక్తేః; "రోషమాహారయత్తీవ్ర" మి
తిన్యాయేన యదికుప్యతిత్వాంపురస్కృత్యైవ, "కమనేకేజరార తాంత
వోపయాతి" తిహ్యుక్తంప్రాగపి, తస్మాత్త్వదీయంచికీర్షితం తత్ప్ర
తిఘానహన్యాత్, అతఃకింకరీభూతతద్రోషాసకృత్ప్రసదనేనైవప్ర
పన్నాత్వంత్వదాధేమైస్స్వతఃపురుషార్థస్త్వచ్ఛటాక్షైర్వాంశీతలయే

ఇవశీతళతాముదన్వాన్ । సామామరున్తుదభరస్యసనా

త్యభిప్రాయేణోత్తరమాహ - (జహ్యా) దిత్యాదినా - హేదయే! వృషాచలపతిః - ప్రతిఘేఽపిత్వాంనజహ్యాత్, యయాహీరితశ్శ్రియః పతిశ్శ్రీవైకుణ్ఠదివ్యనగరం పరిత్యజ్యకంచిత్పర్వత మధ్యాస్తే, తాం త్వామయంకథంపరిత్యక్తుం శక్నుయాత్; నూనంభవత్యావైభవంభవతీ నజానాతీతివృషాచలపతి పదస్యభావః, ప్రతిఘేఽపి - అపినాత స్యప్రతిఘఏవనసమ్భవతీతి వ్యజ్యతే, "క్రోధమాహర యత్రీవ" మిత్యుక్తప్రకారేణాహృతేఽపి క్రోధేత్వాంనజహ్యాత్, కింతుత్వత్ప్రియంకరత్వేనైవ క్రోధమాహరేత్, యదిస్వస్య నిరూపకధర్మభూతాం త్వాంత్యజేన్నిరూపకాభావాన్నిరూప్యమపినసిధ్యేదితిభావః, [జహ్యాదిత్యత్రలిఙ్] హాతుంనశక్తఇత్యర్థః, కిమివ! ఘర్మోపతప్త ఉదన్వాన్ శీతలతామివ - ఘర్మేణ, ఉపసమీపే, ఉపరివాతప్తః, అనేన తాప స్యాన్తఃప్రవేశోనాస్తీతిసూచితమ్, ఉదన్వచ్ఛబ్దేనాగాధత్వం తాపస్యాన్తఃప్రవేశాభావహేతు తయావివక్షితమ్, అనేనఘర్మోపతప్తోదన్వద్దృష్టాన్తేనప్రతిఘోబహిరేవ, అన్తస్తుకరుణైవగాఢ మావర్తత ఇతిసూచ్యతే, సా కిఙ్కరీభూతభగవత్ప్రతిఘా, అశరణ్యాశరణ్యాచ; మామ్ - అనన్యశరణ్యాం సకృదేవప్రపన్నంచ, అరున్తుద భరస్యసనానువృత్తిః- అరున్తుదా - ప్రపత్తవ్యపీడాకరీ, భరస్య సనస్య - ఆశ్రితకృతస్య, అనువృత్తి- రావృత్తిర్యస్యాస్సాతథోక్తా; సకృత్కృతప్రపత్త్యైవాశ్రితయమనోరథేపూరితేసతి తదావృత్తిర్దాతవ్య ఫలాన్తరాభావాత్ "ఋణంప్రవృద్ధమివమే హృదయాన్నాపసర్పతీ" తి న్యాయేనమనసిపరివర్తమానా బాధతఇతిభావః, సకృత్ప్రపత్త్యైవ ప్రసన్నేతిపర్యవసితార్థః, యదుద్దిశ్యైతావత్యార్తిస్తవాసీత్తత్ఫలంకీదృశమిత్యత్రాహ- (త్వద్వీక్షణైస్సృశే)తి-త్వద్వల్లభకర్తృకావలోకన సమ్బన్ధఏవ నిరతిశయగ పురుషార్థః, తంప్రాపయేత్యర్థః, "మహాత్మ

సప్రవృత్తి స్తదీక్షణైస్సవ్రశద మేత వకేళిపద్మైః ॥౯౦॥ దృ

భిర్వామవలోక్యతామినమే" తివల్ "సహస్రాసుదుర్లభ" ఇత్యుక్తమహో త్మావలోకన విషయత్వంహి మహాపురుషార్థ తయాభగవత్సకాశా త్ప్రార్థితం యామునాచార్యైః, తత్రతదీయకటాక్ష విషయత్వం ప్రార్థితమ్, అత్రాపితదీయ కటాక్షవిషయత్వమేవ, తత్రతదీయాభా గవతాః, అత్రతదీయోభగవానేవ, "జామాతాదయితస్తవేతి భవతీ సమ్బన్ధదృష్ట్యాహరింపశ్యేమే" త్యుక్తమ్, తద్వదత్రాపిదయాసమ్బ న్ధిత్వేన భగవానుద్దేశ్యః, తవకేళిపద్మైరిత్యనేనతద్వీక్షణానాం ద యావిధేయత్వంశీతలత్వ మృదుత్వాదికంచవ్యజ్యతే, తవకరేణస్పృ శేతివత్తద్వీక్షణైస్స్పృశేతిహ్యపదిశ్యతే, విధేయత్వాతిరేకేణస్పృ శేతివీక్షణసమ్బన్ధమాత్రం ప్రార్థ్యతే, నతుకబళికారేణ విషయాకా రః, యథాపిరపిపాసితగ పిపాసాధిక్యేన జిహ్వాసేచనమపిప్రార్థయా తే తద్వత్. అత్రపూర్వార్ధే ఉపమాలఙ్కారః, యద్యప్యత్రోప మానోప మేయయోస్సాధారణ ధర్మోనదృశ్యతే, ఉపమేయేతావ ద్వృషాచలపతౌ ప్రతిఘేఽపి దయాత్యాగాభావఉక్తః, ఉపమానే తూదన్వతిఘర్మోపతాపేఽపి శీతలతాత్యాగాభావ ఇత్యుభయోర్భే దాత్; తథాఽపిదయాశీతలయోరపిప్రతిఘ ఘర్మోపతాపయోశ్చబిమ్బ ప్రతిబిమ్బభావే నాభేదాత్సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, ఉత్తరార్ధేచారు స్తబకన్యాసానువృత్తి రితివిశేషణం సకృత్ప్రపన్నత్వాభిప్రాయగ ర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశే షణ" ఇతిలక్షణాత్; కించతవకేళిపద్మైరితివ్యస్తరూపకమ్, అనేన భగవత్కటాక్షాణాం కృపాకేళిపద్మ స్వరూపణేన తదీయకటాక్షా నుకత్రచిత్ప్రవర్తయితుం కుత్రచిన్నివర్తయితుంచ ప్రభవతికృపేతి ప్రతీయతే, ఏషామలఙ్కారాణామత్రసంసృష్టిః ॥౯౦॥

అథవాత్సల్యదనస్యాహ- శేషభూతస్యవస్తునస్స్వయాస్వీకారే

దృష్ట్వాఽపి దుర్బలధియం దమనేఽపి దృష్టం స్నాత్వాఽపి ధూళిరసి

శేవధూతస్య ప్రార్థనానుమితిర్వ్యాకివర్థా? నహిరాజాఽఽత్మీయం మత్తగజమత్యంకుశ మితస్తతో ధావన్తం తత్ప్రార్థనయా తదనుమత్యాప్యాంకుశంఖలాభిర్బధ్నాతి గృహ్ణాతి, తస్మాన్నిరంకుశమతిదృష్టం త్వచ్ఛేషభూతం చమాం స్వయమేవానుగృహ్యబలాత్ క్రోడీకురుష్వేత్యాశయవానాహ - (దృష్ట్వాఽపి) త్యాదినా = దృష్ట్వాఽపి-దృష్టమ్ - దర్శనమ్, శాస్త్రాదినాకృత్యాకృత్య వివేకే సత్యపి, (యద్వా) [దృష్టఇతికర్మణి క్తః] త్యాజ్యోపాదేయ విభాగగోచరశాస్త్రే దృష్ట్వాఽపి- విశదతమంజ్ఞాతేఽపి, దుర్బలధియమ్ - దుర్బలా - యథాశాస్త్రమనుష్ఠాపయితుమశక్తా, ధీర్యస్య తమ్; అనుష్ఠానవిశేషజ్ఞానహీనమిత్యర్థః, (అన్యత్ర) దృష్ట్వాఽపి - పురోవర్తి నిదర్శనవిషయీకృతేఽపి, దుర్బలధియమ్ - మదవశాత్పరిచ్ఛేత్తుమశక్తధియమ్, దమనేఽపి - తత్తత్కర్మఫలభూతనిగ్రహే సత్యపి-దృష్టమ్, ఏతత్కర్మ వశాత్ఫలముపైతావద్దుఃఖమనుభూత మితఃపరమేతాదృశం నకర్తవ్యమిత్యనుతాపరహితమ్, (అన్యత్ర) దమనేఽపి - అంకుశాదినాదృఢప్రహారేఽపి, దృష్టమ్ - తదనాదృత్యవర్తమానమ్, స్నాత్వాఽపి - మలాపహరణాదినా గుణయోగాత్స్నానమిహప్రాయశ్చిత్తం వివక్షితమ్, మహదుపదేశాదినా ప్రాయశ్చిత్తకరణేఽపి, ధూళిరసికమ్ - ధూళిశబ్దేన మాలిన్యకరణాత్పాపముచ్యతే, ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వాఽప్యకృత్యకరణాదిపాపేషు పునఃప్రవృత్తమిత్యర్థః, ప్రాయశ్చిత్తస్య విధిప్రాప్తత్వాన్నతత్ర రసఇతి సూచితమ్, స్నాత్వేత్యపినా పాపప్రవృత్తేస్తు రాగప్రాప్తత్వాత్తత్ర రసఃపునఃపునఃఇత్యుచ్యతే, రసికమితి, [అతఇనిఠనావితిఠన్] స్నాత్వాఽపధూళిరసికమ్ - కపివమనున్మత్తః కరోతీతిభావః, (అన్యత్ర) స్నాత్వాఽపి - జలేఽవగాహ్యాపి, ధూళిరసికమ్ - స్వోపరిపాంసుప్రక్షేప లీలారసికమితి మత్త

కంభజనేఽపిభీమమ్ । బధ్వాగృహాణవృష శైలపతేర్దయే

గజస్స్వభావోక్తిః, భజనేఽపిభీమమ్ - అతివాయుముత్పథ ప్రవృత్తః అస్మాభిరుపదేశేన నివర్తితవ్య, ఇతిదయాలునాకేన చిన్మహాపురుషే ణవిప్రతిబోధనాయ సానునయం సమీపగమనేఽపి హుంకారాదిభి ర్భయంకరమ్; (గజపక్షే) ఆరోహణాదిభిస్సతతపరిచయేకృియమా ణేఽపి, భీమమ్ - తేషామపిభయంకరమ్, త్వద్వారణమ్ - ఉత్తప్ర కారేణతవమద్విషయ ప్రవృత్తేర్నివారకమిత్యర్థః, [కృత్యల్యుటోబ హులమితికర్తరిల్యుట్] (ఇతరత్ర) తవవారణమ్ - గజమ్, ఏవం భూతంమామ్ - తవానన్యార్హ శేషభూతం, గుణభిస్త్వయ్యర్పితం చ, స్వయ్యముక్తప్రకారేణ, మయానివారణేకృతేఽప్యత్యన్తహితప రాత్వమేవమత్ప్రార్థనామనుమితిం వాఽనపేక్ష్యేతియావత్; (గజ క్షేతు) మామ్- లక్ష్మీమ్, ఐశ్వర్యమితియావత్; ఇదంచత్వద్వారణ మిత్యస్యవిశేషణమ్, ఐశ్వర్యస్యగజపర్యాయత్వా దైశ్వర్యత్వేనగజ వ్యపదేశః, అనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిః - అనుగ్రహః - పరిపూర్ణవిషయీ కారతదనన్తరభావిజ్ఞాన భక్త్యాద్యభివృద్ధి ప్రభృతయ, స్తఏవవిధే యీకరణసాధనత్వ సామ్యాచ్ఛృఙ్ఖలా, స్తాభిః; (గజపక్షే) అనుగ్ర హసదృశశృఙ్ఖలాభిరితి మధ్యమపదలోపిసమాసః, బధ్వా - విధేయీ కృత్య, అత్రవిధేయీకరణం బన్ధనత్వేనాధ్యవసితమ్, (అన్యత్ర) బన్ధ నంకృత్వా, గృహాణ - అఙ్గీకురుష్వ, యథామదాతిశయాదుత్ఖా తాలానమత్యఙ్కుశమితస్తతోఽపిపరిధావన్తంమద్గ్రిహం మాన్మనో మత్తగజంశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వాబలాద్గృహ్ణాతి కశ్చిత్సార్వభౌమస్తథా గు ణేమసార్వభౌమిత్వమపి త్వద్వారణంమామనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వా గృహాణేత్యర్థః. అలఙ్కారస్తుప్రకృతాప్రకృతశ్లేషః, కవినాస్వనైచ్యప్రద ర్శనప్రస్తావేప్రకృతస్యకవే రప్రకృతస్య మత్త గజస్యచ శ్లేషాత్; (యద్వా) దయాశతకాన్తర్గతత్వేనాస్య దయాయాఏవవర్ణనీయత్వే

మాం త్వద్వారణం స్వయమనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిః ॥ ౯౯ ॥
నాతఃపరం కిమపి మేత్వయి నాథనీయం మాతర్దయే మ

నప్రకృతత్వా దప్రకృతయోరేవకవిముక్తగజయోశ్శ్లేషః, సచానుగ్రహశృఙ్ఖలాభిరితి రూపకోపమాభ్యాం స్నాత్వాఽపిధూళిరసికమితి లక్షణామూలాతిశయోక్త్యానుప్రాణితః, నచమామేవత్వద్వారణం త్వదీయముక్తగజమితిగజత్వరూపణంవివక్షితమితివాచ్యమ్, త్వద్వారణత్వస్యదయానివారకత్వలక్షణస్య విషయే విద్యమానత్వాచ్ఛ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యాచ్ఛత్వద్వారణత్వారోపాసమ్భవాత్; (కేచిత్తు)శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యేఽపిస్వాభావికస్యభేదస్య సత్త్వాద్గజత్వారోపస్సమ్భవతీతిరూపక మేవాత్రాలఙ్కార ఇత్యాహుః॥ ... ... ॥౯౯॥

అయంకవిస్తావన్నవత్యాశ్లోకైర్దయా మస్తౌషీత్, తత ఏకేన శ్లోకేన పూర్వప్రకృతప్రపత్తిమనూద్య ప్రాప్యత్వరయా భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలంప్రార్థితవాన్, అథాష్టభిశ్శ్లోకైస్స్వనైచ్య ప్రదర్శనద్వారాఽఽకిఞ్చన్యం ప్రకటీకృత్యస్వస్యదయనీయ తమత్వం విశదీచకార, తతతమేనతు శ్లోకేన ప్రార్థితంఫలమన్యతస్సిద్ధం విచార్యానన్యథాసిద్ధస్వాభీష్టప్రయోజనసిద్ధిం ప్రార్థయతే - (నాత) ఇత్యాదినా-

అతః - ప్రార్థయిష్యమాణాత్, పర-మన్యత్, కిమపి మేత్వయినాథనీయమ్ - [మఇతికృత్యానాం కర్తరివేతిషష్ఠీ] త్వయీతికర్మణోఽధికరణత్వవివక్షయాసప్తమీ , నాథతేర్ద్వికర్మకత్వేన దయాయాః కర్మత్వాత్;] నాథనీయమ్-యాచనీయమ్, నాస్తి, ప్రార్థయిష్యమాణం చ ప్రయోజనం యావచ్ఛరీరపాతం ముక్తభోగేనవర్తనమ్ , తతోఽన్యత్కిమపి నాథనీయంనాస్తి, కథః మితిచేదిత్థమ్, తత్త్రైమైహికః మాముష్మికంవాఽనతావదైహికంవాచ్యమ్, "ఆయురన్నంప్రయచ్ఛతీ"తిన్యాయేనయావజ్జీవం కర్మానుగుణ్యేనతస్యభావాత్ ; నాప్యాముష్మికమ్,

యికురుమ్నృతథాప్రసాదమ్ । బద్ధాదరో వృషగిరిప్రణ

తస్య దేహాన్తరభావిత్వేనాల్పాస్థిరత్వాది దోషేణ స్వరూప విరుద్ధత్వే నచత్యక్తత్వాత్; భగవత్పదప్రాప్తిస్తు దేశికప్రసాదాదేవ సిద్ధప్రాయమ్, అతో ఽన్యత్కిమపి నావశిష్యతే, తథా చోక్తం ప్రబన్ధాన్తరే, "యావజ్జీవంజగతనియతం దేహయాత్రాభవిత్రీత్యక్తాస్సర్వేత్రిచతుపదగాన్నభోగా భోగాః । దత్తే రజ్ఞ్ నిజమపిపదం దేశికాదేకశా జ్ఞీ"తి, నాతఃపరమిత్యత్రాతశ్శబ్దోక్తమేవదర్శయతి - (మాతా,) ఇత్యాదినా = మాత - ర్దయే, లోకేసర్వామాతరశ్శిశువిషయే దయాసమ్బన్ధేన ప్రసీదన్తి, తాదృశీదయైవమాతా నేత్స్వతః ప్రసన్నేతిభావః, బద్ధాదరః - బద్ధేషు - సంసారిషు, ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయాక్రాన్తేషు ఆదరః, "కదాన్వహంసమేష్యామి" ఇవత్తంత్సల్లేషాదరో యస్య సః; "సస్మారప్రోషితాసుతా - ఉభౌభరతశత్రుఘ్నౌ మహేన్ద్రీరుణోపమా" ఇతి రామలక్ష్మణయోస్సమీపవర్తిత్వేఽపి ప్రోషితభరతాదివిషయే పితృహృదయవత్సంసారిషు ప్రోషితహృదయ ఇత్యర్థః బద్ధస్సంసారిష్వాదరో యేనస ఇతి సమానాధికరణ బహువ్రీహిర్వా అతఏవ వృషగిరిప్రణయీ - తత్సంశ్లేషరసికస్సన్వృషగిరావవతీర్ణః ప్రణయీత్యనేన శ్రీవైకుణ్ఠాదప్యత్రాతిశయస్సూచితః, అత ఏవ "త్యక్త్వావైకుణ్ఠముత్తమమ్ । స్వామిపుష్కరిణీతీరేరమయా సహ మోదత" ఇత్యుచ్యతే, తత్రనిత్యసాన్నిధ్యేఽపి, త్యక్త్వావైకుణ్ఠమిత్యుక్తమ్, వృషగిరిలాభేసతి శ్రీవైకుణ్ఠ వాసస్య సతృణప్రాయత్వాత్ "ఉత్తమ, మితితస్యదుస్త్యజత్వఖ్యాపనమ్, వృషగిరావవతీర్యక్రియమాణ మనుగ్రహమాహ - (ముకున్ద) ఇతి= భుక్తిముక్తిద ఇత్యర్థః భోగాపవర్గయోరేకం వాఞ్ఛతోఽన్యదదతేద్వయ" మిత్యుక్తరీత్యా ఽన్యతరంవాఞ్ఛద్భ్య ఉభయందదాతీత్యర్థః, ఏవంభూతోఽసౌ- "త సామావిరభూచ్ఛౌరిస్స్మయమానముఖామ్బుజః । పీతామ్బరధరస్స

యాయథాసౌ ముక్తానుభూతి మిహదాస్యతి తథాను

శ్రీపాదాన్మన్మథమన్మథ" ఇత్యుక్తప్రకారేణ నిరతిశయసౌన్దర్యశాలీహ
స్తసన్నిధేశార్హః శ్రీనివాసః, ఇహ - అస్మిన్సంసారమణ్డల ఏవ, దేశవిశేషేతు
శ్రీవైకుణ్ఠనాథ ఏవ ముక్తానుభూతిం దాస్యతీతిభావః, (యద్వా) ఇహ-
శ్రీవేఙ్కటగిరౌ, ముక్తానుభూతిమ్-ముక్తానామనుభూతిమ్, ఏకస్యమమ
తేషాం సర్వేషామనుభూతిమ్ - భోగమ్, ఏవమిహైవ ముక్తానుభూ
తిప్రార్థనమర్చావతారవిశేషప్రావణ్యాతిశయకృతమ్, పరత్వాదావ
దర్చావతారాన్తరే చ దుర్లభం శ్రీవేఙ్కటపతేర్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసౌ
న్దర్యవిశేషం గాఢాన్ధకారాగారారోపితదీపవదతిప్రకాశం సౌ
శీల్యాది కల్యాణగుణగణం చానుభూయ తావతా తృప్తిమలభమాన
ఇహైవ ముక్తానుభూతిం పరిపూర్ణాం మాతరితి సన్నిష్టప్రాబల్యం పు
రస్కృత్య ప్రార్థయతే - (వాతగపరంకిమపి) త్యనేన "భావోనాన్య
త్రగచ్ఛతి" తివ ద్దేశవిశేషప్రాప్తిరప్యనభిమతేతి చ స్ఫురతి, "సోఽత్రి
వహ న్తహనుమా న్పరమాం విభూతిం బుధ్వాఽవధూయ చరితం తవ
సేవతేఽసౌ" ఇత్యవతారగోచర తాదృశభక్తివిశేషశాలినోఽపి కతి
చన మహాన్తః, మే - అసమ్భావితత్వమవిచార్యైవ ముక్తభోగం
వాఞ్ఛతే మహ్యమ్, నహి శిశుజనఉపపత్త్యనుపపత్తీ విచార్య స్వాభీష్ట
సిద్ధిం మాతృసకాశాదిచ్ఛతీతి భావః, యథా దాస్యతి - యేన ప్రకారే
ణ వశీకృతస్సన్ననుపపన్నమప్యర్థం దాతుం సమ్మన్యతే, అఘటిత ఘట
నాచతురస్య పురుషోత్తమస్య కిమనుపపన్నం నామ ? తథా - తేనప్ర
కారేణ, తం చ ప్రకారం త్వమేవ వేత్సీతి భావః, మయి - త్వద్రాజకుల
మహిష్యా శ్రీనివాసమప్యనాదృత్య వర్తమానే, ప్రసాదం కురుష్వ - అ
త్ర నేపదేన త్వదిష్టసిద్ధిస్స్వయా ప్రార్థ్యత ఇతి గమ్యతే, శిశుజనమనోర
థపూరణం హి మాతుస్స్వప్రయోజనమితి భావః, ముక్తానుభూతిశ్చ
నైనైవ స్తోత్రాన్తరేఽనుసంహితా, "స్వం చేత్ప్రసీదసి తవాస్మి సమీప

శ్లో॥౧౦౦॥ నిస్సీమవైభవజుషాంమిష తాంగుణానాం

తశ్చేత్త్వయ్యస్తిభక్తిగసఘూయదిహాస్తినాథ। సంన్యస్యత్తేయదిచ దాసజనస్త్వదీయస్సంసారఏషభగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి, అతఏవశతకేనశ్లోకేన స్తోతుస్స్వస్యపరత్వతాత్పర్యవిషయోగర్భితః, భగవతశ్శ్రీవేఙ్కటపతేరనన్యసామాన్యాం దివ్యవిగ్రహసౌన్దర్యదివ్యావయవాదిం దివ్యాభరణైస్సహాస్వాభావ్యం సౌశీల్యాదింశ్చస్థలవైభవేనాత్యుజ్జ్వలాన్విశదతమమనుభవంస్తదనుభవజనితప్రీతికారితామపారకథోక్తిం తాంమమతాగన్ధదూరాం తదీయపర్యన్తాంచ తచ్చరణారవిన్దాశేషశేషవృత్తిం ముక్తభోగాదనూనాం భజేయమితి. అత్రచబన్ధాదరోవృషగిరిప్రణయాత్ ఇతివిశేషణద్వయస్యాభీష్టఫలప్రదత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారః పరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణే" ఇతిలక్షణాత్; కించముకున్దపదంభుక్తిముక్తిప్రదమితిభుక్త్యాసమభివ్యాహార స్వారస్యాన్మోక్షాదిహైవ ముక్తభోగప్రదత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికర ఏవాలఙ్కారః॥ ... ... ॥౧౦౦॥

ఏవంశ్లోకశతకేన దయాస్తుతిం నిరవర్తయత్, అనన్తరం భగవతో లక్ష్మీసఖస్యజగత్సృష్ట్యాది సాక్షాత్సాధనభూత జ్ఞానశక్త్యాదిగుణేషుజాగ్రత్సు తానవాదృత్య ప్రవృత్తేయం స్తుతిస్తేషాంకోపాయనభవేదితిమితి దయావివక్షిత ముస్వేచ్ఛ్యసకలగుణ సార్వభౌమ్యాభవత్యాము స్తోత్రవతోపి తైః స్వచ్ఛేషభూతైస్సర్వైరగికల్యాణగుణైస్త్వదాశ్రయప్రాబల్యాజ్జాతం కుతశ్చిదపిభయరహితత్వం మానమభినన్దితం సద్భృఢీకృతంభవేదిత్యుత్ప్రేక్షయోత్తరమాహ - (నిస్సీమే) త్యాదినా — నిస్సీమవైభవజుషామ్ - "పరాఽస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధనిరవధికమహిమశాలినామ్, యథాఽఽహుర్యామునాచార్యాః, "వశీవదాన్యోగుణవానృజుశ్శుచిః" పూరుషాస్సహస్రకల్పైర్తేయేశతమిత్యనుక్రమాత్।

తుష్ట మే వృషగిరీశగుణేశ్వరీం త్వామ్। త్రైరేవనూనమవశైర

గిరస్త్వ శక్తైకగుణావధీస్సయా సదా స్థితానోద్యమతో౽ద్య శేరతే"

ఇతి, తాదృశామ్, గుణానామ్-జ్ఞానశక్త్యాదిభగవత్కల్యాణగుణానామ్, మిషతామ్-పశ్యతామ్, తత్సమక్షమే వేత్యర్థః, [షష్ఠీచానాదర ఇతి షష్ఠీ] ని రవధికవైభవాన్గుణాన్పశ్యతో౽నాదృత్యేత్యర్థః, మిషతామితి చేతనస మాధినా, చేతనసమాధిప్రకరణాత్; అనాదరే హేతుమాహ-(వృషగిరీ శగుణేశ్వరీ)మితి=వృషగిరీశగుణానామీశ్వరీమ్, "దోషాభవేయురేతే యదినామదయే త్వయావినాభూతా" ఇ: జ్ఞానశక్త్యాదీనాంకల్యాణగు ణత్వస్యదయాయుక్తత్వాత్; "అనుచరశక్త్యాదీ" తిశ్లోకప్రక్రియయాచ సకలగుణసార్వభౌమీమిత్యర్థః, నహీశ్వరవత్పలమ్పత్యస్థితానాంతద్భృ త్యేభ్యోభీతిరితిభావః, తాదృశీంత్వాంస్తోతుః, [కర్తృకర్మణోః కృతితి ప్రాప్తాయాష్షష్ఠ్యాః నలోకావ్యయనిష్ఠా, ఖలర్థతృణామితితృన్నన్త త్వాన్నిషేధః, తతశ్చకర్మణి ద్వితీయేతిద్వితీయా] ఏవంభూతస్య, మే- మమ, తవబలాత్ - త్వదాశ్రయప్రాబల్యాత్, జాతంయదుద్యతో భ యత్వమస్తిభగవతః-కల్యాణగుణాన్తరేభ్యో భగవతశ్చభీత్యభావస్త దిత్యర్థః, అవశైః - స్వసామినిస్తోత్రజనితప్రీతి పరవశైస్తై రేవ, యానవాదృత్యత్వామస్తాషం మేభ్యశ్చభయశఙ్కా-త్రైరేవక ల్యాణగుణైరభినన్దితంసత్, అస్మాకం స్వరూపస్థిత్యాదికం యస్యా మాయత్తం కింబహునాపురుషోత్తమో౽పియస్సమ్బన్ధాత్సమస్తక ల్యాణగుణాకరోభవతి, అన్యథా "దోషాభవేయురేత" ఇతిసమస్త దోషాకరస్స్యాత్, అస్మాకంచస్వరూపందోషత్వమేవ స్యాత్తాంకృ పాంస్తువతానిరతిశయప్రీతిరుత్పాదితా, తరుమూలేసిక్తేహితరోరగ్రం పల్లవితంభవతి, నత్వగ్రేసిక్తే, తథా౽౽స్మద్విషయస్తుత్యానైతాదృశీ ప్రీతిరస్మాకముదేష్యతీతి సశిరఃకమ్పమనుమోదితంసత్; తుష్టత్యాపితమ్- సత్యంకృతమ్, ఉక్తంవా:సత్య-మబాధితమ్, దృఢీకృతమిత్యర్థః; [సత్యా

భిసస్తిశంమేసత్వ్యాపితంతవబలాదకుతోభయత్వమ్॥ ౧౦౧॥
అద్యాపితద్వృషగిరీదశయే భవత్యామారమ్భ మాత్రమ

ప్తాత్పత్యమాదష్టేకరోతి వేత్యస్మిన్నర్థేసత్యాపవాశేణి జిచిలఅపుగా
గమీచకృతేకర్మణి క్తః] అనుమోదసేనస్థిరీకృతమితియావత్; కథమిద
మవధార్యతే? ఇత్యతఆహ - (నూన) మితి = నూన - మసంశయమ్,
జ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణగుణాన్తర స్వభావపర్యాలోచనయా త్వత్స్వ
భావపర్యాలోచనయాచఏవం నిశ్చీయతఇతిభావః. అత్రనిస్సీమవైభ
వజుషాం మిషతామితివిశేషణద్వయమనాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భ
మితిపరికరాలఙ్కారః, వృషగిరీశగుణేశ్వరీమితివిశేషణంస్తోతవ్యత్వాభి
ప్రాయగర్భమితి తత్రాపిపరికరాలఙ్కారః, కించకవేఃకృపాగోచ
రరతి భావస్య కల్యాణ గుణాన్తర విషయ రతిభావోఽఙ్గ మితిప్రే
యోఽలఙ్కారః, త్రయాణామత్రసంసృష్టిః॥ ...　...　॥౧౦౧॥

నిస్సీమవైభవశాలిత్వస్య సర్వగుణసాధారణ్యేఽపి దయాయా
స్సకలగుణసామ్రాజ్యేన దయాస్తవనస్యైవ సమస్తకల్యాణగుణప్రీతి
హేతుత్వాత్త్వైవస్తోతు మారబ్ధేత్యుక్తమ్, నన్వనాద్యన్తానా మన
క్షేయానాం పురుషదోషదూరగానాం వచసామపి దుష్ప్రవేశవైభ
వాంకృపామల్ప విషయాపురుషవాక్ కథంప్రవివిక్షేత్? కథంతరాం
వాస్తోతుమారభేత? ఇత్యాశఙ్క్యతదిదమతి సాహసం సాక్షాద్దయ
యాభవత్యా సహ్యతామిత్యాహ - (అద్యాపి) త్యాదినా = అనేన
పరమసాహసేన కింఫలమితిచేత్; "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహా
రివిభవే వర్ష బిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభో నతుకబళనత
స్తోతురేవంసకింమే" ఇత్యభియుక్తోక్తేస్సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభః ప్రి
యోజనమితిభావః, హేవృషగిరీశదయే ? వృషగిరీశపదేన పరవ్యూ
హాదిదయాఽర్చావతారాన్తరదయాచవ్యావర్త్యతే, కారుణ్యసౌశీల్య
క్షమాది కల్యాణగుణానాం ప్రకాశాతిశయస్యపరాకాష్ఠాఽర్చావ

నిదంప్రథమస్తుతీనామ్ । సందర్శితస్వపర నిర్వహణోనే

తారశి, అన్యావతారేష్వగ్న్యావతానోవృషగిరీశః, తస్యదయాచే
తిసముమవక్తవ్యమవాఙ్మనసగోచర వైభవత్వే సర్వాపరాధసహత్వే
చ; భవత్యామ్ - త్వద్విషయే, అనిదంప్రథమస్తుతీనామ్ - ఇద - మిత
తాకాలసమ్బన్ధిత్వమ్, ప్రథమంయాసాంతాః, ఇదంప్రథమాః, స్తానభ
వన్తీత్యనిదం ప్రథమాః - అనాదికాలసిద్ధాః, తాసాంస్తుతీనామ్ -
శ్రుతీనామిత్యర్థః, [కర్తరిషష్ఠీ] అద్యాపి - శ్రుతిరూపస్తుతీనామ్
"సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తి" ఇత్యాదివైభవప్రతిపాదకత్వస్యానా
దిత్వేఽప్యస్మిన్నపికాలేఏతత్ - "గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయాసదా
స్థితానోద్యమతోఽతిశేరతే" ఇతిప్రసిద్ధమ్, అరమ్భమాత్రమ్- స్తుత్యార
మ్భఏవనతుశతతమాంశోఽపి నివృత్తఇతిభావః, తదిదంసాహసమిత్యు
త్తరత్రవాఽన్వయః, ఇదంపూర్వార్ధమేకంవాక్యమ్, ఏతాదృశీశ్రుతీ
నామవస్థాచేదిదమస్మచ్చేష్టితంమహానపరాధ ఇత్యత్రవక్తవ్యం నావ
శిష్యతఇత్యభిసన్ధాయైతదపరాధసహనమపిస్వపరనిర్వహణ సమర్థా
యాంభవత్యామేవాయుక్తమిత్యాహ-(సన్దర్శితే)తి - మన్దస్య-వివేక
శూన్యస్య, మన్దిసశ నహివన్దినోఽపివయ వైలక్షణ్యాంస్వాధికారానధికా
రౌచవిచార్యశ్లాఘన్తే, యద్వాతద్వాప్రలపన్తీతిభావః, ఏవంభూతస్య
మే, త్వయి - విషయే, తదిదమ్ - తత్ - అతిమాత్రమ్, ఇదమ్ -
అద్యాపరాధరూపం సాహసంస్తోత్రప్రవృత్తిరూపమ్, నను భక్తి
కారితాయావాచికకైఙ్కర్యరూపాయాస్తుతి ప్రవృత్తే రపరాధ
కోటినివేశకథమితిచేదిత్థమ్, అల్పమతినాపురుషేణ పరిచ్ఛిన్నే
వస్తునిస్తోతుమారబ్ధేసతి మన్దమతీనాం పరిచ్ఛిన్నత్వేశజాస్యాద్వస్తు
తోఽపరిచ్ఛిన్నస్యాప్యల్ప మతిసమ్బన్ధదోషాదతఅపరాధకోటి నివే
శఇతికవేరభిప్రాయః, కృపాభిప్రాయేణనైవాయమపరాధః, సన్దర్శి
తస్వపరనిర్వహణాసతీ-సన్దర్శితమ్ ప్రకటితమ్, స్వపరయోః- స్వస్యప

హేధా మన్దస్య సాహసమిదం త్వయి వన్దినో మే ॥ ౧౦౨ ॥
ప్రాయో దయే త్వదనుభావ మహామ్బురాశౌ ప్రాచేతసప్ర

రస్య నిర్వహణమ్-నిర్వాహః, యయా సాఽస్వపరనిర్వాహశక్తిం ప్రక
టయతీత్యర్థః, స్వసమ్బన్ధేన భగవత్యపరాధసహత్వ రూపమతిశయ
మాదధాతి, స్వస్మింస్తు స్వయమేవ తమతిశయ మాదధాతీతి భావః,
తథాభూతా సతీ, సమేధాః - దయావశాదేవ హి సర్వత్రాపరాధ
సహత్వం దృష్టమ్, సాక్షాద్దయాయాః స్తవదయా స్తరానపేక్షణాత్స్వ
య మేవ తమేధా ఇత్యర్థః, అత్ర మన్దస్య వన్దిన ఇతి విశేషణద్వయం దయాసి
యతమత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, కిం చ సన్దర్శిత స్వపరని
ర్వాహణేతి విశేషణం దయాన్తరనిరపేక్షరక్షకత్వాభిప్రాయగర్భమితి త
త్రాపి పరికరాలఙ్కారః, అత్ర చ కవేర్దయాగోచర రతిభావస్య శ్రీ
గోచర రతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః, ఏతేషాం సం
సృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౧౦౨ ॥

మహానయమపరాధః క్షమ్యతామిత్యుక్తమ్, అథవాఽయమప
రాధ ఏవాదరణీయతా హేతురస్త్విత్యాహ- (ప్రాయ) ఇత్యాదినా-
హే దయే ! త్వదనుభావమహామ్బురాశౌ - త్వన్మహిమ మహోద
ధౌ, తద్విశిష్టస్యైవ మహామ్బురాశిత్వాత్సప్తమీనిర్దేశః, ప్రాచేతస
ప్రభృతయోఽపి, వాల్మీకిపరాశరవ్యాసాదయోఽపి, పరం- మతీవ,
దూరత ఏవేత్యర్థః, తటస్థా ఆసన్ - న త్వవతరితుం ప్రవిష్టుం సమీపం గ
న్తుం వా శేకుః, (యద్వా) తటస్థాః- పరం తటస్థా ఏవాసన్, ప్రాయ
ఇత్యుత్ప్రేక్షా వ్యఞ్జకః, అత్ర శ్రీనివాసస్తటత్వేనాధ్యవసితః,
వ్యవస్థాపకసామ్యాత్; తటం హి జలవ్యవస్థా
పకమ్, శ్రీనివాసో దయావ్యవస్థాపకః, స్తవన్మహిమానం స్తుతిగోచరీక
ర్తుమశక్తాస్సన్తస్త్వద్వల్లభం పురుషోత్తమమధికృత్య శ్రీరామాయణ
మహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణాది మహాప్రబన్ధాన్ ప్రణిన్యుః, [illegible] స్త్వ

భృతయో౽పి పరం తటస్థాః। తత్రావతీర్ణమతలస్పృశమా

స్మహిమమహోదధిం ప్రవేష్టుం స్ప్రష్టుం ద్రష్టుం వా శక్నువన్, ప్రా
యః - ఏవమేవ భవేదిత్యుత్ప్రేక్షా , ఇయం చ హేతూత్ప్రేక్షా, ద
యానుభావస్తుత్యశక్తేరహేతోర్హేతుత్వేన వివక్షితత్వాత్ ; తత్రా
వతీర్ణమ్_ ప్రాచేతసాదిభిరస్పృశ్యావతరణే త్వదనుభావమహామ్బు
రాశావవతీర్ణ "మభిష్టౌమి నిరఞ్జనా" మితి ప్రతిజ్ఞాయ " అనుచదశ
క్త్యాదిగుణా" మితి స్తోతుమారబ్ధమ్, (అన్యత్ర) జలే ప్రవిష్టమ్, అతల
స్పృశమ్-అవధ్యభావాదేవాస్పృష్టావధిమ్, స్తోతవ్యమర్త్యానభిజ్ఞం.
వా; (అన్యత్ర) అగాధత్వాదస్పృష్టస్థలమ్, అత ఏవ, ఆప్లుతమ్-
దురవగాహవిషయావగాహనేనాకులీకృతవాచమ్, (అన్యత్ర) ఆస
మన్తాత్ప్లుతమ్_ ప్లవమానమ్, అత ఏవ; పద్మాపతేః ప్రహసనోచితమ్-
పరిహాసయోగ్య,మిత్యాదరణీయత్వే హేతూపన్యాసః, శక్తిశాలిష్వపి
పురుషేషు పురస్థితేషు కశ్చిదశక్తో మహోదధావవతీర్ణ అతలస్పర్శా
త్సమన్తాత్సమ్భ్రమం ప్లవమానస్స్వేషాం ప్రహసనోచితో హి భవ
తి,తద్వద్వేదైర్వ్యాదికైర్మహాపురుషైశ్చాశక్యోద్యమే దయావైభవస్త
వనే ప్రవృత్తస్స్తుతిహేతుభూతదయాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానా
భావాత్తద్వైలక్షణ్యానుగుణపదరచనాద్యసామర్థ్యాచ్చాకులీభూతః,
పద్మాపతేః ప్రహసనపాత్రం భవామి, ఏవం భూతం మామాద్రియే
థాః- ప్రహసనపాత్రస్యాపి ప్రభూణాం సఙ్గ్రాహ్యత్వాదితి భావః.
అలఙ్కారస్తు ప్రదర్శితప్రకారేణ హేతూత్ప్రేక్షా, సా చ త్వదనుభా
వమహామ్బురాశావితి రూపకేణ తటస్థా ఇతి రూపకాతిశయోక్త్యా చా
నుప్రాణితా, తత స్తస్యా స్తయోశ్చాఙ్గాఙ్గిభావః, కించ ప్రహసనో
చితమితి విశేషణమాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః,
అపిచ ప్రహసనోచితత్వస్య సమర్థనీయస్య "తత్రావతీర్ణమతలస్పృ
శమాప్లుత" మితి విశేషణత్రయేణ సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చాతి

శ్లోకం మాం పద్మాపతేః ప్రహసనోచితమాద్రిమేధాః॥౧౦౩॥
వేదాన్తదేశికపదే వినివేశ్య బాలం దేవో దయాశతకమేతద

ర్ణమిత్యాద్యభేదాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితి తయోరప్యఙ్గాఙ్గిభా
వః, హేతూత్ప్రేక్షాదిత్రయాణాం సంసృష్టిః ॥ ... ॥౧౦౩॥

ఏవం దయామభిముఖీకృత్య వక్తవ్యజాతం పరిసమాప్య స్వాత్మ
న్యనుసన్ధేయమనుసన్ధత్తే - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదిశ్లోకైః షడ్భిః,
(అథవా) శిష్యానుకూలాన్ప్రరుషా నభిముఖీకృత్య షట్ఛ్లోకీయం
ప్రవృత్తితా, తత్ర ప్రథమశ్లోకేన ప్రకృతప్రబన్ధం ప్రతి స్వస్య పరతన్త్ర
కర్తృత్వానుసన్ధానప్రకారమాహ - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదినా-
వేఙ్కటశైలనాథో దేవః - "సాక్షాద్దేవః పురాణోఽసా" విత్యుక్తః
క్రీడాపరవశో వాసుదేవః, వైహారికేణ - విహారార్థేన, విధినా-శ్రీవై
కుణ్ఠాద్వేఙ్కటశైలావతరణాత్మనావ్యాపారేణ, సమయే- మదీయ
సుకృతపరిపాకసమయే, యాదృచ్ఛికాదివ్యాజలాభే సతీతియావత్;
గృహీత- మాత్మీయదయావిషయీకృతమ్, స్వవిషయీకారార్థమేవ
శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య వేఙ్కటాద్రావవతీర్ణ ఇతికవేరభిమానః, బాల_
మజ్ఞమ్, మామ్ - వేదాన్తదేశికపదే - వేదాన్తదేశికానామ్, పదే-
స్థానే, (యద్వా) వేదాన్తదేశికానామ్ - నాథయామునయతీశ్వర
ప్రభృతీనామ్, పదే - చరణారవిన్దే, అర్థద్వయమేవ యథారుచిస్వీ
కర్తవ్యం గ్రాహ్యమ్, వినివేశ్య - స్థాపయిత్వా, కేయమ ఘటితఘట
నాచాతురీతిభావః, ఏతద్దయాశతకమ్-ఏతత్- అనుభూయమానప్ర
కారవిశిష్టం సమస్తగుణసమ్పన్నం దోషగన్ధదూరగం చేతిభావః,
"ఇదముపనతమేవం రూపమక్లిష్టశాస్త్రీ" తివద
యం నిర్దేశః; అవాదయత్- స్వవల్లభాం స్వయమేవస్తోతుంలక్ష్మీమా
రభమాణోదశక్నువన్మాం నిమిత్తీకృతవానితిభావః, జ్ఞానశక్త్యాదిగుణా
నాత్మానం లక్ష్మీంభూమాద్యాదివ్యమహిషీశ్చ కాదృత్యాదయాస్తుత్వా

వాదయన్త్యామ్ । వైహారికేణ విధినా సమయే గృహీతం
వీణావిశేషమివ వేఙ్కటశైలనాథః ॥౧౦౪॥ అనవధిమధికృత్య

నియోజనాద్దయాయాం భగవతశ్శ్రీనివాసస్యాభినివేశాతిశయో వ్యజ్యతే, వేదాన్తదేశికపదవినివేశ్యేత్యనేన దయాశతకప్రతిపాద్యానాం వేదాన్తతాత్పర్యవిషయత్వం ప్రకాశితమ్, కిమివేత్యాకాఙ్క్షాయామాహ - (వైహారికేణే) తి — వైహారికేణ - విహారఫలకేన, విధినా - వ్యాపారేణ, విహారే - లీలారసే, సమయే - వీణావాదనోచితసమయే, గృహీతం వీణావిశేషమ్ పరివాదిన్యాఖ్యమివ, అనేనస్వస్యవిద్యత్వాపరతన్త్ర్యం ప్రస్ఫోరితమ్, వైహారికేణ విధినేత్యత్ర హేతౌ తృతీయా, విహారఫలకవ్యాపారప్రకరణేన గృహీతమిత్యర్థః, (యద్వా) వైహారికేణ - విహారమధికృత్య ప్రవృత్తేన, విధినా - శాస్త్రేణ, శాస్త్రోక్తప్రకారేణ గృహీతమిత్యర్థః, తథాపి వేఙ్కటశైలనాథ ఏవ కర్తా, రాజాదిర్వా. ఉపమాలఙ్కారః, “ఉపమా యత్ర సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతి ద్వయోః” రితిలక్షణాత్॥ ... ... ॥౧౦౪॥

అథాస్య ప్రబన్ధస్య విషయవైలక్షణ్యం వక్తృవైలక్షణ్యం సకలఫలప్రదత్వ మవద్యగన్ధరాహిత్యమత ఏవ శిష్టపరిగ్రాహ్యత్వం చాహ- (అనవధి) మిత్యాదినా- అనవధిమ్ - పరవ్యూహవిభవార్చావతారాన్తరే దేవతాన్తరే వా ఏతావత్యా దయాయా అదర్శనాత్ కాలతో దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావాచ్చానవధిత్వం శ్రీనివాసానుకమ్పాయాః, తాదృశీమధికృత్య - ఉద్దిశ్య, విషయీకృత్యేతి యావత్; “ఆచచక్షేఽథసద్భావం లక్ష్మణస్య మహాత్మనః” ఇతివదియమపి కాచిత్సాహసప్రవృత్తిరితి భావః, ఆచచక్షే- [ఈషదర్థే ఆఙ్] లక్ష్మణసద్భావస్య కార్త్స్న్యేనాశక్యకథనత్వాత్స్వకీయజ్ఞానశక్త్యనుగుణమీషదుక్తవానిత్యర్థః, వేఙ్కటేశప్రసూతా- వేఙ్కటేశకవినా జనితా, ఏవం విషయవైలక్షణ్యం వక్తృవైలక్షణ్యం చ దర్శితమ్, పునః కీదృశీత్యత ఆహ - (అవితథే)

శ్రీనివాసానుకమ్పామవితథవిషయత్వాద్విశ్వమప్రీణయన్తీ।

త్వాదినా—నవిద్యతే, వితథ – మసత్యమ్, యేషుతే; అవితథాః—తథాభూతాః, విషయాః - ప్రతిపాద్యాః, యస్యాం సాతథోక్తాః; తత్వాత్, విశ్వమ్ – సమస్తం, స్తోతారం - శ్రోతారంస్తోత్రమభ్య స్యకర్తారం స్తుత్యంచవిషయమ్, అప్రీణయన్తీ అప్రీణానుర్వతీ, [అప్రీణశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] వితథవిషయత్వేహి విశ్వాప్రీణయేత్, అనేనక్షుద్రవిషయస్తుతిర్వ్యావర్త్యతే, సాహి సర్వేషాం లజ్జాకరీ, జాత్యన్ధమాలోక్య పుణ్డరీకాక్షేతి సమ్బోధనే హిస్తోత్రప్రభృతీనాం విశ్వేషాంప్రీణాస్యాదితి, వివిధకుశలనీవీ– వివిధానా – మైహికాముష్మికాదిభేదేన తత్తదవాన్తరభేదేనచబహువిధానామ్, కుశలానామ్ – తత్తదభీష్టానాం పురుషార్థానామ్, నీవీ-మూలధనమ్, సకలపురుషార్థప్రదేత్యర్థః; నీవీవతఃపురుషస్య సకలకుశలానాం సులభత్వవదేతత్స్తుతి సమ్బన్ధినశ్చపుంసః శ్రీనివాసకృపాప్రసాదేన సకలపురుషార్థాస్సులభాభవన్తీతియావత్; నీవీత్వరూపణేనవివిధకుశలానామత్రాతిశయ్యత్వేన యావదపేక్షమాహర్తుంశక్యత్వం ప్రతీయతే, ప్రధానతమశిష్టోపాదేయతాప్రయోజకాకారమాహ – (అనవద్యే) తి – అవిద్యత్వాపరతన్త్ర్యానుసన్ధానేనస్వకర్తృకత్వానుసన్ధానరూపావద్యరహితేత్యర్థః, దోషోల్లాసాదిషు ప్రదర్శితకావ్యదోషదూరవర్జితేత్యపి వివక్షితమ్, ఏవంభూతేయంస్తుతిః [కరణేక్తిః ప్రత్యయః] సత్వభాజాంరోచతే- తేభ్యోరోచత ఇత్యర్థః, రాజసతామసప్రసక్తస్తు దూరేతిష్ఠతు, "యూయంయూయంవయంవయ" మితితేషామస్మాభిఃపరిత్యక్తత్వాదితిభావః. అత్రకవేశ్శ్రీనివాసానుకమ్పాగోచరరతిభావస్య సాత్వికగోచర రతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః, కించశోభతేసత్వభాజామిత్యనేన శ్రీనివాసానుకమ్పాయాఃప్రకృతస్తుతేశ్చ విషయవిషయి భావసమ్బన్ధానురూప్య

వివిధ కుశలనీవీ వేఙ్కటేశ ప్రసూతా స్తుతిరియమనవద్యా

శోభతే సత్త్వభాజామ్॥ ౧౦౫॥ శతకమిదముదారం సమ్య

స్యప్రతీయమానత్వాత్సమాలఙ్కారః, "సమంస్యాద్వర్ణ్యతే యత్ర ద్వయోరప్యనురూపయోః । స్వానురూపసంకృతంసద్భవహారేణ కుటుమ్బవత్ ..." మితిలక్షణాత్; కించాత్రావితథవిషయత్వాద్విశ్వమవ్రీళయన్తీత్యాదివిశేషణానాముభయసాధారణ్యాదుభయోరానురూప్యం ప్రతీయతే, తథాహి-శ్రీనివాసానుకమ్పాతావదవితథవిషయత్వాత్-న విద్యతే,వితథో-వ్యర్థః,ప్రయోజనహీనో, యేషుతే- అవితథాః,తథాభూతావిషయాయస్యాస్సా, తథోక్తా; తత్త్వాత్, శ్రీనివాసదయావిషయీకృతేషు ప్రయోజనహీనోగగనకుసుమకల్పఇత్యర్థః, ఏవంభూతత్వాత్, విశ్వమవ్రీళయన్తీ- విశ్వమ్ - సమస్తంస్వాశ్రితంజనం స్వాశ్రయభూతం భగవన్తంతటస్థజనంస్వాత్మానంచ,అవ్రీళయన్తీ-అవ్రీళానుకుర్వతీ, అన్యథాసర్వేవ్రీళితా భవేయురితిభావః, తథావివిధకుశలనీవీ - వివృతంప్రాక్; వేఙ్కటేశ ప్రసూతా - వేఙ్కటేశేనభగవతా శ్రీనివాసేన, ప్రసూతా-జనితా, అనవద్యా-"జగతిమితంపచే"త్యాదిశ్లోకోక్తావద్యరహితా, అనవధిమిత్యనుకమ్పావిశేషణంచ స్తుతిసాధారణమేవ, తత్తద్విషయవైలక్షణ్యాదినాఏతత్సమానస్యాధికస్య వాస్తుత్యన్తరస్యాభావాదేతత్స్తుతేరనవధిత్వమ్ - అనవధికాతిశయత్వమిత్యర్థః, ఏవంచాత్రసమాలఙ్కారస్యాధీయాంశకవేస్తాత్పర్యభూమిశ్చ, అస్యచ ప్రదర్శితభావాలఙ్కారేణైకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౫॥

అథదయాశతకాభ్యాసస్యప్రాతిస్వికప్రయోజనమాహ- (శతకమిద) మిత్యాదినా- ఉదారమ్ - స్తుత్యవస్తువైలక్షణ్యేనసకలవేదాన్తతాత్పర్యవిషయప్రతిపాదకత్వలక్షణవైలక్షణ్యేన శ్లాఘనీయమ్,

స్యమానాస్వృషగిరి మధిరుహ్య వ్యక్తమాలోకయన్తీ ।
అనితరశరణానామాధిరాజ్యేభిషించే చ్ఛమితవిమతపక్షా

వివిధకుశలనీవీ" త్యుక్తప్రకారేణ సర్వాభీష్టఫలప్రదం వా; ఇదమ్-
"జేవోదయాశతకతవేత దవాదయన్మా" మిత్యుక్తప్రకారేణ శ్రీవే
ఙ్కటపతినావాదితమ్, శతకమ్ - సహస్రమయుతం నియుతంవా రచ
యితుం శక్తోఽపిపరమకారుణికత్వాదభ్యాససౌకర్యాయశతకేనసమా
పితవానితిమన్తవ్యమ్, సమ్యక్ - గురుజనోపదేశ పురస్సర మనభిసం
హిత ఫలాన్తరం భక్తిప్రేరితంచ, సార్థమభ్యస్యమానాః- అభ్యాస
శీలాః, అనుదినమనుసన్ధానపరానితియావత్; [తాచ్ఛీల్యవయోవచన
శక్తిషు చానశితిచానశ్ప్రత్యయః] వృషగిరిమధిరుహ్య -
వృషగిరేరుచ్చైశ్శిఖరమారుహ్య, శ్రీనివాసదయాయా వృషగి
రావేవవర్తమానత్వేఽపి తదారోహిణాద్యాది శబ్దమహిమ్నాచా
యమర్థోలభ్యతే, ఇదంచోచ్చైరధిరోహణం తత్తద్దేశ స్థితానాం
దయాశతకాభ్యాసశీలానాం వ్యక్తాలోకనార్థమ్, వ్యక్తమాలోకయ
న్తీ - ఆసమన్తాలోకయన్తీ, అమృతవర్షైరివకటాక్షైస్సితలయన్తీ,
వర్తమాననిర్దేశేనతేషా మవలోకన మస్యానిరతిశయ ప్రీతిజనకమితి
వ్యజ్యతే, ఇదంచ శ్రీనివాసదయాస్వభావపర్యాలోచనయాత్రచేత
ససమాధినాచోచ్యతే, ఏవంభూతాశ్శార్ఙ్గధన్వానుకమ్పా-శార్ఙ్గధ
న్వన- శ్రీవేఙ్కటనాథ రూపస్య, అనుకమ్పా - శార్ఙ్గధన్వేతి విరో
ధినిరసనసాధన సమ్పత్తిరుక్తా, శమితవిమతపక్షాసతీ - శమితోదూ
రోత్సారితః, విమతపక్షః - ఆశ్రితేరుపాయాన్తరరుచి దేవతాన్తర
ప్రావణ్యాదిరూపవిరోధివర్గో, యయాసా; తథాభూతాసతీ; అధి
రాజ్యాభిషేకేహి శత్రునిరసనమపేక్షితమ్, అనితర శరణానామ్ -
ఉపాయాన్తరనిష్ఠాదేవతాన్తర పరాశ్చేతరశరణాః, తద్విలక్షణా
నాం భగవద్ధర్మైకనిష్ఠానామిత్యర్థః, అధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేత్- ప్రపన్న

శార్ఙ్గధన్వా సకల్పా ॥ ౧౦౬ ॥ విశ్వానుగ్రహమాతరం వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గాం సుధాసధ్రీచీ మితి వేఙ్కటేశ్వరకవిర్భక్త్యా

జనకూటస్థాన్ కుర్యాదిత్యర్థః [శకిలిఞ్చేతిలిట్] ఆలోకయన్తీ అభిషిఞ్చేదిత్యనేన ఆలోకనైర్దేవతీర్థ జలైరభిషిఞ్చేదితివ్యజ్యతే, అనితరశ్శరణానామాధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేదిత్యుక్త్యా ఇతోఽధిక మైశ్వర్యం నాస్తీతి ప్రకాశితమ్, తేషామాధిరాజ్యం నామ నాథయామున యతివరాణామివ త్తన్నిర్వాహకత్వమ్, ఇదం చ స్వరూపానురూపమైహిక లౌకికమైశ్వర్యమ్, ఏతస్మిన్ద్వా పారలౌకికం స్వరూపానురూప నిత్యైశ్వర్యం కరతలామలకాయమానమితి తదత్ర ఫలత్వేనోక్తమితి ధ్యేయమ్. అత్ర కవేర్భగవత్కృపా గోచరరతిభావస్య దయాశతకానుసన్ధాతృపురుషవిషయరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః; అపిచ శార్ఙ్గధన్వేతి విశేషణం విరోధినిరసన సాధనత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, అలఙ్కారశ్చ పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతిలక్షణాత్; తదను ప్రాణితత్వాత్ప్రేయోఽలఙ్కారస్య ద్వయోరఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౬॥

నను "వేదాన్తదేశికపద" ఇతి శ్లోకే "వీణావిశేషమివ వేఙ్కటశైలనాథ" ఇతిస్తుతివిషయే స్వస్యాచిద్వత్పారతన్త్ర్యముక్తమ్, ఏవం సర్వప్రకారేణాచిత్సామ్యే భక్తేరప్యభావాద్భక్తిమూలత్వం స్తుతేర్న స్యాత్, తథాచకథం శిష్టాః పరిగృహ్ణీయురితిశఙ్కాయాం తత్పరిహారాయాస్మిన్పద్యేస్తుతి నిర్మాణే తథా పారతన్త్ర్యేఽపి చేతనత్వప్రయుక్తా భక్తిరపి ప్రవృత్తా, ఏవంచ సతిపదానాం పద్యభావేన పద్యానాం ప్రబన్ధభావేనచ పరిణతిస్తు కృపావిధేయ భగవత్సఙ్కల్పాదేవ, నతు భక్తిపారవశ్య ప్రశిథిలాన్తఃకరణేన కవినేత్యభి సన్ధానేనాహ- (విశ్వానుగ్రహ) మిత్యాదినా=అత్రైవం భూతదయాయా అప్యాశ్రయభూతశ్శ్రీనివాస ఏవస్తూయతామ్, కిమర్థం కృపా స్తుతా? ఇతి శ

దయామస్తౌత। పద్యానామిహ యస్త్విధేయభగవత్సంకల్ప.
కల్పద్రుమా జఙ్ఘామారుత ధూత చూతనయతస్సామ్యా

కాంచపరిహ్రియతే, విశ్వానుగ్రహమాతరమ్ - విశ్వేషామ్- సర్వే
షామ్, విశ్వాసామ్- లోకానాంవా; అనుగ్రహేమాతరమ్- జననీమ్,
నిరస్తనిగ్రహప్రసఙ్గం సర్వాననుగృహ్ణాతీమిత్యర్థః, అనేన నిగ్రహా
నుగ్రహసాధారణాద్భగవతః శ్రీనివాసాద్దయాయా వైలక్షణ్యం వ్య
ఞ్జితమ్, వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గామ్-వ్యతిషజన్తౌ-పరస్పరంసమ్బధ్న
న్తౌ, స్వర్గాపవర్గౌ, యస్యాస్తామ్, స్వర్గార్థినే స్వర్గ
మపవర్గంచాపవర్గార్థినేఽపవర్గం స్వర్గంచదదతీమిత్యర్థః, అనేనచ
యాచితమాత్రప్రదాద్భగవతః కృపాయా ఔదార్యాతిశయః ప్రకా
శితః, ఏవం కార్యతః కల్యాణతమత్వముక్తమ్, స్వరూపతోఽపి తథా
విధత్వమాహ - (సుధాసధ్రీచీ) మితి—సుధాసహచరీమ్ - సుధాస
దృశీమిత్యర్థః, కార్యతస్స్వరూపతశ్చకల్యాణతమత్వం భక్తిహేతు
త్వేనదర్శితమ్, వస్తుసౌన్దర్యస్య స్నేహ మాత్రహేతుత్వేఽపి మాతృ
త్వోక్త్యామహనీయత్వప్రతీతేర్భక్తిమూలత్వమపి, మహనీయ విషయ
స్నేహ ఏవభక్తిః, యథా "స్నేహో మే పరమో రాజన్ త్వయినిత్యం
ప్రతిష్ఠితః । భక్తిశ్చ నియతా వీర" ఇతి రాఘవీయం నిరతిశయశౌర్యం మ
హనీయత్వహేతుః, అతః మాతృత్వం తద్ధేతురితి విశేషః, "స్నేహో
మే పరమో రాజ" న్నితి రక్షకత్వవదతాఽపి విశ్వానుగ్రహ మాతరం
వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గాం సుధాసధ్రీచీమితి జగద్రక్షకత్వం స్నేహ
హేతుత్వేన వివక్షితమ్, ఏవంభూతామ్ః దయామ్ - శ్రీవేఙ్కటేశద
యామ్, వేఙ్కటేశ్వరకవి - వేఙ్కటేశ్వర ఇతి ప్రసిద్ధః కవిః, ఆప్త
తాద్యోతనాయ స్వనామగ్రహణమ్, "వాల్మీకిర్భగవానృషి" రితి
వత్; భక్త్యా - భక్తిప్రేరణయా, నతుఖ్యాత్యాదిలిప్సయా, సహృద
యైరాస్వాదనం చేతనసాపేక్షమ్, స్వతఃపురుషార్థత్వాత్; అతఏవ
సుధాసధ్రీచీమిత్యుక్తమ్, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, "ఏనాన్విశేషమిత

పాతితో౽యం క్రమః ॥ ౧౦౭ ॥ కామం సన్తు మిథః కరమ్బిత

వేఙ్కటశైలనాథ” ఇత్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః, అస్తుత - దయాస్తుతి
ప్రీతభగవన్ముఖవికాసావలోకనజనిత ప్రీతేః క్రియాఫలస్య కర్తృగా
మిత్వేనాత్మనేపదమ్, దయామస్తుత- శ్రీనివాసస్య స్వీయకృపాస్తుత్యా
యావతీ ప్రీతిస్తావత్యాః ప్రీతేరాత్మస్తుత్యాప్యభావాద్విశ్వానుగ్రహే
త్యాద్యుక్తరీత్యా తస్యా భగవదపేక్షయా విలక్షణవైభవత్వాచ్చేతి భా
వః, నన్వయం కవిర్యది భక్తిప్రేరణయా దయామస్తౌషీత్తర్హి కథం ప
ద్యరచనాయాం ప్రబన్ధరచనాయాం చ క్షమస్స్యాద్భక్తిపారవశ్యస్యాక
రణశైథిల్యకరత్వాదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (పద్యానా)మితి. ఇహ-
అస్మిన్ప్రబన్ధే, పద్యానామయం క్రమః- పద్యత్వాపాదకః క్రమః, ప్ర
బన్ధత్వాపాదకస్సఙ్గతివిశేషవిశిష్టశ్చ క్రమః పౌర్వాపర్యమిత్యర్థః,
(యద్విధేయేతి)- యస్యాః-దయాయాః, విధేయః- భగవాన్ శ్రీనివాసః,
తస్యాః సఙ్కల్పః కల్పద్రుమ ఇవ, తస్మాద్గలితో జాత ఇత్యర్థః, సఙ్కల్పసా
మ్యలేశమాదాయ కల్పద్రుమస్సఙ్కల్పోపమానీకృతః, “సవితా తు త్రిషు
వద్గచ్ఛతి” ఇతివత్, సకలజగజ్జన్మస్థితిధ్వంసాది సమర్థస్య సర్వాభీష్ట
ఫలప్రదస్య భగవత్సఙ్కల్పస్య పూర్ణసామ్యవద్వస్తునో౽భావాత్; అత
ఏవ జఙ్ఘామారుతధూతచూతనయతః- మహావాతపాతితచూతఫలన్యా
యేన, [ధూతశబ్దాదవయవే చ ప్రాణ్యోషధివృక్షేభ్య ఇత్యణి కృతే ఫలే లుగి
తి తస్య లుక్] సాంప్రాతికః- దైవికః, యథా మహావాతపతితచూతఫలక్రమ
స్సాంప్రాతికః, న తు కేనచిత్పురుషేణ కృతః, తథాత్ర పద్యానామయం
క్రమః కృపావిధేయభగవత్సఙ్కల్పకృతత్వాత్సాంప్రాతికః, న తు భక్త్యా
విష్టపరవశమనసా కవినా౽మునా బుద్ధిపూర్వకృత ఇత్యభిప్రాయః.
అత్ర విశ్వానుగ్రహమాతరమిత్యాదివిశేషణత్రయం భజనీయత్వాభిప్రా
యగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, కిం చాత్ర కవేశ్శ్రీనివాసదయాగోచర
రతిభావస్య తత్సఙ్కల్పవిషయరతిభావో౽ఙ్గమితి ప్రేయో౽లఙ్కారః॥
పూర్వ “మనవధిమధికృత్యే” తి శ్లోకే “స్తుతిరియమనవద్యా

గుణావద్యానిపద్యానినఃకస్యాస్మిఞ్శతకేసదమ్బుకతకేదో

శోభతేసత్వభాజా''మితిసకలగుణసమ్పన్నామస్మత్పూర్వాచార్యగ్రన్థాంచ మదీయామిమాం స్తుతింశిష్టాస్సబహుమానం పరిగృహ్ణీయురితిప్రత్యా శావి, అథవక్ష్యమాణశ్లోకేతు యద్యప్య వద్యలేశోఽపినసమ్భవతి, తత్సమ్భవేఽప్యశిష్టైస్తదుద్భావనేకృతేఽప్యస్మత్పక్షపాతిభిస్సదస్యైరేవా సజ్జనైఃకృతందోషోద్భావనం వ్యర్థంకరిష్యతీతి ప్రతిపాద్యప్రబన్ధంప రిపూరయతి-(కామ)మిత్యాదినా-నః-అస్మాకమ్,పద్యాని-పద్యానాం స్వకృతత్వేఽపిస్వస్యనిర్మమత్వానుసన్ధానేనస్తోత్రానుసన్ధాతృష్వాత్మా సమన్వితమంమన్యమాన స్సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీప్రాయుఙ్క్త, మిథః కరమ్బితగుణావద్యాని-మిథఃకరమ్బితాని-పరస్పరంసఙ్కీర్ణాని, గుణా వద్యాని,యేషుతాని; గుణావిషయవైలక్షణ్యాదయః, దోషాః-వక్తు రజ్ఞానాదయః, (యద్వా) "కావ్యంహ్యదోషౌసగుణౌశబ్దార్థౌ స దలఙ్కృతీ'' ఇత్యత్రసగుణావితి విహితగుణాః, అదోషా వితినిషిద్ధ దోషాశ్చగుణావద్యశబ్దవివక్షితాః,విషసమ్పృక్తమధున్యాయేనదోష సఙ్కీర్ణాగుణాఅపి నపరిగ్రాహ్యాఇత్యభిప్రాయేణగుణోక్తిః, ఏకస్మి న్పద్యేగుణాఏవఅన్యస్మిన్పద్యేదోషాఏవేతివ్యవస్థితత్వేయత్రగుణాఏవ తస్యపరిగ్రాహ్యతాస్యాత్తాదృశీవ్యవస్థాచనాస్తియత్రగుణాస్తత్రదో షాశ్చయత్రదోషాస్తత్ర గుణాశ్చేతి పరస్పరసాఙ్కర్యేణ వర్తన్తే, గుణాఏవదోషా ఇతిమిథశ్శబ్దస్యభావః, తాదృశానికామంసన్తు - గుణ లేశవైదేశికాని సకలదోష సఙ్కులాని వాభవన్త్వితి కామమిత్యస్య భావః, విషయవైలక్షణ్యమహిమ్నానాస్మాకం కాచిత్క్షతిరితి భావః, [ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చేత్యతిసర్గేలోట్] అతిసర్గః- కామచారానుజ్ఞా, సదమ్బుకతకే - సన్త - స్సాధవఏవ, అమ్బూని, "నహ్యమ్మయానితీర్థానినదేవామృచ్ఛిలామయాః । తేపునన్త్యురుకా లేన దర్శనాదేవసాధవః'' ఇత్యుక్తపావనత్వాదినా తత్సామ్యాత్తే

షామప్యుత్త్వేన రూపణమ్, తేషాంకతకే- ప్రసాదకే, నను సతాంస్వ
తః ప్రసన్నత్వాత్కథం ప్రసాదకాపేక్షేతి చేత్ త్రాపత్రయాద్యుపాధి
వశాన్మహతామపి మనసి కదాచిత్స్యాదితి తేషాం విషయవైలక్షణ్యాత్ వ్యక్తవైలక్ష
ణ్యాదినాశకమిదం స్వానుసన్ధానేన ఖేదం విస్మార్య సుఖయతి (యద్వా)
"నైవం ఘోరాపరాధైస్సపది గురుఫలే వ్యాసమాత్రేణ లభ్యేన కృపా
క్షిప్రగ్రహస్థాశయయితుముచితా హేతుభిస్తత్తదర్హైః" ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ బ్రహ్మాది దుర్లభే మహాఫలే వ్యాసరూపాల్పాయాససాధ్యే
ఘోరాపరాధానుసన్ధానే నాస్తికాగ్రేసరస్యాప్యాస్తిక్యాదేవ కృపా
పాక్షిక గ్రాహిణీస్యాత్, ఏవం శఙ్కాకలుషితమానసం సజ్జనం
"మయి తిష్ఠతి దుష్కృతాం ప్రధానే" ఇత్యాది దయావైభవప్రకా
శనపరమిదం శతకం స్వానుసన్ధానేన తాదృశశఙ్కామపాకృత్య ప్రసాద
యతి, అస్మిన్ శతకే- శ్రీనివాసదయావైభవగోచరే శతకేఽనతివిస్తీ
ర్ణత్వేన సుగ్రహే, నతు శ్రీనివాసగోచరే పరవ్యూహవిభవాదిగోచరే
వా, న చార్చావతారాన్తరగోచరేఽర్చావతారా
న్తరదయాగోచరే వా; ఇదమేకమేవ పర్యాప్తమ్, పరిగ్రాహ్యతాప్ర
యోజకమితి భావః, సర్వేశ్వరోఽపి నిగ్రహానుగ్రహసాధారణభూ
తః, దయాత్వనుగ్రహైకస్వభావేతి తద్విషయస్తుతిః శ్లాఘనీయతరా,
తస్మాదేతదుపాదేయతాప్రయోజకం గుణాన్తరం నాస్త్యేవ ఇతి మది
త్యాశయః, అసతోఽపోషస్య కేనచిదుద్భావనే కృతేఽపి భగవతీ దయై
వ తద్వ్యక్తీకరిష్యతి, నాస్మాభిః ప్రయతితవ్యమిత్యాహ-(నివృత్తీత్యా
హ)ఇత్యాది-నివృత్తీత్యాహ-నిరన్తరాయః, యో వృషాద్రి నిర్ఝర ఝ
రఝరః - వృషాద్రినిర్ఝరాణాం ఝరఝరః-ఉచ్చైశ్శబ్దః, తచ్ఛ
లేన-తద్వ్యాజేన, ఉచ్చల-న్విజృమ్భమాణః, (దీనే) ఇత్యాది-దీనానామ్-
కృపణానాం మాదృశానామ్, మాలమ్బనభూతాయాః- ఆశ్రయభూతా

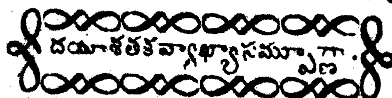
...త్యశ్రుతే ర్నిష్ఫలత్వా చ్ఛాలమ్బన దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోల
కోలాహలః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

యాః, దివ్యాదమ్పతిదయాయాః - దివ్యదమ్పత్యోః - శ్రీశ్రీనివాసయో,
స్తయోర్దామ్పత్యస్యాకర్మకృతత్వాద్దివ్యత్వమ్, అనేన దయాశతకం
దమ్పతిదయావిషయమిత్యుక్తం భవతి, తయోర్దయాయాః కల్లోలా
నామ్ - వీచీనామ్, కోలాహలః - కలకలధ్వనిః - అత్ర కల్లోలాన్వ
యానురోధాద్దయాయాః సాగరత్వరూపణం గమ్యమభ్యుపగమ్యతే,
కస్య దోషశ్రుతిం క్షామ్యతి - కస్య శ్రోతుః పురుషస్య, [కర్తరి షష్ఠీ] దోష
శ్రుతిమ్, దూషకేనోద్భావితస్య శతకవిషయస్య దోషస్య శ్రవణం క్షామ్య
తి - సహతే, న కస్యాపీత్యర్థః, తథా చ దోషోద్భావనం వ్యర్థమితి భావః,
(అథవా) కస్య - దూషకస్య, [సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీ] దోషశ్రుతిమ్ - తదు
ద్భావితశతకవిషయదోషశ్రవణమ్, అత్ర శ్రవణకర్తా తటస్థజన ఇతి, పద్యా
నిమిథకకరమ్బితగుణావద్యానిసన్తు, దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోలకోలాహ
ల అస్మిన్ శతకే విషయే కస్య దోషశ్రుతిం క్షామ్యతీత్యన్వయః, (యద్వా)
అస్మిన్ శతకే పద్యాని మిథః కరమ్బితగుణావద్యాని సన్తు, దివ్యదమ్ప
తిదయాకల్లోలకోలాహలః కస్య దోషశ్రుతిం క్షామ్యతీత్యన్వయః,
ఇదం శతకం తావత్సగుణం నిర్గుణం సదోషం నిర్దోషం వా భవతు, విష
యవైభవేన సర్వసేవ్యం స్యాదితి తాత్పర్యమ్. అత్ర చతురతాకరచ్ఛ
లేన నీతిష్ఫలశబ్దేన వ్యాజపర్యాయేణ నాయం నిర్ఝరఝురతాకర ఇతి
ప్రతీతేః కైతవాపహ్నుతిరలఙ్కారః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజా
ద్యైర్నిహ్నుతే పదే" ఇతి లక్షణాత్; సా చ దమ్పతిదయాకల్లోలేత్య
త్ర గమ్యమానేన రూపకేణోత్థాపితేతి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, సచ
ముక్తకతక ఇతరరూపకేణ సంసృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

సుకుమారపదన్యాసా వరణీయగుణోజ్జ్వలా ।
రమణీయతరాకింతపస్కృత్యా ప్రత్యూహనవ ॥౧॥
శ్రీవేఙ్కటేశవిన్యస్తధారావాఽవద్యకథోజ్ఝితా ।
సుజ్ఞానసహోదరీవ్యాద్యాటీకాఽసేయందయాశ్రుతేః ॥౨॥
రామానుజార్యదాసేన వాత్స్యేన పరివర్ధితా ।
శ్రీవేఙ్కటేశమహిషీసాపత్న్యం సమ్యగర్హతి ॥౩॥

ఇతి శ్రీవత్సకులతిలక శ్రీరామానుజాచార్యకృతిషు

కవితార్కికసింహాయ కల్యాణగుణశాలినే ।
శ్రీమతే వేఙ్కటేశాయ వేదాన్తగురవే నమః ॥

శ్రీ[illegible] శ్రీపద్మావత్యై నమః.
శ్రీ శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణే నమః.

వేఙ్కటేశా[illegible]ఽయం తద్ఘటస్తాంశోఽథవాభవేత్ ।
యద్గ్రా[illegible]ఽత్ర వేత్త్యేవం వితరాచ్యాయాస్తుమఙ్గళమ్ ॥

శ్రీ మ తే ని గ మా న్త మ హా దే శి కా య న మః.

సద్రష్టారో[illegible]థవసాల్యస్యసాక్షాన్నైవాభ్యాసస్తత్కాల[illegible]విద్యాశ్రీ
ఘుషాణ । యేషాం నిత్యం మానసం సాధ్యసూయం తేషాం
[illegible] క్లేశస్యాద్యాతిథం వేఙ్కటేశే ॥ ....

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

—(*)—